

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİRİNCİ MECLİSTE EDİRNE MİLLETVEKİLLERİ
VE FAALİYETLERİ (1920-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre MADAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Enis ŞAHİN

MART – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BİRİNCİ MECLİSTE EDİRNE MİLLETVEKİLLERİ
VE FAALİYETLERİ (1920-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emre MADAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

“Bu tez 26.05/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	BASARILI	
Doç. Dr. Mustafa SARI	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU	BASARILI	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	EMRE MADAŞ
Öğrenci Numarası	:	1660Y12100
Enstitü Anabilim Dalı	:	TARİH
Enstitü Bilim Dalı	:	TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İLK TBMM'DE EDİRNE MİLLETVEKİLLERİ VE FAALİYETLERİ (1920-1923)
Benzerlik Oranı	:	%11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
14.03.2019 Öğrenci İmza <i>Emre</i>		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Enis ŞAHİN		
Tarih: 14.03.2019		
İmza: <i>[Signature]</i>		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	
☐ REDDEDİLMİŞTİR		
EYK Tarih ve No:		

ÖNSÖZ

Edirne Yunanlılarla yapılan Millî Mücadele’de Anadolu’nun yanında yer alarak Millî Mücadele’nin sonuna kadar destekçisi olmuş bir yerdir. Anadolu’da oluşturulan ilk dönem TBMM’ye beş önemli isim katılmıştır. Bu isimler Mehmet Şeref Bey, Mehmet Faik Bey, İsmet Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Cafer Tayyar Paşa’dır. Bu tez çalışması ile Millî Mücadele’nin askerî ve siyasî safhalarında yer almış bu beş kişinin hayatları kısaca tanıtılarak, birinci Meclis içerisinde hangi konularda söz aldıkları, kaç tahrir ve teklif verdikleri vs. birinci Meclis’teki faaliyetlerini açıklamak hedeflenmiştir.

Tezin giriş bölümünde Edirne’nin tarihinden bahsedilmiştir. Bu bölümde araştırma eserlerden, yüksek lisans tezlerinden faydalanılmıştır. Birinci bölümde Mütareke döneminde Edirne’den bahsedilmiştir. Bu bölümde Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinden, araştırma eserlerden, süreli yayınlardan, yüksek lisans tezlerinden, makalelerden faydalanılmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı bölümlerde milletvekillerinin kısaca hayatlarından bahsedildikten sonra birinci Meclis’teki faaliyetlerinin neler olduğu incelenmiştir. Bu bölümlerde biyografi, hatırat, zabıt ceridelerinden, araştırma eserlerden, yüksek lisans tezlerinden, makalelerden faydalanılmıştır. Ekler bölümünde ise resimler için; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ali Güler, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, Oğuz Çetinoğlu-Mehmet Şadi Polat, *Her Yönüyle Kazım Karabekir*, Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele c.II Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar* adlı kitaplardan ve İsmet İnönü Vakfı Resmi İnternet Sitesinden ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

“*Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)*” adlı tez çalışmasının her safhasında bilgi, birikim ve deneyimlerini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Enis ŞAHİN hocama ve yüksek lisans eğitimi boyunca deneyimlerini, birikimlerini ve ilgi ve alakasını esirgemeyen Prof. Dr. Safiye KIRANLAR’a, ve benim bugünlere ulaşmamda her zaman destekçim olan aileme sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Emre MADAŞ
26/03/2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: MÜTAREKE VE İLK TBMM DÖNEMİ'NDE EDİRNE..... 16

1.1. Mütareke Dönemi'nde Edirne ve Çevresi.....	16
1.2. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi	18
1.3. Doğu Trakya'nın İşgali Sonrasında Trakya'nın Millî Mücadele'ye Dahil Olması .	22
1.4. Doğu Trakya'da Yunanlılar'ın Yaptığı Mezalimler	27
1.5. 15 Ocak 1920 Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti III. Kongresi ve Edirne ve Çevresinde Teşkilatlanma	28
1.6. İstanbul'un İşgal Edilmesi ve Edirne'deki I. Kolordu'nun Aldığı Önlemler.....	28
1.7. İstanbul'un İşgali Sonrasında Ankara'da Yeni Bir Meclis Açma Çalışmaları	31
1.8. Lüleburgaz Kongresi ve İstanbul Hükümeti'nin Faaliyetleri.....	33
1.9. Vekil Sayısındaki Farklılıkların Sebepleri ve Ankara'da Meclis'in Açılması.....	34
1.10. San Remo Konferansı ve Trakya Meselesi (24 Nisan 1920)	36
1.11. I. Kolordu'nun Hazırlıkları ve Edirne ile Çevresinin İşgal Edilmesi.....	38
1.12. Sevr Antlaşması ve Doğu Trakya'nın İşgal Edilmesi Meselesi.....	40
1.13. Londra Konferansı ve Paris Barış Konferansı'nda Trakya Meselesi.....	40
1.14. Yunanlılar'ın Edirne ve Çevresinde Gerçekleştirdiği Zulümler	42
1.15. Mudanya Konferansı ve Edirne'nin Türkler'e Teslim Edilmesi.....	44
1.16. Lozan Barış Konferansı ve Trakya Meselesi	50

BÖLÜM 2: MEHMET FAİK (KALTAKKIRAN) BEY 55

2.1. Özgeçmişi.....	55
2.2. Mehmet Faik Bey'in İlk TBMM'deki Faaliyetleri	57
2.2.1. Mehmet Faik Bey'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	57
2.2.2. Mehmet Faik Bey'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri.....	58
2.2.3. Mehmet Faik Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	61
2.2.4. Mehmet Faik Bey'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	66

BÖLÜM 3: CAFER TAYYAR (EĞİLMEZ) PAŞA	68
3.1. Özgeçmişi.....	68
3.2. Cafer Tayyar Paşa'nın İlk TBMM'deki Faaliyetleri.....	74
3.2.1. Cafer Tayyar Paşa'nın IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	74
BÖLÜM 4: KÂZIM KARABEKİR PAŞA	76
4.1. Özgeçmişi.....	76
4.2. Kâzım Karabekir'in İlk TBMM'deki Faaliyetleri.....	86
4.2.1. Kâzım Karabekir'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	86
4.2.2. Kâzım Karabekir'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri.....	89
4.2.3. Kâzım Karabekir'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	90
4.2.4. Kâzım Karabekir'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	91
BÖLÜM 5: MEHMET ŞEREF (AYKUT) BEY	94
5.1. Özgeçmişi.....	94
5.2. Mehmet Şeref Bey'in İlk TBMM'deki Faaliyetleri	98
5.2.1. Mehmet Şeref Bey'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	99
5.2.2. Mehmet Şeref Bey'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	99
5.2.3. Mehmet Şeref Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri.....	125
5.2.4. Mehmet Şeref Bey'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri.....	148
BÖLÜM 6: İSMET (İNÖNÜ) PAŞA	155
6.1. Özgeçmişi.....	155
6.2. İsmet Bey'in İlk TBMM'deki Faaliyetleri.....	164
6.2.1. İsmet Bey'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	164
6.2.2. İsmet Bey'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	173
6.2.3. İsmet Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri.....	174
6.2.4. İsmet Bey'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri	178
SONUÇ.....	184
KAYNAKÇA	189
EKLER.....	200
ÖZGEÇMİŞ.....	221

KISALTMALAR

M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMMGZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi
c.	: Cilt
s.	: Sayfa
Haz.	: Hazırlayan
M.E.B.	: Milli Eğitim Basımevi
DİA	: Diyanet İşleri Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐	
Tezin Başlığı: Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)				
Tezin Yazarı: Emre MADAS		Danışman: Prof. Dr. Enis ŞAHİN		
Kabul Tarihi: 26/03/2019		Sayfa Sayısı: v (Ön Kısım)+221 Tez		
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi		
Edirne, M.Ö. Orta Asya'dan göç eden Trak Kabilesi'nin boylarından olan Odrisler tarafından istila edilerek, Balkan yarımadasında, Meriç Nehri'nin sol kısmında bulunan yerde kurulmuş bir yerleşim yeridir. Tarihi süreç içerisinde Makedonya Krallığı ve Romalıların eline geçmiştir. Romalılar zamanında burası "<i>Adrianopolis</i>" adıyla anılır olmuştur. Roma'nın ikiye ayrılmasıyla birlikte "<i>Adrianopolis (Edirne)</i>" Doğu Bizans'ın hakimiyet alanı içerisinde kalmıştır. Peçenekler tarafından da kuşatılan bu şehir, I. Murat zamanında Osmanlıların hakimiyetine geçmiş, Sultan Murat'ın isteği ile şehrin adı "<i>Edirne</i>" olarak değiştirilmiştir. Osmanlılar döneminde başkent olarak kullanılan bir şehirdir. Edirne şehri balkanlara yapılan fetih hareketleri için stratejik öneme haiz bir yerdir. 1828-1829 ve 1877-78 yıllarında Ruslar tarafından, 1913 yılında Bulgarlar tarafından, 1920 yılında ise Yunanlılar tarafından şehir ele geçirilmiştir. Edirne 1922 yılında kurtarılmış ve Türk hakimiyeti kesin olarak sağlanmıştır. Anadolu'da Millî Mücadele başlarken, Trakya'da Yunanlılar tarafından işgal altında idi. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'dan başlattığı Millî Mücadele'ye Edirne'yi de dahil etmesi kaçınılmazdı. Bu sıralarda Büyük Edirne Kongresi tarafından alınan silahlı direniş hareketi takdirle karşılandı. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'dan başlattığı Millî Mücadele'ye Edirne'de görevli Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa'nın hakimiyetinde bulunan I. Kolordu da destek vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Tamimi'nde belirttiği üzere Erzurum'da bir kongrenin toplanmasına karar verilmişti. Buraya katılamayan delegelerin Sivas'ta yapılacak kongreye katılması öngörülmüştü. Sivas'ta alınan kararlar kapsamında "<i>Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti</i>" çatısı altında bütün cemiyetler birleştirilerek işgaller karşısında Millî Mücadele'ye destek vermişlerdi. Trakya'da kurulan "<i>Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniye</i>", bu karardan sonra "<i>Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi</i>" ve "<i>Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti</i>" adıyla iki mühür kullanarak, Trakya bölgesinin düşman işgalinden, düşman mezaliminden kurtarılması için çalışmışlardı. Bu cemiyet Büyük Edirne Kongresi'nden sonra "<i>Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti</i>" olarak tek mühür kullanarak Millî Mücadele'ye ve Trakya bölgesinin düşman işgalinden, düşman mezaliminden kurtarılmasına çalışmıştır. Bu çalışmada giriş bölümünde Edirne ilinin kısa bir tarihinden bahsedilecektir. Daha sonra Edirne'de yaşanan Millî Mücadele sürecine değinilecek ve tezimizin ana konusu ilk TBMM'de Edirne milletvekilleri olan İsmet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Mehmet Şeref Bey, Mehmet Faik (Kaltakkıran) Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın yaptıkları faaliyetler incelenecektir.				
Anahtar Kelimeler: Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa İsmet İnönü, Cafer Tayyar Eğilmez, Mehmet Şeref Aykut, Mehmet Faik Kaltakkıran, Kâzım Karabekir.				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)			
Author of Thesis: Emre MADAŞ		Supervisor: Prof. Dr. Enis ŞAHİN	
Accepted Date: 26/03/2019		Number of Pages: v (prep)+221 (main body)	
Department: History		Subfield: Turkish Republic History	
The occupation of Izmir by the Greeks was an important event in the beginning of the national struggle. While the National Struggle began in Anatolia, Edirne was occupied by the Greeks. Edirne B.C. It was invaded by Odris, one of the Trak tribes who migrated from Central Asia. It is a city located on the Balkan Peninsula, on the left side of the Meriç River. In the historical process, the kingdom of Macedonia and the Romans took over. In the time of the Romans, this city was called “Adrianopolis”. With the split of Rome, “Adrianopolis (Edirne)” remained within the domain of the Eastern Byzantine. This city, surrounded by the Pechenegs, was captured by the Ottoman Sultan in the time of the Ottoman Sultan Murad. After the sovereignty of the Ottomans, this city was renamed Edirne by Sultan Murad. It was a capital city during the Ottoman period. The city of Edirne is a city of strategic importance for the conquest movements of the Balkans. The city was conquered by the Russians in 1828-1829 and 1877-78, by the Bulgarians in 1913 and by the Greeks in 1920. Edirne was rescued in 1922 and Turkish domination was ensured. It was inevitable for Mustafa Kemal Pasha to include Edirne in the national struggle initiated by Anatolia. At that time, the armed resistance movement in the Great Edirne congress was welcomed. The First Corps, which was under the control of Cafer Tayyar (Eğilmez) Pasha in Edirne, supported the National Struggle initiated by Mustafa Kemal Pasha in Anatolia. As Mustafa Kemal Pasha stated in Amasya Tamim, it was decided to convene a congress in Erzurum. It was foreseen that the delegates who could not participate in the congress to be held in Sivas. Within the scope of the decisions taken in Sivas, “Anatolia and Rumelia Müdafaa- 1 Law Association” all the associations came together and supported the national struggle against the occupation. After this decision, the “Thrace Paşaeli Müdafaa-i Osmaniye” Association, which was founded in Thrace, tried to save the Thrace region from enemy occupation and enemy atrocities by using two seals called “Thrace paşaeli Müdafaa-ı Law Society” and “Thrace paşaeli Müdafaa-ı Law Society”. After the Great Edirne Congress, “Thrace Paşaeli Müdafaa-ı Law Association” used a seal and tried to save Thrace region from enemy occupation and enemy atrocities. In the introduction part of this study, a short history of Edirne province will be mentioned. Then, the national struggle process in Edirne will be touched and the main subject of our thesis will be the activities of İsmet Pasha, Cafer Tayyar Pasha, Mehmet Şeref Bey, Mehmet Faik (Kaltakkıran), and Kazım Karabekir.			
Keywords: Society of Defense of Thrace, Mustafa İsmet İnönü, Cafer Tayyar Eğilmez, Mehmet Şeref Aykut, Mehmet Faik Kaltakkıran, Kâzım Karabekir.			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Yakın döneme ışık tutulması amacıyla, Birinci Mecliste yer alan Edirne milletvekillerinin tanıtılması ve Meclis içerisindeki çalışmalarının neler olduklarının ifade edilmesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bu tez çalışmasının önemi; Edirne'nin tarihi, Millî Mücadele'ye katkıları, Edirne milletvekillerinin hayatlarının tanıtılması, Meclis içerisinde hangi konularda söz aldıkları, hangi konularda taktir verdikleri, hangi konularda soru sordukları ve cevapladıkları gibi Meclis içerisindeki faaliyetlerini inceleyerek ne kadar aktif olduklarını tespit etmek, 1920-23 yılları arasında Edirne basınına verdikleri demeçler var mı?, varsa bunların incelenmesi ve bütün bu saydığımız aşamalardan meydana gelen bir bütün oluşturarak bunların literatüre kazandırılması bakımından değerlidir.

Çalışmanın Amacı

“Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)” başlığı ile yapılan tez çalışmasında; Edirne milletvekillerinin Meclis içerisinde bulundukları siyasi ve sosyal faaliyetlerin incelenmesi, Edirne tarihinin incelenmesi, Millî Mücadele döneminde Edirne ilinin Milli Mücadele'ye katkılarının incelenmesi, 1920-1923 yılları arasında Edirne’de çıkan basın kaynaklarının detaylı bir şekilde taranması, I. Dönem TBMM Zabıt Cerideleri’nin incelenmesi, Cumhuriyet Arşivi’nin incelenmesi kapsamı içerisinde bilimsel bir tez ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Her ne kadar Kâzım Karabekir, Mehmet Şeref (Aykut) Bey’in Meclis çalışmaları incelenmiş olsa da bu tez çalışması ile diğer milletvekilleri olan İsmet İnönü, Mehmet Faik (Kaltakkıran) Bey, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa’nın da hayatları, Meclis çalışmaları ve dönemin Edirne vilayetinin basınına vermiş oldukları demeçler incelenerek bir bütün halinde Edirne milletvekillerinin hayatlarını ve siyasi anlamda ne gibi faaliyetlerde bulunduklarını sunmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez konusunun belirlenmesinin ardından bu konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür çalışmasının ardından elde edilen kaynaklar kaydedilmiştir. Çalışma kapsamı içerisinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Arşivi'nden yararlanılmıştır. Elde edilen tüm bilgiler sonrasında okuma, düzenleme ve tasniflendirme çalışması yapılmıştır. Giriş bölümde Edirne ilinin tarihinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Millî Mücadele döneminde Edirne'den bahsedilmiştir. Bu bölümde Başbakanlık Osmanlı Arşivi, araştırma kaynakları, makaleler ve tezlerden faydalanılmıştır. İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı bölümlerde Birinci Meclis'teki Edirne milletvekilleri İsmet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Mehmet Şeref Bey, Mehmet Faik Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın hayatları kısaca tanıtılarak Meclis içerisindeki faaliyetleri Zabıt Cerideleri, Tercüme-i Hal Varakaları, biyografiler esas alınarak incelenmiştir.

Zaman ve Mekân Olarak Sınırlılıklar

Bu tez çalışmasında zaman sınırlılıklarını Birinci Meclis dönemi yani 23 Nisan 1920- 16 Nisan 1923 tarih aralığı oluşturmaktadır. Mekân olarak ise, Osmanlı Devleti'nin o zaman ki mülki yapısı içerisindeki Edirne Vilayeti olarak sınırlandırma yapılarak, Birinci Meclis'te Edirne milletvekillerinin Meclis içerisindeki konuşmaları, verdikleri kanun teklifleri ve takrirler olmak üzere Meclis'teki faaliyetleri incelenmiştir.

1. Başlangıcından Mütareke'ye Edirne'nin Kısa Tarihi

Edirne uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne payitahtlık yapmıştır. Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında kara bağlantısının sağlanmasında ve Avrupa'ya yapılan seferlerde üs olarak kullanılması bakımından önemli bir yerdir. Ayrıca başkent İstanbul olduktan sonra bile padişahların uzun süreler vakit geçirdiği, ava çıktıkları, şehzadelerinin sünnet düğünlerini yaptıkları stratejik ve kültürel öneme sahip bir yer olmuştur.

Edirne Balkan yarımadasının güneydoğu bölümünü oluşturan Trakya bölgesinde dünya üzerinde matematiksel konum olarak “41°40'15" kuzey enlemi, 26°33'50"doğu boylamı”¹

¹ Besim Darkot, “Edirne”, *Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.1-3; Rıfat Osman Tosyavizde, *Edirne Rehnüması* (Edirne Şehir Klavuzu), (yayına haz.: Ratip Kazancıgil), Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne Kitaplığı:4, İstanbul Mart 2013, s.26; M.Tayyib Gökbilgin, “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, MEB, İstanbul 1977, s.107; M.Tayyib Gökbilgin, “Edirne”, c.X, DİA, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1994, s.425; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından Sayı:6, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939, s.7.

üzerinde, Tunca çayının ve Arda çayının kollarının Meriç nehri ile kesiştiği yerde bulunmaktadır.

“Buçuktepe” ve “Sabuncubağları”² mevkilerinde yapılan araştırmalar neticesinde insan öncesi dönemde Edirne ve çevresine dair buluntular olan memeli hayvanların ve omurlu hayvanların fosillerine rastlanmıştır.

Tarihöncesi dönemde ilk yerleşme yeri olarak Edirne ve yakınlarında bulunan “Çardakaltı”³ mevkiinin olduğu düşünülmektedir. Bu bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda M.Ö. 3.000-4.000 yıllarına ait bulunan “çanak, kâse, kadeh, testi, süzgeç”⁴ gibi buluntular burada yerleşim yeri olabileceğine işaret etmektedir.

Edirne yakınlarında bulunan bir diğer yerleşim yeri Neolitik çağa ait olduğu düşünülen Enez’deki “Hocaçeşme” mevkiidir. Edirne ve çevresinde yapılan kazı çalışmaları neticesinde M.Ö. 1400-900 yıllarından kalma Dolmen (Kapalıkaya), Menhir (Dikilitaş) ve çokça Tümülüs parçalarına rastlanmıştır.⁵

Trakya bölgesi hakkında tarihöncesi ve ilkçağlar hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde İlkçağda Edirne’ye “Traklar, Yunanlar, İskitler, Persler, Makedonyalılar, Keltler ve Romalılar”⁶ gelmişlerdir.

M.Ö. Traklar Orta Asya bölgesinden Trakya bölgesine göç ederek buraları istila eden büyük bir kavimdir. Edirne, M.Ö. Orta Asya’dan göç eden Trak Kabilesi’nin boylarından olan “Odrisler” tarafından istila edilerek kurulmuştur. Bu yüzden şehrin adı “Orestias”⁷ olduğu ileri sürülmektedir. M.Ö. 1400-1200 yılları arasında bu bölgeye “Akhalar” hâkim olmuşlardır. Daha sonra bu bölge M.Ö. 513 yılında Perslerin hakimiyetine geçmiştir. Pers

² Şevket Aziz Kansu, “Edirne’nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.16.

³ Kansu, “Edirne’nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar”, s.14.

⁴ Esin Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, *Kültür ve Sanat Dergisi Edirne Özel Sayısı*, Türkiye İş Bankası Yayınları 1998, S.39, s.14.

⁵ Ahmet Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, Aralık 25, Edirne, 2006, s.37.

⁶ İlhan Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, Edirne Ticaret Borsası Kültür Yayını, Edirne, 1999, s.10.

⁷ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.37.; “Edirne”, *Yurt Ansiklopedisi*, c.IV, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.2365.

hakimiyetinin sonlanmasından sonra Trakya bölgesi Odrislerin egemenliği altına girmiştir. Odrisler bölgede feodal düzen içerisinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Odrisler bu feodal düzenin neticesinde zayıflamış ve M.Ö. 280 yılında Galatlar (Keltler) tarafından istila edilmiştir.⁸ Bu istila uzun sürmemiş ve bölge M.Ö. 168 yılında Roma egemenliği altına alınmıştır. Odrislerin Romanın bu egemenliğine karşı ayaklanmaları olmuş olsa da imparator Cladius bu ayaklanmaları bastırmakta başarılı olmuştur. Trakya bölgesi Roma İmparatorluğu’nun bir eyaleti haline getirilmiştir. Roma İmparatorluğu bundan sonra bu bölgede yeni şehirler meydana getirmiştir. Roma Kralı Hadrianus’un M.S. 123-124 yılında gezisi sırasında uğradığı bugünkü Edirne’yi o zamanki “*Orestias*” bölgesini oldukça beğenmiş ve bu bölgeye bir “*kent hukuku*” tanımış, bundan sonra bu bölgenin adı “*Hadrianopolis*” olmuştur.⁹ “*Hadrianopolis*” Hadrianus’un bu şehre “*kent hukuku*” vermesinden sonra askeri, ticari ve zirai bakımdan oldukça gelişmiştir. Bu gelişme ile birlikte günümüzde kentte Romalılar dönemine ait bir yapı kalıntısı kalmamıştır. O döneme ait sikkelerde şehir surları ve binalarının tasvirlerini görmek mümkündür.

M.S. II. ve III. yüzyıllarda Hadrinopolis kentinde birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşlardan biride Castantinus ve Liciunus’un arasında meydana gelen savaştır. Bu savaşta Castantinus galip gelmiştir. Trakya bölgesi IV. yüzyılda Gotlar ve Hunların istilasına uğramıştır.¹⁰ Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesinin ardından “*Hadrianopolis*” kenti Bizans’ın hakimiyeti altına girmiştir.

Orta Çağ döneminde “*Hadrianopolis*” V. yüzyılda Hunlar, VI. yüzyılda Avarlar, VII. Yüzyılda ise Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. 812 yılında ve 914 yılında bir kez daha Bulgarlar tarafından istilaya uğramış ise de kısa bir süre sonra Bizans’ın hakimiyetine geçmiştir. Hadrianopolis 1050 ve 1077 yıllarında Peçenekler tarafından işgal edilmesine rağmen, Bizans’ın egemenliğine geçmiş ve Bizans bu bölgedeki hakimiyetini 1361 yılında I. Murat’ın bu bölgeyi fethetmesine dek sürdürmüştür. Edirne için bu dönemde en büyük tehlikelerden biri de Haçlı Seferleri olmuştur. I. Haçlı seferinde “*Gautier-Sans-*

⁸ Arif Müfid Mansel, “İlkçağda Edirne”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.22-23.

⁹ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.37-38; “Edirne”, *Yurt Ansiklopedisi*, c.IV, s.2367; Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, s.15.

¹⁰ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.39-40.

Avoir” yönetimindeki bir ordu Edirne üzerinden İstanbul’a geçmiştir. Diğer bir seferde “*Pierre L’Ermite*” idaresindeki ordu Bizans İmparatoru’nun “*aynı şehirde üç günden fazla kalmamaları*” yönündeki emirleri doğrultusunda Edirne’de iki gün kalmıştır. II. Haçlı Seferinde Kondrad III yönetimindeki Alman ordusu Edirne’den geçmiştir. Bu sıralarda Almanlar ile Rumlar arasında anlaşmazlıklar mevcut olmasından dolayı imparator Haçlılar’ın şehre zarar vermesini önlemek için kente bir ordu göndermiştir. III. Haçlı Seferinde Friedrich I Barbarossa yönetimindeki bir ordu Edirne’ye gelmiş ve burada kışlamıştır. IV. Haçlı seferi sırasında Bizanslılar ile Latinler arasında mücadeleler yaşanmıştır. Latinlerin İmparator Naibi Henri, Edirne önlerine gelmiştir. Ancak direnişle karşılaşması sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1206 yılında Bulgar Kralı Kaloyan Trakya bölgesini istila etmiştir. Bizanslılar bunun üzerine Latinlerden yardım istemek zorunda kalmışlardır. Henri bu yardım çağrısı sonucunda 400 şövalye ile yardıma gitmiş ve Edirne’yi Bulgar istilasından kurtarmıştır. Daha sonra Bulgar Kralı birkaç defa daha istilaya kalkışsa da Henri tarafından bastırılmıştır. Edirne artık İznik’in Bizans Prensi Ioannes III Vatatzes ile Latinler arasında çekişmelere sahne olmuştur. İznik’in Bizans Prensi Ioannes III Vatatzes tarafından Edirne işgal edilmiştir.¹¹ Bu tarihten sonra Edirne ve çevresinde Latinler ile Bizanslılar arasında bilfiil işgaller yaşanmıştır. Bunlar arasında 1035 yılındaki hadise önem arz etmektedir. 1035 yılında Bizanslılar tarafından Edirne’de bulunan Katalanlar katledilmişlerdir.

Haçlı Seferlerinden sonra 1341 yılında yaşanan taht kavgaları neticesinde tahta Kantakuzenos Dimetoka’ya geçmiştir. Kantakuzenos’un tahta geçişinden sonra bölgede sınıf mücadeleleri yaşanmıştır. Kantakuzenos yaşanan sınıf mücadeleleri sonrasında ayaklanmaları bastıramayınca Osmanlılardan yardım istemiş ve Umur Bey yardıma gelmiştir. Daha sonra devam eden sınıf mücadelelerinde Kantakuzenos “*Zelot*”lara karşı mücadele etmiştir. Bu sırada da damadı olan Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Bey Kantakuzenos’un yardımına gelmiştir.¹² Bu yardım sayesinde Kantakuzenos yaşanan mücadelelerde başarılı olmuştur. Ancak bundan sonra yaşanan hadiseler Kantakuzenos’un da sonunu getirmiştir. 1354 senesinde Süleyman Bey Gelibolu kalesini almış ve Trakya bölgesine Türk akınları başlamıştır. Sultan I. Murat’ın tahta geçişinden

¹¹Semavi Eyice, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler”, *Edirne: Serhattaki Patiyath*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.25-27.

¹² Semavi Eyice, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler”, s.29-30.

sonra Osmanlılar Rumeli bölgesine fetihleri arttırmıştır. “Çorlu, Lüleburgaz, Keşan, Dimetoka, Babaeski”¹³ şehirleri fethedilmiş ve I. Murat Lala Şahin Paşa’yı Edirne’yi fetih ile görevlendirmiştir. Lala Şahin Paşa Edirne üzerine yaptığı sefer sonrasında Adriyan’ı mağlup ederek Edirne’yi ele geçirmiştir.¹⁴ Edirne bu fetih sonrasında Osmanlıların Rumeli’ye yaptıkları fetih hareketlerinde önem arz eden bir konum haline gelmiştir. “Edrianabolu, Edrenos, Edrune, Edrine” gibi adlarla anılan kent, Sultan I. Murat’ın İlhanlı hükümdarına şehrin alındığına dair gönderdiği mektupta “Edirne” olarak belirtilmiştir. Edirne ayrıca tarihte “Dar’ül Karar, Dar’ül Mülk, Dar’ün Nasr ve Meymene, Dar’üs Saltana, Dar-ül Feth, Mahmediye-i Edirne, Mahrûse-i Edirne, Tahtgâh-ı Edirne” gibi adlarla da anılmıştır.¹⁵

Osmanlıların Edirne’yi ele geçirmesine karşı Sırp, Macarlar, Bulgarlardan oluşan Haçlı ordusu karşı saldırıda bulunmuştur. Sırp Sındığı bölgesinde yaşanan bu mücadeleyi Sultan I. Murat kazanmıştır (1364).¹⁶ Sultan I. Murat Sırp Sındığı savaşında kazandığı galibiyetten sonra başkenti Edirne’ye taşımıştır. Yıldırım Bayezid zamanında Edirne imar bakımından daha da gelişmiştir. Burada Sultan I. Murat zamanında inşa edilen saray büyütülmüştür. Yıldırım Bayezid İstanbul’a karşı seferlerini Edirne’den yürütmüştür. 1402 yılında Yıldırım Bayezid’in Timur’a karşı yenilmesi ve esir düşmesi, akabinde de yenilginin ve esir düşmenin derin üzüntüsü içinde vefat etmesi üzerine Anadolu’da bulunan beyliklerin de kışkırtmaları neticesinde şehzadeler taht için birbirleriyle mücadeleye tutuşmuşlardır.¹⁷ Edirne bölgesi bu dönemde şehzadelerin taht mücadelelerine sahne olmuştur. Yaşanan taht mücadelelerinde ilk olarak 1403 senesinde Süleyman Çelebi Edirne’de tahta geçmiştir. 1410 yılına geldiğimizde kardeşi Musa

¹³ M. Tayyip Gökbilgin, “Tarihimizde Edirne’nin Mevkii ve Tarihçileri”, *Prof. M. Tayyip Gökbilgin Edirne Makaleleri*, Haz.: M. Altay Gökbilgin, Veysi Akın, Cengiz Bulut, Trakya Üniversitesi Yayın No:160, Edirne, 2015, s.131.

¹⁴ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.11.

¹⁵ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.41; Rıdvan Canım, *Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları Edirne Kitaplığı:23, İstanbul, 2014, s.21; Gökbilgin, “Edirne” İslam Ansiklopedisi, c.IV, s. 108; Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, s.17; M. Tayyip Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara 1965, s.161; Gökbilgin, “Tarihimizde Edirne’nin Mevkii ve Tarihçileri”, s.136.

¹⁶ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.43.

¹⁷ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.43; Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, s.16; M. Tayyip Gökbilgin, “Edirne”, İslam Ansiklopedisi, c.IV, s.110; Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.12-13; Gökbilgin, “Tarihimizde Edirne’nin Mevkii ve Tarihçileri”, s. 132.

Çelebi Edirne'yi ele geçirmiştir. Edirne'yi ele geçirdikten sonra Musa Çelebi burada kendi adına para bastırmıştır. 1413 yılına gelindiğinde kardeşi olan Çelebi Mehmet Edirne'yi Musa Çelebi'nin elinden geri almıştır.¹⁸ Çelebi Mehmet'in Edirne'yi geri almasıyla birlikte yaşanan bu karışıklıklar son bulmuştur. Çelebi Mehmet zamanında “Şeyh Bedrettin isyanı” ve “Düzmece Mustafa” olayı olmak üzere iki önemli hadise yaşanmıştır. Bu iki olay da Çelebi Mehmet tarafından bastırılmıştır.

1421 senesine kadar tahta kalan Çelebi Mehmet Edirne'de vefat eden ilk padişaktır. Çelebi Mehmet'in vefatından sonra taht kavgaları yeniden yaşanmış ve kavgaların sonucunda II. Murat tahta geçmiştir. II. Murat zamanında Edirne bölgesi imar bakımından geliştirilmiştir. II. Murat şehzadelerin düğünlerini Edirne'de yapmıştır. II. Murat 1444 yılında Macarlar ile yapılan “Edirne-Segedin Antlaşması'na” müteakip tahtı şehzade Mehmet'e bırakarak Manisa'ya gitmiştir. Haçlılar'ın bu hadise üzerine tekrar saldırılarda bulunmaları nedeniyle II. Murat Mehmet tarafından tekrar tahta çağırılmıştır. Tahta geçen II. Murat Haçlılar'ın bu saldırılarını bozguna uğratmıştır ve tekrar tahtı Mehmet'e bırakmıştır. “Buçuktepe isyanı” yani Yeniçeriler'in isyanı üzerine üçüncü kez tekrar tahta geçmiş ve vefatına kadar tahta kalmıştır.¹⁹ II. Murat'ın vefatından sonra Manisa'da bulunan Mehmet tekrar tahta oturmuştur. II. Mehmet (Fatih) tahta geçtikten sonra İstanbul'u fethetmek üzere bütün çalışmalarını Edirne bölgesinde gerçekleştirmiştir. II. Mehmet (Fatih)'in 1453 yılında İstanbul'u fethinden sonrada başkent İstanbul olmuş, ancak Edirne Rumeli'ye yapılan fetihlere de merkez olmak üzere önemini korumuştur. II. Mehmet (Fatih)'in İstanbul'u fethi hadisesi üzerine Orta Çağ devri kapanmış ve Yeni Çağ devri başlamıştır. II. Mehmet (Fatih) şehzadelerinin sünnet düğünlerini de Edirne'de gerçekleştirmiştir. II. Bayezid zamanında Edirne'de yeni imarethaneler inşa edilmiştir. Bu dönemde Edirne'de oğlu I. Selim ile arasında taht mücadeleleri yaşanmıştır.²⁰ Kanuni Sultan Süleyman zamanında da Edirne geliştirilmiştir. Kanuni seferlerini Edirne'den gerçekleştirmiştir.

¹⁸ Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, s.30-35; Gökbilgin, “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, s.110; Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.43; Ayhan Tunca, *Edirne İçin Notlar ve Edirne'de Tarih, Kültür, İnanç Turu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006, s.26; Canım, *Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, s.22.

¹⁹ Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, s. 36-37; Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.43; Gökbilgin, “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, s.111; Canım, *Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, s.22; Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.13-17.

²⁰ Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, s.16; Gökbilgin, “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, s.111.

İlber Ortaylı “II. Selim’in Edirne’yi çok sevdiğini”²¹ belirtmiştir ve buna binaen Mimar Sinan’ın ustalık eseri olan, Edirne’nin merkezinde yer alan Selimiye Camii’ni yaptırdığını ifade etmiştir.

III. Murat Selimiye Camii’nin inşaatını tamamlattır. Aynı zamanda “*Selimiye Arastası, Defterdar Mustafa Paşa Camii, Şeyhi Çelebi Camii, Yahya Bey Camii, Yahya Bey Çeşmesi*”ni inşa ettirmiştir.²² Edirne ile Karaağaç arasındaki bağlantıyı sağlayan “*Tunca Köprüsü*” I. Ahmet zamanında inşa edildi.²³ I. Ahmet zamanından itibaren Edirne’ye olan ilgi, alaka giderek artmaya başlamıştı, Padişahlar Edirne’de vakit geçirmeye ve burada ava gitmeye başlamışlardı.

IV. Mehmet zamanında Edirne eskiden olduğu gibi görkemli günlerine kavuşmuştur. Siyasi işler Edirne’den yürütülmeye başlamıştır. IV. Mehmet Rumeli’ye fetihlerini Edirne’den gerçekleştirmiştir. IV. Mehmet de I. Ahmet zamanından beri yapılan av şenliklerini Edirne civarında gerçekleştirmiştir. Şehzadelerinin sünnet düğününü ve kızının düğününü Edirne’de yapmıştır.

IV. Mehmet’in vaktinin çoğunu Edirne’de geçirmesi üzerine tepkiler meydana gelmiş ve bu tepkilerin neticesinde İstanbul’a dönmüştür. IV. Mehmet’e karşı tepkiler bundan sonra azalmamış ve giderek artmış, ordu IV. Mehmet’i tahtan indirmek istemiştir. Bu olay üzerine IV. Mehmet tahtan indirilerek yerine II. Süleyman getirilmiştir.²⁴

II. Süleyman Avusturya’ya sefer hazırlıkları nedeni ile Edirne’ye gelmiştir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra yapılan seferde yenilince Edirne’ye geri dönmüş ve veziriazamlık görevine Köprülü Fazıl Mustafa Paşa getirilmiştir.²⁵ Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’nın gayretleri neticesinde Belgrad’da yeniden hakimiyet Osmanlılara geçmiştir.

²¹ İlber Ortaylı “Serhad Şehri Edirne”, Canım, *Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, s.85.

²² Tunca, *Edirne İçin Notlar ve Edirne’de Tarih, Kültür, İnanç Turu*, s.34.

²³ Tunca, *Edirne İçin Notlar ve Edirne’de Tarih, Kültür, İnanç Turu*, s.35; Gökbilgin, “Edirne”, İslam Ansiklopedisi, c.IV, s.112; Çetin İsbaha, “Tarih Boyunca Edirne”, Damla Dergisi, S.9-50, Yıl:1948, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No:22, Edirne, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30569/001640628010.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, s.135.

²⁴ Gökbilgin, “Edirne”, İslam Ansiklopedisi, c. IV, s.112; Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, s.60; “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2373.

²⁵ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2373; Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, s.62-63.

II. Süleyman'ın vefatı üzerine tahta II. Ahmet geçmiştir. II. Ahmet tahta Edirne'de çıkmıştır.²⁶ II. Ahmet de zamanının büyük bir kısmını Edirne'de geçirmiştir. II. Ahmet'in vefatı üzerine başa geçen II. Mustafa da zamanının büyük bir kısmını Edirne'de geçirmiştir. II. Mustafa zamanında “*Edirne Vak'ası*”²⁷ denilen olay meydana gelmiştir. Bu olayın sebebi de padişahın Edirne'de fazla vakit geçirmesi ve devlet işleri ile ilgilenmemesi idi. Bunun üzerine askerler ayaklanmışlar, Şeyhülislam Efendi'yi öldürmüşler ve II. Mustafa'yı tahtan indirerek yerine III. Ahmet'i tahta geçirmişlerdir. III. Ahmet devrinden sonra Edirne eski şaşaalı günlerini arar olmuştur. Bu dönemde önemi kaybeden şehirde deprem, yangın, işgaller gibi önemli hadiseler meydana gelmiştir.

Yakınçağ döneminde Edirne'de, “*1806 Edirne Olayı, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Harbi*” gibi yaşanan önemli hadiseler vuku bulmuştur. III. Selim döneminde 1801 ve 1806 tarihinde önemli iki ayaklanma yaşanmıştır. 1801 yılında Rumeli Valisi Hakkı Paşa yenilik karşıtı olanları bastırmak üzere faaliyetlerde bulunması nedeniyle Arnavut askerler ayaklanma çıkarmışlardır. Edirne'de çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Filibe ayanı Ömer Paşa bu ayaklanmaları bastırmıştır. Tarihte “*Edirne kıyımı*” olarak da anılan hadise 1806 yılında yaşanan mühim bir hadisedir.²⁸ Hadisenin ortaya çıkmasında asıl sebep ise; III. Selim'in yeniçerilere alternatif Nizam-ı Cedit Ordusunu oluşturmasıdır. Bunun üzerine Edirne'deki Yeniçeriler ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma sonrasında III. Selim kararından vazgeçmiştir. Yeniçeriler de buna binaen Edirne'deki Nizam-ı Cedit birliklerini öldürmüşlerdir. Edirne, Sultan I. Murat tarafından fethedildikten sonra 1829 yılındaki Rus istilasına kadar işgal edilmemiştir. İlk Rus işgali olan 1829 yılındaki işgalin sebeplerinden en mühimi şüphesiz Mora ayaklanmasıdır. II. Mahmut tahta çıktıktan sonra Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine Nizamiye Ordularını kurmuştur. Yeni kurulan ordunun tecrübesizliği ve Mora Ayaklanması'daki Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü üzerine Ruslar 1828 yılında harekete geçerek işgale başlamışlardır.

²⁶ Özalp, *Kısa Edirne İli Tarihi*, s.63.

²⁷ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2374; Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.44.

²⁸ “Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c. IV, s.2374; Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.44-45; Yerlikaya, “İlkçağlarda Edirne”, s.18; Gökbilgin, “Edirne”, İslam Ansiklopedisi, c.IV, s.113.

1828 yılındaki saldırı geri püskürtülmüşse de 1829 yılında tekrar gelen güçlü Rus ordusu Edirne'yi hiçbir direniş yaşanmaksızın işgal etmiştir. İşgal karşısında hiçbir şey yapmayacağını bilen sadrazam Halil Paşa silahları teslim ederek şehri terk etmiştir.²⁹ İşgalin akabinde Müslüman halk şehri terk etmeğe başlamıştır. II. Mahmut halkın bu ümitsizliği sonrasında şehre gelerek halkın ümidini yükseltmeye çalışmıştır. Bu işgal neticesinde Osmanlı Devleti barış isteğinde bulunmuş ve Ruslar Osmanlı Devleti'ni şartları ağır olan Edirne Antlaşması'nı yapmağa mecbur bırakarak şehri terk etmişlerdir.³⁰ Bu antlaşma neticesinde Sırbistan ve Eflak-Boğdan Osmanlı Devleti'nden ayrıcalıklar alırken, Yunanistan ise bağımsız olmuştur.

Edirne, 1877-1878 yılında Ruslar tarafından ikinci kez işgal edilmiştir. Rusların bu işgaldeki sebep ve gayeleri de Osmanlı himayesindeki Balkanları Hristiyanlaştırma politikasıdır. Ruslar 1877 yılında Sırlar, Karadağlılar ve Bulgarların bağımsızlığı yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamaya başlamışlar ve isteklerinin reddedilmesi üzerine de Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır.

İlk olarak Plevne'yi alan Ruslar ilerlemelerini durdurmaksızın devam ederek Edirne'ye gelmiştir. Edirne'deki orduların başında bulunan Ahmet Eyüp Paşa yeterli kuvvet olmadığından direnmeksizin şehri Ruslara teslim etmiştir. Akabinde Rusların ilerlemesinin durdurulması için mütareke görüşmeleri yapılmış ve savaş bitirilmiştir. Ruslar bu mütareke antlaşmasına rağmen işgallerini durdurmamıştır. 3 Mart 1878 yılında "*Ayastefanos Antlaşması*"³¹ sağlanarak savaş bitirilmiştir. Edirne 1877-1878 savaşından sonra Osmanlı Devleti'nin sınır şehri konumuna gelmiştir. Bu işgal esnasında Ruslar değerli sanat eserlerini kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Edirne'nin "*Kıyık, Kirişhane, Yeniimaret, Yıldırım*" gibi yerleşim yerlerinde Türklere ait ev, camii gibi binaları yakıp yıkarak zarar vermişlerdir.³² Rusların destekleri ile birlikte Bulgarlar Türklere zarar

²⁹ Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.45; Bekir Sıtkı Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.180-184; Ragıp Üner, "Kahraman Edirne", *Cumhuriyet Gazetesi*, Olaylar ve Görüşler, 27 Kasım 1967, s.2; Şerafettin Turan, "Edirne Antlaşması 1828-1829", c.X, DİA, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1994, s.442.

³⁰ Yerlikaya, "İlkçağlarda Edirne", s.18.

³¹ Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", s.184-186; "Edirne", *Yurt Ansiklopedisi*, c.IV, s.2375.

³² Peremeci, *Edirne Tarihi*, s.32.

vererek yerleşim yerlerindeki evleri yakıp yıkmışlar, kadınlara tecavüz etmişler, Müslümanları katletmişlerdir.

Edirne ve çevresinde bunlar yaşanırken bu sıralarda Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyetin ilanı, 31 Mart Hadisesi, azınlıkların devlete karşı zararlı faaliyetlerde bulunması, parti tartışmaları, Arnavutların isyanı, İtalya'nın Trablus'u işgali gibi önemli hadiselerle uğraşmaktadır.³³

Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı günler geçirdiği zamanda Ruslar “Panslavizm” politikası ile yıllardır uğraştıkları bu bölgede fırsatı yakalamışlar ve Balkan devletlerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başlamışlardır.

Balkan devletleri arasında da bu devirde “Kiliseler meselesi” vardır. Bu mesele onların birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını engelleyen bir mesele olmuştur. İttihat ve Terakki yönetimindeki devlet 3 Temmuz 1911 yılında “Kiliseler Kanunu” çıkartmıştır.³⁴ Bu kanun ile de aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırmıştır.

Balkan devletleri olan Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan Rusya'nın Sofya şehrinde bir araya gelerek Osmanlı Devleti'ne saldırmak üzere bir ittifak yapmışlardır. Bu ittifak sonrasında saldırıların ilk hedefi Edirne olmuştur. 9 Ekim'de gerçekleştirilen ilk saldırı sonunda Bulgarlar muvaffak olamayarak geri çekilmişlerdir.³⁵ 22 Ekim 1912 tarihinde Bulgarlar Edirne'yi kuşatmışlardır. Balkanlarda süren savaşta Osmanlı ordusu başarısız olunca Çatalca'ya kadar gerilemiştir.³⁶ Bunun üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti istifa ederek yerine Kâmil Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bulgarlar Edirne kalesini bombalar atarak kuşatma altına almışlardır. Kartaltepe bölgesi düşman eline geçmiş, Maraş bölgesi ise savunulmuştur. 22 Kasım 1912 tarihinden itibaren Balkan Devletleri ile ateşkes ilan edilmiş ve Londra'da barış görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu ateşkes esnasında Osmanlı Devleti barışın olacağına o denli

³³ Nazmi Çağan, “Balkan Harbinde Edirne (1912-1913), *Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara 1965, s.197.

³⁴ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, c.V, DİA, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1962, s.23.

³⁵ Sadi Kocaş, “Serhad Kalemiz Edirne”, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No:22, Edirne, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30512/001640617010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.551.

³⁶ Pelin Debreli, “Atatürk ve İnönü Döneminde Edirne Şehri”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012, s.7.

inanmıştı ki Balkanlar'a giden mühimmat ve erzak trenlerinin geçişine izin vermiştir.³⁷ Yaklaşık iki ay süren ateşkes görüşmeleri Balkan Devletleri'nin kabul edilemeyecek isteklerde bulunması neticesinde nihayetlendirilememiştir ve ateşkes görüşmeleri kesilmiştir.

Balkanlar'da ateşkes görüşmeleri yapılırken, payitahta Babıali'ye Edirne'nin Bulgarlara bırakılmasına dair nota verildiği ve bu notayı Kâmil Paşa'nın kabul ettiğine dair haberler dolanmaya başlamıştır.³⁸ Halkın huzursuzlanmaya başlaması üzerine Edirne savunmasından sorumlu Mehmet Şükrü Paşa hükümete Edirne'nin son ana kadar savunulacağını asla terkedilmeyeceğini bildiren telgrafi çekmiştir.³⁹ İttihat ve Terakki Fırkası bunu fırsat bilerek "*Babıali Baskını*"nı gerçekleştirmiş, yeni hükümet Mahmut Şevket Paşa tarafından kurulmuştur. Başa geçen Mahmut Şevket Paşa Hükümeti de Edirne'deki saldırılara engel olamamıştır.

Bu olayların yaşandığı sıralarda Bolayır'da görevli olan Mustafa Kemal Paşa Şubat ayında hükümete Edirne bölgesinin müdahale edilerek kurtarılabileceğine dair bir telgraf göndermiştir.⁴⁰ Ancak bu telgraf hükümet tarafından dikkate alınmamıştır. 22 Mart 1913 tarihinden sonra Bulgarların Edirne'ye olan saldırıları şiddetlenmiştir. Artık savunmanın imkânsız hale gelmesi üzerine Mehmet Şükrü Paşa işe yarayacak ne var ne yoksa hepsini bertaraf ettirmiş ve 26 Mart tarihinde şehir Bulgarlar'a teslim olmuştur. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması neticesinde, Türkiye ve Bulgaristan arasında Midye-Enez hattı sınır kabul edilmiş ve bu anlaşma neticesinde Edirne vilayeti Bulgarlar'a verilmiştir.⁴¹

³⁷ Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", s.188-189; "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2376; Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", s.202-203.

³⁸ "Edirne", Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2376.

³⁹ Bkz. Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", s.190.

⁴⁰ Mithat Sertoğlu, "Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge", Belleten, XXXII/128, (1968), s.462-465; Telgrafın Tam metni için bkz. Sertoğlu, "Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge", Belleten, XXXII/128, (1968), s. 466-468; A.Cemal Erksan, "Edirnenin Tarihi", Panorama Edirne İlavesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No: 22, Edirne, <http://hdl.handle.net/11498/30497>, s. 26.

⁴¹ Baykal, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", s. 191-192; Nazmi Çağan, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", s.207-210; Usal, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, s.46; Kocaş, "Serhad Kalemiz Edirne", s.552.

Bulgaristan'ın Balkanlar'da fazla toprak alması Balkan Devletleri arasında huzursuzluklara sebep olmuştur. Kısa süre içinde Romanya, Sırbistan, Yunanistan Devletleri Bulgaristan'a savaş açmışlardır. Balkan Devletleri'nin Balkan topraklarını kendi aralarında bölüşme konusunda ihtilafa düşmelerini fırsat bilen Osmanlı Devleti 21 Temmuz 1913 tarihinde Edirne'yi Bulgaristan'dan geri alarak hakimiyeti sağlamıştır. 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgarlar'la yapılan İstanbul Anlaşması ile Edirne tekrardan sınırlarımız içine dahil edilmiştir.

10 Ağustos tarihinde Balkan Devletleri arasında imza edilen Bükreş Antlaşması ile II. Balkan Harbi son bulmuştur. Daha sonra bu devletler tek tek Osmanlı Devleti ile antlaşmalar yapmışlardır. Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Girit Yunanistan'a bırakılmıştır, ayrıca Yunanistan topraklarında ikamet eden Türkler'in hakları da belirlenmiştir. Sırbistan ile de 13 Mart 1914 tarihinde Türkler'in haklarının korunması amacıyla İstanbul Antlaşması gerçekleştirilmiştir.⁴²

Konunun devamında İlk Türk Cumhuriyeti olması bakımından önem arz eden “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” ne kısaca değinmekte fayda olduğu düşünülerek, kısaca nasıl kurulduğu, ne gibi faaliyetlerde bulunduğu ve nasıl son bulduğuna değinilecektir.

3 Ağustos tarihinde Gümölcine'nin ele geçirilmesinden sonra Batı Trakyalı Türkler tarafından “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” kurulmuştur.⁴³ “*İlk muhtar Türk Cumhuriyeti*” olarak tarihe geçmiştir. 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması ile Batı Trakya bölgesi Bulgarlara bırakılmıştır. Bulgarlar bu bölgedeki Müslüman halkı zorla Hristiyanlaştırmışlar ve zulüm uygulamışlardır.⁴⁴ Türklerle karşı uygulanan zulme kayıtsız kalamayan Enver Paşa Edirne'de Eşref Kuşçubaşı komutasında bulunan 16 subay ve 100 erden oluşan bir çeteyi Ortaköy'e göndermiştir. Bu çete 16 Ağustos 1913 tarihinde bir Bulgar çetesini Koşukavak mevkiinde yok etmiştir. Koşukavak mevkiinde Türklerden oluşan yeni bir Milli tabur oluşturulmuş ve başına da

⁴² Mehmet Alpargu, Haluk Selvi, Enis Şahin, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.53-54.

⁴³ Nevzat Gündoğ, *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:789, Kültür Eserleri Dizisi:87, Ankara, 1987, s.126.

⁴⁴ Sedef Bulut, “Balkan Savaşlarından Lozan'a Batı Trakya Meselesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Batı Trakya Politikası”, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1/3 (Ocak 2008), s.86.

Kamber Ağa hükümet başkanı olarak atanmıştır. 18 Ağustos tarihinde Mestanlı mevkii, 19 Ağustos tarihinde de Kırcaali mevkii ele geçirilerek buralarda da Milli taburlar oluşturularak başlarına birer hükümet başkanı atanmıştır.⁴⁵

Koşukavak, Mestanlı, Kırcaali, Sofulu, Ferecik, Gümülcine, İskeçe, Eğridere, Darıdere mevkilerinin ele geçirilmesi ve “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*”nin kurulması İstanbul ve Sofya’da endişeye sebep olmuştur. Yabancı devletlerin baskı uygulaması sonrasında Batı Trakya’da bulunan birlikler geri çağırılmıştır. Ancak buradaki birlikler geri dönmeyi kabul etmeyerek “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” bağımsızlığını ilan etmiştir (25 Eylül 1913).⁴⁶ Yunanistan Osmanlı Devleti ile Bulgarların birbirlerine yakınlaşmalarını önlemek adına Dedeağaç şehrini ve limanını “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*”ne teslim etmiştir.⁴⁷ Bu gelişme “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*”nin ekonomisinin güçlenmesine yaramıştır.

“*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” kurulması sonrasında hükümetin başkanlığına da Salih Hoca getirilmiştir.⁴⁸ Bunun yanı sıra birde “*Garbî Trakya Hükümet-i İcraiyesi*” kurularak başına Süleyman Askeri Bey getirilmiştir. 3 Eylül’de Süleyman Askeri Bey tarafından Milli Marş yazılmıştır. Yeşil, siyah, beyaz renklerden oluşan ve üzerinde ay yıldız simgesi bulunan yeni bayraklarını da resmi binalarına asmışlar ve ayrıca yeni mühür ve posta pulları bastırmışlardır. “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” Batı Trakya ajansını kurarak burada “*İndependant*” adında Türkçe ve Fransızca yayın yapmaya çalışmışlar, ancak gazete yayımlanamamıştır.⁴⁹ Ayrıca “*Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi*” olarak kurulan devlet yabancı devletlere bir beyanname ile kuruluşunu belirtmiştir.⁵⁰

⁴⁵ Özcan Mert, “Batı Trakya Bağımsız Hükümeti (15 Ağustos-30 Ekim 1913)”, Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, s.279-280; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele c.I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.73-74.

⁴⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele c.I*, s.78-79.

⁴⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele c.I* s.79; Mert, “Batı Trakya Bağımsız Hükümeti (15 Ağustos-30 Ekim 1913)”, s.282; Gündoğ, *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, s.131.

⁴⁸ Ahmet Aydın, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, 2011, s.51.

⁴⁹ Mert, “Batı Trakya Bağımsız Hükümeti (15 Ağustos-30 Ekim 1913)”, s.280-281.

⁵⁰ Aydın, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, s.58.

Batı Trakya bölgesinin Türklerin eline geçmesi üzerine Bulgarlar rahatsızlıklarını Avrupalı devletlere beyan etmişlerdir. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne bilhassa Rusların bu bölgeye askeri müdahalede bulunabileceği yönünde uyarılarda bulunmuştur. Osmanlı devleti Bulgarların iddiada bulundukları gibi Batı Trakya bölgesinin Osmanlı Devleti orduları tarafından işgal edildiğine dair iddiaları yalanlamışlardır.

Rusların devreye girmeleri üzerine Osmanlı Devleti ile Bulgarlar 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak Batı Trakya Bölgesi'nin Bulgarlara bırakılması konusunda anlaşmışlardır.⁵¹

*“Garbî Trakya Hükümeti Muvakkatesi”*nin son bulmasında yabancı devletlerin müdahalelerinin yanında İttihat ve Terakki yönetiminin de karşı cephe almasının etkili olduğu düşünülmektedir. Yaklaşık altmış günlük bir siyasi faaliyetten sonra bölge Bulgarlara teslim edilmiş ve böylece ilk Türk Cumhuriyeti fiilen son bulmuştur.

⁵¹ Mert, “Batı Trakya Bağımsız Hükümeti (25 Eylül 1913-30 Ekim 1913)”, s.283-284.

BÖLÜM 1: MÜTAREKE VE İLK TBMM DÖNEMİ'NDE EDİRNE

1.1. Mütareke Dönemi'nde Edirne ve Çevresi

Mütareke döneminde Edirne, Kırklareli (Kırkkilise), Tekirdağ (Tekfurdağı), Gelibolu sancaklarından oluşan bir sınır vilayeti durumundadır. Çatalca sancağının da dahil edilmesi ile birlikte bu bölge Doğu Trakya diye anılmaktadır. Gümülcine, İskeçe, Karaağaç vilayetinden oluşan bölge ise Batı Trakya olarak anılmaktadır.

İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından I. Dünya Savaşı esnasında kendilerini bir hayli uğraştıran Osmanlı Devleti'ni antlaşmanın 7. ve 24.⁵² maddelerini bahane ederek işgale başlamışlardır. Rusya ve İngiltere'nin desteğini alan Bulgaristan ve Yunanistan Edirne'ye yani Doğu Trakya'ya hâkim olmak istemişlerdiler.

Ruslar Bulgarları, İngilizler ise Yunanlıları desteklemişlerdir.⁵³ Ancak Rusların Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmesi sonrası İngilizlerin desteklediği Yunanlılar için fırsat doğmuştur. Bu bölge Yunanlılara bırakılacaktı, ancak Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'nin aralarında anlaştıkları gizli taksim planından henüz haberi yoktur. Osmanlı Devleti Bulgarların saldırıya geçeceği üzerine planlarını yapmaktaydı.

Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet Bey, Edirne Mebusu Faik Bey'e telefonla ulaşarak ne yapılması gerektiği yönünde şu konuşmayı gerçekleştirmiştir:

“Bulgarların Sofya'daki ABD işgüderi Morfi aracılığıyla barış konferansında Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgarlara verilmesi için girişimde bulunacaklarına dair haber aldıklarını, bu tezi savunmak, Bulgarlar lehine gerekli belgeleri toplamak ve gerektiğinde zora başvurmak üzere Rilo Manastırı Başrahabinin başkanlığında, Makedonya komitesi üyeleri ile öbür ileri gelen komitecilerden oluşan “Trakya Komitesi” adlı bir örgüt kurduklarını, “Edirnelilerin de bir örgüt kurarak, Trakya'nın bir bütün olduğuna, Doğu ve Batı ayrılığı bulunmadığına, Trakya'nın

⁵² Mondros Mütarekesi 7. Maddesi; işgal devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri herhangi bir bölgeyi işgal edebilecektir. 24. Madde; Vilayât-ı Sitte olarak anılan Erzurum, Van, Bitlis, Harput (Elaziz), Sivas, Diyarbakır bölgelerinde karışıklık çıkması durumunda işgal devletleri buraları işgal etme hakkına sahip olacaktı.

⁵³ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.421.

Türk olduğunu kanıtlayacak nüfus, emlak ve istenilen toprak toplamına, Bulgar komitecilerin baskı ve zulmüne ilişkin belge toplamaları...’’⁵⁴.

Bulgarların Selanik’te İtilaf Devletleri ile anlaşma imzalaması üzerine İtilaf Devletleri Trakya’ya asker geçirme avantajını sağlamışlardı. Doğu Trakya da bu sırada yetersiz askeri güç bulunmaktadır. Bunun üzerine I. Kolordu Komutanlığı merkezi Edirne olmak üzere Doğu Trakya bölgesine gönderilmiştir.

Cafer Tayyar Paşa’nın emrindeki I. Kolordu Komutanlığı’na, Komutanlığı’nı Yarbay Alaaddin’in yaptığı Tekirdağ’daki 55. Tümen, Komutanlığı’nı Kurmay Albay Muhittin’in yaptığı Keşan’daki 60. Tümen ve Komutanlığı’nı Kurmay Albay Şükrü Naili’nin yaptığı Kırklareli’ndeki 49. Tümen bağlanmıştır.⁵⁵

18 Ocak 1919 tarihinde I. Dünya Savaşı’nı nihayetlendirmek üzere yapılan Paris Barış konferansında galip tarafta yer alan İtilaf Devletleri’nin İttifak Devletleri’ne karşı şartları ağır bir antlaşma sundukları bu görüşmelerde, Yunanistan Başbakanı Venizelos İstanbul’u ele geçirmek için Edirne’nin Yunanlıların hakimiyetine geçmesinin ehemmiyetinden bahseden şu konuşmayı yapmıştır:

“Trakya’nın Yunanlılığı aşikârdır. Bulgarlarda bunu tasdik etmiştir. Eğer bahis olunduğu gibi, İstanbul milletlerarası bir devlet olacaksa, Yunanlıların hakları kesindir. İstanbul’la birlikte bütün Trakya Yunanistan’a verilmelidir. Bulgar hududu, Arda Nehri’ni ve Karadeniz’e kadar 1913 hududunu takip etmelidir. En doğru hal tarzı, İstanbul’u ve İstanbul vilayetini Yunanistan’a bırakmaktır’’⁵⁶.

Barış Konferansı’nda Venizelos’un Trakya hakkındaki görüşlerine, isteklerine Türkler konferansta temsil edilmediği için savunma yapılamamıştır. Konferansta Trakya meselesi incelenmek üzere Yunan İşleri Komisyonu’na verilmiştir. Komisyon 1 Mart 1919 tarihinde aldığı karar ile Yunanlıların isteklerini destekleyen karar vererek Batı Trakya ve Doğu Trakya’nın Yunanlılara bırakılması tavsiyesinde bulunmuştur. Yüksek konsey

⁵⁴ “Mütareke ve Millî Mücadelede Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2380-2381; Tevfik Bıyıklioğlu, “Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi Nasıl Kurulmuştu?”, Resimli Tarih Mecmuası, V/52 (1954), s.3030.

⁵⁵ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.420.

⁵⁶ “Mütareke ve Millî Mücadelede Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, s.2381; Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.421; Tevfik Bıyıklioğlu, *Trakya’da Millî Mücadele c.I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VII. Dizi-S.25/2, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s.146.

Trakya üzerindeki kararları Osmanlı Devleti ile Bulgar Devleti arasında gerçekleşecek olan barış antlaşmaları görüşülürken vermek üzere bu konuyu askıya almıştır. Bu konunun askıya alınması Türklerin haklarını savunmaları için bir avantaj sağlamıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Trakya üzerinde emelleri olan bir başka devlet olan Fransa da 4 Kasım 1918 tarihinde “*Uzunköprü-Sirkeci*” demir yolunu işgal etmiştir. 1918 yılında savaşın sonlarında artık Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu İttifak Devletleri her cephede yenilmişlerdir. 19 Eylül 1918 yılında Bulgar cephesi de çöküntüye uğramıştır. Fransızlar 14 Ocak 1919 tarihinde “*Uzunköprü-Sirkeci*” demiryolunun hakimiyetini Yunanlılara devretmiştir.⁵⁷

1.2. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi

Trakya'daki ilk örgütlenme henüz 1914 yılında Enver Paşa tarafından “*Teşkilat-ı Mahsusa*” adı ile kurulmuştur. Enver Paşa bu örgütün başına Kolağası Süleyman Askeri'yi getirmiştir. Bu örgüt o zamanlar Bulgarların eline geçmiş olan Batı Trakya bölgesinde faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵⁸ Türkler bölgedeki hakimiyetini sağlamaya çalışarak milis kuvvetler meydana getirip silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. Ancak savaşın yenilgi ile sonuçlanması sonrası İttihat ve Terakki'nin gözden düşmesiyle “*Teşkilat-ı Mahsusa*” örgütü de varlığını sürdürememiştir.

Eylül 1918 tarihlerinde İtilaf Devletleri'nin üstün ve baskıcı taarruzları sonucunda Bulgarlar mağlup edilmiş ve bu mağlubiyet sonrasında mütareke istemek zorunda kalmışlardır. Bulgar cephesinin çökmesi Osmanlı Devleti'nin Batı cephesi ile kara bağlantısının çökmesine sebep olmuş ve Osmanlı Devleti'ni İtilaf Devletleri karşısında taarruza açık duruma getirmiştir. Bu gelişme karşısında İttifak Devletleri mütareke istemeye mecbur kalmıştır. İtilaf Devletleri henüz savaş devam ederken kendi aralarında Osmanlı Devleti topraklarını paylaşmışlar⁵⁹, 30 Ekim 1918 tarihinde ise Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında bu paylaşıma göre işgallere başlamışlardır.

⁵⁷ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.421.

⁵⁸ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.12-13.

⁵⁹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele c.I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.17-21.

Osmanlı Devleti'nin yenilen tarafta yer alması, askeri mevcudiyetin oldukça sınırlandırılması, toprakların İtilaf Devletleri tarafından işgale başlanması, halk üzerinde endişe uyandırmıştı. Bunun üzerine halk kendi arasında milis güçler oluşturarak ve “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*” kurarak işgallere karşı direniş göstermeye başlamıştır. Sadrazam Talat Paşa Berlin dönüşünde Edirne istasyonunda Edirne Valisi Zekeriya Zihni Bey’le görüşerek işgallere karşı Edirne halkının teşkilatlanması önerisinde bulunmuştur. Bu öneri üzerine İstanbul’da Kasım Efendi’nin Kınacıyan Han’ındaki yazıhanesinde Edirne mebusu Faik Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket Bey, Avukat Mehmet Şeref Bey, tüccar Kasım Yolageldili Efendi gibi isimlerin öncülüğünde “*Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” kurulması kararı alınmıştır (2 Kasım 1918). Mehmet Şeref Bey’in cemiyetin adının değiştirilmesini öngören teklifi üzerine cemiyetin adı “*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” olarak değiştirilmiştir.⁶⁰

“*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi*” olarak Edirne Valiliği’ne verilen kuruluş beyannamesi ile cemiyet çalışmalarına başlamıştır. Aynı zamanda Mehmet Şeref Bey tarafından “*Trakya-Paşaeli Gazetesi*”⁶¹ çıkarılmaya başlamıştır.

Trakya-Paşaeli gazetesinde 2 Aralık 1918 tarihinde, cemiyetin programı şu şekilde açıklanmıştır:

1. “*Trakya’nın Osmanlı Padişahlığındaki rabıta ve tamamiyet-i mülkiyesinin temini maksadıyla “Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi” namında bir cemiyet teşkil edilmiştir.*
2. “*Cemiyetin merkez-i idaresi Edirne şehridir.*
3. “*Heyet-i idarenin itimatnamesini haiz zevattan mürekkep irsal edeceği mes’ul murahhaslar vasıtasıyla memalik-i ecnebiyede ve pay-ı tahta makasıdı müdafaa edecektir.*
4. “*Cemiyetin gayesi: Cemiyeti Akvam nazariyesinin müessisi olan Wilson prensiplerine riayetle memleketin hakk-ı hakimiyet ve tamamiyetini kanun dairesinde müdafaa ve istihsaldir.*
5. “*Cemiyet bir reis ve on iki azadan mürekkep bir heyet-i idare ile tedvir edilir.*

⁶⁰ Edip Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.42-43.

⁶¹ Mehmet Şeref Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta’da Türkler*, Yayına Haz. Hasan Berke Dilan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s.40.

6. “*Cemiyetin bütün teşebbüsâtı senedât ve vesaik üzerine müesses olarak haricen ve dahilen neşriyat ve telkinat ile meşru davasını ve tarihe müstenit olan hakkını müdafaa ve istihsal eylemektir.*
7. “*Cemiyetin Osmanlı Padişahlığında mevcut fırkalardan hiçbirisiyle alakası yoktur.*
8. “*Cemiyet: Kanun mucibince kendi tedarik edeceği menafî ile tedvir-i mesalih eyleyecektir.*
9. “*Makâsıd-ı Cemiyet olan Trakya birliği ve tamamîyetinin husulıyla cemiyet infisah edecektir.*
10. “*Cemiyet Kavânin-i Devlet-i Âliye’ye tabi bir şahs-ı manevidir.*”⁶²

Trakya’da direniş için halktan yardım istemek amacıyla cemiyet programının dışında Edirne Müftüsü Mestan Efendi, Belediye Reisi Şevket, Maksut Beyzade Derviş, Mütfüzade Cemal, Nazmi Beyzade İsmail, Faik Bey, Doktor Rıfat Osman, Mustafa Paşazade Fethi, Kumanlızade Ömer, Mustafa Beyzade Neyyir, Kasım Yolageldili, Ali Seyfettin⁶³ tarafından bir beyanname hazırlanarak, cemiyetin kuruluş amacının bölgenin Türklere ait olduğunun ispat edilmesi ve haksızlığa uğrayan bölge halkının haklarını savunmak olduğunu belirtmişlerdir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi ’nin ilk reisliğini Edirne Müftüsü İskeçeli Mestan Efendi yapmıştır. Daha sonra yabancılarla diyalogları daha kolay yapabilmek adına reisliğe Dedeâğaç konsolosu Şükrü Bey getirilmiştir. Damat Ferit’in ikinci kez sadrazamlık yaptığı sırada reislik görevine Müftü Hilmi Efendi getirilmiştir. Ali Rıza Paşa sadarete geçtiği vakit ise, reislik görevine 16 Mart 1919 Edirne Kongresi’nde alınan karar mucibince Edirne Belediye Reisi Şevket getirilmiştir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi’nin bölgedeki teşkilatlanması şu şekildedir:

⁶² Trakya-Paşaeli Gazetesi, 2 Kanun-ı Evvel 1334-1918, Numro.1; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.13-16; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele* c.I, s.129; Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, s.44-45; *Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, c.V, *Yerel Kongreler, Edirne, Lüleburgaz, Pozantı*, Yayına Haz.: Haydar Özügürlü, İbrahim Birler, Milli Mücadele’de Trakya Kongreleri: Edirne-Lüleburgaz”, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1994, s.21-22; Bilgen Baygın, “Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2005, s.32-33; Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta’da Türkler*, s.115.

⁶³ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.16-18; Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, s.45-46; Beyannamenin tam metni için bkz.: Trakya-Paşaeli Gazetesi, 10 Mart 1919, Numro:15.

İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Çorlu, Lalapaşa, Lüleburgaz, Malkara, Uzunköprü, İpsala, Saray, Kırkkilise, Babaeski, Havsa, Pavlı, Hayrabolu, Kavaklı, Vize, Enez, Pınarhisar, Çatalca, Çerkezköy, Keşan, Evreşa, İğneada, Gelibolu, Sarayakpınar, Ömer Bey Nahiyesi, Maksudlu Nahiyesi, Zulaf Nahiyesi.

Ayrıca Balkan Harbi sonrasında Bulgarların yaptıkları zalimane davranışlar neticesinde Anadolu'ya göç eden Trakyalılar Adapazarı'nda da Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi' nin bir şubesini açmışlardır.⁶⁴ Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi azaları Faik Bey ile Kasım Yolageldili Efendi "*Murahhas Aza*" olarak İstanbul'da çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'yi başlatacağı süreye değin, Trakya'nın kurtuluşuna dair Osmanlı ve yabancı devlet adamları ile görüşmelerde bulunmak üzere çalışmalarını İstanbul'da sürdürmüştür. Bu çalışmalarda Faik Bey, Kasım Yolageldili Efendi, Batı Trakya Komitesi üyeleri Hasan Tahsin, Hüseyin Sabri, Nevrekoplu Celal, Galip Bahtiyar, Şakir (Kesebir), Kocabaş Arif, Mahmut Nedim görevlendirilmiştir. Sivas kongresinde Milli cemiyetlerin hepsinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilmesi kararı alınmasından sonra Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi'nin ismi Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çevrilmiştir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi ve Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak iki mühür kullanmak suretiyle faaliyetlerine devam etmiştir.⁶⁵

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi kuruluşundan itibaren 10 Temmuz 1919, 16 Ekim 1919, 15 Ocak 1920, 31 Mart 1920, 9-13 Mayıs 1920 tarihlerinde olmak üzere toplam beş kez kongre gerçekleştirmiştir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi Trakya'da Türklerin çoğunlukta olduğu, Trakya bölgesinin Türklere ait olması gerektiğine dair siyasi çalışmalarının yanı sıra ilmi çalışmalarla da Trakya'daki Türklerin haklarını savunmaya çalışmışlardır.

Cemiyetin ilmi çalışmalarına bakacak olursak; Bulgar Meclisi'nde bulunan Türk mebuslarının verdikleri muhtıra⁶⁶, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi

⁶⁴ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.21-23.

⁶⁵ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.134-137.

⁶⁶ Muhtıranın tam metni için bkz. Trakya-Paşaeli Gazetesi, 27 Ocak 1919, Numro.9.

azalarınca Trakya-Paşaeli Gazetesi'nde "*Hak ve Hakikat Devrindeyiz, Sofya'daki Edirne Komitesi ve Hakikat*" başlığıyla yayınladıkları metin, Edirne Komitesi'nin muhtırasına dair Başkan Wilson'a açıklama metni, İstanbul'daki İtilaf Devletleri'ne muhtıra, Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri tarafından yapılan paylaşımlar sonrası Trakya'nın Yunanlılara verileceğine dair haberlerin yayılması üzerine Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi tarafından konferansa gönderilen muhtıra, Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri'ne Trakya bölgesinin Rumlara ait olduğuna dair yaptığı gerçeği yansıtmayan söylemleri karşısında Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi tarafından bu bölgede Türklerin Rumlardan fazla olduğuna, bölgenin Türk olması gerektiğine dair Venizelos'a cevaben açıklama ve Trakya bölgesinin Sultan I. Murat zamanında fethedilerek Türk bölgesi olduğuna ve o günden sonrada Türk bölgesi olarak kaldığına dair haritalardır.⁶⁷

1.3. Doğu Trakya'nın İşgali Sonrasında Trakya'nın Millî Mücadele'ye Dahil Olması

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi siyasi ve ilmi çalışmalarla işgale engel olmaya çalıştığı sıralarda Doğu Trakya Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.

Fransızlar Mondros Ateşkes Antlaşması'nın "*Demiryollarının İtilaf Devletleri Tarafından Kontrol Edilmesi*"ni sağlayan 15. maddesine⁶⁸ dayanarak "*Uzunköprü-Sirkeci Demiryolu*"nu işgal etmişlerdir.

Bu işgaller karşısında Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi İstanbul'da bir toplantı gerçekleştirerek⁶⁹, işgallere bir bütün halinde karşı gelinmesi, Yunanlıların Doğu Trakya topraklarından çıkarılması, Doğu Trakya bölgesindeki Türklerin nüfus olarak daha çok olduğunun ispatı için gerekirse Wilson prensiplerine binaen halk oylaması yapılmasının sağlanması konusunda anlaşılmıştır.

⁶⁷ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.35-47; Hasan Berke Dilan, "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu? Trakya-Paşaeli Gazetesi", *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu, "Edirne ve Trakya'nın Ulusal Kurtuluş Savaşındaki Yeri, Önemi ve Büyük Millet Meclisi Çalışmalarına Etkileri"*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.88, Edirne, 2000, s.99-100.

⁶⁸ Seher Boykoy, "Millî Mücadele Sürecinde Trakya'da Yunan Mezalimi", *Osmanlıdan İşgal Yıllarına Mütareken Cumhuriyet Günlerine Mudanya*, Yayına Haz.: Zeynep Dörtok Abacı, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2008, s.131.

⁶⁹ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.49-50.

Düşmanın Doğu Trakya bölgesinden çıkarılması yönünde alınan karara binaen Belediye Reisi Şevket, Cemiyet Reisi Müftü Mestan Efendi, Nevrekoplu Celal, Salim Nuri, Çorlulu İhsan, Avukat Şeref, Kırklarelili Şevket, Mahmut Nedim, Hasan Tahsin, Hüseyin Sabri Bey'ler bir heyet oluşturarak Sadrazam Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Ayan Reisi Ali Rıza Paşa, Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet, Mütareke Komisyonu Reisi Galip Kemali Bey'ler ile Trakya'daki işgal hadisesini görüşmüşlerdir.⁷⁰ Yapılan görüşmeler neticesinde yapacak başka bir şey kalmadığı anda Trakya'nın bağımsızlığını ilan etmeleri yönünde karar alınmıştır. Yapılan görüşmelerden istediği sonucu alamayan heyet, Batı Trakya'nın yanında Doğu Trakya'nın dahi Yunanlılara vaadedilmiş olduğu endişesi içinde Edirne'ye geri dönmüşlerdir.

Tasvir-i Efkâr, Trakya-Paşaeli, İleri, Ahali gibi Türk basınının önemli gazeteleri Trakya'da yaşayan nüfusun çoğunluğunun Türk olduğunu istatistiklerle beyan ederek Trakya'nın işgalini protesto etmişlerdir. Toplam nüfusu 1.776.973 olan Trakya'da 1.223.763 Türk, 376.842 Rum, 160.368 Bulgar bulunmaktadır.⁷¹

İstatistiklerle de belirtildiği üzere Türklerin çoğunlukta yaşadığı bu bölgede işgaller karşısında nasıl bir vaziyet alınması gerektiği yönünde fikir almak üzere Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi İstanbul temsilcileri Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'yı Trakya'da sürdürülen mücadelenin başına getirmeyi teklif etmişlerdir. Paşa bu teklif üzerine şu cevabı vermiştir:

“Tehlikede olan yalnız Trakya değildir. Bütün Türk vatanı kaybolmak üzeredir. Böyle parça parça çalışacağımıza, bütün memleket mukadderatını idare edecek, ele alacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur?”⁷².

Mustafa Kemal Paşa, Doğu Trakya'nın Türk sınırları içerisinde olduğunu, Batı Trakya'nın ise 1913 yılındaki antlaşma ile bırakıldığını bundan dolayı da buradaki Türk çoğunluğunun haklarının başka yollarla savunulması gerektiğini beyan etmiştir.

⁷⁰ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.I*, s.153-155.

⁷¹ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.53-61.

⁷² Hüsnü Özlü, “İstiklal Savaşında Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci: Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (Mart 2012), s.28.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi Paris Barış Konferansı'nda daha Doğu Trakya hakkında karar verilmemişken konferansa bir heyet göndermiştir. Bu heyette Trakya Mebusları'ndan Kocabaş Arif, Mahmut Nedim, Mebus Celal, İskeçeli Hüseyin Sabri yer almıştır. Heyete Paris Barış Konferansı'nda Doğu ve Batı Trakya'nın Osmanlı idaresiyle birleştirilmesini, şayet Doğu Trakya Osmanlılara verilip Batı Trakya başka devletin yönetimi altına verilmeye çalışılırsa, Batı Trakya'nın Osmanlı'nın himayesine verilmesi üzerine çalışılması, Doğu Trakya'nın hakimiyetinin Osmanlı himayesinden alınması durumunda, Doğu Trakya ve Batı Trakya'nın bir bütün olarak İngilizlerin hamisi olarak Milletler Cemiyeti'nin garantisi ile bağımsızlığın savunulması, Pierre Loti gibi Türkler hakkında olumlu bakış açısına sahip devlet adamlarından Trakya'nın bağımsızlığı hakkında yardımda bulunmalarının istenmesi gibi talimatlar verilmiştir.⁷³

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi heyeti Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere gerekli vizeyi alamamıştır. İtalya Sefareti tercümanı Galli'nin yardımı sonrasında İtalyan yatı ile Roma'ya gitmişlerdir (20 Mart 1919). Yaklaşık üç ay Roma'da kalan heyet Trakya'nın Türklüğünü ispat etmek üzere hazırladıkları broşür, grafik ve vesikaları İtalyan siyasetçilerine ve İtalyan basınına dağıtmışlardır.⁷⁴ Heyet İtalya'da da Paris'e gitmek için vize alamaması üzerine yaklaşık üç ay kaldıkları Roma'dan yurda geri dönmüşlerdir.

Heyetin yurt dışındaki bu çalışmaları esnasında İzmir vilayeti Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Bu işgal hadisesi üzerine Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi tarafından 15 Mayıs 1919 tarihinde Trakya Kongresi toplanmıştır. İzmir'in Yunanlar tarafından işgali hadisesi üzerine Trakya'da büyük katılımlı "*Selimiye Mitingi*"⁷⁵ gerçekleştirilerek yaşanan hadise protesto edilmiştir. IX. Ordu Kıtaaatı Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki haksız işgal faaliyetleri ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi hadiseleri üzerine Anadolu'da Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da başlattığı Millî Mücadele'yi bütün yurda yaymak için Erzurum'daki XV. Kolordu Komutanlığı,

⁷³ Özlü, "İstiklal Savaşında Doğu Trakya'da Teşkilatlanma Süreci: Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", s.28.; Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.157.

⁷⁴ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.158.

⁷⁵ Dilan, "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu? Trakya-Paşaeli Gazetesi" s.101.

Samsun'daki III. Kolordu Komutanlığı, Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Komutanlığı ile temasa geçerek işgaller karşısında direnişe geçilmesini istemiştir.⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlatması Trakya halkı üzerinde de olumlu etkiler yaratırken, Mustafa Kemal Paşa düşman işgaline karşı birlikte hareket edilmesi amacıyla Edirne'deki I. Kolordu Komutanlığı'na telgraf çekerek şu istekte bulundu:

“İtilaf Devletleri'nin bağımsızlığımıza gölge düşüren saldırılarına karşı Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilayeti Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin de Anadolu'da oluşturulması kararı alınan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirilmesini istemiştir”⁷⁷.

Bu telgraf üzerine Edirne'deki I. Kolordu Komutanlığı'nın da Millî Mücadele'de birlikte hareket etmesi kararı alınmıştır.

21-22 Haziran 1919 tarihinde yayınlanan Amasya Genelgesi ile İstanbul Hükümeti'nin artık görevini yerine getiremediği, bu yüzden her sancaktan üç temsilcinin katılacağı, Anadolu'nun en güvenli yerinde Sivas'ta Milli bir kongre toplanması yönünde karar alınmıştır. Yine aynı zamanda Doğu illeri adına 10 Temmuz tarihinde Erzurum'da bir kongre toplanması, şayet o tarihe kadar diğer il temsilcileri Sivas'a ulaşabilirlerse, Erzurum Kongresi'nin üyelerinin de Sivas kongresine katılmak üzere hareket edecekleri yönünde karar alınmıştır.⁷⁸ 23 Temmuz'da toplanan Erzurum Kongresi'nde oldukça önemli kararlara imza atılmıştır.

1. *“Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir.*
2. *“Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine İstanbul Hükümeti muktedir olmadığı takdirde, gayeyi temin için Anadolu'da geçici bir hükümet kurulacaktır.*
3. *“Manda ve himaye kabul olunmaz.*
4. *“Kuvayı Milliye'yi amel ve İrade-i Milliye'yi hâkim kılmak esastır”⁷⁹.*

⁷⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, Vesika No:16, s.620.

⁷⁷ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Vesika No:19, s.621-622.; Telgrafın tam metni için bkz. Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Vesika No:19, s.621-622.

⁷⁸ M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine Birinci Kitap*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, s.145-147.

⁷⁹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali c.I*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2000, s.283-288.

4-11 Eylül 1919 tarihinde gerçekleştirilen Sivas Kongresi aldığı kararlardan dolayı ulusal bir kongre olmuştur. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar onaylanarak bütün yurttan geçerli olması kararı alınmıştır.

Sivas Kongresi'nden sonra, 7 Ekim 1919 tarihinde Edirne Belediye Reisi olarak Şevket Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi'nin Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştüğünü kabul ettiğini bildirmiştir.⁸⁰ Cemiyet işlerinde Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi ve Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi olarak iki mühür kullanılmıştır.⁸¹ Bundan da anlaşılacağı üzere Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi kendi nizamnamesine göre de faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır.

7 Ekim 1919 tarihinde Edirne Belediye Reisi Şevket Bey Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta Vali Salim Paşa ve Polis Müdürü Fuat Bey'in Bulgarların işgal ettiği Karaağaç bölgesine firar ettiğini beyan etmiştir. Bu firar üzerine Vali vekaleti olarak İhsan Adli Bey seçilmiştir. Vali Vekili İhsan Adli Bey bu olayı Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.⁸²

Vali Vekili İhsan Adli Bey'in Belediye binasında gerçekleştirdikleri toplantıda Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin görevlerinin toplantıya katılan herkesin onayıyla Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'ne verilmesi kararlaştırılmıştır.⁸³ Vali Vekili İhsan Adli Bey bir beyanname yayınlarak Trakya-Paşaeli Heyet-i Merkeziyesi'nin Sivas Kongresi'nde alınan kararları onayladığını, içinde bulunan kötü şartlar dolayısıyla Anadolu'da Milli bir Meclis'in açılması gerektiğini bildirmiştir.

Vali vekili İhsan Adli Bey Mustafa Kemal Paşa'ya 10 Ekim 1919 tarihinde telgraf çekerek desteklerini bildiren şu sözleri ifade etmiştir;

⁸⁰ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Vesika No:268, s.945.

⁸¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, Vesika No:23-25.

⁸² BOA, DH.KMS., D:53/3, V:47, 12 Muharrem 1338 (7 Ekim 1919); Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Vesika No:268, s.945.

⁸³ BOA, DH.KMS., D:53/3, V:49, 15 Muharrem 1338(10 Ekim 1919); Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.98.

“Edirne’de hükümet, ordu ve bütün millet size meşru olan gayelerinizde manen ve maddeten muhazerete ahd ve misak eylemiştir”⁸⁴.

1.4. Doğu Trakya’da Yunanlılar’ın Yaptığı Mezalimler

Fransızlar’ın işgal ettikleri “*Uzunköprü-Sirkeci Demiryolunu*” Yunanlılara teslim etmesiyle Yunanlıların Doğu Trakya’daki işgalleri, mezalimleri başlamıştı. Yunanlılar ve yerli Rum halkı insanlık dışı hareketlerde bulunarak, halkı amansızca öldürmüşler, gasp, yağma hareketlerinde bulunmuşlar, kadınlara tecavüz etmişler, etraflı yakarak kullanılamaz hale getirmişler, halk ve askerleri esir almışlardır. Yunanlılar yerli Rum halkına askeri üniforma ve silah getirerek taşkınlıklar yapmaları konusunda yardımcı olmuşlardır. Bölgedeki yerli Rumlar çeteler oluşturarak “*Silivri, Çatalca, Babaeski, Çorlu, Keşan, Gelibolu, Vize, Kırklareli, Demirköy, Pınarhisar*” bölgelerine saldırılarda bulunmuşlardır. Halkın ellerindeki buğdaylar zorla alınmış, hayvanlara el konulmuş, asker, sivil, polis, önüne gelen kişileri taş ve baltalarla hunharca öldürmüşler, kadınlara tecavüz etmişlerdir.

Trakya’da gerçekleştirilen mezalimleri destekleyenlerin başında İstanbul Rum Patrikhanesi gelmektedir. Patrikhane’nin destekleri sonrasında Yunan Ordusu’na askerler toplanmıştır. Yunanlılara yerli Rumların dışında Çerkezler de çeteler kurarak destek vermişlerdir. Yunanlıların yaptıkları mezalimler sonrasında bölgede yaşayan halk göçe zorlanmıştır. Bölgede bulunan Türkler’i bölgeden çıkarıp bölgeye Rumları yerleştirerek bölgenin Rumlara ait olduğuna dair iddiada bulunmayı amaçlamışlardır. Yunanlıların bu zulümleri esnasında Bulgar sınırına yakın olan bölgelerdeki halk Bulgaristan’a sığınmıştır. Yunanlılar bölgede esir altına aldıkları kişileri “*Syrmra*” gemisiyle “*Milos Adası’na*” götürmüştür.⁸⁵ Burada aç ve susuz bırakılan esirlerin büyük bir bölümü vefat etmiştir. Edirne vilayetinden gönderilen mektupta; Yunanlıların Edirne bölgesinde yaptıkları mezalimlerin, kargaşalıkların gerçekliğini araştırmak üzere bölgede bulunan heyetin taraflı davrandığı, Müslüman ahalinin şikayetlerini dikkate almadığı, Yunanlıların yaptığı mezalimlere karşı hoşgörülü davrandığı bildirilmiştir.⁸⁶

⁸⁴ Atatürk, *Nutuk Vesikalar*, Vesika No:273, s.947-948.

⁸⁵ Boykoy, “Millî Mücadele Sürecinde Trakya’da Yunan Mezalimi”, s.133-139.

⁸⁶ BOA, DH.KMS., D:52/2, V:3, 28 Şaban 1337 (29 Mayıs 1919); Baygın, “Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)”, s.49-50.

1.5. 15 Ocak 1920 Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti III. Kongresi ve Edirne ve Çevresinde Teşkilatlanma

10 Temmuz 1919 tarihinde düzenlenen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk kongresinde reis ve aza seçimleri gibi idari seçimler yapılmıştır. 16 Ekim 1919 tarihinde düzenlenen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ikinci kongresinde on altı kişiden ibaret olan merkez heyeti seçimleri yapılmış, Batı Trakya halkına Bulgar ve Yunan zulümleri karşısında yardımda bulunma konusunda karara varılmıştır. Yine aynı zamanda bu kongrede silahlı kuvvetler oluşturulması meselesi üzerinde durulmuştur.

15 Ocak 1920 tarihinde yapılan üçüncü kongrede Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti silahlı Milli bir teşkilat tertip etmeye karar vermiştir. Doğu Trakya bölgesinde üç bin kişiden meydana gelen “*Bekçi-Korucu*”⁸⁷ adıyla Milli bir teşkilat oluşturulmuştur. I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa emrindeki Kırklareli'ndeki 49. Tümen Komutanı Albay Şükrü Naili, Tekirdağ'daki 55. Tümen Komutanı Yarbay Alaaddin ve Keşan'daki 60. Tümen Komutanı Albay Cemal ile silahlı Milli teşkilatlanma üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

Tekirdağ bölgesinde görevde bulunan 55.Tümen Komutanı Yarbay Alaaddin, Osmanlı Hükümeti'nin emirlerini almaksızın payına düşen üç yüz kişilik orduyu teslim etmek istememesi ve genel olarak yetersiz iâşe ve teçhizatlanmanın olmaması, İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesi gibi nedenlerden ötürü⁸⁸ “*Bekçi-Korucu*” isimli teşkilatlanma gerçekleştirilememiştir.

1.6. İstanbul'un İşgal Edilmesi ve Edirne'deki I. Kolordu'nun Aldığı Önlemler

Londra Konferansı'nda alınan İstanbul'un işgali kararını İtalyanlar Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermişlerdir. İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 tarihinde sabah saat 06 civarı “*Harbiye ve Bahriye Nezaretleri*”ni işgal ederek, posta, telefon, telgraf hatlarını kontrol altına almışlardır.⁸⁹ İstanbul'un işgal hadisesini Ankara İstanbul telgrafçısı Manastırlı

⁸⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.205.

⁸⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.205; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.100.

⁸⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar c.III*, M.E.B., İstanbul, 1991, s.49.

Hamdi Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraftan öğrenmiştir.⁹⁰ Meclis-i Mebusan İstanbul'un işgali sonrasında son toplantısını 18 Mart'ta yaparak çalışmalarını durdurmuştur.

11 Nisan 1920 tarihinde Padişah Vahdettin'in emri ile seçimlerin dört ay içerisinde tekrar yenilenmesi şartı ile Meclis-i Mebusan kapatılmıştır. Bu durum üzerine bazı mebuslar Ankara'ya gitmeye başlamıştır.⁹¹ İstanbul'un işgali sonrasında içerisinde mebuslarında bulunduğu bir grup Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Malta sürgününe gidenler içerisinde Faik Bey ve Şeref Bey de bulunmaktadır.

İstanbul'un işgali haberini I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Mustafa Kemal Paşa'dan almıştır. Bu haber üzerine Cafer Tayyar Paşa daha önce alınan 9 Ocak 1920 tarihli 55 numaralı gizli emre göre hareket etmiş ve İstanbul ile telgraf iletişimini kesmiştir. Daha sonra Edirne bölgesinde sıkı yönetim ilan ederek 16 Mart 1920 tarihli 46/10 numaralı şu beyannameyi ilan etmiştir:

*“İstanbul’da Makam-ı Hilafet tarafından serbest olarak seçilerek teşkil olunacak ve milletvekillerimizin itimadına mazhar bir kabine, hükümeti idare etmedikçe, Edirne vilayetindeki sivil idare ve kumandanlık müştereken, hareket ve istiklalini muhafaza edecek ve bu Milli ve vatani gayenin elde edilmesi için dikkatli olunması ehemmiyetle rica olunur. Hilafında harekette bulunacaklar hakkında sıkıyönetim kararnamesi gereğine takibatta bulunacağımı beyan ederim”*⁹².

16 Mart 1920 tarihinde sıkı yönetim emri I. Kolordu Komutanlığı'na bağlı olan 49., 55., 60. Tümenlere de verilmiştir. Seferberlik emri gereğince H. 298'den 315 (M. 1880/1881-1897/1898) doğumlulara kadar olan erler silah altına çağırılmış, Trakya'da bulunan silah ve cephane depolarına el konulması ve depolarda bulunan teçhizatın kullanılması emredilmiştir.⁹³

Cafer Tayyar Paşa askeri birliklerin alması gereken tedbirleri şu emirlerle bildirmiştir:

⁹⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar c.III*, s.53.

⁹¹ Muhammed Karakaş, “Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (1999), s.97; Selek, *Anadolu İhtilali c.I*, s.347.

⁹² Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.I*, s.211.

⁹³ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.I*, s.212.

1. “Her Tümen kendi bölgesindeki silah ve cephane depolarından faydalanarak, seferberliği ikmal edecektir. Ancak askere çağırılacak olanların sayısı eldeki silah sayısından fazla olmayacaktır.
2. “Her Tümen kendi bölgesindeki Ziraat Bankası ile mal sandıklarında ve evkaf ve tapu dairelerindeki paralara el koyacaktır.
3. “Her Tümen kendi bölgesinde sıkıyönetim ilan edecektir.
4. “Aşar ambarlarında ve hükümete ait tohumluk ve hububat ve sair erzaka el konulacaktır.
5. “Her Tümen bölgesinde, tüccarın elinde bulunan zahire ve hububat ile askere yarayacak eşyanın, büyük ölçüde alınıp satılması ve başka tarafa nakli men olunacaktır.
6. “Her Tümen kendi bölgesindeki telgrafhanelerde, telgraf hatlarının muhafazasına çok dikkat edecek ve muharebelerin kesilmemesini sağlayacaktır.
7. “Hangi suretle olursa olsun hiçbir kimse silahını kimseye teslim etmeyecektir.”⁹⁴.

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Trakya halkını işgallere karşı bağımsızlığını korumak üzere mücadele etmeye çağırmıştır. Seferberlik ilanı Trakya bölgesinde Tekirdağ’daki 55. Tümen haricinde uygulanmıştır. Tekirdağ Mutasarrıflığı görevini yürüten Firuzan Bey bu seferberlik emrine uymayarak, Cafer Tayyar Paşa’yı da hükümete itaat etmeye davet etmiştir.

Çatalca’da bulunan mutasarrıf Fevzi Bey de Rumların ayaklanabileceği yönünde endişe duyduğunu beyan ederek seferberlik ilanına uymamıştır. Bunun üzerine I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Yb. Alaaddin ile anlaşmazlığa düşerek seferberlik hareketinin olumsuz sonuçlanmasını istemediğinden seferberlik ilanında düzeltmeye giderek seferberlik emrini şu şekilde düzeltmiştir:

“Tekirdağ’ında asayiş bozacak hallere sebebiyet vermemek için, kıyıya pek yakın olmayan yerlerde seferberlik ilan ediniz”.

Ancak Yb. Alaaddin bu emri de uygulamak istemeyerek hastalığını bahane göstermiş ve görevinden çekilmiştir. Yb. Alaaddin’in görevinden çekilmesi üzerine 55. Tümen vekaleten Yb. Cemil getirilmiştir.⁹⁵ Tekirdağ’daki 55. Tümenin bu davranışı halk

⁹⁴ Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.112-113; Baygın, “Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)”, s.57.

⁹⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele c.I*, s.212-213.

üzerinde olumsuz etki meydana getirmiş ve halkın Millî Mücadele'ye olan güvenini zedelemiştir.

I. Kolordu'nun aldığı seferberlik ilanından sonra herhangi bir tehlike ile karşılaşılması üzerine “*H.310 doğumlulardan daha yaşlı olanlarla, göçmenleri, memurları, silahsız hizmete ayrılanları, Trakya Cemiyeti mensuplarını, öğretmenleri, yedek subayları ve Çatalca'ya yakın yerler halkı terhis edilmiş, yalnız H. 310'dan 315 doğumlulara kadar olan erler silah altında bırakılmıştır*”⁹⁶. Böylece seferberlik ilanı genel olmaktan çıkartılarak, iç düzenin korunmasına yönelik bir vaziyet almıştır.

1.7. İstanbul'un İşgali Sonrasında Ankara'da Yeni Bir Meclis Açma Çalışmaları

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul İtilaf Devletleri tarafından işgal edilince Mustafa Kemal 19 Mart tarihinde Ankara'da “*Selâhiyet-i Fevkalâdeyi Haiz Meclis (olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin)*” kurulması adına on iki maddeden meydana gelen bir bildiri hazırlayarak bu bildiriye Valilere, Kolordu Komutanlıklarına ve Sancaklara iletmiştir.⁹⁷

Bildirinin ilk taslak metninde Mustafa Kemal “*Kurucu Meclis*” tabirini kullanmıştır. “*Kurucu Meclis*” demesinin sebebini rejimi değiştirmek adına Meclis'i tam yetkili yapmak olduğunu belirtmiştir. Ancak Erzurum ve Sivas'tan aldığı uyarılar sonrasında “*Kurucu Meclis*”⁹⁸ tabiri yerine “*Selâhiyet-i Fevkalâdeyi Haiz Meclis*” tabirini kullanmıştır.

19 Mart tarihinde vilayetlere ve komutanlara ikinci bir bildiri yayınlayarak seçimlerin on beş gün içerisinde tamamlanmasını ve seçilen vekillerin Ankara'ya gelmelerini bildirmiştir. Gönderilen bu bildiride seçimlerde iki dereceli olan seçim sisteminin ilk seçim aşaması gerçekleştirilmeyerek doğrudan ikinci seçim aşamasının

⁹⁶ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele* c.I, s.214-215; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, s.114.

⁹⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Toplumsal Çözüm Yayınları, Ankara, 2009 (15. Baskı), s.326; İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:10, Ankara, 1986, s.24; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 c.I*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:4, Ankara, 1994, s.37-38; Mukaddes Arslan, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX/56 (Temmuz 2003), s.738; Bildirinin tam metni için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Toplumsal Çözüm Yayınları, Ankara, 2009 (15. Baskı), s.327-328.

⁹⁸ Atatürk, *Nutuk*, s.326-327; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 c.I*, s.37; Ergün Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, I/2 (Mart 1985), s.483.

gerçekleştirilmesini bildirmiştir. Seçimin gerçekleştirilen ikinci aşamasında yalnızca Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilenler değil, bunun yanı sıra vilayet ve sancaklardaki belediye Meclisi'ne mensup üyeler ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin vilayet ve sancaklardaki idare heyetine mensup üyelere oy kullanabilecekti. Vekil sayısının vilayetlerin nüfus oranı göz önüne alınarak değil de her vilayetten beş vekil seçilecek şekilde ayarlanması öngörülmüştür. Eğer isterlerse Son Osmanlı Mebusan Meclisi mebusları da yeni seçilen vekillerle birlikte Ankara'da açılacak olan Meclis'e katılabileceği kararı alınmıştır.⁹⁹ Böylece yeni Meclis iki ayrı seçimle göreve gelmiş vekillerden oluşmuştur.

19 Mart tarihinde yayınlanan bildiri sonrasında vekiller Ankara'ya gelmeye başlamışlardı. Ancak tüm çabalara rağmen Heyet-i Temsiliye bütün yurttaki etkili olamamıştır. Bunun sebebi olarak İstanbul Hükümeti'nin olumsuz tutumları, yeterli irtibatın gerçekleştirilememesi sayılabilir.

“Dersim, Malatya, Elâzığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon” bölgelerinde seçimlerin yapılmaması yönünde zorluklar çıkarılmıştır. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, bu bölgelerde zorluk çıkaran yetkili isimlerin de vekil seçilmesini sağlayarak onları da bu mücadeleye dahil etmiştir. Seçimlerde ülke altmış altı seçim bölgesine ayrılmıştır. Her seçim bölgesinden beş vekil seçilmesi öngörülmüştür. Bu hesaba göre Meclis 330 vekil ve İstanbul'dan Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelecek mebuslarla oluşturulacaktı. Ancak İstanbul'dan gelecek mebus sayısı bilinmemektedir. Ayrıca altmış altı seçim bölgesinin tamamında da seçimler tam anlamıyla yapılamamıştır. Seçim yapılamayan bölgeler *“Çatalca, Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ”*dır. *“Adana, İzmir, İzmit, Mersin”* gibi işgal edilmiş bölgelerin ise sadece belirli bir bölümünde seçimler yapılabilmektedir. Yapılan seçimlerde de beş tam vekil çıkarılamamıştır.¹⁰⁰ Askeri kişiliği yanında aynı zamanda iyi bir de siyasetçi olan Mustafa Kemal Paşa bu durumu fırsata çevirerek kendi görüşlerine yakın olan isimleri vekil sayılarının eksik olduğu bölgelerden vekil seçilmelerini sağlamıştır.

⁹⁹ Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.74-75; Selek, *Anadolu İhtilali c.I*, s.349.

¹⁰⁰ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.62-64.

1.8.Lüleburgaz Kongresi ve İstanbul Hükümeti'nin Faaliyetleri

Ankara'da bu hareketli günler yaşanırken Trakya'da da yurt genelinde verilen Millî Mücadele'ye katkı amacıyla kongreler toplanmaktaydı. Bu kongrelerden biri de Lüleburgaz Kongresi'dir.

Kongre; Şakir Bey, Galip Bahtiyar, Hayrettin Bey, Cafer Tayyar Paşa, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Merkez-i Heyetinden, Edirne ve Çatalca bölgesinden katılan delegelerle 31 Mart 1920 günü toplanmıştır.¹⁰¹ Bu Kongre'nin önemi Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline karşı bölgenin bağımsızlığının korunmasına karar verilmiş olmasıdır. Bu Kongre'de bölgenin düşmana karşı savunulması yetki ve sorumluluğu Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ve I. Kolordu Komutanlığı'na verilmiştir. Bu Kongre'de ilk kez silahlı mücadele kararı alınmıştır.

Kongre, Trakya'daki iç ve dış tehditlere karşı yetki ve sorumluluğu Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ve I. Kolordu Komutanlığı'na vererek silahlı mücadele kararı alması, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yeni bir Meclis'in açılması için yaptığı mücadele, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve I. Kolordu Komutanlığı'nın Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığı gibi olaylar karşısında İstanbul Hükümeti'nin artık sözü geçmez olmuştur. İstanbul Hükümeti Rumeli'ye karşı yeniden sözü geçer konuma gelmek için birtakım teşebbüslerde bulunmuştur. İlk olarak I. Kolordu Komutanlığı'nın Kuvayı Milliye'ye karşı olduğuna dair haberler yayınlattırılmıştır. Bu haberler Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından yalanlamıştır. İkinci olarak fetvalar yayınlayarak dini duyguları istismar ederek Millî Mücadele'yi sekteye uğratmaya çalışmışlardır. Lakin fetvalarda istenilen başarı elde edilememiş, Trakya halkının Millî Mücadele'ye bağlılığı sonlandırılammıştır.¹⁰²

Bunun üzerine Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti Trakya'da Cafer Tayyar Paşa Komutanlığı'nda sürdürülen Millî Mücadele'yi engelleyebilmek için Cafer Tayyar Paşa'nın Trakya'dan uzaklaşması gerektiği yönünde karar almışlardır. Bu karar üzerine

¹⁰¹ Edip Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, s.75; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.215-219; Kongre kararları tam metni için bkz. *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, c.V *Yerel Kongreler, Edirne, Lüleburgaz, Pozantı*, Yayına Haz.: Haydar Özügürlü, İbrahim Birler, "Millî Mücadele'de Trakya Kongreleri: Edirne-Lüleburgaz", s.29-31.

¹⁰² Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.221-223.

Cafer Tayyar Paşa İstanbul'a çağırıldıysa da İstanbul'a gitmeyi kabul etmemiştir. Daha sonra Çatalca Mutasarrıfı Fevzi Bey ile Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan Bey'i aracılı olarak tekrar Cafer Tayyar Paşa'yı İstanbul'a çağırılmışlardır. Lakin bunda da muvaffak olamamışlardır. Bunun üzerine Fransızlardan yardım alınmış ve 20 Nisan 1920 tarihinde Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yapılan toplantı sonrasında Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'a gitmesi yönünde karar alınmıştır. Aynı gün Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'a gitmesi yönündeki karar telgraf ile haber verilmiştir. Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'a gitme konusunda ikna olmasının en büyük sebebi seferberlik süresince Kolordu'nun yaşadığı iase ve teçhizat sıkıntısı olmuştur. Cafer Tayyar Paşa İstanbul Hükümet'inden yardım almak ümidiyle İstanbul'a gitme konusunda ikna olmuştur.

Cafer Tayyar Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu esnada Edirne'nin İstanbul'la haberleşmesi tekrardan başlamıştı. Millî Mücadele karşıtı komutanlar tekrardan görevlerine başlamışlardı. Cafer Tayyar Paşa İstanbul'da iken yerine göreve İstanbul Hükümeti tarafından I. Kolordu Komutanlığı'na Albay Muhittin atanmıştır.¹⁰³ İtilaf Devletlerinin baskısı altında bulunan İstanbul Hükümeti emir ve görüşlerine itaat etmediği gerekçesiyle böyle bir karar almıştır.

1.9.Vekil Sayısındaki Farklılıkların Sebepleri ve Ankara'da Meclis'in Açılması

Yurt genelinde yapılan seçimlerin ardından Meclis'e katılan vekil sayısı ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. Farklı kaynaklar Meclise giren vekil sayısını farklı belirtmişlerdir.

Fahri Çoker, Birinci Meclis'e seçilen vekil sayısı konusunda şu bilgileri verir; altmış altı seçim bölgesinden 349 vekilin seçildiğini, Malta'dan gelenlerle birlikte İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen mebus sayısının 88 olduğunu, toplam vekil sayısının 437 olduğunu bunun da 34'ünün Meclis'e gelmeden istifa etmesinden dolayı vekil sayısının 403 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁰⁴ Tefik Bıyıklıoğlu Birinci Meclis'e seçilen vekil sayısının İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelenlerin 92, Malta'dan sürgünden gelenlerin sayısının 14, yeni seçilen vekil sayısının da 232 olmak üzere 338 vekil olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

¹⁰³ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.436-438; Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, s.77-78.

¹⁰⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 c.I*, s.56.

¹⁰⁵ Tefik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Belleten*, XXIV/96 (Ekim 1969), s. 648.

İhsan Güneş ise, Birinci TBMM'nin düşünce yapısı adlı eserinde vekil sayısına dair şu bilgileri vermiştir; Yılmaz Altuğ'un vekil sayısını 383, Ahmet Mumcu'nun vekil sayısını 390, Ali Fuat Cebesoy'un vekil sayısını 442, Falih Rıfkı Atay'ın vekil sayısını 381, Mahzar Müfit Kansu'nun vekil sayısını 399, Frederick Frey'in vekil sayısını 437 olarak beyan ettiğini ifade etmektedir.¹⁰⁶ Mahmut Goloğlu ise mebus sayısının 390 olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷

Meclisteki üye sayısındaki farklılıkların nedenleri şu şekilde açıklanabilir:

- 1- İçinde bulunulan koşullar sebebiyle olağanüstü bir şekilde toplanan Meclis'e katılacak vekillerin seçimleri her seçim bölgesinde aynı zamanda yapılamamıştır. 23 Nisan 1920 tarihinden önce Meclis'e katılanlar olduğu gibi Meclis açıldıktan sonra dahi Meclis'e katılanlar olmuştur.
- 2- Her seçim bölgesinden beş vekilin seçilmesi öngörülürken, bazı sancaklarda hiç seçim yapılmamış, bazılarında ise beş vekilden az vekil seçilerek Meclis'e gönderilmiştir.
- 3- Seçilen vekillerden kimisi vekillik görevini kabul etmeyerek istifa etmişler, bazı vekiller ise uzun zaman Meclis toplantılarına izinsiz bir şekilde katılmadıklarından vekillik görevi düşürülmüştür.
- 4- Seçilen vekillerden bazıları Meclis'e katılmadan bazıları da Meclis'e katıldıktan sonra vefat etmiştir. Vefat eden vekillerin yerine bazı sancaklarda seçim yapılırken bazı sancaklarda seçim yapılmamıştır.
- 5- Meclis-i Mebusan'daki bazı mebuslar Ankara'daki Meclis'e gelirken bazıları ise gelmemişlerdir.

Tüm bu sebeplerden ötürü Birinci Meclis'teki vekillerin sayısı konusunda kesinlik sağlanamamıştır. Bu sorunu sonlandırmak üzere Birinci Meclis'te kararlar çıkarılarak kanunlar yapılmıştır. 5 Nisan 1920 tarihinde "*Nisab-ı Müzakere*" kanunu çıkarılarak bu karışıklık sonlandırılmıştır.¹⁰⁸ Bu kanunla Meclis toplantılarına izinsiz olarak katılmayan

¹⁰⁶ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, s.74.

¹⁰⁷ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III- 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.167.

¹⁰⁸ Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.291-292; Nisab-ı Müzakere kanunu için bkz. Türkiye Büyük Millet

vekillerin vekillikleri düşürülmüştür. Yine bu kanun ile hem memur hem vekil görevi yürütülemeyeceği kararı alınmıştır. Bunun üzerine vekil seçilen memurlar memurluk vazifelerine geri dönerek vekillik görevinden istifa etmişlerdir. 27 Ekim 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan üyeleri hakkında alınan karar gereğince bu tarihten sonra İstanbul'dan gelen mebuslar Meclis'e kabul edilmemiştir.

Açılacak olan Meclis binası olarak İttihat ve Terakki kulübü adına 1915 senesinde yapımına başlanan bina seçilmiştir. Ancak bina henüz tamamlanabilmiş değildir. Bu binanın tamamlanabilmesi adına yapımı devam eden bir ilkokulun kiremitleri ile ahalinin evlerinden getirdikleri kiremitler toplanarak Meclis binası tamamlanmıştır.¹⁰⁹ Binanın tamamlanması ile birlikte Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa vilayetlere, komutanlıklara 21 Nisan tarihinde telgraf çekerek Meclis'in 23 Nisan Cuma günü açılacağını bildirmiştir.¹¹⁰ Meclis'in açılış tarihi olarak aslında 22 Nisan Perşembe günü belirlenmişti ancak bu tarih Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlattığı Milli Mücadele hareketine karşı İstanbul'un olumsuz yaklaşımı ve sonrasında açılan Meclis'i din düşmanı olarak gösteren propagandaları nedeniyle 23 Nisan Cuma günü Cuma namazından sonra açılması kararlaştırılmıştır.¹¹¹ 23 Nisan 1920 tarihinde Hacı Bayram Camii'nde kılınan Cuma namazına müteakip büyük bir kalabalık şeklinde Meclis'in açılacağı binaya doğru gidilmiştir. Meclis binasının önünde okunan dua ve kesilen kurban sonrasında Meclis en yaşlı vekil olan Şerif Bey'in "nutk-ı itfihahisi" ile açılmıştır.

1.10. San Remo Konferansı ve Trakya Meselesi (24 Nisan 1920)

İtilaf Devletleri'nin yetkili delegeleri San Remo'da Türkiye'ye kabul ettirilmesi düşünülen barış şartlarına son halini vermek üzere toplanmışlardır. San Remo Konferansı'nda, Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda bu temsilciler

Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: I, Devre:1, Oturum:58, Celse:1, s.509-511; Celse:4, s.518-530; TBMMZC, 5 Eylül 1920, c.I, s.535-551, Celse:3, 555-557.

¹⁰⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar c.III*, s.93; Esra Uyanık, "I. TBMM'de Siverek-Şanlıurfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri" Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2016, s.22.

¹¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.333-334; Telgraf tam metni için bkz. Atatürk, *Nutuk*, s.334-335.

¹¹¹ Ayşegül Demirden Yüzgeç, "Birinci Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)" Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s.39.

anlaşmışlardır.¹¹² İngiltere Başbakanı Lloyd George San Remo Konferansı'na katılan herkesin bu konferanstan memnun olarak ayrıldığını ifade etmiştir.¹¹³ Bu tarihlerde karar alma gücü Türk milleti ve Mustafa Kemal Paşa'ya geçtiği halde İtilaf Devletleri başkanları bu gerçeği görmezden gelerek Anadolu ile mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinin kararlaştırıldığı San Remo Konferansı sonrasında, bu karara karşı bölgenin savunmasının yapılmasını sağlamak amacıyla Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Edirne'de Edirne Kongresi'nin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. 8 Mayıs günü Selimiye Camii'nde kongreye katılacak delegeler ve büyük bir halk kalabalığının katıldığı bir miting düzenlenmiştir.¹¹⁴ Bu mitingde Türk topraklarının sonuna kadar müdafaa edileceği yönünde konuşmalar yapılmıştır.

Edirne Kongresi 9 Mayıs 1920 günü 236 delegenin katılımı ile Şevket Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Beş gün süren kongre sonunda San Remo Konferansı'nda alınan karar neticesinde Yunanistan'a Trakya'nın verilmesi kararının reddedilmesi, bölgenin sonuna kadar silahlı bir şekilde müdafaa edilmesi, Trakya bölgesinin Avrupa'da hakkının savunulması amacıyla Galip Kemali, Galip Bahtiyar, Salih Cevdet Beyler'in delege olarak seçilerek Avrupa'ya gönderilmesi kararı alınmıştır.¹¹⁵

Yunanlılar San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu iddia edilen istatistik ile kararın alındığını belirtmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin yaptığı iddia edilen bu istatistik şu şekildedir; Doğu Trakya nüfusu 268.000 kişinin Rum, 249.000 kişinin Türk, 67.000 kişinin Bulgar, Çatalca sancağı dahil Batı ve Doğu Trakya nüfusun 305.000'i Rum, 265.000'i Türk, 73.000'i Bulgar olduğu belirtilmiştir. Ancak bu rakamlar gerçeği yansıtmamaktadır. 14 Mart 1914'de Osmanlı Devleti'nin yaptığı bilinen istatistiğe göre, 360.417 kişinin Türk, 224.680 kişinin Rum, 19.888 kişinin Ermeni, 26.109 kişinin ise belirsiz olduğu beyan edilmiştir. San Remo Konferansı'nda İtilaf Devletleri Yunanlılar'ın gerçeği yansıtmayan istatistiklerine uyarak Trakya'nın Yunanlılara verilmesi kararını

¹¹² Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.436.

¹¹³ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.126-127.

¹¹⁴ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s. 250; Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, s.129.

¹¹⁵ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s. 443-444.

almıştır.¹¹⁶ Daha doğrusu kendi müttefikleri durumundaki Yunanistan'ın şımarıklık ve manevralarına, politikaları gereği itibar etmişlerdir.

1.11. I. Kolordu'nun Hazırlıkları ve Edirne ile Çevresinin İşgal Edilmesi

Edirne'de gerçekleştirilen kongrede alınan karar sonrasında Yunanlıların işgal hareketlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması amacıyla Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Merkez Heyeti tarafından bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıya Edirne Belediye Reisi Şevket Bey başkanlık yapmıştır. Toplantıda alınan kararlar neticesinde Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne Kolordu'nun iase ve ikmal edilmesi görevi verilmiştir. Bu görev için ahaliden esvap, gıda, para temini gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Heyet iase ve ikmal görevini yerine getirirken 16 yaşından büyük erkeklerin kentin dışına çıkması ve hububatın ticaret amacıyla satılması yasaklanmıştır. Merkez heyeti bunun yanında tüfek ve fişek gibi askeri teçhizatlar da satın almıştır. I. Kolordu Komutanı 49., 55., 60. Tümenlerin seferberlik ilan ederek, eksikliklerini gidermelerini ve planlanan bölgelere konuşlanmalarını emretmiştir. Alınan silahlı direniş kararının ardından ordudaki birliklerin arttırılması amacıyla H.1316 (M. 1898-1899) doğumlular Jandarma birliklerinde “*Müzaheret Bölüğü*” adı altında toplanmaya ve H.1295-1309 (M.1878-1892) tarihliilerin de celp için hazırlıklarının yapılmasına başlanmıştır. Gerekli tertibat sağlandıktan sonra “*49.Tümenin Edirne-Havsa-Hasköy bölgesinde, 60.Tümenin Uzunköprü-Keşan-Malkara bölgesinde, 55. Tümenin Tekirdağ-Çorlu-Çerkezköy bölgesinde*” toplanması kararlaştırılmıştır. I. Kolordu Komutanlığı'nda bulunan bütün tüfeklerin savaş alanında kullanılması amacıyla piyade, süvari, istihkam sınıfı makineli tüfek bölümünde, tüfek bulundurulmaması kararı alınmıştır. Topçu taburlarında, nakliye bölüklerinde, muharebe birliklerinin bulunduğu bölüklerde devriye görevini ifa etmek üzere on'ar adet tüfek bulundurulması kararı alınmıştır. Batı yönünden gelecek düşmanı Meriç Nehri'nin doğusuna, doğu ve güney bölgelerinden gelecek düşmanı da Keşan-Malkara-Muratlı-Çerkezköy bölgesinden geçirmemek üzere karar alınmıştır. I. Kolordu tarafından 55. ve 60. Tümenlerin bu karar üzerine savunmayı tekrardan gözden geçirmesi ve gerekli tedbirleri alması emredilmiştir.¹¹⁷ Esasında “*Edirne-Uzunköprü-Keşan-*

¹¹⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.247-248.

¹¹⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.310-312.

Malkara-Tekirdağ-Çorlu-Çerkezköy” hattının savunulması ve uzun süre elde tutulması için I. Kolordu Komutanlığı gerekli teçhizata sahip değildir.

I. Kolordu’da hazırlıklar devam ederken Yunanlılar San Remo Konferansı kararlarına binaen 14 Mayıs 1920 tarihinde İskeçe bölgesinden demiryolu vasıtasıyla Gümülcine bölgesini işgale başlamıştır. Neticede Kavala ve Dedeağaç limanlarını, Karaağaç istasyonunu işgal etmişlerdir. Bu işgal olayı 4 Haziran 1920 tarihine dek devam etmiştir. Yunanlılar Edirne-Karaağaç karşısına 9.Tümeni, Dimetoka-Kuleliburgaz, Sofulu bölgesindeki kuvvetleri 60. Tümenin karşısına, Serez Tümenini de Ferecik, Dedeağaç bölgesine yerleşmişlerdir.¹¹⁸ Yunanlılar’ın bu hareketi karşısında I. Kolordu Komutanlığı seferberlik ilanı vermiştir. Seferberlik ilanı sonrasında Trakya halkı bölgeyi müdafaa etmek üzere harekete geçmiştir. Trakya’nın Yunanlılara verilmesi kararı Türk halkında derin etkiler bırakmıştır. Bu karar sonrasında halk kitleler halinde toplanarak uygulanan işgale karşı birlik ve beraberliğini göstermek adına mitingler gerçekleştirmiştir.

19 Temmuz’u 20 Temmuz’a bağlayan gece Yunan işgal kuvvetleri Tekirdağ ve Ereğli bölgelerinden başlayarak Doğu Trakya’yı işgale başlamışlardır. Yunan işgal kuvvetleri birkaç gün gibi kısa bir süre zarfında Doğu Trakya’yı ele geçirmişlerdir. Bu işgal girişimine karşı Trakya’da bulunan I. Kolordu Komutanlığı silahlı direniş göstermiştir. Ayrıca Yunanlıların bu işgal hareketini İstanbul’a bildirmişlerdir. 20 Temmuz’da Sadrazam Damat Ferit Paşa Yunanlıların giriştiği bu harekete karşılık verilmemesini bildirmesine rağmen, haberleşme kanallarının kesilmesinden dolayı Ferit Paşa’nın bu beyanının I. Kolordu Komutanlığı’na ulaşp ulaşmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Asker ve teçhizat bakımından sayıca I. Kolordu Komutanlığı’ndan oldukça üstün olan Yunan kuvvetleri bu işgal karşısında başarılı olmuşlardır. Yunan işgal kuvvetleri 25 Temmuz’da Edirne’yi ve 27 Temmuz’da bütün Doğu Trakya’yı işgal altına almışlardır.¹¹⁹ Bu işgal karşısında I. Kolordu Komutanlığı’na bağlı 4.000 er, 200 subay ve devlet memuru; 3.000 piyade tüfeği, 30 tüfek, 22 top ile beraber Bulgaristan’a sığınmışlardır. Cafer Tayyar Paşa keşif esnasında atından düşerek yaralanmış ve Yunan işgal kuvvetlerine esir düşmüştür.¹²⁰ Yunanlılar yaklaşık iki yıl ellerinde tuttıkları Edirne

¹¹⁸ Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, s.86-87.

¹¹⁹ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar c.III*, s.161-163.

¹²⁰ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, s.445.

vilayetinde halka gasp, tecavüz, yağma gibi insani olmayan davranışlarda bulunmuşlardır.

1.12. Sevr Antlaşması ve Doğu Trakya'nın İşgal Edilmesi Meselesi

Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 günü Paris'in Sevr kasabasında Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşad Halis Bey tarafından imzalanmıştır.

Sevr Antlaşması gereğince Midye'nin doğusundan başlayarak Büyükçekmece gölüne inen hat boyunca batısında kalan yerler Yunanistan'a verilmiştir. Bu antlaşmadan sonra Yunanistan Meclisi'nden bir kanun çıkarılarak Trakya'nın, İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan egemenliği altına alındığı kesinleşmiştir. Yunan Hükümeti tarafından Belediye seçimlerinde Trakya'nın hariç tutulması ve Trakya belediye başkanlarının Yunan hükümeti tarafından tayin olunması kararı alınmıştır. Batı ve Doğu Trakya'da *"Trakya Umumi Valiliği"* adı altında yeni bir idare teşkilatı oluşturulmuştur. Umumi Valiliğin *"Edirne, Kırklareli, Gelibolu, Meriç (Dedeoğlu), Tekirdağ, Rodop (Gümölcine)"* olarak altı sancağa ayrılması kararı alınmıştır. Edirne sancağının da *"Karaağaç, Lalapaşa, Havsa, Uzunköprü"* kazalarına ayrılması kararlaştırılmıştır.¹²¹ İşgal ve parçalanma sürecine bölge idare organlarının tepkisi bu şekilde gösterilmiştir.

1.13. Londra Konferansı ve Paris Barış Konferansı'nda Trakya Meselesi

Londra Konferansı'na Türk tarafını temsilen İstanbul Hükümeti çağırılmıştı. Konferansa gelecek heyette TBMM' den de delegelerin olması istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa TBMM' yi halen meşru görmeyen tutumlar karşısında TBMM' nin tek sorumlu olduğunu bildirerek TBMM' nin doğrudan davet edilmediği takdirde konferansa katılmayacaklarını bildirmiştir. TBMM Hükümeti davet olunduğu takdirde konferansa geç kalınmaması amacı ile Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet gönderilmiştir.¹²² Heyet İtalya'ya vardığında İtilaf Devletleri İtalya Devleti'nin aracılığı ile heyeti konferansa davet etmiştir. Konferans 21 Şubat 1921- 11 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

İtilaf Devletleri 24 Şubat'ta kendi aralarında yaptıkları toplantı sonrasında Sevr maddelerini değiştirmeden, Doğu Trakya ve İzmir bölgesinde nüfus incelemesi yapılması

¹²¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar c.III*, s.173; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.I*, s. 377-378; Baygın, "Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)", s.81.

¹²² BCA, Fon No: 30-18-1-1, Kutu:2, Gömlek:33, Sıra:9, 29.01.1921

kararını almıştır. Karar Bekir Sami Bey'e iletilmiştir. Bekir Sami Bey bu kararı tek başına alamayacağını bildirerek konuyu Ankara ile görüşmek isteğinde bulunmuştur. Görüşme neticesinde Mustafa Kemal Paşa Sevr maddelerinin kabul edilmesinin imkânsız olduğunu, nüfus incelemesinin ise ancak Yunan askerlerinin bölgeden çıkarılması koşulu ile kabul edilebileceğini, alınan Misak-ı Milli kararından katiyen taviz verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.¹²³ Bunun üzerine Bekir Sami Bey bu şartları kabul edemeyeceğini açıklayarak görüşmeleri sonlandırmıştır.

Haziran 1921 tarihinde İtilaf Devletleri Türk-Yunan mücadelelerinde aracılık yapmak üzere Londra'da bir araya geldiği toplantıda Lord Curzon, Doğu Trakya bölgesinin İngilizlerin Boğazlardaki hakimiyetinin sağlanması için Yunanlılara verilmesini talebinde bulunmuştur. Fransa ve İtalya ise, Doğu Trakya'nın muhtar bir vilayet olmasından yana tavır almıştır.¹²⁴

Paris Barış Konferansı toplanmazdan evvel TBMM Hükümeti konferans öncesi Avrupa'nın fikrini almak ve mücadele hakkında Avrupalı devletleri bilgilendirmek üzere Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'i Avrupa'ya yollamıştır. Heyet ilk olarak İstanbul'a hareket ederek devlet görevlileri, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkilileri ile görüşmeler yapmış, sonra deniz yolu vasıtasıyla Marsilya'ya gitmiştir. Poincare ile görüşen heyet oradan İngiltere'ye hareket ederek Lord Curzon ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmeler neticesinde İngiliz Devleti'nin düşüncelerinde herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmıştır. İngiltere Devleti Boğazların Türk hakimiyeti altında kalmasından yana taraftar değildir. İtilaf Devletleri ile yapılan görüşmelerden olumlu netice alamayacağını anlayan Yusuf Kemal Bey Başkanlığı'ndaki heyet yurda geri dönüş yapmıştır.

İtilaf Devletleri barış şartlarını belirlemek amacıyla 22 Mart 1922 tarihinde bir araya gelmişlerdir. 22 Mart-26 Mart tarihleri arasında dokuz oturum gerçekleştirilmiştir. Mütarekelerde alınan karar mucibince Türkiye-Yunanistan sınırı Marmara Denizi'nde Gaziköy'den başlayarak, Babaeski, Kırklareli, Yunanistan'a verilecek, Tekirdağ Türk yurdu sayılacak Istranca dağlarının batısından başlayarak Bulgar sınırına kadar olan çizgi sınır kabul edilecektir. Ayrıca Edirne'ye burada yaşayan etnik ve dini grupların haklarının

¹²³ Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s.10.

¹²⁴ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s. 411-412.

korunmasını sağlayacak bir statü verilmesi kararlaştırılmış ve bu görüşmelerde alınan kararlar TBMM Hükümeti'ne iletilmiştir. Yunanistan ile Türk orduları arasında ateşkes yapılması teklif edilmiştir. Mustafa Kemal şartları yeterli bulmamasına rağmen, mütareke teklifine karşı gelmeyi sakıncalı görmüştür. Mustafa Kemal Heyet-i Vekile'yi toplantıya çağırarak yeni şartları görüşmüştür. TBMM Hükümeti mütareke teklifi ile ilgili cevabı İtilaf Devletleri'ne vermeye hazırlanırken 26 Mart 1922 tarihinde İtilaf Devletleri'nin barış esaslarını belirten ikinci muhtırası gelmiştir. TBMM'ye ulaşan muhtırada Boğazlar ve Trakya meselesi birlikte ele alınarak Boğazların idaresinin Türk Başkanlığı'nda uluslararası bir komisyona bırakılması, Boğazlardan geçiş serbestliğinin sağlanmasını içeren şartlar yer almıştır.

Muhtırada Türk-Yunan sınırının Marmara Denizi'nde Gaziköy'den başlayarak Tekirdağı'nın Türklere, Babaeski, Gelibolu, Kırklareli, Edirne'nin Yunanistan'a verilerek oluştuğu bildirilmiştir. TBMM Hükümeti muhtıraya cevap için 4 Nisan 1922 günü gizli bir oturumda toplanmıştır. Mütareke için ön şart olarak Yunanistan'ın Anadolu'yu terk etmesi istenmiştir. Trakya ile ilgili bir hüküm ise yer almamıştır. Bunun üzerine Trakyalı mebuslar itiraz ederek, Edirne'nin Yunanistan'a teslim edilmesinin protesto edilmesini istemişlerdir. Edirneli mebusların itirazına rağmen hazırlanan metin 5 Nisan 1922 tarihinde İtilaf Devletleri'ne gönderilmiştir. İtilaf Devletleri 15 Nisan'da verdiği cevapla TBMM Hükümeti'nin metnini kabul etmediklerini beyan etmiştir.¹²⁵

1.14. Yunanlılar'ın Edirne ve Çevresinde Gerçekleştirdiği Zulümler

Sinekli Hudut Karakolu'ndan gönderilen rapora göre; Yunanlıların Doğu Trakya'da sınıra yakın olan “*Halaçlı, Çayırdere, Safaalan, Sayabalık, Pınarca, Kabaklı, Karaağaç, Kızılpınar, Zardil köy, Taştarlı, Beyaz köy, Ahi köy*” gibi köyleri ve “*Saray, Vize*” gibi kazaların on beş günden bu yana etraflarını çevrili tuttukları, buralarda bulunan ahaliyi camilerde toplatarak nüfus sayımları gerçekleştirdikleri, aile efradından birinin eksik olması durumunda o aileyi cezalandırdıkları, bu bölgelerde bulunan hayvanların bile dışarı çıkarılmalarının yasakladığı, ahalinin ellerindeki silahların toplatıldığı ve bunları yapmayanlara karşı silahlı müdahalede bulunacaklarını bildirdikleri, tüm bu eylemleri gerçekleştirmelerine sebep olan asıl olayın ise kaybolan on Rum'un ve üzümlülikle uğraşan bir Rum'un Safaalan köyüne gelip kaybolmasının sebep olduğu bunlarında asıl

¹²⁵ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.12-18; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele c.I*, s.417-432.

olarak Türkler tarafından itilaf edildiğinin düşünüldüğü yazılmaktadır.¹²⁶ Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Yunanlılar Rumları bahane ederek Türkler üzerinde baskı uyguladıkları ve hakimiyet altına almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

12 Ağustos 1921 tarihli Sinekli Hudut Karakolu'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir diğer raporda, Yunanlılar'ın on sekiz ile otuz beş yaş aralığında olan Ermeniler'i silah altına aldıkları, bir kısım Ermeniler'in bu durum karşısında firar ettikleri, Ermeni Patrikhanesi'nin Ermeniler'in silah altına alınması olayını Müttefik Devletler nezdinde protesto ettikleri bildirilmektedir. Yunanlılar'ın Çerkezköy civarında bulunan İslam ahalisini ve ileri gelenlerini darp ve işkence yolu ile toplayıp Edirne'ye sevk ettikleri bildirilmektedir.¹²⁷ Yunanlılar Türklere karşı Ermeniler'i de zorla kullanarak zalimane davranışlar sergilemiş ve bölgeyi ele geçirmeye çalışmıştır.

Zulüm ve işkencesi o derece artmıştı ki Edirne'nin ileri gelenlerinin hemen hemen hepsini Yunanlılar hapse atmışlardır. Hapishanelerin dolması üzerine "*İstihkâm Kışlası*" ve "*Yanık Kışlası*" nda yakaladıkları ahaliyi hapis etmeye başlamışlardır.¹²⁸ Hapse atılanların vaziyetlerinin ne durumda oldukları bilinmemektedir.

14 Haziran 1922 tarihinde Sinekli Hudut Karakolu'ndan Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen raporda; Ramazan'ın 28. gecesini Edirne'de Kırırcılar Camii'ne bir Yunan zabitanın sekiz neferle baskın düzenleyerek Camii'nin kandillerini kırdıkları, namaz kılan insanları dışarı çıkararak işkence uyguladıkları, cemaat lideri Ahmet Bey ile Müftü Efendi'yi hükümete götürerek şikayette bulundukları ancak bu şikayetten bir sonuç alamadıkları, Malkara'da bulunan Azaplar karyesi Camii'nin Ramazan'ın yedinci gecesini Yunan eşkıyaları tarafından basılarak, cemaatten iki kişinin kulaklarını kestikleri ve cemaatten 5.000 drahmi ve 250 Osmanlı parası fidye alarak cemaati dövüp kaçtıklarını, Lalapaşa kazasına bağlı Savafacı karyesinden on iki kişiyi alıp köyün dışına çıkararak çıplak vaziyette dikenli tel ile işkence ettikleri ve bu işkence sonucunda üç kişinin hayatını kaybettiği, Göğüler karyesinden Ahmet oğlu Hüseyin'in hiçbir sebep belirtilmeksizin Yunan jandarmaları tarafından dövüldüğü ve bu işkence

¹²⁶ BOA, DH. EUM.SSM. D:47, V:21, 18 Safer 1340; Baygın, "Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)", s.83.

¹²⁷ BOA, DH. EUM.SSM. D:46, V:30 7 Zilhicce 1339; Baygın, "Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)", s.82.

¹²⁸ Mehmed Hocaoglu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1985, s.336-337.

sonrasında Ahmet oğlu Hüseyin'in cinnet geçirdiği, 7 Haziran'da Burunsuz karyesinde eşkıyalar tarafından çatışma yaşandığı Yunan birliklerinin yetiştirilmesi üzerine eşkıyaların kaçtığı ve eşraftan birkaç kişinin vefat ettiği, bu olaydan Edirne eşrafından Kasım Efendi'nin mahdumu Cevat Bey'in sorumlu tutularak hükümet tarafından belirsiz bir bölgeye sevk edildiği ve yaşamından ailesinin haber alamadığı bildirilmiştir.¹²⁹ İtilaf Devletleri'nin de desteğini arkasına alan Yunanlılar'ın bölgeyi ele geçirmek adına yaptıkları zulüm ve işkencelere karşı halkın cemaat lideri öncülüğünde hükümete şikayette bulunmasına rağmen Yunanlıların zulüm ve işkencelerinin önüne geçilememiştir.

1.15. Mudanya Konferansı ve Edirne'nin Türkler'e Teslim Edilmesi

Paris Konferansı'ndaki barış görüşmeleri olumsuz sonuçlanmış ve Yunanlılar saldırılarına yeniden başlamıştı. Türk tarafının barış görüşmelerinde Fransa ve İngiltere ile görüş ayrılığı yaşadıkları görülmüştür. Bu sebepten ötürü TBMM hükümeti barışçıl bir çözümün gerçekleştirilmesi adına Fransa ve İngiltere hükümeti ile iletişime geçmek için Dahiliye Nazırı Fethi Okyar'ı İngiltere ve Fransa'ya göndermiştir. Ancak Fethi Okyar'ın öncülüğünde gerçekleştirilmek istenen barış görüşmeleri sonuçsuz kalmıştır. Barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması sonrasında artık vatanın bağımsızlığı adına askeri mücadele edilmesi kararı alınmıştır. Batı cephesi Nurettin Paşa'nın ve Yakup Şevki Paşa'nın kontrolünde iki kısma ayrılarak Yunanlıların arkadan kuşatılması düşünülmektedir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve komutanlar futbol maçı izlemek için bölgeye geldikleri görüntüsü altında cepheleri incelemişlerdir.¹³⁰ Taarruza geçme kararı Haziran ayında alınmış, ancak barış görüşmelerinden sonuç alınması ve bölgedeki gerekli düzenlemelerin yapılması adına planlar gizlice yürütülmüştür.

Taarruza geçme kararının verilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa cephedeki son durumu kontrol etmek üzere Konya'dan 17 Ağustos'u 18'ine bağlayan gece hareket etmiştir. Bu hareketin gerçek sebebinin gizlenmesi adına Ağustos'un 21'inde Çankaya'da çay partisi düzenlendiği açıklanmıştır. Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Nurettin Paşa ve Yakup Şevki Paşa ile görüşmelerinden sonra Mustafa Kemal Paşa 26 Ağustos 1922

¹²⁹ BOA, DH.KMS., D:62, V:47 24 Şevval 1340; Baygın, "Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)", s.83-84.

¹³⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s.265-267.

tarihinde saldırıya geçme kararını vermiştir.¹³¹ 26 Ağustos sabaha karşı açılan ateşle “*Büyük Taarruz*” başlamıştır.

Gerçekleştirilen taarruz sonrasında Yunan birlikleri geri püskürtülmüştür. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa meşhur “*Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir; İleri!*” emrini vermiştir. Yunan birlikleri İzmir’e kadar gerilemişlerdir. Yunanlılar bu sıralarda geçtikleri “*Uşak, Eskişehir, Aydın, Alaşehir, Turgutlu, Ahmetli, Salihli, Manisa ve İzmir*” bölgelerinden geri çekilirken, geçtikleri kasaba ve köyleri ateşe vermişlerdir.¹³² Türk ordusu 1 Eylül tarihinde Uşak ve Kütahya’ya 2 Eylül tarihinde Eskişehir’e, 4 Eylül’de Alaşehir, Kula, Söğüt’e, 5 Eylül’de Bilecik, Bozüyük, Ödemiş, Salihli, 6 Eylül’de Akhisar, Balıkesir’e, 7 Eylül’de Aydın’a, 8 Eylül’de Kemalpaşa ve Manisa’ya, 9 Eylül’de İzmir’e 10 Eylül’de Bursa’ya 16 Eylül’de Çeşme’ye, 18 Eylül’de Bandırma’ya girmişlerdir ve buraları düşman işgalinden kurtarmışlardır. Yunanlılar Anadolu’dan çıkartılarak “*Büyük Taarruz*” kazanılmıştır.

TBMM hükümeti “*Büyük Taarruz*” başlamazdan evvel İngiltere’ye Ali Fethi Bey’i göndermiş ve İngiltere’nin Yunan yanlısı tutumundan vazgeçmesi gerektiğini, TBMM hükümetinin barış yanlısı görüşe hâkim olduğunu anlatmaya çalışmış, lakin başarılı olamamıştır. Bunun üzerine “*Büyük Taarruz*” başlatılmış ve başarılı olunmuştur. “*Büyük Taarruz*” un başarılı olması ve Yunanların Batı Anadolu’dan geri püskürtülmesi sonrasında İngiltere’nin Yunan yanlısı politikaları sonuçsuz kalmıştır. Ancak İngiltere buna rağmen Boğazlar üzerindeki emellerinden vazgeçmek niyetinde değildir ve Boğazların Türk hakimiyetine girmesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Kazanılan “*Büyük Taarruz*” sonrasında İngiliz hükümeti Türklerin Boğazları geçerek İstanbul ve Trakya’yı ele geçireceği yönünde endişeye düşmüştür. Çünkü şayet Türkler Boğazları ele geçirir ise, İngiliz Hükümeti’nin I. Dünya Savaşı’ndan sonraki başarısını kaybetmiş olacak ve yeni bir Balkan Savaşı zuhur edecektir. İngiliz hükümeti Türklerin bu başarılı direnmesi karşısında İngiliz askerlerini Anadolu’dan çekme kararı almıştır.¹³³ Ancak

¹³¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, s.268.

¹³² Turan, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, s.269-270.

¹³³ Mustafa Çulfalı, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XV/45 (Kasım 1999), s.801-804.

Türkler Boğazları ele geçirip İstanbul ve Trakya'ya ulaşırsa Türklerle çatışma kararı alınmıştır.

İngiliz Hükümeti Türklerin Boğazlara ve Doğu Trakya'ya geçişlerini önlemek adına çatışma kararı alarak bunu bir bildiri ile yayınlamışlardır. Fransa ve İtalya bu bildirinin kendilerinden habersiz yayınlanmasını eleştirmişler ve İngilizler Fransa ve İtalya'dan gerekli desteği göremeyerek yalnız kalmıştır. Fransa iki neden ile Boğazlara askerine gönderme taraftarı olmamıştır. Bu nedenlerden ilki, kolonileri altındaki Müslüman nüfusun bu durumdan rahatsız olması, ikincisi ile buraya asker sevkiyatının maliyetli olmasından dolayı Türklerle çarpışma yanlısı olmamıştır. Fransa Hükümeti Başkanı Poincare Boğazların hakimiyetinin Milletler Cemiyeti kontrolünde oluşturulacak bir heyete verilmesi gerektiğini ve Gelibolu yarımadası ve Doğu Trakya'nın Türklere verilmesi gerektiğini, aksi bir durumu Türk hükümetinin kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Fransa hükümeti General Pelle'ye verdiği direktif ile Türklerle asla çatışmaya girmeyeceğini açıklamıştır. Bu arada İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ise Türklerle asla savaşmamaları gerektiğini, bu yüzden taraflar arasından bir an önce bir konferans düzenlenmesi gerektiğini açıklamıştır. 18 Eylül tarihinde Fransız General Pelle Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Türklerin tarafsız bölgeye girmemeleri gerektiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise tarafsız bölge diye bir sınırlamayı kabul etmediğini ve kış mevsiminden evvel Trakya'yı ele geçirmek emelinde olduklarını iletmiştir.¹³⁴

Lord Curzon, Poincare ve Sforza 22 Eylül tarihinde bir araya gelmişlerdir. Curzon, Poincare ve Sforza'yı Türklerin Boğazlara ve Doğu Trakya'ya çıkması durumunda karşı çatışmaları konusunda ikna etmek amacındadır. Ancak görüşmeler neticesinde Mudanya veya İzmit'te bir ateşkes görüşmesi yapılması kararı alındı. 23 Eylül tarihinde Türklerin Çanakkale'nin güneyinde yer alan tarafsız bölgeye girmesi ile Curzon'un diplomatik girişimleri sonuçsuz kalmıştır.¹³⁵ Türklerin tarafsız bölgeden çıkması adına çekilen telgrafa Mustafa Kemal Paşa tıpkı Fransız General Pelle'ye verdiği cevabı vermiş ve tarafsız bölge diye bir bölgede tanımadıklarını açıklamıştır. Türklerin Çanakkale'ye girmesi sonucunda İngiltere ile arasında bir "*Çanak Krizi*" yaşanmıştır.

¹³⁴ Çufalı, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922", s.805-810.

¹³⁵ Çufalı, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922", s.808-811.

29 Eylül tarihinde İngiliz Hükümeti şayet Türkler bölgeden çıkmaz ise İngilizlerin karadan, havadan ve denizden saldırıya geçeceklerine dair Harington'a bir ulti­matom vermişlerdir. Curzon TBMM Hükümeti Londra temsilcisi Nihad Reşad (Belger) ile bir görüşme gerçekleştirerek, Türklerin tarafsız bölgeden çıkmamaları halinde iki ülke arasında çatışmanın yaşanacağını bildirmiştir. 23 Eylül tarihinde İtilaf Devletleri Türk tarafıyla Mudanya'da bir konferans görüşmesi kararını Mustafa Kemal Paşa'ya iletmışler ve Mustafa Kemal Paşa konferans çağrısını kabul etmiştir ve konferansa İsmet Paşa'nın katılacağını, Yunanlıların Doğu Trakya'yı boşaltmaları gerektiğini ve Türklerin Çanakkale'deki ilerleyişini sürdüreceğini açıklamıştır. İngiliz Kabinesi “Çanak Krizini” görüşmek üzere üç tane toplantı gerçekleştirmiştir. Harington ulti­matom ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Harington'un bu ulti­matoma cevap vermemesi İngilizler arasında tartışma sebebi olmuştur. Hatta yapılması kararlaştırılan Mudanya Konferansı dahi bir ara tehlikeye girmiştir. Fransız Hükümeti Başkanı Poincare Harington'un Türklere vereceği ulti­matomdan dolayı Fransa'nın hiçbir şekilde sorumlu tutulmaması gerektiğini açıklamıştır. Frank Bouillon İzmir'e gelerek Türklerin isteklerinin yerine getirileceğini söz vermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa askeri ilerleyişi durdurmaya karar vermiştir.¹³⁶ 1 Ekim 1922 tarihinde Harington ulti­matomu vermeyerek krizin sona erdiğini, Türklerin ilerleyişini durdurduğunu ve Mudanya Konferansına katılmayı kabul ettiklerini açıklamıştır.

3 Ekim 1922 de başlayan görüşmeler İngiltere Komutanı Harrington, İtaya Komutanı Monbelli, Fransa Komutanı Charpy'den meydana gelen İtilaf Devletleri ile İsmet Paşa arasında gerçekleştirilmiştir. Yunan General Mazarikis göstermelik olarak toplantıda yer almıştır. Mudanya Konferansı'nın en önemli konusu Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı boşaltması meselesi olmuştur. Görüşülen konularda gündemin en önemli konularından birisi Doğu Trakya'dan çekilecek Yunan kuvvetlerinin geri çekilme esnasında geçeceği güzergahın belli olmasıdır.

Yunan kuvvetlerinin Meriç Nehri'nin sol kıyısından geri çekilmesi kararlaştırılmıştır. Barış gerçekleşene kadar herhangi bir karışıklık yaşanmaması için İtilaf Devletleri Karaağaç ve Meriç Nehri'nin sağ kıyısını işgal etmesi kararlaştırılmıştır. Demiryolu ulaşımının aksamaksızın devamı için İtilaf Devletleri Yunanistan ve Türk Devleti tarafından bir komisyon oluşturularak ulaşımın denetiminin bu komisyona teslim

¹³⁶ Çufalı, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922”, s.812-813.

edilmesi kararlaştırılmıştır. Yunanların Doğu Trakya'yı boşaltma süresi yaklaşık on beş gün olması kararı alınmıştır. Yunanlılar tarafından boşalan memurluk vazifesi İtilaf Devletleri'ne bırakılacak ve İtilaf Devletleri'nin uygun görmesi sonrasında Türk memurlarına görev teslim edilecek ve bu uygulamada Yunanlılar Doğu-Trakya'yı boşaltmaya başlamasından sonra yaklaşık bir ay içinde gerçekleştirilecekti. Bu devir teslim süresince asayişin sağlanması amacıyla TBMM Hükümeti tarafından sekiz bin kişiyi aşmayacak Jandarma güçleri bulundurulabilecekti. Antlaşma Fransızca olarak kaleme alınmış ve 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşmayı imzalayan isimler; TBMM Hükümetini temsilen İsmet Paşa, Fransa'yı temsilen Charpy, İtalya'yı temsilen Monbelli, İngiltere'yi temsilen Harrington'dur. Mudanya Ateşkes Antlaşması 14 Ekim'i 15 Ekim'e bağlayan gece yürürlüğe girmiştir.¹³⁷ Antlaşma'nın beşinci maddesine istinaden Yunanlılar Doğu Trakya'yı boşaltmaya başlamışlardır.

TBMM Hükümeti Doğu Trakya'yı teslim almakla Refet Paşa'yı görevlendirmiştir.¹³⁸ Şakir (Kesebir) Bey de Edirne Valiliği görevi ile Refet Paşa'ya yardımcı olmakla vazifelendirilmiştir. Yunanlılar ilk olarak Çatalca bölgesinde tahliye başlamışlardır. Tahliyenin ilk günü Sinekli, Çerkezköy, Midye, Vize bölgeleri dahil on beş kilometrelik bölge tahliye edilmiştir. Mudanya Ateşkes Antlaşması gereğince Yunanlılardan boşalan bölgelerde Lüleburgaz, Edirne, Kırklareli bölgesi Fransa birliklerine, Keşan, Uzunköprü, Tekirdağ bölgesi İngiltere birliklerine, Çorlu bölgesi de İtalyan birliklerine bırakılmıştır. Yunanlılar şehri boşaltma esnasında gasp, yağma, yakma, yıkma olaylarında bulunmuştur. Bilhassa Yunan idaresi Edirne'yi boşaltacağı esnada resmi binaların dahi kapı ve pencerelerini sökecek kadar ileri gitmiştir. 31 Ekim akşamı Yunan Kuvvetleri'nin şehri tamamen terk etmesinin ardından büyük bir sevinç yaşanarak Türk bayrakları evlere ve resmi binalara asılmıştır. Yunanlılar'ın bölgeden tahliye edilmesinin ardından TBMM Hükümeti Yunanlılar'ın tahliye esnasında yaptıkları zararları bir heyet tarafından tespit ederek, tutanak tutularak konferansa iletilmiştir.¹³⁹ Mudanya Konferansı neticesinde Yunanlıların bölgeyi terk etmesi İsmet Paşa'nın siyasi anlamdaki başarılarının en önemli

¹³⁷ BCA, Fon No:30-10-0-0, Kutu:218, Gömlek:472, Sıra:13, 15.09.1922; Kemal Arı, "Mudanya Bırakışmasına Uzanan Süreçte Girişimler ve Doğu Trakya Sorunu", *Osmanlıdan İşgal Yıllarına Mütareken Cumhuriyet Günlerine Mudanya* s.99-107.

¹³⁸ BCA, Fon No:30-18-1-1, Kutu:5, Gömlek:30, Sıra:15, 09.10.1922.

¹³⁹ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s. 73-86; Yunanlıların gasp, yağma, tahribat, tecavüz, katletme olaylarına ilişkin istatistikler için bkz. Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.86-87.

örneklerinden biri olmaktadır. Yunanlılar Mudanya Konferansı'nda alınan karar neticesinde bölgeyi terk ederken bile etrafa zarar ziyan vermekten, değerli eşyaları gasp etmekten geri durmamaktadır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda sağlanan anlaşma mucibince şehri terk edecek Yunan birlikleri halen idare yönetiminde yer almıştır. Edirne vilayetine gönderilen Fransız birlikleri ise düzenin sağlanmasından, taşkınlık yaşanmamasından sorumlu tutulmuştur. Bunun üzerine Yunanlıların idarede bulunmasından rahatsız olan Türkler "*Cemiyet-i İslamiye*" adlı bir teşkilat etrafında birlik olmuşlardır. Cemiyet-i İslamiye'yi yöneten kişi Yunanistan'a kaçtığından yeni bir yönetici seçimi yapılarak bu göreve Mustafa Nuri Efendi getirilmiştir. "*Cemiyet-i İslamiye*" teşkilatı halkın ihtiyaçlarının temini konusunda oldukça yararlı işlere imza atmıştır. 31 Ekim akşamı Yunanlıların tahliyesinin tamamlanmasının akabinde "*Cemiyet-i İslamiye*" teşkilatı yönetimi ele geçirmek için geçici bir idare yönetimi oluşturmuştur. Bu yönetimde yer alan kişiler Lütfi Arif, Yumni, Hafız Mustafa, Mehmet Bey dir. Lütfi Arif Bey İtilaf Devleti'nin oluşturduğu komisyona yönetimi devir almak istediklerini beyan etmiştir. Komisyon heyete Edirne'de geçici bir hükümet olarak değil de geçici bir idare heyeti olarak görev yapabileceklerini beyan etmiştir. İdare heyetinin başkanlık görevine Lütfi Arif Bey getirilmiştir. Resmi dairelere Türk bayrakları asılmıştır. Heyet göreve başlar başlamaz ilk iş olarak hapishanede tutuklu bulunan Türkleri serbest bırakmıştır. Edirne'nin kurtuluşu hasebiyle düzenlenecek olan etkinliğine katılmak için İstanbul'da tren kiralananmıştır. Bu trene "*Devir-Teslim Treni*" adı verilmiştir. Belediye heyeti tarafından yemek organizasyonu ve konser etkinliği düzenlenmiştir.

Yapılacak kurtuluş törenine Refet Paşa'da davet edilmiştir. İstanbul'dan 22 Kasım günü harekete geçen "*Devir-Teslim Treni*" 'nde "*Edirne milletvekilleri Faik ile Mehmet Şeref Beyler, Garbî Trakya Cemiyeti Heyeti, İstanbul Matbaa Heyeti, on mevlit okumasından görevli kişi, iki sinemacı ve fotoğrafçı, Bahriye Mektebinin bando ekibi ve halk*" bulunmuştur. Edirne'de caddeler süslenmiş, pencerelere Türk bayrakları asılmıştır. 24 Kasım'da Vali Şakir Bey'in vilayete intikali sonrasında Hükümet konağı önünde bir tören düzenlenerek, planlanan etkinlikler nihayetlendirilmiştir. Aynı gün şehrin devir teslimi için görüşmeler yapılmış ve imzalanması ertesi güne bırakılmıştır. 25 Kasım 1922 tarihinde Vali Şakir Bey ve İttifak Devletleri tarafından oluşturulan heyet bir araya

gelerek Edirne Vilayeti'nin devir teslimini gerçekleştiren tutanak imzalanmıştır.¹⁴⁰ Edirne Vilayeti'nin ilk Kurtuluş Bayramı 24 Kasım olarak kutlansa da daha sonra teslim tutanağı 25 Kasım günü imza edildiğinden Kurtuluş Bayramı 25 Kasım'da kutlanmaya başlamıştır.

1.16. Lozan Barış Konferansı ve Trakya Meselesi

Barış görüşmeleri başlamadan evvel TBMM Hükümeti üç önemli sorunla karşılaşmıştır. İlk sorun görüşmelerin yapılacağı mekân konusu olmuştur. TBMM Hükümeti görüşmelerin İzmir'de yapılmasını istemiş, İtilaf Devletleri'nin aldığı karar gereği görüşmeler Lozan'da gerçekleştirilmiştir. İkinci sorun görüşmelere İstanbul Hükümeti ile TBMM Hükümeti'nin ayrı olarak davet edilmesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa TBMM Hükümeti'nin yetkili tek temsilci olduğunu beyan etmesine rağmen, Tevfik Paşa İstanbul Hükümeti'nin de Lozan'da yer almasını istemesi üzerine Saltanatın kaldırılması gündeme gelmiştir. 1 Kasım 1922 tarihinde Rıza Nur ve arkadaşlarınca verilen tahrir sonrasında alınan kararla Saltanat kaldırılmıştır.¹⁴¹ Böylece TBMM Hükümeti tek yetkili olarak Lozan'a katılabilecekti.

Bir diğer önemli sorun ise Lozan'a gidecek heyete başkanlık edecek kişinin seçilmesidir. Rauf Bey, Fethi Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Yusuf Kemal Bey heyete başkanlık için öngörülen isimlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa heyet başkanlığı için İsmet Paşa'yı uygun görmüştür. Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'nın heyet başkanlığı vazifesini icra etmesi için Hariciye Vekili olmasını uygun görmüştür ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile görüşerek istifa etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hariciye Vekilliği görevinden Yusuf Kemal Bey istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa getirilmiştir. İsmet Paşa Hariciye Vekilliği görevine getirildikten sonra Lozan'a gidecek heyet başkanı olarak seçilmiştir. Ona ilaveten delege olarak Rıza Nur ve Hasan Beylerin gitmesi kararı alınmıştır.¹⁴² Lozan Barış Konferansı'nın 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan'da "*Casino de Montbenon*"da

¹⁴⁰ Vakıf, 27 Teşrin-i Sani 1922, Numro:1781., Tasvir-i Efkâr, 25 Teşrin-i Sani 1922, Numro, 526, Sayfa 2. Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.137-145.

¹⁴¹ Temuçin Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile T.B.M.M. Hükümeti Arasındaki İlişkiler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VI/18 (Temmuz 1990), s.615-616; TBMMZC, 1 Kasım 1922, c.XIV, s.305-316.

¹⁴² Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile T.B.M.M. Hükümeti Arasındaki İlişkiler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VI/18 (Temmuz 1990), s.615-618.

açılış toplantısı gerçekleştirilmiştir. İlk oturum 21 Kasım günü “*Uşi Şatosu*”nda gerçekleştirilmiştir. Lozan Konferansının resmi dili Fransızca olarak belirlenmiştir. İlk oturumda Konferansın adının “*Yakındoğu İşleri Hakkında Lozan Konferansı*” olması kararlaştırılmıştır.¹⁴³

Lord Curzon, konferansta konuların incelenmesi ve işleyişin sağlıklı olması için üç komisyonun kurulmasını, genel oturumların az sayıda gerçekleştirilerek, sorunların bilhassa kurulan komisyonlarda görüşülerek anlaşılmasını teklif etmiştir. Trakya meselesi Lord Curzon’un başkanlığını yaptığı “*Ülke ve Askerlik Sorunları*” Komisyonu’nda görüşülmüştür. Komisyonda Türk Heyeti’nden İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Bey yer alırken, Yunanistan’ı temsil etmek üzere Venizelos yer almıştır. Ayrıca konferansta Sırp-Hırvat Krallığı, Romanya, Fransa, İtalya, ABD, Japonya, temsilcileri de hazır bulunmuştur.

Komisyon ilk toplantısını 22 Kasım Çarşamba günü gerçekleştirmiştir. Komisyon başkanı Lord Curzon Trakya sınırı ile ilgili olarak Türk temsilcilerinin düşüncelerini sorması üzerine¹⁴⁴, İsmet Paşa Doğu Trakya sınırının 1913 yılında imzalanan antlaşmaya göre belirlenmesi gerektiğini, Batı Trakya’da ise etnik durum ve Doğu Trakya’nın güvenliği nedeniyle halk oylaması yapılması gerektiğini beyan etmiştir¹⁴⁵ Komisyon başkanı Lord Curzon İsmet Paşa’ya bu düşüncelerinin dayanak noktasını sorması üzerine Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Edirne’nin Türklere teslim edildiğini, Karaağaç bölgesinin de Edirne’nin bir parçası olduğunu, Edirne-İstanbul arası demiryolunun bağlantı noktası olan Kuleliburgaz-Mustafapaşa demiryolu istasyonunun da bu yüzden Türklere geri verilmesi gerektiğini, ayrıca sınırın Edirne şehrinden uzakta belirlenerek komşularıyla güvenlik sorunları yaşanmaması, dostluk ilişkilerinin devamlılığının sağlanması açısından da önemli olduğunu beyan etti. Yine ayrıca Meriç Nehri’nin batısında kalan topraklarda yaşayan halkın ekseriyetinin Türk olduğunu beyan etmiştir.¹⁴⁶

¹⁴³ Veysi Akın, “Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s.580-581.

¹⁴⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım, c.I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.19-20.

¹⁴⁵ Metin Ayışığı, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.315.

¹⁴⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım, c.I, Kitap I, s.20; Akın, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, s.173.

İsmet Paşa'nın bu beyanından sonra söz alan Venizelos, İsmet Paşa'nın arz ettiği beyanlara karşı çıkmıştır. Batı Trakya'da istenilen halk oylamasına karşı çıkararak, Karaağaç bölgesinin Türkler tarafından 1915 yılında Bulgarlara teslim edildiğini beyan etmiştir. Venizelos'un konuşmasından sonra söz alan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Romanya delegeleri de İsmet Paşa'nın Batı Trakya bölgesi için istediği halk oylamasına karşı oldukları yönünde açıklama yapmışlardır.¹⁴⁷

23 Kasım Perşembe günü gerçekleştirilen oturumda İsmet Paşa Venizelos'un beyanına itiraz eden bir açıklama yaparak Batı Trakya'daki halk oylaması için haklı sebepleri olduğunu istatistiklerle komisyona sunmuştur. İtilaf Devletleri tarafından Edirne'nin Türkiye'ye geri verildiğini ve buna binaen Edirne'ye bağlı olan Karaağaç mahallesinin de geri verilmiş olduğunu beyan etmiştir.¹⁴⁸

Alt komisyon 24 Kasım 1922 tarihinde, belirlenen sınırın her iki tarafının da askerden arındırılması, Bulgaristan Devleti'nin bir demiryolu vasıtasıyla Dedeağaç'ta bulunan limana çıkışını içeren bir raporu Arazi ve Askerlik Komisyonu'na sunmuştur. Arazi ve Askerlik Komisyonu 25 Kasım günü tekrardan toplanarak görüşmelere devam edilmiştir. Türk heyetinin Doğu Trakya hakkındaki istemleri neticesinde İtilaf Devletleri ve Balkan Devletleri ortak bir duruş sergilemiştir. İtilaf Devletleri 30 Ocak'ta Karaağaç bölgesini Yunanistan'a bırakan projeyi Türk heyetine sunmuştur. İsmet Paşa bunun üzerine projeyi incelemek üzere zaman istemiştir. 2 Şubat'ta konuyu Ankara'ya iletmiştir. Karaağaç bölgesinde ısrarcı olacağını bildirmesine rağmen 4 Şubat 1923 tarihinde İtilaf Devletleri'ne verdiği cevapta Karaağaç bölgesinden vazgeçerek arazi meselelerinin halledilmesini istemiştir. Lakin görüşmelerin kesilmesi üzerine heyet yurda geri dönüş yapmıştır. Heyet 21 Şubat'ta Ankara'ya teşrif etmiştir. Heyet başkanı İsmet Paşa, Meclis'te gizli oturumda Lozan görüşmelerine dair rapor vermiştir. Meclis'te Karaağaç'ın geri verilmemesi yönünde beyanlar verilirken, İsmet Paşa İtilaf Devletleri'nin projesine verdiği cevapta Karaağaç'ın terkini kabul ettiğini gizlemişti. 8 Mart 1923 tarihinde Lozan'daki projeye karşılık Türk heyetinin yaptığı değişiklikler bir nota ile İtilaf Devletleri'ne beyan edilmiştir. Heyet Edirne'nin ekonomik olarak zarar

¹⁴⁷ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.174.

¹⁴⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım, c.I, Kitap I, s.41-44.

görmesine rağmen Karaağaç bölgesindeki haklarından özveride bulunduklarını beyan etmiştir.¹⁴⁹

Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi 23 Nisan 1923 tarihinde başlamıştır. İlk dönemde olduğu gibi bu dönemdeki görüşmelerinde üç komisyon tarafından görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Rumbold'un temsilciliğini yaptığı komisyon siyasi konularda, diğer komisyonlarında mali konularda görüşmeler yapması kararı alınmıştır. Rumbold'un başkanlığında toplanan birinci komisyonda Trakya sınırı meselesi görüşülmüştür.

Türk delegelerin anlaşma metninde yer alan "*Meriç Nehri'nin sol sahili yerine*" nehir yatağının "*Talveg hattı*" olarak sınır olması önerilmiştir. Rumbold "*Talveg hattı*" nın nehrin sürekli yatak değiştirmesinden dolayı sınır olarak belirlenmesinin zor olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁰ Yapılan tartışmalar neticesinde karara varamayan komisyon sınır konusunu erteleyerek başka konuları gündemine almaya karar vermiştir.

Lozan Konferansı'nın ikinci toplantı döneminin ikinci önemli konusu Yunanlıların bölgeye verdiği tahribatın bedeli için Türk heyeti tarafından istenen tazminattır. Venizelos'un isteği doğrultusunda gerçekleştirilen ikili görüşmelerde Venizelos para verilmeyeceği konusunda ısrarcı olurken, İsmet Paşa zararın karşılığının ödenmesi konusunda ısrarcı olmuştur. İkili görüşmelerde netice alınamayınca İngiliz delege Rumbold ve İtalyan delege Pelle taraflarla özel olarak görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeler neticesinde Yunanistan'ın para verecek vaziyette olmadığı anlaşılmıştır. Bu vaziyet üzerine Karaağaç'ın Yunanlılar tarafından Türklere tazminat olarak verilmesi yönünde bir çözüm bulunmuştur.

İngiliz temsilci Rumbold ile Venizelos'un görüşmelerinde Venizelos tazminat karşılığı Karaağaç'ı vereceğini 18 Mayıs tarihinde gerçekleştirdikleri oturumda açıklayacağını belirtmiştir. İngiliz temsilci Rumbold Yunanlıların Türklere bu konuda fazlaca taviz vermesini önlemek üzere İsmet Paşa ile görüşerek Yunanlıların Karaağaç'ı tazminat olarak vermeyi kabul ettiklerini bildirmiştir. İsmet Paşa vaziyeti Ankara'ya telgrafla iletmiş ve kararı telgrafın cevabına göre vereceğini açıklamıştır. İsmet Paşa ile Ankara Hükümeti'nin görüşleri birbirinden zıt olmuştur. İsmet Paşa teklifi kabule razı iken, Ankara Hükümeti tazminattan vazgeçilmemesinden yana olmuştur. Hükümet Reisi Rauf

¹⁴⁹ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.175-179; TBMMZC, 21 Şubat 1923, c.III, s.1291-1298.

¹⁵⁰ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.180.

Bey ile İsmet Paşa arasındaki görüş ayrılığı üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından 25 Mayıs'ta Meclis toplanarak vaziyet üzerine tartışılmış ve alınan karara göre son kararı Lozan'a gönderilen heyetin alması konusunda serbest oldukları beyan edilmiştir. 26 Mayıs'ta İsmet Paşa Karaağaç'ı tazminat karşılığı almayı kabul ettiğini komisyona iletmiştir. 26 Haziran'da komisyonda görüşülerek Karaağaç'ın tamirat karşılığı olarak Türklere bırakılması kararı alınmıştır. Karaağaç'ın devredilmesine dair uygulanacak esasların Türk ve Yunan heyetleri tarafından alınması kararlaştırılmıştır. 17 Temmuz'da komisyon tarafından belirlenen esaslar kabul edilerek Karaağaç bölgesinin 15 Eylül'e kadar Türklere devredilmesine karar verilmiştir.¹⁵¹

Mudanya Ateşkes Antlaşması gereğince Karaağaç bölgesinden Yunan kuvvetleri çıkmış bölge Fransız birliklerine teslim edilmiştir. Lozan'da varılan mutabakat gereği Türk Heyeti Karaağaç'ı Fransız birliklerinden teslim alacaktır. Karaağaç bölgesinin 15 Eylül'e kadar boşaltılması kararı alınmıştır. Bunun üzerine Edirne Valisi Şakir Bey'de devir teslim için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Sınırların belirlenmesi için “*Tahdid-i Hudud Komisyon'u*” oluşturularak sınırların çizilmesi sağlanmıştır.¹⁵² Gerekli sınırlar çizildikten sonra 15 Eylül'de Fransız birliklerinin bölgeyi terk etmesi ile birlikte Karaağaç bölgesi Türklere teslim edilmiş oldu.

¹⁵¹ Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.181-184.

¹⁵² Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, s.192-194.

BÖLÜM 2: MEHMET FAİK (KALTAKKIRAN) BEY

2.1. Özgeçmişi

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında da Edirne Milletvekilliği görevini yapan Mehmet Faik Bey, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında imzalanan Misak-ı Millî'nin hazırlanması aktif rol almıştır. 16 Mart 1920 tarihinde başkent İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi sonrasında İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sonrasında oluşturulan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dahil olarak Trakya'nın bağımsızlığı için mücadele etmiş siyasi bir kişiliktir.

Ahmet Badi Bey ve Edibe Saide Hanım'ın oğlu olarak 4 Nisan 1870 tarihinde Edirne'de dünyaya gelmiştir. 1880 tarihinde “*Kastamonu Rüştîye Mektebine*” girmiş ve 1883 tarihinde “*Trabzon Rüştîye Mektebine*” geçerek öğrenimini tamamlamıştır. Daha sonra “*Hikmet, Kimya, Tarih-i Tabii, Riyasiye, Fransızca, İngilizce, Almanca*”¹⁵³ özel dersleri almıştır.

Trabzon'da “*Mektup ve Muhasebe Dairelerinde*” bir müddet çalıştıktan sonra, 1890 tarihinde Edirne'de Nüfus Dairesi'nin “*Pasaport Katipliği*” görevine getirilmiştir. 13 Mart 1895 tarihinde gizli olarak siyasi cemiyet teşkil etmek ve devlet aleyhinde zararlı olacak yazılar yazması suçundan tutuklanarak beş sene mahkûm edilmiştir.¹⁵⁴ 28 ay süresince Edirne'de yattıktan sonra Konya'ya sürgün edilmiştir.¹⁵⁵ Cezası sona erdikten sonra 17 Haziran 1900 tarihinde “*Konya Vilayeti Mektup Kalemi Başkâtipliği*” görevine getirilmiştir.¹⁵⁶ 1904 tarihinde İstanbul vilayetine gönderilerek Reji Dairesi'nde çevirmenlik görevine getirilmiştir. II. Meşrutiyet sonrasında açılan Meclis-i Mebusan'da Edirne mebusu olmuştur. İlk Meclis-i Mebusan'ın feshinden sonra açılan İkinci Meclis-i Mebusan'da da Edirne mebusluğu yapmıştır. Balkan Harbi'nden sonra göreve gelen Ahmet Muhtar Paşa kabinesi tarafından yetmiş arkadaşı ile birlikte tutuklanarak yirmi altı

¹⁵³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:125.

¹⁵⁴ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. c.I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:6, Ankara, 1995, s.319.

¹⁵⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:125.

¹⁵⁶ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. c.I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, s.319.

gün boyunca “*Bekirağa Bölüğü*”nde hapsedilmiştir, sonra serbest bırakılmıştır. 1913 tarihinde gerçekleşen “*Bab-ı Ali Baskını*”ndan sonra gizli bir müdafaa-i milliye cemiyeti oluşturmak üzere “*Darü'l-Fünun*”da gerçekleştirilen toplantıda oluşturulan cemiyette gönüllü üye olmuştur. Edirne Vilayeti’nin Bulgar zulmünden kurtarılması ve Osmanlı hakimiyetinde kalmasını sağlamak üzere Avrupa’ya gönderilen heyete de katılmıştır.¹⁵⁷ Mehmet Faik Bey 1913 tarihinde yapılan seçimlerde tekrardan mebus olarak seçilmiştir.

Mondros Mütarekesi’nin imza edilmesinden sonra Meclis’in kapanması üzerine Edirne’ye geri dönerek Edirne’nin işgalden kurtarılması amacıyla arkadaşları ile birlikte “*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” ’nin kurulmasında etkin rol almıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’ nın açılması için 5 Kasım 1919 tarihinde yapılan seçimlerde yeniden Edirne mebusu olarak seçilmiştir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında bir diğer Edirne mebusu olan Mehmet Şeref Bey ile birlikte “*Misak-ı Milli*” kararının kabul edilmesinde de etkin rol almıştır.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgal edilmesi ile birlikte İngilizler tarafından “*Haybiküs*” adındaki nakliye gemisinde yirmi dört saat tutulduktan sonra 17 Mart’ta “*Bembo*” adındaki drenotla Malta Adası’na sürgüne gönderilmiştir. 22 Mart 1920 tarihinde önce “*Polvarista*” daha sonra da “*Niyoverdala*” karargahlarında hapsedilmiştir. 24 Mart 1920 tarihinde “*İstanbul’a gitmemek*” şartı ile serbest bırakılarak İtalya üzerinden Ankara’ya gelmiş ve 1921 tarihinde Edirne milletvekili olarak İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde göreve başlamıştır.¹⁵⁸ Mehmet Faik Bey seçimlere katılmaksızın Meclis-i Mebusan Mebusu olarak Ankara’da açılan yeni Meclis’e dahil olmuştur.

Bahçe ve ziraat işleriyle meşgul olan Faik Bey’in “*Fenni Tekvin, Meyve Ağaçları, Aşıcılık, Bahçevanlıkta Tahlis, Zirai Tahliller, Mikroskop ve Zirai ve Nebati Tatbikatı*”¹⁵⁹ eserleri bulunmaktadır.

22 Kasım 1928 tarihinde memurluktan emekli olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde I., II., III., IV., V., VI. Dönemlerde Edirne milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Evli ve bir çocuk babası olan Mehmet Faik Bey 2 Ocak 1948 tarihinde

¹⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:125.

¹⁵⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:125.

¹⁵⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:4, Sicil No:125.

Ankara’da vefat etmiştir. Meclisin 194 numaralı kararı ile Millî Mücadele’deki çabalarından ötürü “*Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası*” ile şereflendirilmiştir.¹⁶⁰

2.2. Mehmet Faik Bey’in İlk TBMM’deki Faaliyetleri

Malta’dan sürgünden dönen Faik Bey 25 Nisan 1921 tarihinde Meclis’e takdim edilmiştir. İlk TBMM’de TBMM Başkanvekilliği görevinde bulunmuştur.¹⁶¹

2.2.1. Mehmet Faik Bey’in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

25 Nisan 1921 tarihinde Meclis’e takdim edildiği yazılan Mehmet Faik Bey’in Zabıt Cerideleri incelendiği zaman 1 Şubat 1921 tarihinde de Meclis’te konuşma yaptığına rastlanılmıştır. 1 Şubat 1921 tarihinde gizli celse olarak gerçekleştirilen Meclis ictimasında “*Tokat Mebusu Nazım Bey’in masuniyeti teşriiyesinin ref’ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyasetine dair tezkere*” görüşmelerinde söz alan Faik Bey uzunca bir konuşma yapmıştır:

“Meselede iki şık vardır. Biri İstiklâl Mahkemesi tarafından maznunen istenilmesi, ikincisi de Halk İştirakiyun Fırkası namı altında teşekkül eden fırka. Hepimiz ve herkes bilir ki, bir memleket ve bir vatan ancak kendi evladının ve kendi menabiiinin kuvvetinden istifade edebilir ve ancak öyle yaşayabilir. Hiçbir memleket yoktur ki ecnebi menabiinden istiâne ederek yükselebilsin ve hatta yaşayabilsin. Gerek şahsi olsun ve gerek fırka halinde olsun menabii ecnebiyeye müracaatla onlardan istifade etmek suretiyle bir memlekette faaliyete geçerse, bunun hüsnüniyetini zannetmek kadar gaflet olamaz. Eğer ecnebi kuvvetinden bilistifade çalışmak istiyorlarsa ve hüsnüniyetle hareket ediyorlarsa bunlar abdaldır. Memlekete hadim olamaz, olmadıkları takdirde haindirler. Memlekete daima muzirdir. Şu hâlde bendeniz demek istiyorum ki; her şeyden evvel mazarratı ve hiyaneti tahakku etmiş olan bu fırkayı feshetmelidir.

“İkincisi; bu fırkayı teşkil edenler içerisinde maalesef mebus sıfatını taşıyan zevat da mevcuttur. Meclisimizde cereyan eden müzakeratla, müzakeratı hafiyenin memleketin menafii hayatiyesine son derece muzir olarak intişar ettiği, ecanibin ve hatta düşmanların kulağına eriştiği sabit olmuş bir hakikattir. Bütün arkadaşların

¹⁶⁰ Çoker, Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. c.I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri, s.320.

¹⁶¹ TBMM Albümü 1920-2010, c.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları NO:1, Ankara, Nisan 2010, s.24.

söyledikleri gibi, bazı tedbirsizliklerin neticesi olsa bile, kim iddia edebilir ki bir hıyanet mahsulü değildir? Hiçbir vakit hıyanete ve kasta makrun olmayan şeyler yoktur. Mazbut yürüyemez. Evet efendiler, kati olan bir şey vardır ki, bu hıyaneti yürüten eller içimizde de vardır. Bunların bilâ ifade-i vakit içimizden temizlenmesi lâzımdır. Bu itibarla bendeniz teklif ediyorum. Meclisi âlimize, bu Halk İştirakiyun Fırkası'na mensup kaç kişi varsa, ister hüsnüniyet sahibi olsun, evvelemirde ve bilâ tetkik mebusluk hakkından iskat edilmelidir. Diğer bir arkadaşın dediği gibi, burası bu gibi gafil ve hain adamlara dar'ül-âman olamaz. Ondan sonra eğer bunların içinde gafilleri varsa temizlemek için ait oldukları mahkemeye giderler, orada kendilerini temizlerler. Efendiler, biz bu Meclis'ten dahi emin olamazsak, bu Meclis dahi tamamen hüsnüniyet sahibi olamazsa, bu Meclis'te dahi namuskâr olamazsa, emniyet edilecek bir şey meydana gelemez ve gayemiz husule gelemiz. Onun için teklifimin kabulünü rica ederim”¹⁶².

Faik Bey; Halk İştirakiyun Fırkasının İtilaf Devletleri'nden medet uman bir hal ve tavır sergilediğini, keza yine bu fırka dahilindeki kimi mebuslarında gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantılardaki konuları İtilaf Devletleri'ne ilettiklerine dair duyumlar aldığını, bunun da memleketin içerisinde olumsuz etkiler meydana getirdiğini ifade ederek bir an evvel bu ihaneti gerçekleştirenlerin, hainlerin İstiklal Mahkemeleri'nde cezalandırılmaları ve Meclis'in bu hainlerden temizlenmesi gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur.

2.2.2. Mehmet Faik Bey'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

25 Nisan 1921 tarihinde Meclis'e gelen Edirne mebusları Faik Bey ile birlikte Mehmet Şeref Bey alkışlar eşliğinde birer konuşma gerçekleştirmiş ve bağımsızlık mücadelesini sonuna kadar sürdüreceklerini söylemiştir. İlk olarak söz alan Mehmet Şeref Bey bir konuşma gerçekleştirmiş ve sonrasında Faik Bey söz alarak şunları söylemiştir:

“Muhterem Efendiler; arkadaşım Şeref Bey tekmil samimi ruhundan kopan hissiyatı tamamıyla size arz ettiği cihetle ben daha fazla bir şey söylemeyeceğim. Yalnız hakkımızda gösterdiğiniz âsarı teveccühe teşekkür ederim ve affınızı rica ederim. (Alkışlar)”¹⁶³.

¹⁶² TBMMGZC, 1 Şubat 1921, c.VIII, s.361.

¹⁶³ TBMMZC, 25 Nisan 1921, c.X, s.78.

28 Mayıs 1921 tarihinde Meclis'in otuz yedinci ictimaında Faik Bey, Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey ile birlikte Malta tutuklularına dair, İstanbul Hükümeti'nin de İngilizler'le iş birliği yaparak, vatanlarının bağımsızlığı için mücadele eden bir takım kişileri Malta'ya İngilizler'in zulüm ve işkencelerine sürgüne gönderdiklerini, orada zulüm ve işkence görerek, açlık ve sefalet çekenlerin ailelerinin de aynı şekilde sefalet ve açlık çektiklerini, bu insanların suçlarının sadece vatanlarını savunmak olduğunu ve bu yüzden Meclis'in harekete geçmesi gerektiğini, Malta'da sürgünde bulunanlara karşılık Anadolu'da tutuklu bulunan İngilizlerin de sürgündekiler serbest bırakılmadıkça, serbest bırakılmamasına dair taktir vermişlerdir.¹⁶⁴ Vatanını bağımsızlık adına savunan bu vatansever insanları İngilizler serbest bırakmadığı müddetçe İngilizlere karşı hamle olarak Anadolu'da tutuklu bulunan askerlerin serbest bırakılmamasını dair verdiği bu taktir yapılan görüşmeler sonrasında Heyet-i Vekileye gönderilmesi kabul edilmiştir.

Toplantının devamında Faik Bey ile birlikte Edirne mebusu Mehmet Şeref Bey Malta'da tutuklu bulunanlar hakkında verdikleri taktirden sonra yapılan görüşmelerde daha önce böyle bir kanun yapıldığı, bu yüzden bu taktire gerek olmadığı ve ayrıca Malta'da sadece vatanperverlerin bulunmadığı aynı zamanda vatana ihanet edenlerinde bulunduğu üzerine görüş bildirilince Faik Bey söz alarak şunları söylemiştir:

“Rica ederiz müsaade buyurun efendim. Efendiler; biz bu adamlar için adalet istiyoruz, merhamet istiyoruz. Bunlar buraya geldikten sonra haklarında kanunen layık göreceğiniz her türlü mücazat ve her türlü mükâfatı ayrıca tatbik edersiniz.

“Fakat bunları bir düşman elinde bir düşmanın çizmesi altında bırakmaya hakkınız yoktur. Efendiler... Bu adamlar da bu memleketin evladıdır. Bu adamlar bu memleketi ateşe de vermiş olsalardı, onları düşman çizmesi altında bırakmaya hakkımız yoktur. Kurtaracaksınız...”¹⁶⁵.

18 Haziran 1921'de gerçekleştirilen Meclis oturumunda Erzurum Vekili Hüseyin Avni Bey 30 Mayıs'ta gerçekleştirilen Meclis oturumunda tatil meselesi müzakere edilirken meseleyi Meclisi Ali'nin kabul etmediğini, Meclis'in yasama ve yürütme işleri ile meşgulken tatil kararı alamayacağını, Meclisi Mebusan'ın kanun koyma yetkisi elinde iken kanunun 62. maddesine binaen bu hakkın Heyet-i Celile'ye verildiğini, bundan

¹⁶⁴ TBMMZC, 28 Mayıs 1921, c.X, s.328-332.

¹⁶⁵ TBMMZC, 28 Mayıs 1921, c.X, s.331.

dolayı bir daha Makamı Riyasetin böyle yapmamasına dair takriri üzerine söz alan Faik Bey şunları söylemiştir:

“Efendim, zannederim Avni Bey biraderimiz işi yanlış anlamıştır. Meclis tatil edilmemiştir. Yalnız celsenin içtimai on sekiz Haziran’a talik edilmiştir. Bu da Divanı Riyasetin hakkıdır. Binaenaleyh buyurdıkları şey varit değildir”.

Bunun üzerine söz alan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey’in Divan-ı Riyaset’in bu gibi bir hakkının olmadığını Meclis’in yetkisinin Divan-ı Riyaset’ten daha üstün olduğunu belirterek bunun oylama ile düzeltilmesini istemesi üzerine Faik Bey söz alarak konuşmasını devam ettirmiştir;

“O halde Nizamname-i Dâhiliyeye bir madde ilave etmesini teklif etsinler; takrirleri Layiha Encümenine gitsin...”.

Oturum Reisi Hüseyin Avni Bey’in bu konuya ilişkin takriri olduğunu ifade ederek *“evrak-ı varide”* olarak okunacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey takririn görüşülmesini teklif etmiştir. Söz alan Faik Bey önceki tutanakların kabul olunduktan sonra düzeltme yapılamayacağını, zaten tüzükte açıklandığını bu yüzden Avni Bey’in teklifinin gerçekleşmeyeceğini açıklamıştır.¹⁶⁶

1 Ağustos 1921 tarihinde gerçekleştirilen elli sekizinci içtimada sigara kağıdının tekeli ve kibrit tüketimin vergisinin arttırılmasına dair kanun tasarısı üzerine yapılan görüşmede Faik Bey bu kanunun reddedilmesini ve sigara kağıdına iki katı vergi koyulmasını belirtmiştir.¹⁶⁷ Ayrıca sigara kâğıdı ve kibritin tekelleştirildiği zaman kaçakçılık olacağına dair eleştiride bulunmuştur.

4 Ağustos 1921’de gerçekleştirilen altmış birinci içtimada ülkenin çeşitli yerlerinde müfettişlikler kurulmasına dair teklif üzerine söz alan Faik Bey şunları söylemiştir:

*“Efendim bu kanunun heyeti umumiyesi esasen Meclisi Âlinizce kabul olunmuştur. Binaenaleyh, heyeti umumiyesi hakkında müzakere cereyanına mahal yoktur. Derhal maddelerin müzakeresine geçelim. (Lüzum vardır, sadaları) Maddeleri söyleyiniz, efendim”*¹⁶⁸.

¹⁶⁶ TBMMZC, 18 Haziran 1921, c.X, s.384.

¹⁶⁷ TBMMZC, 1 Ağustos 1921, c.XI, s.380-385.

¹⁶⁸ TBMMZC, 4 Ağustos 1921, c.XII, s.4.

4 Şubat 1922 tarihinde Meclis'in yüz elli dördüncü ictimainda Faik Bey, Mehmet Şeref Bey, Gelibolu Mebusu Celal Nuri, Bolu Mebusu Trakyalı Dr. Fuad ile birlikte Yunan Parlamentosu'nda bulunan bazı şahısların Trakya'nın Osmanlı hakimiyetine tekrar geçmesine dair protesto metinleri hakkında takrir vermişlerdir. Takrirden Yunan Meclisi'nde Trakyalı mebusların olamayacağı, Trakya'nın temsilcilerinin bağımsızlık mücadelesi veren Büyük Millet Meclisi'nde yer aldıklarını, bu yüzden bu ahvalin Meclis tarafından protesto edilmesini teklif etmişlerdir. Yunan Meclisi'nde yer alan mebusların Sevr Anlaşması'ndan doğan haklardan bahsettiklerini lakin bu anlaşmanın bizim devletimiz tarafından şekil ve hukuki bakımında onaylanmadığı takrirden ifade edilmiştir. Fransa Cumhuriyeti'nin Sevr Antlaşması'nı yok hükmünde saydıklarını yine takrirden belirtmişlerdir. İngiltere'ye yollanan heyetin Sevr Antlaşması'nın içerdiği koşulları kabul etmemesi ve yapılan görüşmeler sonrası İngiltere Başvekili Mr. David Lloyd George bile bu antlaşmanın geçersizliğini itiraf ettiğini, bundan dolayı kendilerine Trakya mebusu sıfatı veren şahısların iddialarını kınamayı ülkenin savunması amacıyla bir borç bildiklerini takrirden ifade edilmiştir.¹⁶⁹ Dünya savaşında İtilaf Devletleri yanında savaşan bir kısım Trakyalı Rumlar bulunduğu için, bu durumun Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi düşüncesi için bir neden olamayacağını, Trakya'da asıl zulüm ve işkenceyi Yunanlılar'ın yaptığını, bundan dolayı buranın savunulmasının doğal olduğunu, Trakya bölgesinin bir Türk vatanı olduğunu ve Misak-ı Milli'yi kendisine prensip sayan Heyet-i Celile'nin bu ahval üzerine protesto etmesini teklif ettiklerini belirttikleri bu takrir yapılan görüşmeler neticesinde Meclis'in bu hadiseyi protesto etmesi oybirliği ile kabul edilmiştir.

2.2.3. Mehmet Faik Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

Burdur Mebusu Ali Ulvi Bey'in sakatlığından dolayı maaşını alması ve Meclis oturumlarında devam zorunluluğunun ertelenmesine dair takrir üzerine yapılan görüşmelerde söz alan Selâhaddin Bey'in asıl konunun dışında konuşmalar yaparak Meclis'e karşı eleştirilerde bulunması üzerine söz alan Faik Bey Meclis'e karşı eleştirilerde bulunulmaması, Meclis'in hor görülmemesini ifade etmiştir.¹⁷⁰ Milli

¹⁶⁹ TBMMZC, 4 Şubat 1922, c.XVI, s. 214.

¹⁷⁰ TBMMZC, 7 Mart 1922, c.XVIII, s.98.

Mücadele'nin verildiği zor şartlar altında olan Meclis'e karşı halkın güveninin zedelenmemesi ve Milli Mücadele'nin yara almaması adına bu eleştiri de bulunmuştur.

9 Mart 1922'de gerçekleştirilen Meclis'in beşinci ictimainda Faik Bey, Bolu Mebusu Dr. Fuad ve yine Bolu Mebusu Şükrü Bey ile birlikte “*Himaye-i eftal Cemiyeti*” yararına satılan kartpostallardan alınan kırk paranın yirmi paraya indirilmesine dair takriri vermişlerdir.¹⁷¹ Verilen takrir sonrası gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde kırk paranın yirmi paraya indirilmesi kabul edilmiştir.

Meclisin üçüncü toplantı yılının yirminci ictimainın dördüncü celsesinde Mütareke teklifine karşı Hariciye Vekili tarafından cevap olarak hazırlanan notanın müzakeresinde Faik Bey, “*bu teklifi Trakya mebusları kabul etmiyor*”¹⁷² diyerek hazırlanan cevabi notayı onaylamadıklarını ısrarla vurgulamıştır.

Meclisin üçüncü toplantı yılının yirmi birinci ictimainın birinci celsesinde İtilaf Devletleri'nin talebi üzerine hazırlanan mütareke teklifine karşı hazırlanan notanın çoğunlukla kabul edildiğini bu konu hakkında bir düşünce olup olmadığını Meclis Reisi'nin sorması üzerine Faik Bey söz alarak şöyle demiştir:

*“Efendim, notanın şekline dair Trakyalı mebuslar itiraz etmişlerdi. Bunun zaptı sabıka geçmesi lazımdı. Zaptın o suretle tashih edilmesini talebederim”*¹⁷³.

8 Nisan 1922 tarihinde gerçekleştirilen oturumun ikinci ictimainın birinci celsesinde Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey'in hapishanelerin idaresinin Dahiliye Vekâletinden alınarak Adliye Vekaleti'ne verilmesine dair görüşülen takririnde, hapishanelerin iyileştirilmesi ve eksikliklerin giderilmesi adına bütçe cetvellerinin oylaması sırasında Faik Bey söz alarak şu ifadelerde bulunmuştur:

“Efendim, tayini esamiyle reye konan bütçenin cetvelleri değildir. Reye konacak olan bütçenin meriyetini temin edecek olan kanundur. Eğer her vekâletin bütçesini ayrı ayrı tayinin esamiyle reye koymak lazımgelirse her vekâletin bütçesiyle bir kanun yapılması icabeder. Reye konan bu bütçenin heyeti umumiyesinin kanunudur,

¹⁷¹ TBMMZC, 9 Mart 1922, c.XVIII, s. 124.

¹⁷² TBMMZC, 4 Nisan 1922, c.XVIII, s.523.

¹⁷³ TBMMZC, 6 Nisan 1922, c.XIX, s.2.

cetvelleri değildir. Binaenaleyh bendeniz heyeti umumiyesinin tayini esamiyle reye konmasını teklif ederim"¹⁷⁴.

8 Haziran 1922'de gerçekleştirilen Meclis'in ellinci ictimaında Faik Bey, Kars Mebusu Cavid Bey ile birlikte İngiltere Parlamentosu'nda bulunan encümenlerden biri olan Nihad Reşad Bey'in yaptığı açıklamaya dair Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e şu soruyu sormuşlardır:

"Riyaseti Celile'ye

"Nihad Reşat Bey namında bir zatın İngiltere Parlamentosunda encümenlerin birinde İngiliz Mebuslarına karşı vuku bulan beyanatının bir fırkasında Trakya'nın müstakil ve bitaraf bir devlet halinde kalmasına ve Boğazların İtilaf Kuvayı Askeriyesi tarafından işgaline Ankara'nın muhalefet etmeyeceğine dair söz söylediği evrak-ı havadis'te görüldü. Misak-ı Milliye külliyyen mugayir olan bu beyanata Hariciye Vekâleti ittıla hasıl etmiş midir? Etmişse bu baptaki nokta-i nazarı nedir?.. Hariciye Vekâleti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına ecnebi mahafili siyasiye ve matbuatına söz söylemek ve ihsası fikir ve mütalaâ etmek için Nihad Reşad Beye salâhiyet vermiş midir? Bu suallere Hariciye Vekilinin süratle şifahen cevap vermesini teklif ve talep ederiz.

3 Haziran 1338

Edirne Mebusu
Faik

Kars Mebusu
Cavid"¹⁷⁵.

Toplantının devamında Faik Bey, Kars Mebusu Cavid Bey ile birlikte Nihat Reşad Bey'in İngiliz Meclisi'nin komisyonlarından birinde bulunan *"Trakya'nın müstakil ve bitaraf bir devlet halinde kalmasına ve Boğazların İtilaf Kuvayı Askeriyesi tarafından işgaline Ankara'nın muhalefet etmeyeceğine dair"* açıklamasına binaen Hariciye Vekili'nin Nihat Reşad Bey'e yetki verip vermediğine dair bir soru yöneltilmiştir. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Nihat Reşad Bey'e yetki vermediğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Bunun üzerine söz alan Faik Bey şu şekilde bir konuşma gerçekleştirmiştir:

"Trakya hakkında Hariciye Vekili Bey'in söylediği sözü senet ittihaz ediyorum ve zapta bu suretle geçmesini talep ediyorum (Zapta geçiyor sadaları). Efendim

¹⁷⁴ TBMMZC, 8 Nisan 1922, c.XIX, s.59.

¹⁷⁵ TBMMZC, 8 Haziran 1922, c.XX, s.257.

bendeniz suret-i resmiye’de bu sözleri senet ittihaz ediyorum ve bu suretle zapta geçmesini talep ediyorum. İcabında Hariciye Vekilini bundan dolayı mesul edeceğim. Hariciye Vekâleti bir salâhiyet vermemiştir, acaba söylediği sözden dolayı kendisini muaheze etmiş midir, etmemiş midir? Burasını da soruyorum.”.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey sözü geçen beyanatın gazetede (Daily Telgraf) görüldüğünü, gazetenin muhalif bir gazete olduğunu ve gerçek olmayan mevzuların da gerçek gibi gösterildiğini söylemiştir. Meclisin gazete beyanlarının tartışılacağı mekân olmadığını söylemiştir. Hariciye Vekâletinin gazete beyanlarından dolayı mesul gösterilemeyeceğini söylemiştir. Şayet mevzuatta böyle bir durum görülürse soru sorulur ve cevabını veririm demiştir.¹⁷⁶ Bunun üzerine Faik Bey yapılan bu açıklamaları yeterli gördüğünü ifade etmiştir.

24 Temmuz 1922 tarihinde gerçekleştirilen Meclis’in yetmiş dokuzuncu ictimasında Trakya Paşaeli Cemiyeti tarafından içerisinde Faik Bey’in de bulunduğu kişilerce Edirne’nin işgalinin yıl dönümü sebebiyle Meclis’e şu protesto telgrafını göndermişlerdir:

“TBMM Riyaseti Celile’sine

“Bugün aldığımız zirde münderiç feryatnamenin Meclis-i Âli’ye iblağını rica ve işgali meşumun Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince de protesto edilmesini temenni ve istirham eyleriz.

24 Temmuz 1922

<i>Edirne Mebusu Faik</i>	<i>Edirne Mebusu Mehmet Şeref</i>	<i>Cebelibereket Mebusu Malkaralı Faik</i>	<i>Kars Mebusu Edirneli Cavid</i>
<i>İstanbul Mebusu Ali Rıza</i>	<i>İstanbul Mebusu Dr. Adnan</i>	<i>Aydın Mebusu Gümülcineli Esad</i>	<i>Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid</i>

“Suret

“Yarın güzel Trakya’nın kirlili Yunan ayağı ile çiğnendiği gündür. Ezelden ebede kadar Müslüman Türk’ün kutsi varlığını sinesinde taşıyan Trakya’da ırki ve tarihi hiçbir alakası olmayan Yunanlılar bu masum diyara girdikleri günden beri

¹⁷⁶ TBMMZC, 8 Haziran 1922, c.XX, s.258.

Yunan medeniyetinin orada yükselttikleri en kanlı abideler tamam kırk bin Müslüman hanesi yakmak ve yetmiş bin nüfusu techir etmek, bin beş yüz karip masumları Palamidi Girid zindanlarına sevk etmek ve silah taharrisi bahanesiyle köyler ahalisine kucakla taşıttıkları dikenleri harman yerlerine serdirerek üzerlerine yalınayak kamçı altında kadın ve çocuklara işkence etmek, koltuklarına kızgın yumurta koymak ve nihayet ırzları yırtmaktan ibaret kalmıştır.

“Biz, Trakya evladı, altı yüz seneden beri Anadolu’da serhat bekçiliğine gönderen, büyük ağabeylerimiz olan Anadolu İslam evladından biz kara bahtlı kardeşlerini unutmamalarını temenni eder ve biz matemli şehrimizi süsleyen bu zavallı altı mübarek camiler önünde Allah’ın huzurunda diz çökerek Misak-ı Milliye karşı merbutiyetimizi ahdi Peyman ettiğimiz gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin de biz Trakyalı kardeşlerine aynı vefa ve misak ile mukabele eylemelerini bihakkın temenni eylediğimizin Büyük Millet Meclisine iblağına siz kardeşlerimizi memur eyleriz.

*Trakya Paşaeli Cemiyeti
Trakyalılar Teavün Cemiyeti Hayriye’si”¹⁷⁷.*

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da başlattığı Millî Mücadele’ye sonuna kadar destek verdiklerini, Millî Mücadele’nin kazanılacağına, ülkedeki işgallerin son bulacağına dair olan inançlarını dile getirdikleri bu telgrafta, Ankara’da açılan TBMM Hükümeti’nin Yunanlıların Doğu Trakya’da yaptıkları zulüm ve işkencelere karşı sessiz kalmayarak protesto telgrafları çekmelerini istemişlerdir.

27 Eylül 1922 tarihinde gerçekleştirilen Meclis’in yüz dokuzuncu ictimasında Faik Bey, Edirne Mebusu Şeref Bey ve Cebelibereket Mebusu Faik Bey ile birlikte Yunanlılar’ın Trakya’da yaptıkları zulümlere karşılık Hariciye Vekili’nin dikkati çekmek amacıyla şu takririni vermişlerdir:

“Riyaseti Celile’ye

“Yunanlıların Trakya’da yapmakta olduğu mezalim için, Hariciye Vekâletinin nazarı dikkati celp edilmesini ve siyasi teşebbüsatta bulunulmasını teklif eyleriz.

27.IX.1338

¹⁷⁷ TBMMZC, 24 Temmuz 1922, c.XXI, s.481.

Takrir hakkında gerekli açıklamalar ve görüşmeler yapıldıktan sonra bu takririn Hariciye Vekâletine verilmesine oybirliği ile karar verilmiştir.

3 Ocak 1922 tarihinde gerçekleştirilen Meclis ictimainın ikinci celsesinde Rauf Bey’in Lozan Konferansı görüşmelerine dair açıklamaları üzerine söz alan Faik Bey, Trakya bölgesinin sınırları üzerine açıklamalarda bulunmuş, Karaağaç’ın Türklere verilmesinin Trakya’nın bütünlüğü için yeterli olmadığını, Trakya’nın sınırlarının en doğru şekilde çizilmesi için 1913 sınırlarının geçerli olması gerektiğini, yani yalnızca Karaağaç, Dimetoka değil, Seymenli ve Mustafapaşa kazalarının da bu sınırlara dahil olması gerektiğini, bu bölgede 500 ile 900 nüfus civarında 18 kadar köy bulunduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹ Faik Bey 1913 sınırının Trakya sınırları için olmazsa olmaz olduğunu da vurgulayan bir açıklama yapmıştır.

2.2.4. Mehmet Faik Bey’in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

1 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen Meclis’in on beşinci ictimainda Faik Bey ve arkadaşları Hariciye Vekâletine Edirne’ye giden yolcular hakkında سوال sormuşlardır.¹⁸⁰

9 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen Meclis toplantısında “*Düşman karşısında fîrar etmek cürmünden dolayı Grup 12 Divanı Harbi tarafından silki askeriden tard ve üç sene kalebentlik cezasına mahkûm edilmiş olan On ikinci Kolordu Hastanesi Hesap Memuru Ahmet Muhtar Efendi’nin affı hakkında Adliye Encümeni mazbatası*” üzerine Faik Bey söz alarak Ahmet Muhtar Efendi’nin yanlış anlamaya kurban gittiğini, mağdur bir şahsiyet olduğunu ve bundan dolayı af edilmesini isteyen bir konuşma gerçekleştirmiştir:

“Efendiler: Bu sahibi istida Ahmed Muhtar Efendi mağdur ve mazlum bir adamdır, hakkında vaki olan istirdat su-i tefehhüm (yanlış anlama) neticesidir. Kendisi fîrar etmemiştir. Muhtacı atıfet bir mağdurdur. Onun için nazarı dikkati âlinizi celp

¹⁷⁸ TBMMZC, 27 Eylül 1922, c.XXIII, s.189.

¹⁷⁹ TBMMZC, 3 Ocak 1922, c.XXVI, s.162-163.

¹⁸⁰ TBMMZC, 1 Nisan 1923, XXVIII, s.282.

ederim. Adliye Encümeni arkadaşlarımız tabii, evrak üzerine tetkik etmişlerse de hakikati hal bu adam bundan münezzehtir ve mağdurdur. Affını istirham ederim”¹⁸¹.

¹⁸¹ TBMMZC, 9 Nisan 1923, c.XXIX, s.17-18.

BÖLÜM 3: CAFER TAYYAR (EĞİLMEZ) PAŞA

3.1. Özgeçmişi

Edirne'nin önemli milletvekillerinden bir diğeri de Cafer Tayyar Bey'dir. Askeri alandaki başarılarıyla adını tarihine yazan Cafer Tayyar Bey Trakya'da Yunanlılara karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Başarılı mücadelelerinden dolayı kendisine “*Trakya Milli Kumandanı*” unvanı verilmiştir. Millî Mücadele'de Mustafa Kemal ile birlikte hareket etmesi Trakya bölgesindeki halk üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Yunanlılarla yapılan mücadeleler esnasında esir düştüğünden dolayı Meclis'e geç katılmıştır ve bu yüzden de Meclis içerisinde Edirne milletvekilleri arasında en etkisiz olanı diyebiliriz.

1878 tarihinde Plevne şehidi Emin Efendi'nin oğlu olarak Priştine'de dünyaya gelmiştir.¹⁸² Babası Emin Efendi Osmanlı ordusunda gönüllü olarak görev almıştır. Emin Efendi Osmanlı ordusunda Alay Komutanı olarak 93 Harbi'nde yapılan savaş esnasında Plevne'de şehit olmuştur. Cafer Tayyar Bey babasının şehit olduğu sene dünyaya gelmiş, annesini de on yaşında iken kaybetmiştir. İki büyük abisi bulunan Cafer Tayyar Bey'in büyük abisi İsmail Hakkı 1872 tarihinde dünyaya gelmiştir. İsmail Hakkı Harp Okulu'nda eğitimini tamamladıktan sonra askeri vazifelerde görev almıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olan İsmail Hakkı 1918 yılında Bursa Valiliği görevini ifa ettiği sıralarda ölmüştür. 1875 yılında diğer abisi Ahmet Hamdi dünyaya gelmiştir. Ahmet Hamdi de Harp Okulu'nda eğitimini tamamladıktan sonra askeri mekteplerde muallimlik görevini ifa etmiştir. Ahmet Hamdi Bey de İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. Ahmet Hamdi Bey kardeşi Cafer Tayyar Bey'in Trakya'nın Millî Mücadele'ye katılmasında öncü olması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olması hasebiyle tutuklanmıştır. Sekiz ay sonunda tutukluluğunu sonlandıran Ahmet Hamdi Bey Anadolu'ya geçmiştir.¹⁸³ İttihat Terakki'nin mevcut rejime karşı olan tutumu ve bağımsızlık düşüncelerinden Cafer Tayyar Bey de abisi gibi etkilenmiştir. Trakya'da yaşanan işgaller karşısında sessiz kalamamış ve Trakya'nın bağımsızlığı adına verilen mücadelelerde en ön safta yer almıştır.

¹⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1989, s.143

¹⁸³ Zülal Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 44 (1999), Ankara, s.529-530.

Cafer Tayyar Bey ilk olarak Drama’da eğitimine başlamıştır. Daha sonra şehit olan asker evlatlarının askeri mekteplerde yatılı olmak suretiyle eğitim almalarını sağlayan “*İrade-i Seniye*” üzerine “*Manastır Askeri Rüştîyesinde*” eğitimini sürdürmüştür.¹⁸⁴ 1898 tarihinde Harp Okulu’nda başladığı eğitimini 1901 senesinde tamamlayarak teğmen rütbesiyle orduya katılmıştır.¹⁸⁵ Harp Okulu’ndan Yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra III. Ordu’da göreve başlamıştır.¹⁸⁶ Cafer Tayyar Bey askerlik eğitimini aldığı sıralarda özgürlükçü düşünceleri benimsemiştir.

İlk olarak “*Yetmiş İkinci Nizamiye Üçüncü Tabur İkinci Bölük*”de görev almıştır. Makedonya’da karışıklıklar ve yaşanan çatışmalar hasebiyle Cafer Tayyar Bey’e eşkıya takibi görevi verilmiştir. Onun ilk askeri başarısı 12 Mayıs 1905 tarihinde “*Yemniya Tepesi*”nde Sırp milis kuvvetleriyle yaptığı çatışmada galip gelmesidir. Cafer Tayyar Bey’e eşkıya takip görevini başarıyla yerine getirdiğinden dolayı 5 Haziran 1905 tarihinde “*Dördüncü Rütbeden Osmanî*” ve 14 Aralık 1905 tarihinde “*Dördüncü Rütbeden Mecidî Nişanı*” verilmiştir.¹⁸⁷

25 Mart 1906 tarihinde Cafer Tayyar Bey’e “*Kosova Mıntıka Kumandanlığı Kurmay Başkanlığı*” görevi verilmiştir.¹⁸⁸ Cafer Tayyar Bey Enver Paşa ile beraber Makedonya’da çıkabilecek ihtilale karşı tedbirler almıştır. Bu sırada İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olmuştur. Üsküp’te İttihat ve Terakki Cemiyeti şubesinin açılmasında aracı olmuştur.

1908 yılında Binbaşı olarak “*17. Nizamiye Alayı Birinci Tabur Kumandanlığı*” görevine getirilmiştir.¹⁸⁹ II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra çıkan Arnavut ayaklanmalarını

¹⁸⁴ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.530.

¹⁸⁵ *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.143; Veysi Akın, “*Cafer Tayyar Paşa’nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı*”, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 1 (1995), s.31.

¹⁸⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

¹⁸⁷ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.530-531; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.143-144; Aşir Kayhan Kıyıcı, “*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Milli Mücadele Kadrosu*”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2013, s.92-93.

¹⁸⁸ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.531; Kıyıcı, “*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Milli Mücadele Kadrosu*”, s.93.

¹⁸⁹ BOA, İ. AS., Kutu:70, Gömlek:24, Hicri 23-01-1326.

bastırmak üzere Cafer Tayyar Bey “*Metrovice Tümeni Kurmay Başkanı*” görevi ile görevlendirilmiştir. Ağustos 1909 tarihine kadar Arnavut ayaklanmalarına karşı mücadele eden Cafer Tayyar Bey’in rütbesi 7 Ağustos 1909 tarihinde “*Tavsiye-i Rütép Kanununca Kolağası*” rütbesine indirilmiştir.¹⁹⁰ 1909 tarihinde “*Aydın Eşkıyası Takip Komutanlığı*” na Mirliya Sait Paşa’nın yanına yardımcı olarak göreve getirilmiştir.¹⁹¹ 18 Ekim 1909 tarihinde “*Aydın Divan-ı Harp Üyeliği*” görevine, 26 Ocak 1910 tarihinde “*Ödemiş Divan-ı Harp Reisliği*” görevine getirilmiştir. Almanya’ya giderek eğitimini sürdürmek maksadıyla istifa etmiş ancak istifası reddolunarak rütbesi “*Genelkurmay 3. Şubesinde Binbaşılığa*” yükseltilmiştir.¹⁹²

1910 senesinde Arnavutluk’ta yaşanan isyanlar üzerine Cafer Tayyar Bey 4 Ağustos 1910 tarihinde “*İpek Sancağı Mutasarrıflığı*” görevine getirilmiştir.¹⁹³ Bir müddet “*İpek Sancağı Mutasarrıflığı ve Kumandanlığı*” görevini sürdürdükten sonra görevinden istifa etmiş ve “*İstanbul 3. Seferberlik Şubesi*” ne gönderilmiştir.

Balkan Savaşları esnasında “*Osmanlı Doğu Ordusu 16. Kolordu Komutanlığı Kurmay Başkanlığı*” görevine atanmıştır. “*Edirne, Kikkilise (Kırklareli), Paşmaklı*” civarlarında görev almıştır. Bulgarlar’la Vize’de çatışmalarda bulunmuş, ordunun fazla zayıf vermesine müsaade etmeden orduyu Çatalca’ya geri çekmiştir. Buradaki çabaları ve başarıları sonrasında “*Doğu Ordusu 2. Kolordu Kurmay Başkanlığı*” görevine getirilmiştir. 1913 tarihinde Batı ordusunda mücadele etmiş, Sırp’lar’la girdiği mücadeleler esnasında tifüze yakalanmış ve İstanbul’a geri dönmüştür. 1913 tarihinde “*Üsküdar Ciheti Kumandanlığı*” görevine getirilmiştir. Bu kumandanlığın kaldırılması üzerine Askeri Mahkeme üyesi yapılmıştır. Daha sonra da “*İzmir 4. Kolordu Kurmay*

¹⁹⁰ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.532.

¹⁹¹ BOA, DH. MUİ., Kutu:2 Gömlek:42, Hicri 29-09-1327; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.144.

¹⁹² Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.532; Kıyıcı, “*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu*”, s.93.

¹⁹³ BOA, DH.MTV., Kutu:1, Gömlek:1, Hicri 22-07-1328; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

Başkanlığı” görevi verilmiştir. Balkan savaşları sonunda başarılarından ötürü Yarbaylığa terfi etmiştir.¹⁹⁴

Cafer Tayyar Bey Birinci Cihan Harbi başladığı sıralarda bu savaşa girme yanlısı olmamıştır. Birinci Cihan Harbi ile ilgili fikir ve görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

*“Hükümet emrederse askerin vazifesi harp etmektir. Daha seferberliğin ilk günlerindeyiz. Siz bu vaziyette harbe girmekten bahsediyorsunuz. Hangi kuvvetle nereye gireceksiniz?”*¹⁹⁵.

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi’ne girmesinden sonra Cafer Tayyar Bey *“Birinci Tümen Kumandanlığı*” görevine tayin edilmiştir. Seddülbahir Cephesi’nde görev almıştır. Seddülbahir Cephesi’ndeki gayretlerinden ötürü kendisine *“üç yıl kıdem zammı”* verilerek 1915 senesinde rütbesi Albaylığa yükseltilmiştir.¹⁹⁶ Cafer Tayyar Paşa Seddülbahir bölgesinde başarılı savunma gerçekleştirilerek düşmanın bölgeden uzaklaştırılması üzerine 1916 tarihinde İstanbul’a geri dönmüştür. Seddülbahir Cephesi’nin başarıyla savunulmasından sonra Kafkas Cephesi’ndeki Rus ilerleyişini durdurmak üzere Cafer Tayyar Bey Kafkas Cephesi’nde görevlendirilmiştir. *“İkinci Ordu Birinci Tümen”* de görev almıştır. Cafer Tayyar Paşa bölgede Ruslara ağır zayıatlar vermiştir. Eylül 1916 tarihinde *“Mürettep Kolordu Kumandanlığı”* na tayin edilmiştir. Cafer Tayyar Bey 1917 senesinde Irak Cephesi’nde 18. Kolordu Komutanı görevini ifa eden Kâzım Karabekir ile görev değişikliğinde bulunarak *“18. Kolordu Komutanı”* olmuştur. *“18. Kolordu”* koşulların elverişsiz hale gelmesi üzerine 1918 tarihinde dağıtılmıştır. Temmuz 1918 tarihinde Cafer Tayyar Bey *“Kuzey Kafkas Kumandanlığı”* görevine tayin edilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Talat Paşa’nın emri ile İstanbul’da *“Birinci Kolordu”* da görevlendirilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Keleş, *“Cafer Tayyar Paşa”*, s.534-535; Kıyıcı, *“Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”*, s.93-94; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.144; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

¹⁹⁵ Kıyıcı, *“Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”*, s.94.

¹⁹⁶ Keleş, *“Cafer Tayyar Paşa”*, s.535-536; Kıyıcı, *“Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”*, s.94; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.143.

¹⁹⁷ Keleş, *“Cafer Tayyar Paşa”*, s.537; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.144; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

1918 tarihinde İtilaf Devletleri'nin Bulgarlar'a karşı saldırıya geçmesi üzerine Cafer Tayyar Bey'in emrinde bulunan Birinci Kolordu Doğu Trakya'ya gönderilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imza edildiği sırada İstanbul'da bulunan Cafer Tayyar Bey İtilaf Devletleri'nin saldırıları karşısında alınacak tedbirler üzerine yaptığı görüşmeler sonrasında Doğu Trakya bölgesinin savunulmasına, düşmana teslim edilmemesine karar verilmiştir.

2 Kasım 1918 tarihinde Edirne'nin ileri gelenleri ile birlikte Kasım Yolageldili Efendi'nin evinde yapılan görüşmeler sonrasında “*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini*” oluşturarak düşmana karşı savunma kararı alınmıştır. Birinci Kolordu Komutanı olarak Doğu Trakya'ya giden Cafer Tayyar Bey burada düşman işgaline karşı gerekli askeri teçhizat ve mühimmatı sağlamaya, aynı zamanda da asayişin sağlanarak bölgede huzursuzluğun çıkmamasına çaba sarf etmiştir.

Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı mücadeleye katılarak Doğu Trakya'nın da düşman işgalinden kurtarılması için mücadele edilmesinde önemli rol almıştır. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine Cafer Tayyar Bey Birinci Kolordu'nun İstanbul ile iletişimini keserek Doğu Trakya'da seferberlik ilan etmiştir. Lüleburgaz Kongresi'nde Doğu Trakya'nın silahlı mücadele edilerek düşmandan temizlenmesi kararının alınmasının yanı sıra Cafer Tayyar Bey İlk TBMM'de Edirne Milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁹⁸ Cafer Tayyar Bey Millî Mücadele'deki faaliyetlerinden dolayı İstanbul'da bulunduğu sırada İstanbul Hükümeti tarafından Birinci Kolordu Komutanlığı görevinden azledilmiştir.

Anadolu'da açılan Meclis tarafından Cafer Tayyar Bey'e “*Rumeli Umum Komutanlığı*” görevi verilmiştir. Büyük Edirne Kongresi sonrasında Cafer Tayyar Bey'e “*Trakya Milli Kumandanı*” unvanı verilmiştir. Cafer Tayyar Bey mücadelenin seyri için çıktığı keşif esnasında Havsa-Babaeski yakınlarında Yunan taburu ile karşılaşmış, çatışmaya girmiş ve atından düşerek bayılmıştır. Onun yanında bulunanlar Cafer Tayyar Bey'in öldüğünü sanarak onu orada bırakarak geri çekilmişlerdir. Bir müddet sonra kendine gelen Cafer Tayyar Bey'i bir çoban “*Bostanlı Köyü*” ne getirmiştir. Köylüler Cafer Tayyar Bey'i Yunanlılara teslim etmişlerdir. Bir iki gün Edirne'de tutuklu tutulduktan sonra önce

¹⁹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124; Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.538-540; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, s.211-216; Akın, “*Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı*”, s.32.

Dedeâğaç'a, oradan da Atina'ya götürülmüştür. Yaklaşık üç yıl esir kaldıktan sonra Lozan Konferansı'nda “*Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Esirleri'nin Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması*” gereğince serbest bırakılmıştır. Cafer Tayyar Bey'in köylüler tarafından esir olarak verilmesi konusunda Zeynel Besim Sun tarafından anlatılan anıya göre; Zeynel Besim Sun Cafer Tayyar Bey'e bir gün zafer kazanıldıktan ve esaretten kurtulduktan sonra yurda döndüğü vakit kendisini teslim eden köylüler hakkında ne yapacağını sormuş ve o da bunun üzerine köylülere bir şey söylemeyeceğini, onlardan okul açarak intikam alacağını söylemiştir. Bu şekilde cehaleti gidereceğini ve bu gibi durumun bir daha yaşanmamasını sağlayacağını söylemiştir. Cafer Tayyar Bey 1 Nisan'da İzmir'e, 5 Nisan'da İstanbul'a gelmiş, kısa bir müddet sonra da Ankara'ya geçmiştir. 11 Nisan 1923 Çarşamba günü gerçekleştirilen Meclis oturumunda Cafer Tayyar Bey Meclis'e takdim edilmiştir.¹⁹⁹

Cafer Tayyar Bey milletvekilliğinin yanı sıra 12 Ağustos 1923 tarihinde “*Yedinci Kolordu Komutanlığı'nda*” görevlendirilmiştir ve Eylül 1923'de general olmuştur. 1924 yılında milletvekilliği görevini seçerek askerlik görevinden istifa etmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katılmıştır. Şeyh Said İsyanının çıkmasına neden olduğu düşünülen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1925 tarihinde kapatılmıştır. Cafer Tayyar Paşa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına üye olmasından dolayı yargılanmıştır. 27 Haziran 1926 yılında yargılanmasından beraat etmiştir. 1 Kasım 1927 tarihinde milletvekilliği sona ermiştir. 1928 yılında ordudan emekli edilmiştir. Cafer Tayyar Paşa Ocak 1958 tarihinde vefat etmiş ve Karaca Ahmet mezarlığına gömülmüştür.²⁰⁰

Kâzım Karabekir Cafer Tayyar Paşa'yı “*taktik kabul etmeyen adam*” olarak tasvir etmiştir. Bundan dolayı da Kâzım Karabekir Paşa soyadı olarak “*Hiç eğilmeden Eğilmez soyadını al*” tavsiyesinde bulunmuştur ve Paşa “*Eğilmez*” soyadını almıştır.²⁰¹

¹⁹⁹ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.541; Akın, “*Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı*”, s.34-38; TBMMZC, 11 Nisan 1923, c.XXIX, s.30; Cafer Tayyar Paşa'nın kendi ağzından esaret hayatı ile ilgili verdiği gazete demeci için bkz. Vatan Gazetesi, “*Cafer Tayyar Beyin Esaret Hayatı*”, 7 Nisan 1923, s.2; Zeynel Besim Sun'un Cafer Tayyar Paşa ile ilgili hatıraları için bkz. Zeynel Besim Sun, “*Cafer Tayyar Paşa'dan Hatıralar*”, Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz, IV/45 (3 Ocak 1963), s.162.

²⁰⁰ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.543-545; Akın, “*Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı*”, s.42; Kıyıcı, “*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Milli Mücadele Kadrosu*”, s.99; Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

²⁰¹ Keleş, “*Cafer Tayyar Paşa*”, s.545.

Cafer Tayyar Paşa askerlik görevleri boyunca, “Dördüncü Mecidî, Dördüncü Osmanî, İki sene kıdem zammı, muharebe gümüş imtiyaz, muharebe altın liyakat, muharebe kılınçlı ikinci mecidî, Avusturya ikinci sınıf meziyet-i askeriye nişanları ve İlk TBMM tarafından Kırmızı-Yeşil İstiklal Madalyası”²⁰² ile şereflendirilmiştir.

3.2. Cafer Tayyar Paşa’nın İlk TBMM’deki Faaliyetleri

31 Mart 1920 tarihinde toplanan Lüleburgaz Kongresi’nde alınan kararlardan birisi de Cafer Tayyar Paşa’nın Birinci Meclis’te Edirne milletvekili olarak görev alması idi. Yaklaşık 3 yıl esir bulunan Cafer Tayyar Paşa Meclis çalışmalarında fazla yer alamamıştır.

3.2.1. Cafer Tayyar Paşa’nın IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

Yunanlılar ile yapılan mücadelelerde 1920 senesinde esir düştüğünden dolayı meclise ancak IV. Yasama yılında katılabilmektedir. 3 Nisan 1923 Salı günü gerçekleştirilen Meclis oturumunda Cafer Tayyar Paşa esaretten kurtulduktan sonra Meclis’e şu teşekkür telgrafını göndermiştir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celile’sine

“Mübarek vatanımızı düşmandan tathir, beni ve rüfekayı felâketimi azabı esaretten tahlis eden Meclisi Âliye ve Heyeti Vekile-i Muhteremeye umum namına arzı teşekkürat etmeyi bir vazife-i vicdaniye telâkki eder ve takdimi tahiyyat eylerim efendim.

*2/Şubat/1339
Edirne Mebusu
Cafer Tayyar”²⁰³.*

Cafer Tayyar Paşa Ankara’ya geldikten sonra 11 Nisan 1923 Çarşamba günü gerçekleştirilen Meclis oturumunda Meclis’e takdim edilmiştir. Yine aynı oturumda Paşa söz alarak şunları söylemiştir:

“Muhterem arkadaşlar! Uzun bir esaret hayatından bugün avdet ettim (Sefa geldiniz, geçmiş olsun, sesleri). Teşekkür ederim. Tarihi Millî’nin en buhranlı bir zamanında teşekkül eden bu Heyeti Milliye’nin mütemadi sâyiyle hem memleketimiz

²⁰² Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:2, Sicil No:124.

²⁰³ TBMMZC, 3 Nisan 1923, c.XXVIII, s.319.

düşmandan tathir edildi ve hem ben aynı zamanda benimle birlikte hayatı esarete inleyen on bin kadar kardeşimiz tahlis edildi. Bütün Heyete arkadaşlarım namına teşekkür ederim. Orada kalmış olan ve hapishanelerde inlemekte bulunan iki bine karip birçok eşraf ve muteberanın tahlisi hususunda da Meclisi Millî'nin tavassutunu istirham ederim"²⁰⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Cafer Tayyar Paşa Yunanlılar ile yapılan mücadeleler esnasında esir düştüğünden dolayı Meclis'e ancak 11 Nisan 1923 tarihinde katılabilmektedir. Bu sebepten ötürü de Meclis içerisinde faaliyetlerinin olmadığı görülmektedir.

²⁰⁴ TBMMZC, 11 Nisan 1923, c.XXIX, s.30.

BÖLÜM 4: KÂZIM KARABEKİR PAŞA

4.1. Özgeçmişi

Millî Mücadele'nin en önemli komutanlarından biri olan Kâzım Karabekir Doğu Cephesi'nde oldukça başarılı mücadeleler vermiş, Doğu Cephesi'nin kapanmasını sağlamış, başarılı bir asker ve aynı zamanda başarılı bir siyaset adamıdır. Birinci Meclis'te birden fazla vilayetten vekil seçilmesine rağmen Edirne Milletvekilliği'ni tercih etmiştir.

Mehmet Emin Paşa ve Havva Hanım'ın en küçük oğlu olan Musa Kâzım Karabekir 23 Temmuz 1882 tarihinde İstanbul Küçükmustafapaşa semtinde dünyaya gelmiştir.²⁰⁵ Musa Kâzım Karabekir'in Hamdi, Hilmi, Şevki ve Hulusi adlarında dört tane ağabeyi bulunmaktadır. Ağabeyi Hamdi İstanbul'da dünyaya gelmiştir, mülkiye mezunudur. Diğer ağabeyleri olan Hilmi ve Şevki Beyler Kastamonu'da dünyaya gelmişler, Hilmi ağabeyi jandarma subayı, Şevki ağabeyi bahriyelidir. Hulusi ağabeyi Diyarbakır'da dünyaya gelmiş ve kara kuvvetlerinde subay olmuştur.²⁰⁶ Musa Kâzım Karabekir'in ataları Selçuklu Türklerinden olup, Karaman ilinin “*Gafariyat*” ahalisindendir.²⁰⁷ Günümüzde bu bölgenin ismi “*Karabekir*” ilçesi olarak değişmiştir.

Karabekir, 1885 yılında henüz üç yaşlarındayken ağabeyi olan Hulusi ile birlikte Zeyrek Mahalle Mektebine gönderilmiştir. Daha sonra babasının görevi icabı tayini Van'a çıkınca eğitimine Van'da devam etmiştir. Van'da üç yıl kaldıktan sonra babasının tayini bu sefer Harput'a çıkmış, Karabekir de eğitimine Harput'ta devam etmiştir. Harput'ta kısa süre kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüşler ve babasının tayini Hicaz Alay Beyliği'ne çıkması üzerine Mekke'ye gitmişlerdir. Karabekir, ilköğrenimini Mekke'de tamamlayabilmiştir. Mekke'de Türkçe eğitim yapılmaması üzerine ortaokula gitmeyerek, yaklaşık iki yıl kendi imkanları doğrultusunda okumalar yapmıştır. Mekke'de kaldıkları üç yılın sonunda bölgede bulunan kolera salgınına yakalanan babası Mehmet Emin Paşa

²⁰⁵ Kazım Karabekir, *Hayatım*, Yayına Haz: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s.17-25.

²⁰⁶ *Her Yönüyle Kazım Karabekir*, Haz: Oğuz Çetinoğlu – Mehmet Şadi Polat, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2017, s.23; Ali Güler, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017, s.21.

²⁰⁷ Karabekir, *Hayatım*, s.11.

vefat edince Karabekir ve ailesi İstanbul'a dönmüştür.²⁰⁸ Babasının mesleği icabı sürekli yer değiştirdiklerinden dolayı Karabekir eğitimine gittiği yerlerde devam edebilmiştir. Ancak sürekli yer değiştirmeleri Karabekir'in eğitim hayatını olumsuz yönde etkilememiş ve eğitimlerini sürekli birincilik dereceleri ile bitirmeyi başarmıştır.

Karabekir anılarında babasını dindar bir insan, ailesine önem veren, yardımseverin biri olarak anlatmaktadır. Annesini de dindar, cesur, gözü pek biri olarak anlatmaktadır. Babasının gelecekte çocuklarına bir şey bırakmaması mevzuu, eşi Havva Hanım ile tartıştıkları bir konudur. Mehmet Emin Paşa her şeye kendi çabaları ile sahip olduğunu, gelecekte çocuklarının da her şeye kendi gayretleri ile sahip olmaları gerektiğini düşünen bir kişiliğe sahiptir. Karabekir'e Musa ismi babasının dedesinin ismi olmasından ötürü göbek adı olarak verilmiştir. Mahalle mektebi Zeyrek'te olduğundan dolayı, okulda "*Kazım Zeyrek*" olarak anılmaktadır.

Karabekir'in askerliğe merak salması, komşunun oğlunun üniformasını görerek etkilenmesi üzerine başlamıştır. Bunun üzerine Karabekir de asker olmak istemiştir.²⁰⁹ 1894-1896 yılları arasında Fatih Askeri Rüştiyesine kaydolarak askerlik mesleğine ilk adımını atmıştır.²¹⁰ Karabekir'in, yazmaya merakı Rüştiye yıllarında başlamıştır. Rüştiye yıllarından itibaren günü gününe yaşadıklarını not etmiştir. Millî Mücadele kadrosunda en çok yazan kişi Karabekir'dir. Karabekir'in yazmaya olan merakı sayesinde bizlerin o günlerde gerçekleşen mühim olaylar hakkında bilgi edinmemize katkıları olmuştur.

Karabekir, Rüştiye eğitimi sırasında, ağabeyi Hamdi'nin kitaplarını ve Paris'ten gelen Türkçe gazetelerini okuyarak İttihat ve Terakki'den haberdar olmuştur.²¹¹ İttihat ve Terakki'nin baskıcı yönetim anlayışına karşı gösterdiği mücadeleden etkilenmiştir. Bu arada Kazım Karabekir Rüştiye'deki eğitimi sırasında Fransızca'yı öğrenmiş, müziğe ve resme karşı ilgi duymaya başlamış, keman çalmaya ve karakalem, suluboya resimler yapmaya başlamış, edebiyata karşı ilgi duymaya başlamıştır. İlerleyen yaşlarında da

²⁰⁸ Ali Çiftçi, "Kazım Karabekir'in Siyasal Hayatı", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Mart 2005, s.6-7.

²⁰⁹ Kıyıcı, "*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu*", s.108.

²¹⁰ Karabekir, *Hayatım*, s.129.

²¹¹ Çiftçi, "Kazım Karabekir'in Siyasal Hayatı", s.8.

müziğe olan ilgisini kaybetmeyen Karabekir “*Türk Yılmaz, Hürriyet*” vs. gibi marşlar bestelemiştir.

1897 yılında Kuleli Askeri İdadisine kaydolun Karabekir, 1899 yılında İdadi'den birincilik derecesi ile mezun olmuştur.²¹² 1900 yılında eğitimine Harp Okulu'nda devam eden Karabekir, okuldaki tek numaralara Almanca, çift numaralara Rusça öğretilmesi uygulaması sebebiyle, okul numarası 1602 olduğundan dolayı, Rusça eğitimi almış ve Rusça öğrenmiştir.²¹³ Karabekir, 1902 yılında Harp Okulu'ndan yine birincilik derecesi kazanarak, teğmen rütbesi ile mezun olmuştur.²¹⁴ Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra Erkân-ı Harp Akademisi'ne devam eden Karabekir, 1905 yılında birincilik derecesi alarak, yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur.²¹⁵ Karabekir'e, Harp Akademisi'ni oldukça yüksek bir puanla ve birincilik derecesi ile bitirdiğinden dolayı “*Altın Maarif Madalyası*” verilmiştir.²¹⁶ Karabekir, askerlik eğitimi boyunca başarılı bir öğrenci olmuş ve eğitiminin her safhasını birincilik ile tamamlamış başarılı bir kişilik olarak tarihe geçmiştir.

Harp Akademisi yıllarında Arap kökenli öğrencilerin Türk kökenli öğrencilere karşı ayrıştırıcı, soğuk davranışları nedeniyle Karabekir'de tarihe ve Türkçülüğe karşı ilgi hayli artmıştır.²¹⁷

Harp Akademisi'ndeki üstün başarısı sonrasında kendisinden Akademide kalarak ders vermesi istenmişse de Karabekir bunu istememiş, orduya gönderilmek üzere çekilen kurada görevi Edirne'deki II. Ordu'ya çıkmıştır. Ancak Karabekir, Makedonya'daki III. Ordu'ya gitmek istemiştir ve görev yerini III. Ordu'ya aldırıştır. Selanik'te bulunan III. Ordu'da “*bölük kumandanlığı*” stajını görürken, aynı zamanda “*Manastır Mıntıka Müfettişliği*” görevini de yerine getirmiştir. Bu görevi esnasında Enver Paşa ile tanışmış

²¹² Adnan Şişman, “*Kazım Karabekir'de İnsan Sevgisi*”, Fikir, Siyaset ve Devlet Adamı Kazım Karabekir Paneli, Ölümünün 52. Yıl Dönümü Anısına, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 12.

²¹³ Çiftçi, “Kazım Karabekir'in Siyasal Hayatı”, s.9.

²¹⁴ *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²¹⁵ Güler, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, s. 29; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²¹⁶ Karabekir, *Hayatım*, s.314.

²¹⁷ Çiftçi, “Kazım Karabekir'in Siyasal Hayatı”, s.10.

ve bu iki asker İttihat ve Terakki'nin ilk kuruluş aşaması olan “*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*” ‘nin şubesini Selanik’te kurmuşlardır.²¹⁸ Hamdi ağabeyine gelen Türkçe gazeteler ve yazılardan etkilenecek İttihat ve Terakki’ye duyduğu sempati zamanla Selanik’te bir şube açacak kadar ilerlemiştir.

Bölgedeki Rum ve Bulgar çeteleriyle yapılan mücadelelerindeki başarılarından dolayı rütbesi kol ağalığına (kıdemli yüzbaşı) yükseltilmiştir.²¹⁹ 6 Eylül 1907 tarihinde “*Harbiye Mektebi Ta’biye Muallim Muavinliği’ne*” tayini çıkan Karabekir İstanbul’a dönmüştür.²²⁰ İstanbul’da bulunduğu süre zarfında İttihat ve Terakki’nin İstanbul Şubesi’nin kurulmasına yardımcı olmuştur.

Karabekir, 19 Kasım 1908 tarihinde Edirne’de bulunan “*II. Ordu’nun Nizamiye III. Piyade Tümeni Kurmaylığı*” görevine getirilmiştir. 31 Mart hadisesi sebebiyle Harekât Ordusu’nda “*Mürettep II. Fırkanın Kurmay başkanı*” vazifesi ile İstanbul’a hareket eden orduda vazifelendirilmiştir. İstanbul’da “*Beyoğlu Kışlası*”ndaki ve “*Yıldız Sarayı*”ndaki ayaklanmaların bastırılmasında başarılı olmuştur.²²¹ Karabekir ile Mustafa Kemal Paşa, 31 Mart hadisesinde Harekât Ordusu’nda birlikte vazife almışlardır. İkili, İttihat ve Terakkinin 22 Eylül 1909 tarihinde Selanik’te gerçekleştirilen kongresinde tanışmışlardır. Bu tanışıklıkları I. Dünya Harbi ve Millî Mücadele zamanlarında pekişmiştir.

Karabekir, İttihat ve Terakki’nin gerçekleştirdiği kongrede siyasi fırka haline gelerek Meclis’e girme eğilimi sonrasında, ordunun siyasete karışmasını doğru bulmayarak İttihat ve Terakki’den ayrılmıştır.²²² Mustafa Kemal’in de bu sebeplerden ötürü İttihat ve Terakki’den ayrıldığını düşünecek olursak, o dönem de iki başarılı askerinde aynı düşünceleri paylaştığını söyleyebiliriz.

Karabekir, 1910 yılında Arnavutluk’ta meydana gelen isyanın bastırılmasında “*Mürettep Kolordu Şube Müdürü Kurmay Başkanvekili*” sıfatıyla görev almış ve isyanın

²¹⁸ Fahrettin Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.10.

²¹⁹ *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²²⁰ Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.10.

²²¹ Güler, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, s.30; Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.11.

²²² *Her Yönüyle Kazım Karabekir*, s.34-35; Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.11; Çiftçi, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, s.20-21.

bastırılmasında başarılı olmuştur. İsyanın bastırılması sırasında gösterdiği üstün başarısından dolayı “*Mecidi ve Osmanî Nişanları*” ile mükâfatlandırılmıştır.²²³

9 Nisan 1912 tarihinde “*Bulgar Hududu Edirne Kısmı Komiserliğine*” tayin edilen Karabekir, 26 Nisan 1912 tarihinde rütbesi binbaşılığa yükseltilmiştir.²²⁴ Bu sıralarda çıkan Balkan Savaşları’nda “*Edirne X. Tümen Kurmay Başkanlığı*” görevini yapan Karabekir, Bulgarlar tarafından esir alınarak Sofya’ya götürülmüştür. II. Balkan Savaşı’ndan sonra Edirne’nin kurtarılması ve Bulgarlar ile yapılan İstanbul Antlaşması üzerine esaretten kurtularak İstanbul’a dönmüştür. Bu savaşlarda yaşanan zarar ziyanın tespiti için oluşturulan komisyonda Türk tarafının heyet başkanlığı görevini de yerine getirmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti’nin Almanlara olan aşırı güveni sonrasında Almanlarla bir anlaşma yapılarak, ordunun ıslahı ve düzen ve dirliğin sağlanması için Liman Von Sanders başkanlığında bir askeri heyet orduda yönetime getirilmiştir. Bu sırada Alman heyet ile iletişim problemleri yaşanması üzerine Kazım Karabekir, “*Genel Kurmay II. Şube Müdürlüğü*”ne müdür yardımcısı olarak atanmıştır.²²⁵ 1 Mart 1914 tarihinde Edirne savunmasındaki gayretlerinden ötürü “*İki yıl kıdem zammı ve Dördüncü rütbeden Osmanî nişanı*” ile ödüllendirilmiştir.²²⁶

Henüz I. Dünya Savaşı başlamazdan evvel 28 Mayıs 1914 tarihinde İsmet İnönü ile birlikte “*Viyana, Münih, Hamburg, Paris ve İsviçre*” olmak üzere bir Avrupa seyahatine çıkmışlardır.²²⁷

I. Dünya Harbi’nin başlaması üzerine yurda dönen Karabekir, Avrupa’daki izlenimlerini Enver Paşa’ya anlatmış, harbin kaçınılmaz olduğunu lakin bir zorunluluk zuhur etmedikçe bizim bu savaşa girmemekliğimiz kanaatinde olduğunu iletmiştir. Ancak Enver Paşa bu uyarılar dikkate almamış ve Almanlara olan güveni sonrasında 2 Ağustos 1914 tarihinde seferberlik ilan edilmiştir. 29 Kasım 1914 tarihinde, Karabekir’e

²²³ Çiftçi, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, s.23.

²²⁴ Güler, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, s.30; *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²²⁵ Gülay Sarıçoban, “Kazım Karabekir’in Askeri ve siyasi Biyografisi”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 21/1 (Mart 2017), s.139.

²²⁶ Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.13.

²²⁷ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Haz.: Salahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014 (4.Basım), s.88.

çalışmalarından ötürü “Üç yıl hazarî kıdem zammı” verilmiştir.²²⁸ Ayrıca Karabekir 7 Aralık 1914 tarihinde yarbaylığa terfi ettirilmiştir.²²⁹

6 Ocak 1915 tarihinde “Mürettep I. Kuvveyi Seferiyye Komutanı” sıfatıyla İran Harekâtında vazifelendirilmiş, 6 Mart 1915 tarihinde, “V. Kolordu XIV. Tümen Komutanlığı’na” tayin ettirilmiştir ve Marmara ve Karadeniz kıyılarının güvenliğinin sağlanması görevinde vazifelendirilmiştir. 26 Ekim 1915 tarihinde “İstanbul I. Ordu Kurmay Başkanlığı’na” atanan Karabekir, 10 Kasım 1915 tarihinde ise, “VI. Ordu Kurmay Başkanı” sıfatıyla Irak Cephesi’nde yapılan mücadelede vazifelendirilmiştir.²³⁰ 17 Aralık 1915 tarihinde albaylığa terfi ettirilmiştir.²³¹ Verilen her görevi başarı ile yerine getiren Karabekir başarılarından ötürü terfi ile ödüllendirilmiştir.

26 Aralık 1915 tarihinde “Alman Demir-Salib Nişanı” ve “Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası” ile mükâfatlandırılmıştır. 23 Mart 1916 tarihinde Irak Cephesi’ndeki başarılarından ötürü “Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası” ile mükâfatlandırılmış, 8 Şubat 1917 tarihinde Irak Cephesi’nde gösterdiği üstün çaba ve gayretlerinden ötürü “Yeniden Muharebe Altın Liyakat Madalyası” verilmiştir. 28 Şubat 1917 tarihinde “İki yıllık seferi kıdem zammı” verilmiştir. Rus-Kafkas Ordusu II. Ordu II. Kolordu Kumandanlığı’na Cafer Tayyar Paşa tayin edilince Kafkas Cephesi’nde vazife almak isteyen Karabekir, Cafer Tayyar Paşa ile becayiş (yer değiştirme) yaparak yer değiştirmişler ve Kâzım Karabekir Kafkas Cephesi’ne, Cafer Tayyar ise Irak XVIII. Kolordu Kumandanlığı’na tayin edilmiştir. Kâzım Karabekir’e Irak’ta gösterdiği çaba ve başarılarından ötürü 15 Nisan 1917 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun “Üçüncü Sınıf Meziyyeti Askeriyye Nişanı” ödülü verilmiştir. Kafkas Cephesi’nde Ruslarla giriştiği başarılı mücadeleler sonrasında da 23 Eylül 1917 tarihinde “Yeniden Kılıçlı İkinci Mescidî Nişanı” ile mükâfatlandırılmıştır.²³² Bu da bize göstermektedir ki askeri alandaki başarıları sebebiyle terfi alan Karabekir bu terfilerin yanı sıra nişan ve madalyalar ile de ödüllendirilmiştir.

²²⁸ Sarıçoban, “Kazım Karabekir’in Askeri ve siyasi Biyografisi”, s.140.

²²⁹ Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s.177.

²³⁰ Güler, Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir, s.30-31.

²³¹ Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, s.177.

²³² Kırzioğlu, Kazım Karabekir, s.15-17.

Karabekir 28 Ocak 1918 tarihinde merkezi Refahiye’de olan III. Ordu’ya nakledilerek, “*I. Kafkas Kolordusu Komutanlığı’na*” tayin edilmiştir. I. Kafkas Kolordusu Komutanlığı’nda yaptığı başarılı mücadeleler ile 13 Şubat 1918 tarihinde Erzincan’ı, 2 Mart 1918 tarihinde Erzurum’u, 13 Mart 1918 tarihinde Hasan Kale’yi, 5 Nisan 1918 tarihinde Sarıkamış’ı, 25 Nisan 1918 tarihinde Kars’ı işgallerden kurtarmıştır. Bu bölgedeki üstün mücadeleleri ve başarılarından ötürü 28 Mart 1918 tarihinde “*Kılıçlı İkinci Rütbeden Osmanlı Nişanı*”, 11 Mayıs tarihinde “*İki Yıllık Seferî Kıdem Zammı*” verilmiştir.²³³ Genel Kurmay başkanlığı tarafından üstün başarılarından dolayı 28 Temmuz 1918 tarihinde terfi alarak Mirliya (Tümgeneral) olmuştur.²³⁴ Bu arada Kâzım Karabekir İstanbul Hükümeti tarafından Paşalık unvanı verilen son Paşa olarak da tarihe geçmiştir.

Karabekir Paşa Türklerin 93 Harbi’ndeki sınırlarını güvenliğe aldıktan sonra Ermeniler’in üzerine yürüyerek Gümrü’yü Ermeniler’in elinden geri almıştır. Ahıska ve Ahılkelek’i de Ermeniler’in elinden kurtarmıştır. Ermeni Harekâtında başarıya ulaşan Karabekir Paşa, bu seferde İran Azerbaycan’ına doğru harekâta başlamıştır. 5 Eylül 1918 tarihinde Tebriz’i ele geçirmeye çalışan İngiliz ordularını yenmiş ve karargâhını Tebriz’e taşımıştır. Tahran’a doğru sefer hazırlığı içerisinde bulunduğu sırada Filistin Cephesi’nde yaşanan bozgun üzerine birliklerini Nahcivan’a geri çekme emrini almıştır.²³⁵ Ancak bu sırada aldığı haberle Mondros Mütarekesi’nin imzalandığını ve ordusunun lağvedildiğini öğrenmiş ve kendisine de İstanbul’a geri dönmesi yönünde emir verilmiştir.

28 Kasım 1918 tarihinde İstanbul’a dönen Karabekir Paşa, Boğaz’da Türk bayraklarının indirilerek İngiliz ve Fransız bayraklarının dalgalandırıldığını gördüğü vakit derin bir üzüntü duymuş ve “*Tek dağ başı mezar oluncaya kadar*” mücadele etme kararı almıştır. İstanbul’da İsmet Paşa, Harbiye nazırı Abdullah Paşa, Sultan Vahdettin ve yaveri Mustafa Kemal gibi önemli kişilerle ikili temaslar kurarak ülkenin ahvali ve kurtuluşu üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. İstanbul’da kalarak ülkenin kurtarılmasının mümkün olmadığı kanaatinde olan Karabekir Paşa Anadolu’ya giderek mücadele etme azminde olmuştur. Doğu’ya giderek mücadeleyi oradan gerçekleştirmek istemesine rağmen Tekirdağ’daki XIV. Kolorduya tayin edilmiştir. Tekirdağ’daki görevi süresince de

²³³ Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.18.

²³⁴ *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²³⁵ Çiftçi, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, s.29-30.

Anadolu'ya gitmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Tekirdağ'daki görevi süresince mühimmat ve teçhizatın İtilaf güçlerine teslim edilmemesi için çaba sarf etmiştir. 2 Mart 1919'da Erzurum'daki XV. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir. Erzurum'a doğru hareket etmezden evvel “*Ne yapmak mümkün ise ancak Doğu'da yapılabilir*” düşüncesi çerçevesinde 11 Nisan tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Mustafa Kemal Paşa'nın da vakit kaybetmeden Anadolu'ya gelerek ordunun başına geçmesi ve mücadeleyi Anadolu'dan sürdürmesini teklif etmiştir.²³⁶ Mustafa Kemal Paşa ise Şark ve Garp diye ayırım yapılmaksızın bütün yurdun kurtuluşu için çareler aramaktadır. Bu iki ayrı düşünce Mustafa Kemal Paşa ile Kâzım Karabekir Paşa arasında bir fikir ayrılığı olduğunu göstermektedir.

19 Nisan'da Trabzon'a ulaşan Karabekir Paşa burada Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle bir araya gelerek yapılacak mücadeleye olan güvenlerini tazelemiştir. 3 Mayıs 1919 tarihinde Erzurum'a ulaşmıştır. Erzurum'da XV. Kolordu Komutanı olarak yapılacak mücadeleye karşı orduyu ve halkı tertip etmiştir. Hiçbir silah, mühimmat ve teçhizatın itilaf güçlerine teslim edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.²³⁷ Erzurum'da düşmana karşı yapılan mücadelelerin destekçisi olmasının yanı sıra bu esnada halkın da Millî Mücadele'ye olan inancını tekrar kazanması içinde çalışmalarını sürdürmüştür. Halkı işgallere karşı gösteriler yapmayı teşvik etmiştir.

8 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in III. Ordu Müfettişliğinden alınması üzerine, Mustafa Kemal Paşa hayatta en çok değer verdiği askerlik mesleğinden istifa etmiş ve yerine vekâletten 18 Ağustos 1919 tarihine kadar Kâzım Karabekir Paşa getirilmiştir. III. Ordu Müfettişi ve XV. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın himayesinde 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum Kongresi toplanmıştır. Paris'te gerçekleştirilen Türkiye'nin geleceğiyle ilgili konferansın olası sonuçlarının tartışıldığı “*Komutanlar Toplantısı*”na katılmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan ilk TBMM'ye “*Aydın, Karesi, Menteşe, Edirne*” 'den milletvekili seçilmiş ve Edirne

²³⁶ Cemalettin Taşkıran, “Kazım Karabekir Paşa'nın Askeri Hayatı ve Komutanlığı”, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Haziran 1992, s.100-104.

²³⁷ Muhammet Erat, “Millî Mücadele'de Kazım Karabekir”, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, c. XV, Ankara 2002, s. 1685-1687; Suat Zeyrek, “Kazım Karabekir: Kafkasya'dan Trakya'ya I. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve XIV. Kolordu Komutanlığı”, Güneydoğu Araştırmaları Dergisi, 18 (Ocak 2010), s.116.; Taşkıran, “Kazım Karabekir Paşa'nın Askeri Hayatı ve Komutanlığı”, s.101-105.

milletvekilliğini tercih etmiştir. Bu sırada aynı zamanda askerlik görevini de sürdürdüğü için milletvekilliği görevinden izinli sayılmıştır. İzin süresi 30 Ekim 1922 tarihinde son bulmuştur. 6 Mayıs 1920 tarihinden sonra kısa bir süre TBMM tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı görevine getirilmiştir. Doğu Anadolu topraklarını Ermeni işgallerine karşı başarılı mücadeleler vererek, Doğu Anadolu topraklarını işgalden kurtarmıştır.²³⁸ Buradaki üstün başarılarından dolayı rütbesi korgeneralliğe (ferikliğe) yükseltilmiştir.²³⁹ Doğu Anadolu topraklarını (Sarıkamış, Ardahan, Artvin, Batum, Göle, Kağızman, Kars) işgallerden kurtarmasından dolayı Meclis tarafından “İstiklal Madalyası” ile mükâfatlandırılmıştır.²⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınması sonrasında, Karabekir Paşa Mustafa Kemal’in Paşa’nın yanına gelerek “*Ben ve ordum emir ve görüşlerinize hazırız*” diyerek Millî Mücadele’ye olan inancını vurgulamıştır. Doğu bölgesinde düşmana karşı amansız mücadeleler vererek bölgenin düşman işgalinden kurtulmasını sağlamıştır.

Kâzım Karabekir Paşa Sevr Antlaşması’nın ilk defa bir devlet tarafından geçersiz sayılmasında başarılı olmuş ve Ermeni Devleti ile Gümrü Antlaşması’nı imzalamıştır. Türkiye, Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan’ın katıldığı Kars Konferansı’nda Türk tarafının heyet başkanlığını yapmıştır. Doğu’da güvenliğin sağlanması üzerine mühimmat ve teçhizatın Batı’ya nakli gerçekleşmiş ve Batı bölgesinde Yunanlılara karşı başarılı müdafaalar sağlanmasında katkısı olmuştur. Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere diyebiliriz ki Kâzım Karabekir Paşa sadece askeri değil, siyasi alanda da başarılı bir kişiliktir.

Yapılan askeri mücadeleler sonrasında, yurt içi sorunlarıyla meşgul olunmaya başlanmıştır. Bu sorunların en mühimlerinden birisi de ekonomidir. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde, Kongre başkanlığı görevini yapmıştır. 20 Haziran 1923’te “*Erzincan Fahri Baş Hemşerisi*” seçilmiştir. 29 Haziran 1923 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir. Aynı

²³⁸ Çiftçi, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, s.40-41.

²³⁹ *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.177.

²⁴⁰ *Her Yönüyle Kazım Karabekir*, s.48.

zamanda Kasım 1923 tarihinde de “İstanbul İdman Cemiyetleri İttifakına Fahri Başkan” seçilmiştir.²⁴¹

21 Ekim 1923 tarihinde “Şark Cephesi Komutanlığı” lağvedilmiş Karabekir Paşa Ankara I. Kolordu Müfettişliği görevine getirilmiştir. 11 Temmuz 1924 tarihinde İclal Hanım ile evlenmiştir. Karabekir ile İclal Hanım’ın Süeda Emel, Havva Hayat ve Timsal adlarında üç kızları olmuştur.

II. Meclis tarafından alınan karar mucibince hem asker hem milletvekili olanların bir karar vererek asker veyahut milletvekili olmaları istenmiştir. Karabekir Paşa bunun üzerine askerlikten istifa ederek siyaseti tercih etmiştir. 17 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkasındaki fikir aykırılıkları sebebiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Rauf (Orbay), Cafer Tayyar ile birlikte kurmuşlardır. 27 Kasım’da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında genel başkan seçilmiştir. Mustafa Kemal yeni kurulan partiye Terakkiperver Cumhuriyet adının verilmesini eleştirerek şunları söylemiştir:

“Cumhuriyet kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin, Cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye Cumhuriyet ve hem de Terakkiperver Cumhuriyet adını vermiş olmaları, nasıl ciddiye alınabilir ve ne dereceye kadar samimi sayılabilir. Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları bu parti muhafazakâr adı altında ortaya çıkmış olsaydı belki bir anlamı olurdu. Fakat bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını iddiaya kalkışmaları elbette doğru değildir” ²⁴² .

Bu dönem ülkenin muhalif partiye henüz hazır olmaması üzerine partiye baskılar artmıştır. Parti “Şeyh Said İsyanı”nı gerçekleştirenleri desteklediği gerekçesiyle suçlanarak 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa’ya karşı düzenlenen İzmir Suikastından haberi olduğu ve buna rağmen bilgilendirme yapmadığı gerekçesiyle tutuklanan Karabekir, İzmir İstiklal Mahkemesi’nde sorgulanmış, bir ay sonra suçsuz görülerek beraat etmiştir. 1927 yılına geldiğimiz vakit Karabekir askerlikten emekli edilmiştir. Bundan sonra 1938 yılına dek Erenköy’deki evinde mütevazı bir hayat sürdürmüştür.

²⁴¹ Kırzioğlu, *Kazım Karabekir*, s.35-37; Çiftçi, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, s.41-42.

²⁴² Atatürk, *Nutuk*, s.648.

1931 yılındaki seçimlerde İstanbul'dan milletvekili adayı olsa da seçilememiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul vekilinin vefatı üzerine 1938 yılında İsmet Bey tarafından, vekil boşluğunu doldurmak üzere İstanbul'dan Cumhuriyet Halk Fırkası vekili seçilmiştir. 23 Temmuz 1946 yılında TBMM Başkanlığı görevine getirilmiştir ve vefatına dek bu görevi sürdürmüştür. 26 Ocak 1948 Pazartesi günü en küçük kızı Timsal'in yaş günü kutlamaları esnasında kalp rahatsızlığı geçirerek vefat etmiştir. Hava Şehitleri Mezarlığı'na defnedilse de 1988 tarihinde alınan karar mucibince Atatürk Orman Çiftliği 13 Numaralı Devlet Mezarlığı'na nakledilerek defnedilmiştir.²⁴³

4.2. Kâzım Karabekir'in İlk TBMM'deki Faaliyetleri

23 Nisan 1920 tarihinde açılan ilk TBMM'ye birden fazla vilayetten milletvekili seçilmesine rağmen Edirne Milletvekilliği'ni tercih etmiştir. Bu sırada aynı zamanda askerlik görevini de sürdürdüğü için milletvekilliği görevinden izinli sayılmıştır. 6 Mayıs 1920 tarihinden sonra kısa bir süre TBMM tarafından Doğu Cephesi Komutanlığı görevine getirilmiştir. İzin süresi 30 Ekim 1922 tarihinde son bulmuş ve Meclis'e dahil olmuştur. Meclis içerisindeki faaliyetlerine bakacak olursak beş kez söz almış, bir beyanatta bulunmuş ve bir kez takrir vermiştir. Ayrıca Doğu'da görevli olduğu esnada Meclis'e otuz beş adet telgraf çekmiştir.

4.2.1. Kâzım Karabekir'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

25 Nisan 1920 tarihinde İngilizlerin İstanbul'da halka karşı gerçekleştirdiği zulümleri anlatan telgrafi şu şekildedir:

“19 Nisan 1336 da İstanbul'dan ayrılan şayanı itimat zevattan alınan malûmat hulâsasıdır:

“1.Müşir Fuad Paşa Hazretleri üç İngiliz zabitini vurduktan sonra intihar etmiştir (Bravo sadaları). Bu suretle evvelce alınan malûmat teeyyüt etmiştir.

“2.İngilizler İstanbul'da Harbiye Mektebi'ni de işgal etmişler ve mektep talebelerini kovmuşlardır, eşyalarını pencereden atmışlardır. Bu ağır muamele zaten memleketin uğradığı hainane hakaret ve ihanetlere karşı kin ve intikam taşıyan İstanbul gençlerinin arzu ve halâsını teşci etmiştir.

“3.İngilizler İstanbul Maarif Nazırı asbakı Celâleddin Bey'in evine girmişler müşarünileyhin evde bulunan kerimesine tasallut etmişler yine İngiliz yumrukları altında şehit edilen göz tabibi Esad Paşa'nın hanesinde oğlunu, damadını da don

²⁴³ Kırzioğlu, Kazım Karabekir, s.37-41; Güler, Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir, s.32-47.

gömlek ile cebren almışlar ve Esad Paşa'nın hareminin ayağını kasatura ile yaralamışlardır. Hâmile olan gelinini dipçiklerle döverek hemen ağzından ve burnundan kan gelecek bir hale koymuşlardır.”²⁴⁴

Kâzım Karabekir'in I. Yasama yılı içerisinde Meclis'e gönderdiği diğer telgrafları ise özetle şu şekildedir:

- 27 Nisan 1920 tarihinde Meclis'e Azerbaycan Kabinesi'nin istifa ettiği bildiren telgraf²⁴⁵,
- 28 Nisan 1920 tarihinde Orenburg'da (Rusya) yeni bir Türk Hükümeti'nin kurulduğuna dair telgraf²⁴⁶,
- 3 Mayıs 1920 tarihinde Edirne'den milletvekili seçilmesi üzerine Şark Cephesi'nde faal olarak görevde bulunduğundan dolayı Meclis'e bir süre katılamayacağına dair telgraf²⁴⁷,
- 6 Mayıs 1920 tarihinde Berat gecesi olmasından dolayı Meclis'e gönderdiği tebrik telgrafi²⁴⁸,
- 9 Mayıs 1920 tarihinde Menteşe ve Edirne'den milletvekili seçilmesi sonrasında Edirne'den milletvekili olarak görevi kabul ettiğini ve Menteşe vekilliğinden istifa ettiğine dair telgrafi²⁴⁹,
- 11 Mayıs 1920 tarihinde Şark Cephesi komutanı olarak Rus Millet Komiserliği'nin Müslümanlara yaptığı tamimi haber veren telgraf²⁵⁰,
- 22 Mayıs 1920 tarihinde Ramazan olması hasebiyle tebrik telgrafi²⁵¹,
- 3 Temmuz 1920 tarihinde Adapazarı'nda gerçekleştirilen isyanın bastırılmasından dolayı memnuniyetini ifade eden telgraf²⁵²,

²⁴⁴ TBMMZC, 25 Nisan 1920, c.I, s.45-46.

²⁴⁵ TBMMZC, 27 Nisan 1920, c.I, s.89-90.

²⁴⁶ TBMMZC, 28 Nisan 1920, c.I, s.126-127.

²⁴⁷ TBMMZC, 3 Mayıs 1920, c.I, s.195.

²⁴⁸ TBMMZC, 6 Mayıs 1920, c.I, s. 218.

²⁴⁹ TBMMZC, 9 Mayıs 1920, c.I, s.238.

²⁵⁰ TBMMZC, 11 Mayıs 1920, c.I, s.256-261.

²⁵¹ TBMMZC, 22 Mayıs 1920, c.II, s.3.

²⁵² TBMMZC, 3 Temmuz 1920, c.II, s.160.

- 18 Temmuz 1920 tarihinde Erzurum vilayetinde tutuklu bulunan İngiliz Rawlinson hakkındaki telgrafi²⁵³,
- 19 Ağustos 1920 tarihinde Şark Cephesi komutanı olarak İstanbul'da bulunan Saltanat Şurası ve Sevr Antlaşması'nı imza eden şahısların vatan haini ilan edilmelerine dair telgrafi²⁵⁴,
- 21 Ağustos 1920 tarihinde Doğu Cephesi'nde süregelen harekât hakkında bilgiler içeren telgraf²⁵⁵,
- 2 Eylül 1920 tarihinde Bayram dolayısıyla Meclis'e gönderdiği tebrik telgrafi²⁵⁶,
- 29 Eylül 1920 tarihinde Ermeniler'e karşı başarılı mücadeleler yapıldığını belirten dört adet telgraf²⁵⁷,
- 30 Eylül 1920 tarihinde Doğu Cephesi'ndeki savaş harekâtına dair telgraf²⁵⁸,
- 9 Ekim 1920 tarihinde Mensubu olduğu XV. Kolordu'nun Meclis'e saygılarını ileten telgraf,
- 30 Ekim 1920 tarihinde Doğu'da bulunan birliklerin Kars bölgesine girdiklerine dair telgraf²⁵⁹,
- 4 Kasım 1920 tarihinde Kars'ın ele geçirilmesi dolayısıyla yazılan tebrik telgrafına binaen cevap verdiği telgraf²⁶⁰,
- 18 Kasım 1920 tarihinde Şark Cephesi'nin başarıyla savunulması adına Meclis'in orduya verdiği destekten ötürü teşekkür telgrafi²⁶¹,
- 14 Aralık 1920 tarihinde Meclis'in orduya olan desteklerinden ötürü teşekkür telgrafi²⁶²,

²⁵³ TBMMZC, 18 Temmuz 1920, c.II, s.361-363.

²⁵⁴ TBMMZC, 19 Ağustos 1920, c.III, s.333.

²⁵⁵ TBMMZC, 21 Ağustos 1920, c.III, s.370-371.

²⁵⁶ TBMMZC, 2 Eylül 1920, c.III, s.464.

²⁵⁷ TBMMZC, 29 Eylül 1920, c.IV, s.422.

²⁵⁸ TBMMZC, 30 Eylül 1920, c.IV, s.449.

²⁵⁹ TBMMZC, 9 Ekim 1920, c.V, s.5.

²⁶⁰ TBMMZC, 4 Kasım 1920, c.V, s.276-277.

²⁶¹ TBMMZC, 18 Kasım 1922, c.V, s.405-406.

²⁶² TBMMZC, 14 Aralık 1920, c.VI, s.356.

- 21 Aralık 1920 tarihinde “*İstiklali Osmanî*” Osman Devleti’nin Bağımsızlık Günü dolayısıyla tebrik telgrafı²⁶³,
- 4 Ocak 1921 tarihinde Yeni yılı tebrik eden telgrafı²⁶⁴,
- 26 Şubat 1921 tarihinde Ardahan vilayetinin geri alınması dolayısıyla tebrik telgrafı²⁶⁵,
- 27 Şubat 1921 tarihinde Ardahanlıların kendisine attıkları telgraflara cevaben yolladığı telgraf metninin Meclis’e gönderilmesi²⁶⁶.

4.2.2. Kâzım Karabekir’in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

Kâzım Karabekir’in II. Yasama yılı içerisinde Meclis’e gönderdiği telgraflar özetle şu şekildedir:

- 5 Mart 1921 tarihinde Kars vilayetinin geri alınmasından sonra “*Ordubad Kaza İnkılâp Komitesi Reisi Abbas Kuli Han*” dan Kâzım Karabekir’e yollanan telgrafın Kâzım Karabekir tarafından Meclis’e gönderilmesi²⁶⁷,
- 10 Mart 1921 tarihinde Şavşat ve Çıldır bölgelerindeki halkın gerçekleştirdiği destek içerikli gösterilerin Meclis’e bildirilmesini içeren iki adet telgraf²⁶⁸,
- 24 Mart 1921 tarihinde İstanbul’un 16 Mart 1920 tarihindeki işgaline karşı Büyük Millet Meclisi’nin başarıyla vatanını savunduğuna dair telgraf²⁶⁹,
- 17 Nisan 1921 tarihinde Berat Kandili dolayısıyla Meclis’e yolladığı tebrik telgrafı²⁷⁰,
- 30 Nisan 1921 tarihinde “*Leylei Berat*” Berat Kandili dolayısıyla tebrik telgrafı²⁷¹,

²⁶³ TBMMZC, 21 Aralık 1920, c.VI, s.458-459.

²⁶⁴ TBMMZC, 4 Ocak 1921, c.VII, s.168.

²⁶⁵ TBMMZC, 26 Şubat 1921, c.VIII, s.435.

²⁶⁶ TBMMZC, 27 Şubat 1921, c.VIII, s.466-467.

²⁶⁷ TBMMZC, 5 Mart 1921, c.IX, s.26-27.

²⁶⁸ TBMMZC, 10 Mart 1921, c.IX, s.48.

²⁶⁹ TBMMZC, 24 Mart 1921, c.IX, s.213.

²⁷⁰ TBMMZC, 17 Nisan 1922, c.XIX, s.235.

²⁷¹ TBMMZC, 30 Nisan 1921, c.X, s.154.

- 17 Mayıs 1921 tarihinde İnönü Muharebesi’nde gerçekleştirilen başarılarından dolayı tebrik telgrafı ve bu başarı sonrasında Kars Vilayeti’nde bir meydana İnönü adının verildiğini belirten telgraf²⁷²,
- 15 Eylül 1921 tarihinde Yeni Hicri Yılı’nın Başkanlık tarafından tebrikinden dolayı teşekkür telgrafı²⁷³,
- 14 Kasım 1921 tarihinde Peygamberimizin doğduğu gününde içinde olduğu hafta olan “Mevlid-i Nebevi”nin tebrik telgrafı²⁷⁴.

4.2.3. Kâzım Karabekir’in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

3 Nisan 1922 tarihinde Meclis’e şu telgrafı göndermiştir; İsmail Suphi Soysallı tarafından Kafkasya’nın Türkmen bölgelerinde Ruslar tarafından aç bırakılan Müslüman çocukların bir bölümünün Türkiye’ye getirilmesi ve burada idari bir kurul kurularak bu çocuklarla ilgilenilmesi adına verdiği takrirden sonra Kâzım Karabekir tarafından bu bölgedeki çocuklara yardım edilebileceği ancak bunun için İktisat ve Dahiliye vekâletinden emir verilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁵

13 Eylül 1922 tarihinde İzmir vilayeti’nin geri alınması hasebiyle Kâzım Karabekir Meclis’e tebrik telgrafı göndermiştir.²⁷⁶

Kâzım Karabekir 30 Ekim 1922 tarihinde Şark Cephesi’ndeki görevinin son bulması ve Meclis’e katılması üzerine şu beyanatı vermiştir:

“(Sürekli alkışlar arasında kürsüye geldiler)- Şark cephesinin ebedi ve lâyezal olan hürmetlerini Muhterem Büyük Millet Meclisimize lisanen dahi arz etmekle büyük bahtiyarlık duyuyorum. En acemi bir neferin dahi kalbinde olan Allah korkusu, sonra sevgili Peygamberimizin aşkı, ondan sonra da Büyük Millet Meclisimize hürmet ve itaat yaşıyor (Alkışlar). Bugün milletimizin birliğini temsil eden, bu nurlu Meclisimizin yarattığı milli zaferlerle, Şark’ta ve Garp’ta milletimizi saran esaret zincirleri nasıl kırıldı ise, inşallah son halkaları olan ve İstanbul üzerinde kalan

²⁷² TBMMZC, 17 Mayıs 1921, c.X, s.309.

²⁷³ TBMMZC, 15 Eylül 1921, c.XII, s.218-219.

²⁷⁴ TBMMZC, 14 Kasım 1921, c.XIV, s.207.

²⁷⁵ TBMMZC, 3 Nisan 1922, c.XVIII, s.480.

²⁷⁶ TBMMZC, 13 Eylül 1922, c.XXIII, s.6.

bakiyesi de pek yakında bu suretle parçalanacaktır; (Alkışlar, inşallah sadaları) Mebusu bulduğum mazlum ve mâsun Edirne bugün milletiniz sayesinde büyük bayramlar yapıyor, çırpınıyor. Ben de o dakikalarda aranızda bulunmakla büyük bahtiyarlık duyuyorum (Safa geldiniz sesleri). İnşallah milli zaferlerimiz gayesini tamamen idrak ettikten sonra ordularımız tabiatıyla hali sulha geçerken yine bu milli birliğimiz sayesinde ilim ve irfan orduları da seferberliğe başlar. Ve hariçten bizi sarsmak isteyen esaret zinciri gibi dâhilde de bizi aynı surette saran fakr ve cehle karşı, aynı suretle her tarafta hücum ederiz ve Cenabı Allah'ın inayeti, Sevgili Peygamberimizin bize olan yardımı ve Büyük milletimizin birliği sayesinde milletimiz yakında refah ve saadete ebediyen mesut oluruz. Arzı tâzimat ederim ve bütün Şark ordumuz namına bütün kalbimle sizi selâmlarım ve bu suretle aranızda karışmakla bahtiyarlık duyarım. (Alkışlar) ”²⁷⁷.

Doğu görevinin son bulması ve Meclis’e dahil olması üzerine yaptığı bu açıklamada askeri mücadelelerde başarı sağlandığını ancak bununla bitmediğini, İtilaf Devletleri’nin kuklası durumundaki İstanbul Hükümeti’ne karşı da mücadele ederek başarı sağlanması gerektiğini, birlik ve beraberliğin bu şekilde perçinleneceğini belirtmiştir. Yine konuşmasında askeri mücadele safhasının bir an önce son bulmasını ve eğitim gibi sosyal konularda da başarılarla imza atarak bir an evvel bağımsız bir Türkiye Devleti’nin inşasının gerçekleşmesi temennilerinde bulunmuştur. Ayrıca bu beyanat Kâzım Karabekir’in Meclis içerisinde ilk ve tek beyanatıdır.

4.2.4. Kâzım Karabekir’in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

7 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen Meclis’in on dokuzuncu ictimasında “*Maarif-i İptidaiye Kanun tasarı*” hakkında gerçekleştirilen görüşmelerde on beşinci madde²⁷⁸ görüşülürken söz alan Kâzım Karabekir bu madde ile ilgili iki görüş bildirmiştir. Görüşleri kısaca açıklamak gerekirse şu şekildedir:²⁷⁹

²⁷⁷ TBMMZC, 30 Ekim 1922, c.XXIX, s.254.

²⁷⁸ Maarif-i İptidaiye Kanun tasarının on beşinci maddesi şu şekildedir: “*Vazifelerinde fevkalâde muvaffakiyetleri görülen iptidai muallimlerinin tedrisatı iptidaiye meclisleri ve encümenlerinin kararı ve esbabı mucibesıyla beraber en büyük mülkiye memurunun inhası ve Maarif Vekâletinin tensip ve tasdiki üzerine müddeti hizmetlerine münasip bir müddet zammolunur. Aksi de caizdir.*” TBMMZC, 7 Nisan 1923, c.XXVIII, s.395.

²⁷⁹ TBMMZC, 7 Nisan 1923, c.XXVIII, s.422.

Kıdem zammının iyice düşünülerek yapılmaması durumunda tehlikeli neticeleri olacağını, özellikle siyasi gruplar kurulduktan sonra yapılacak kıdem zamlarıyla bakanlıkların siyasi birer makam haline geleceğini ve bundan memurların etkileneceğini; tarafsızlık dikkate alınarak yapılacak zamlarda durumun suiistimal edileceğini, bundan dolayı da öğretim kurulları ile öğrenci arasında ikilik ortaya çıkabileceğini, çalışmayan öğretmenin maaşına zam yapılmamasını, göreve layık olduğu onaylanıncaya kadar görevinde durdurulmasını, maaşının arttırılmamasını söylemiştir.

11 Nisan 1923’ de af kanunu meselesi görüşülürken söz alan Kâzım Karabekir, hapishanelerin özellikle de askeri hapishanelerin iyi bir halde olduklarını, mülki hapishanelerin de Medeni diye ilan edilen milletlerin hapishanelerinden kötü olmadığını, esaretten kurtularak gelen arkadaşlardan esaret dönemlerinde tutuldukları hapishane koşulları dinlendiği vakit, hapishanelerin gayet iyi bir durumda olduklarının anlaşılacağını, bundan dolayı memleketteki hapishanelerin kötü vaziyette olduğu görüşünü kabul etmediğini; af meselesine gelince de, affın cezasını çekmekte olan kişileri ıslah etmeyeceğini, özellikle bu af meselesinin ordu mensuplarını zora sokacağını, memleket uğruna mücadeleden kaçan kimseler hakkında sonsuza kadar af çıkmamasını, henüz kesin bir barışın sağlanmadığını bundan dolayı da çıkacak af ile düzenin korunmasının zora gireceğini savunmuştur.²⁸⁰ Yapılan Millî Mücadele’yi olumsuz etkileyeceği ve bilhassa askeri düzenin bozulacağı endişesinde olduğundan dolayı af kanunu hakkında genel olarak olumsuz bir görüş içerisinde olmuştur ve konuşulan bu kanunun destekçisi olmamıştır.

12 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen on ikinci ictimada 1339 avans kanunu görüşmelerinde Müdafaa-i Milliye Vekili Karesi Mebusu Kâzım Bey avansa ek üç buçuk milyon lira daha istemesi üzerine Maliye Vekili Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey bu isteğin Heyeti Vekile’den geçmeksizin yerine getirilmesinin uygunsuz olduğunu beyan ettiği görüşmede söz alan Kâzım Karabekir; Maliye Vekili’nin düşüncesi hakkında bir itirazının olmadığını, ancak Müdafaa-i Milliye Vekili’nin de isteğinde haklı olduğunu söylemiştir. Kendisinin de bir Cephe Komutanı olması hasebiyle “*dört milyon yerine üç milyon ile idareye çalışıyoruz ve mecbur oluyoruz*” diyerek Müdafaa-i Milliye Vekili’nin isteğinde haklı olduğunu, ordunun ihtiyaçlarının olduğunu ve bundan ötürü de bu

²⁸⁰ TBMMZC, 11 Nisan 1923, c.XXIX, s.54.

isteğinin hızla kabulünü istemiştir.²⁸¹ Her iki vekilinde haklılık payı olduğunu belirtmiş ancak bir de gerçeklerin olduğunu vurgulamıştır. Bu gerçeklerde yeterli bütçenin olmamasından dolayı tam kapasite mücadele edilemediğini ve bu yüzden de Millî Mücadele'nin oldukça zor geçtiğine dair bir açıklamada bulunmuştur.

²⁸¹ TBMMZC, 12 Nisan 1923, c.XXIX, s.91.

BÖLÜM 5: MEHMET ŞEREF (AYKUT) BEY

5.1. Özgeçmişi

Önemli bir siyaset adamı olan Mehmet Şeref Bey Son Osmanlı Meclisi Mebusan'ında “*Misak-i Milli*” metnini okumuştur. Edirne'nin önemli milletvekillerinden olan Mehmet Şeref Bey Meclis içerisinde diğer Edirne milletvekillerine göre daha aktif bir rol oynamıştır. Mesleği avukatlık olmasına rağmen mesleğini yapmaktan ziyade gazetelere yazılar yazmakla meşgul olmuştur. Millî Mücadele'de Edirne bölgesinde Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin meydana getirilmesinde oldukça etkili olmuş aynı zamanda bu cemiyet bünyesinde Trakya Paşaeli gazetesini de çıkarmıştır. Mehmet Şeref Bey için tam bir Türkçü, Milliyetçi bir siyaset adamı diyebiliriz.

Mehmet Şeref Bey 1874 yılında Oruç Paşa oğlu Miralay Arif Bey'in ve Fatma Hanım'ın oğlu olarak Edirne'de dünyaya gelmiştir.²⁸² İlköğrenimine dünyaya geldiği Edirne'de başlayan Mehmet Şeref eğitime Askeri Rüstiye'de devam etmiştir. Bu sırada okulda Talat Paşa ve ileride tanınmış bir Türkçü olacak olan Mehmet Necip ile tanışmıştır.²⁸³ Bu arkadaşlığı onun hayatında da önemli noktalardan biri olmuştur. Bu arkadaşlığı sayesinde kendisi de Türkçülük anlayışını benimsemiştir.

93 Harbi'nin başlaması üzerine Edirne'den ailesi ile beraber İstanbul'a göç etmiş ve eğitim hayatına burada Galatasaray İdadisinde devam etmiştir. Ancak kısa süre sonra “*Servet-i Fünun*” akımından ve “*Yeni Osmanlılar*” grubundan etkilenmesi üzerine Mercan İdadisine geçerek eğitimini burada tamamlamıştır.

1891 yılında Hukuk Fakültesi'ne kayıt olmuş ve 1895 yılında Hukuk Fakültesi'nden birincilik derecesi ile mezun olmuştur.²⁸⁴ Birincilik derecesi ile bitirmiş olduğu Hukuk

²⁸² Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Varakası, Devre:4, Sicil No:128.

²⁸³ Bilal Öngül, “Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1991, s.1.

²⁸⁴ Cemal Kutay, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939*, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, 1895, s.10-44; Hasan Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları No:23, Edirne, 1996, s7; Mehmet Şeref Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, Yayına Haz. Hasan Berke Dilan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s.5; Sezen Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM'deki Faaliyetleri”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016, s.7.

Fakültesi'nden sonra avukatlığı bir meslek olarak tercih etmemiş, gazetelerde yazılar yazmıştır. Hukuk Fakültesi'ni tamamlamasının ardından Edirne'ye dönerek askerlik vazifesini yapmıştır. Bu esnada da dil konusuna merak salmış ve Askeri Rüstiye'den tanıştığı Mehmet Necip ve yakın arkadaşı olan Edirne mebusu Faik Bey'le sık sık dil konusu, Türkçülük ve baskıcı Abdülhamit rejimi üzerine mektuplaşmıştır.²⁸⁵ Mehmet Necip ve Faik Bey ile mektuplaşmaları ihbar edilen Mehmet Şeref Bey tutuklanmıştır. Yargılama sonucunda Mehmet Necip Bey, Faik Bey, Hafız İbrahim Bey beş senelik, Talat Bey üç senelik kalebentlik cezası almışlardır. İstanbul'daki "*Kabasakal Mehmet Paşa Divan-ı Harbi*"nde yargılanan Mehmet Şeref Bey ise sekiz yıllığına Yemen'e sürgüne gönderilmiştir.²⁸⁶

Cemal Kutay "*Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut*" adlı eserinde bu hadiseyi daha farklı bir şekilde aktarmıştır. Cemal Kutay'a göre ise olay; Talat Bey, Faik Bey ve beraberindekilerle birlikte sekiz kişilik bir grup gizli bir cemiyet oluşturmak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Bu sekiz kişinin mahkemedeki savunmasını Mehmet Şeref Bey üstlenmiştir. Mehmet Şeref Bey bu mahkemede arkadaşlarının ömür boyu hapis cezasını iki ile dört yıllık cezalara indirirken, rejime karşı kullandığı sert üslup neticesinde kendisi sekiz yıllığına Yemen'e sürgüne gönderilmiştir.²⁸⁷ Cemal Kutay'ın verdiği bu bilgilerde bir eksiklik olması söz konusudur. Zira bu tarihlerde Mehmet Şeref Bey'in avukatlık yapması mümkün değildir, çünkü kendisi Edirne'de askerlik görevini yapmaktadır.

Yirmi dokuz aylık sürgünden sonra Mehmet Şeref İzmir'e gelişini şu şekilde ifade etmektedir:

*"Bingazi'den gizlice bindiğim Fransız Mesajeri, Maritim Kumpanyasına ait Fake gemisiyle, 1899 yılı Nisan ayının on beşinci pazar günü akşam saatlerinde İzmir Rıhtımına cebimde Trablusgarp vali ve kumandanı Recep Paşa'nın Vali Kâmil Paşa'ya tavsiye mektubu ile ayak bastım"*²⁸⁸.

²⁸⁵ Öngül, "Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", s. 7-8.

²⁸⁶ Kutay, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939*, s.56; Öngül, "Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", s.7; Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, s.8.

²⁸⁷ Cemal Kutay, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939*, s.55-64.

²⁸⁸ Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, s.12; Kutay, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939*, s.75.

İzmir'e geldikten sonra Bıçakçızade Hakkı Bey'in çıkardığı “İzmir” gazetesinde bir süre musahhahlik görevini yerine getirdikten sonra görüşlerine uymadığı gerekçesiyle bu gazeteden ayrılarak “Ahenk” gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Bu arada Şair Eşref ve Tevfik Nevzat ile tanışmıştır. 1901-1902 yılları arasında Tevfik Nevzat ile birlikte “Hizmet” gazetesini çıkarmıştır. İzmir'de kaldığı süre zarfında gazete yazılarının yanı sıra Tarih ve Türkçe dersleri vermek suretiyle öğretmenlik de yapmıştır. Gazete yazılarında Türkçülük üzerine tartışmalar başlatmıştır. Bunun üzerine çıkan tartışmalar sonucu gazeteler kapatılmış ve tutuklamalar gerçekleştirilmiştir. Mehmet Şeref Bey hafiyelerin takibi sonrasında Manisa'ya geçmiştir. Mihri Belli ve Cemal Kutay Mehmet Şeref Bey'in hafiyelerin takibinden Manisa'ya akıl hastanesine gönderilerek kurtulduğunu belirtmiştir. Manisa'da Kıymet Hanım ile evlilik gerçekleştirmiştir.²⁸⁹ 1903 yılında memleketi Edirne'ye dönmüştür. 1908 yılına dek gazetelerde görünmemiştir. Bunun sebebi de kaçak olarak ülkeye dönmüş olmasıdır.

1908 yılında memleketi Edirne'de “Yeni Edirne” gazetesini çıkarmıştır. 1910 yılına dek kesintisiz çıkardığı bu gazetede memleketi Edirne'nin sorunlarını dile getirmiştir, yine bu gazetede dil konusu üzerine tartışmalarını sürdürmüştür. “Dilimiz Türkçe” adlı makalesinde İzmir'de “Ahenk” gazetesindeki gibi “devletin ilerlemesinin dil ile alakalı olduğunu, ilerlemenin ancak dilimize sahip çıkmakla mümkün olacağını” savunmuştur.²⁹⁰ 1912 yılında Balkan Harbi'nin başlaması üzerine ailesi ile birlikte Bursa'ya gitmiştir. Burada kaldığı süre zarfında “Mektuplarımın Silsilesinden” genel başlığı altında “Hüdavengidar Valisi Daniş Beyefendiye: Birinci Mektup, Arnavutluk'un Hayatı Osmanlı Kalmaktır-Mektuplarım Silsilesinden:2, Türkler Yaşayacaktır - Osmanlı Kanun-ı Esasisi'nin Nam-ı Mübeccel'ine İthaf Edilen-Mektuplarım Silsilesinden:3, Anadolu'da Türk-Mektuplarım Silsilesinden:4, Anadolu'da Bir Müslüman Türk'ün Şeyhülislam Efendi Hazretlerine En Son Sözü Mektuplarım Silsilesinden:5”²⁹¹ başlıklarında risaleler yayınlamıştır.

²⁸⁹ Öngül, “Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma”, s.12-27; Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM'deki Faaliyetleri”, s.9-10.

²⁹⁰ Öngül, “Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma”, s.28-31; Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, s.6-7.

²⁹¹ Öngül, “Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma”, s.38-39; Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, s.9.

1913 yılında memleketi Edirne'ye geri dönmüştür. 1918 yılında "*Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi*"'nin kurulmasında etkili olmuştur. Bu cemiyet çatısı altında "*Trakya-Paşaeli*" gazetesini çıkarmıştır.²⁹² Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Edirne Mebusu olarak görev alan Mehmet Şeref Bey Meclis'in en önemli faaliyeti olan "*Misak-ı Milli*"'yi okumuştur ve kabul edilmesinde etkili olmuştur.

İstanbul'un işgali sonrasında Edirne Milletvekili Faik Bey ile birlikte Malta'ya 18 Mart tarihinde "*Benbow*" adında bir gemiyle sürgüne gönderilmiştir. 2779 sicil numarasıyla İngiliz kaynaklarında sürgün olarak kayıt edilen Mehmet Şeref Bey bu kaynaklarda "*Milliyetçi, Edirne Mebusu*" diye kayıt altına alınmıştır. Sürgüne götürülen kafiye "*İngiliz Yüksek Komiserliği*" tarafından altı sınıfa ayrılmıştır. "*F*" listesi "*Askeri bakımdan Türkiye'ye dönmeleri sakıncalı*" olanlar grubundan oluşmaktadır. Mehmet Şeref Bey de bu "*F*" listesinde yer almaktadır.²⁹³

25 Nisan 1921 tarihinde Mehmet Şeref Bey ve Faik Bey sürgünden kurtularak Meclis'e dahil olmuşlardır. Ayrıca Ankara'ya geldikten sonra "*Hakimiyet-i Milliye*" gazetesinde "*Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*" yazısını tefrika şeklinde yazmaya başlamıştır. İlk Meclis'te oldukça etkili olan Mehmet Şeref Bey Lozan Antlaşması'ndaki bazı maddelerden ötürü İsmet Paşa'ya karşı gerçekleştirdiği muhalefet sonrasında İkinci Meclis'e aday gösterilmemiştir. İkinci Meclis'e aday gösterilmediği bu sıralarda mesleği olan avukatlığa geri dönmüştür. İlhan Koman'ın aktardığına göre; "*Koska'daki evinin dört köşesinde dört polis bekler ve dava almasına mâni olurlar.*" 1931 yılında tekrardan Edirne Milletvekilliği'ne seçilen Mehmet Şeref Bey, IV., V., VI. Dönemlerde Edirne milletvekilliği görevini sürdürecektir. 1939 yılında hastalanan Mehmet Şeref Bey "*Yakacık Sanatoryumunda*" tedavi görmüştür. 18 Mayıs 1939 tarihinde hayata veda eden Mehmet Şeref Bey 21 Nisan günü törenle memleketi olan Edirne'de "*Kıyık Kabristanı*"'na defnedilmiştir.²⁹⁴

²⁹² Öngül, "Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", s.39-42; Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, s.9-10.

²⁹³ Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, s.10; Öngül, "Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", s.43-47; Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, s.9.

²⁹⁴ Öngül, "Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma", s.48-65; Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, s.9-10.

Mehmet Şeref Bey'in yayınladığı eserler şunlardır: “*Bu devlet Nasıl İdare Olunur?* (1910), *Cemiyet ve Muhalifleri* (1910), *Mektupların Silsilesinden 1-6 Seri Halinde 1912-1914 yılları arasında*, *Hanedan ve Millet* (1923), *Bulgarlar ve Bulgar Devleti* (1934), *İsmet Paşa* (1934), *Kamalizm* (1936). Mehmet Şeref Bey ile ilgili yazılan eserler ise şunlardır: *Cemal Kutay Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939* (1985), *Hasan Dilan Mehmet Şeref Aykut ve İzmir’de İlk Fikir Hareketleri* (1996), *Hasan Berke Dilan Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta’da Türkler* (2010), *Taner Lüleci Tarihi ve Siyasi Tefrika Birinci Millet Meclisi* (2011).²⁹⁵

5.2. Mehmet Şeref Bey’in İlk TBMM’deki Faaliyetleri

Mehmet Şeref Bey Meclis’e 25 Nisan 1921 tarihinde katılmıştır.²⁹⁶ İlk TBMM’de Anayasa Komisyonu, İç Tüzük Komisyonu, Adalet Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, İdare Kurulu ve Birinci Şube Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.²⁹⁷ İlk TBMM’de Edirne milletvekilleri içerisinde Meclis’te en çok aktif olan kişi olmuştur. Birçok konuda görüş bildirmekten geri durmamış ve kürsüye çıkarak konuşmalar gerçekleştirmiştir.

22 Aralık 1921 tarihli Meclis toplantısında Divan kararı ile yaklaşık iki ay süresince Meclis çalışmalarına ara verilmiştir.²⁹⁸ 9 Mayıs 1923 tarihinde Meclis çalışmalarında üç ay izin istemiş ve bu isteği kabul görmüştür.²⁹⁹ 9 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Adliye Encümeni’nce 14 Mart tarihinde İstanbul İstinaf Savcılığı tarafından gönderilen evraka istinaden, Mehmet Şeref Bey ve Akşam gazetesinde Müdür olan Muammer Bey aleyhine açılan “*Zemmü Kadh (kınama)*” davasından bahsedilmektedir. Akşam gazetesinin bir nüshası delil olarak gösterilerek Mehmet Şeref Bey’e kanun takibi yapılmasını içeren evrak Meclis’in görev süresinin son bulması hasebiyle kura ile Dördüncü Şube’ye gönderilmiştir.³⁰⁰

²⁹⁵ Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM’deki Faaliyetleri”, s.38.

²⁹⁶ TBMMZC, 25 Nisan 1921, c.X, s.77-78.

²⁹⁷ Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM’deki Faaliyetleri”, s.39.

²⁹⁸ TBMMZC, 22 Aralık 1921, c.XV, s.204.

²⁹⁹ TBMMZC, 9 Mayıs 1922, c.XX, s.3.

³⁰⁰ TBMMZC, 9 Nisan 1923, c.IV, s.231; Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM’deki Faaliyetleri”, s.40.

5.2.1. Mehmet Şeref Bey'in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

Malta'da sürgünde bulunduğundan dolayı Mehmet Şeref Bey Meclis'in I. Yasama yılı toplantılarında yer alamamıştır.

5.2.2. Mehmet Şeref Bey'in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

25 Nisan 1921 tarihinde Meclis'e katılarak ilk konuşmasını gerçekleştiren Mehmet Şeref Bey yurdun düşman işgalinden kurtulacağına dair inancını asla kaybetmediğine dair ateşli bir konuşma gerçekleştirmiştir.³⁰¹ Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde görev aldığı vakitten beri milletin bağımsızlığı için mücadele edildiği, Malta'ya sürüldüklerinde dahi milletin işgal ve zulümden kurtulamayacağı ümitsizliğine kapılmadıklarını ve Ankara'da açılan Meclis ile birlikte hedeflenen bağımsızlık mücadelesinin sonuna dek süreceğini belirtmiştir.

5 Mayıs 1921 tarihinde gizli celse olarak gerçekleştirilen ikinci celsede Üsküdar Mebusu Neşet Bey Maarif Müdürü Ali Rıza Bey'e görevi sırasında hakaret ettiği gerekçesi ile Adliye Encümenin Mazbatasını görüşülmüştür.³⁰² Bu görüşmede söz alan Mehmet Şeref Bey, Heyet-i içtimaiyenin düzeni için kanun yapma gücüne sahip olan fertlerin kovuşturmadan korunması gerektiğini söylemiştir. Tecil meselesinin olduğunu, hangi meseleden olursa olsun hakkında kovuşturma yetkisine izin verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Büyük bir mesele olarak bir mebusun Heyet-i içtimaiye'nin üstüne yükselmiş bir hâkim olduğunu, hiçbir yerde bir mebusun tutuklanmadığını, bir mebusun dışarıda yaptığı bir şeyden dolayı tutuklanmasının, kanunu yapan heyetin ayaklar altına alınması demek olduğuna vurgu yaparak bütün dünyaya sözünü geçirmiş bir milletin vekilleri olduklarını hatırlatarak sözünü sonlandırmıştır.

16 Mayıs 1921 tarihinde gerçekleştirilen ictimada Hüseyin Avni Bey, düşmanın taarruzu karşısında milletin birlik olarak Erzurum ve Sivas'ta kongreler düzenleyerek, bağımsız yaşamak azmiyle Milli İradeyi dünyaya ilan ettiklerini, bunu İstanbul'da bulunan Meclis-i Mebusan'ın bile Misak-ı Milli'yi kabul etmesiyle onayladığını ancak şimdi Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Grubu altında birinci grup oluşturularak kendisinin içine dahil edilmediğini, İstanbul'da oluşturulan Felah-ı Vatan grubunda dahi böyle bir durumun

³⁰¹ TBMMZC, 25 Nisan 1921, c.X, s.77-78.

³⁰² TBMMGZC, 5 Mayıs 1921, c.X, s.49.

gerçekleşmediğini, Ankara’da açılan Meclis’te muhaliflerin bulunmadığını, aynı gayeye hizmet ettiklerini ve bu yüzden niçin bu gruba dahil etmediğine dair bir takrir vermesi üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey, Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun kurulmasının amacının vatani namusu gibi savunanları dışarıda bırakmak olmadığını, bütün vekillerin Misak-ı Milli’nin çizdiği yolda ilerlediğini, milletin onları temsil etmek üzere mebusları gönderdiğini ve bu yaşanan zaferlerin bütün mebusların sayesinde yaşandığını belirterek, üç, beş arkadaşın bu gruba dahil edilmemiş olmamasından gücenilmemesi gerektiğini, bunun bir aile meselesi olduğunu, bazen arada hataların olabileceğini, bir babanın bile iki evladı arasında seçim yapmak zorunda kalabileceğini söyleyerek, madem ki davet edilmemenizin bir hata olduğunu söylüyorsunuz, o vakit Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun herkese açık olduğunu, bu gruba dahil olmak isteyenlerin girebileceğini söylemiştir. Durumun neden böyle gösterildiğinin sorulması üzerine bu durumda bir gazez olmadığını, grubun Misak-ı Milli’nin çizdiği sınırlar dahilinde kurulduğunu ve isteyen herkesin girebileceğini söyleyerek, belli bir amaç için davet edilmemiş olmadıklarını, belki de davet etmeyi unuttuklarını, bu grubun bir siyasi fırka olmadığını, Misak-ı Milli’ye dayanan bir grup olduğunu söylemiştir.³⁰³ Verilen Milli Mücadele’ye zarar gelmemesi adına Meclis içerisinde görüş farklılıklarının oluşması sonrasında kararların hızlı bir şekilde alınması amacıyla oluşturulan gruba dahil edilmeyenlerin bu konuya alınmaması gerektiğini, isteyen herkesin bu gruba dahil olabileceğini açıklayan bir konuşma yaparak oluşabilecek herhangi bir olumsuz ortamı engellemeye çalıştığı görülmektedir.

Mehmet Şeref Bey, 28 Mayıs 1921 tarihli toplantıda, vize işlemlerinin Meclis Divanı Muhasebe Komisyonu’nca yürütülmesine dair bir kanunu içeren, Muhasebe Divanı oluşturuluncaya kadar mevcut olan dairenin masraflarının Meclis tarafından kontrol etmesine dair teklifte bulunmuştur.³⁰⁴ Erzurum mebusu Salih Efendi konunun Layiha Encümeni’ne gönderilmesini teklif etmesi üzerine konunun acele olduğu oy birliği ile kabul görmüştür.

Mehmet Şeref Bey, Meclis’teki ilk takririni Malta tutuklularına dair vermiş ve şunları söylemiştir; mütareke olmasına rağmen İngilizlerin ihanetkâr davranışlar sergilediklerini, İstanbul’da adeta İngilizler’e hizmet eden hükümetin onları İngilizlere teslim ederek Malta’ya gönderildiklerini ve Türklerin tarih boyunca böyle bir aşağılanma yaşamadığını

³⁰³ TBMMZC, 16 Mayıs 1921, c.X, s.296-299.

³⁰⁴ TBMMZC, 28 Mayıs 1921, c.X, s.332.

söylemiştir. Yıldırım Beyazıd'ın Ahmet Celâyır ve Kara Yusuf'u Timur'a teslim etmediğini, Abdülmecid'in Macar mültecilerini Romanoflar'a teslim etmektense harbi tercih ettiğini vs. örnek göstererek geçmişte harp tehditlerine rağmen verilen mücadeleleri örnek vererek, İstanbul'da mevcut bulunan hükümetin İngilizlerin hakimiyeti altına girdiklerini söylemiştir. İngilizlere Malta tutuklularını yargılama ve suçlama hakkı verilmediğini bu konunun TBMM'yi ilgilendirdiğini söylemiştir. Malta tutukluları bırakılmaksızın, Anadolu'da tutuklanan Rawlinson ve İngilizlerin iade edilmemelerini teklif etmişlerdir. İngilizlerin ayrıyeten Mısır'da insanları krizol banyosuna tabii tutarak gözlerini kör ettiklerini ve bütün bu sayılan suçları işleyenlerin cezalandırılmaları talep etmişlerdir.³⁰⁵ Mehmet Şeref Bey İngilizlerin, İstanbul Hükümeti'ni de gölgesi altına alarak ülke içerisinde yaptıklarına karşı sessiz kalınmamasına dair verdiği bu takrir ile ilgili yapılan araştırmalar neticesinde takririn akıbetine dair bir sonuca zabıt ceridelerinde ulaşılammıştır.

20 Haziran 1921'de Mehmet Şeref Bey, Türk kalmaya çaba sarf eden Adakale adasında *"bir müdür, üç jandarma ve bir hâkim, üç muallim, iki muallime, bir imam, bir müezzin"* olmak üzere bütün bu memurların maaşlarının Dahiliye bütçesi içine alınarak adada Türk hatırasının yaşatılmasına dair takrir vermiştir ve takrir oy birliği ile Plan ve bütçe komisyonuna gönderilmiştir.³⁰⁶ Türkçülük anlayışını benimseyen Mehmet Şeref Aykut'un bu anlayış çerçevesinde Adadaki Türk vatandaşlar adına bu takriri verdiğini görülmektedir.

Mehmet Şeref Bey toplantının devamında Adalet memurlarının da maaşlarının Dahiliye bütçesine dahil edilmesi üzerine verdiği takrir sonrası söz alarak; Tuna'da küçük bir Türk adasının kaldığını, burada yaşayanların müracaat ederek Türk ve Müslüman olduklarını söylediklerini, bu adada Türk'ün hatırasını yaşatan üç yüz beş yüz aile olduklarını, zaten bütçeye dahil olduklarını ve kendilerinin unutulmamasını istediklerini söylemiştir.³⁰⁷ Daha önce Mehmet Şeref Bey'in hayatından bahsederken vurguladığımız üzere Meclis'teki bu konuşması Türkçülük anlayışı benimsediğine dair bir örnek teşkil eden konuşma olmuştur.

³⁰⁵ TBMMZC, 28 Mayıs 1921, c.X, s.328-329.

³⁰⁶ TBMMZC, 20 Haziran 1921, c.X, s.426.

³⁰⁷ TBMMZC, 20 Haziran 1921, c.X, s.426.

Mehmet Şeref Bey 7 Temmuz 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda, Hıyanet-i Vataniye suçunu işlemekten mahkûm Sökeli İpokrat hakkında verilen hükmün gönderildiğine dair Adliye Encümeni Mazbatasında üç sene müddetle küreğe mahkum edilen İpokrat'ın kanuna dayanmayan hükmünden dolayı İpokrat'ın tahliye edilmesi gerektiğini bildirmesi üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey bu zatın halkın mücadeleye karşı olan inancını propaganda yolu ile istismar ettiğinden dolayı suçlu olduğuna dair bir konuşma yaparak şunları söylemiştir³⁰⁸; İstiklal Mahkemesi'nin olmadığı yerlerde verilen hükümlerin Meclis'e gelerek Adliye Encümeni'ne gittiğini, Encümen'inde bunu araştırarak özetini, Meclis'e arz ettiğini ve son sözün Meclis'te olduğunu ifade etmiştir. İpokrat'ın düşman taarruzları sonucunda yıkımlar gerçekleşirken, halkın yurtlarını savunmaya çalıştığı vakit, İnönü Muharebesi'nin tehlikeli olduğu sıralarda manevi yollarla halkın içine fesat karıştırmasından dolayı suç işlediği kanaatinde olduğunu, memleketin müdafaasının gerçekleştiği sırada bu adamın propaganda yoluyla, fesat karıştırarak memleketimizde bir suç işlediğini ve bu yüzden suçlu olduğunu söylemiştir.

Mehmet Şeref Bey aynı toplantı içerisinde ikinci celsede konuşulan Adakale memurlarının maaşlarının Dahiliye bütçesine dahil edilmesine dair tahrir üzerine söz alarak Edip Beyefendi'nin isteğinin doğruluğuna inandığına dair bir açıklamada bulunmuştur.³⁰⁹ Adakale'nin idaresi ile alakalı Meclis'in kabul ettiği kanun üzerine, Edip Beyefendi'nin o bölgedeki nahiye müdürlerinin, orada yaşayan halk arasından seçilmesini istemesinin doğru olduğunu, ancak orada yetişenlerin, Meclis tarafından merkezden görevlendirilerek gidecek olandan daha iyi idare edebileceğini, bu yüzden Edip Beyefendi'nin isteğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade eden bir konuşma yapmıştır.

Mehmet Şeref Bey, 9 Temmuz 1921 tarihli oturumda “*Yunanlıların Bursa'yı yakacaklarına dair söylentiler hakkında açıklama yapmak üzere Hariciye Vekilini Meclis'e davetini*” içeren bir tahrir vermiştir. Müdafaa-i Milliye Vekili'nin de Meclis'e gelmesi talep edilmiş ve vekiller Meclis'e intikal edinceye kadar konuya ara verilerek, başka konular hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.³¹⁰ İlerleyen zamanda Hariciye

³⁰⁸ TBMMZC, 7 Temmuz 1921, c.XI, s.159-160.

³⁰⁹ TBMMZC, 7 Temmuz 1921, c.XI, s.181.

³¹⁰ TBMMZC, 9 Temmuz 1921, c.XI, s.189-205,206.

Vekili Meclis'e gelerek Yunanlıların yapmış oldukları bu zulümler karşısında gereken yerlere protesto telgrafları çekildiğini belirtmiştir.

Toplantının devamında Yunan zulümleri hakkında söz alan Mehmet Şeref Bey; mütarekeye binaen silahlarını bıraktıkları vakit, Yunanlıların vahşice saldırılarına maruz kaldıklarını, Yunanlıların memleketimizi istilaya başladıklarını, Bursa'yı, Edirne'yi, Güzel İzmir'i istila ederek Türklere zulümler uyguladıklarını, önüne gelen yerleri yakıp yıktıklarını açıklamıştır. Türk Ordusunun kesinlikle vazifesini ihmal etmediğini, mütareke esaslarına uygun davrandığı vakit, Yunanlıların haince saldırılarda bulunduklarına değinmiştir. Şanlı Türk Ordusunun Yunanlıları kovacağını, Yunanlılarında bunu anladıklarını ve bu yüzden gittikleri yerleri yakıp yıktıklarını vurgulamıştır. Millet Meclisi'nden Yunanlıların yaptığı bu saldırıları protesto etmesini istemiştir. Rum kiliselerine karşı hoşgörölü yaklaşımına son verilmesini ve Rumlara karşı gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Ordunun işlerine karışmanın doğru olmadığını, ordunun gerekli planlarının mutlaka olduğunu ama yine orduya ele geçirmek istediğimiz yerlerde hafif kuvvetler ayırarak düşmanın fenalıklar yapmasına izin verilmemesine dair yardımın yapılmasını Müdafaa-i Milliye'den teklif etmiştir. Heyeti Vekile'nin bu zulümlerin önüne geçmek üzere Avrupa'ya ve Amerika'ya tebligatlar çekerek bu zulümlerin ispat edilmesini istediğini belirtmiştir. Milli davanın sonuna kadar savunulacağına inancının olduğunu söyleyerek *“ölmesini bilen bir millet yaşamak hakkına haizdir”* demiştir.³¹¹ Mehmet Şeref Bey bu konuşmasında Türk tarafının mütareke esaslarına uygun davranışlar sergilemesine rağmen, Yunanlıların yakıp yakma hareketlerinde bulunduğuna vurgu yaparak bunlara karşı dikkatli olunması gerektiğine dair bir açıklamada bulunmuştur.

Mehmet Şeref Bey 11 Temmuz 1921 tarihli toplantıda *“Hâkimi Münferit Kanunu”*'nin bazı maddelerinde iyileştirme yapılması dolayısıyla yapılan görüşmede söz almıştır. Adliye Encümeni tarafından hakimlerin yanında muavinlerinde tayin edilmesinin gerektiğinin belirtilmesi³¹² üzerine yapılan konuşmalarda Mehmet Şeref Bey söz alarak, bu kanunun ilk defa memleketi Edirne'de olduğu için orada gördüğü yararlı ve zararlı şeyler hakkında söz söylemek istediğini beyan etmiştir.

³¹¹ TBMMZC, 9 Temmuz 1921, c.XI, s.202-205.

³¹² TBMMZC, 11 Temmuz 1921, c.XI, s.224.

Türklerin doksan üçe kadar “*hâkimi münferit*” ile adaleti sağlamaya alıştığını, bilgisine ve imanına güvenilen Kadı’nın huzuruna giden dava sahiplerinin, Kadı’ya davalarını söylediklerini ve Kadı’dan hükmü alarak gittiklerini hatırlatmıştır. Bizlerde adaletin Yıldırım Beyazıt ile gerilediğini, “*hâkimi münferit*” usulünün Yıldırım Beyazıt ile gerilediğine vurgu yapmıştır.

93 Harbi’nden sonra Berlin Kongresi’nde “*hâkimi müştemi*” usulü bir Alexandr Kara Teodor Paşa tarafından çıkarılarak hayatımıza girdiğini, bu usulü getirmesinin sebebi olarak da Tanzimat’ın eskimesi ve Avrupalılaştırmak olduğunu, bu usulünde ilk olarak Edirne’de uygulandığını belirtmiştir. “*Usulü muhakeme*” adıyla Fransa’dan tercüme ettiklerini, onu da yanlış tercüme ettiklerini söylemiştir. Mahkûm olanlar hakkında temyiz hakkının “*müdde-i umumiye (başsavcıya)*” aittir maddesini yanlış tercüme ettiklerini, aslında temyiz hakkının o mahkemeye itiraz eden ceza mahkemesine ait olduğunu belirteceği yerde itirazın başsavcıya ait olduğunun belirtildiğini, bu usul ile memlekette adaletin gerilediğini söylemiştir.

“*Hâkimi münferit*” ile bu memlekette adaletin sağlanabileceğini, adaletin bir milletin devamlılığının temeli olduğunu söylemiştir. Meclis’in Adliye Vekaleti’ne bu denli yetki vermesine razı olmadığını, bir kanunun mevcut olduğunu ve bu kanunun dışına çıkılarak, Adliye Vekili’ne arzu ettiği gibi hâkim muavini tayin edebileceğinin söylenmesinin, “*istinâf mahkemesi*” yapabilme yetkisinin verilmesine razı olmadığını söylemiştir.³¹³ Özet olarak, bu kanunun Meclis’in yasama yetkisine ters düştüğü için bunu yasamanın kabul edemeyeceğini söylemiştir.

23 Temmuz 1921 tarihinde gerçekleşen oturumda Heyet-i Vekile Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kozan Mebusu Fevzi Paşa, Eskişehir civarında meydana gelen Yunan saldırıları hakkında beyanatta bulunmuştur. Düşmanın ilk zamanlardaki gibi hücumlarını şiddetle gerçekleştiremediğini, gittikçe bu saldırıların azaldığını belirterek, bazı bozguncuları, suçluları cezalandırmak adına İstiklal Mahkemeleri’nin Konya, Kastamonu ve Samsun’da kurulmasını istemiştir. Bunun üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey, bütün dünyanın Türk düşmanlığı ile dolu olduğu bir anda Anadolu’da meydana getirilen büyük birlikteliğin sonrasında burada Türk Milleti’nin varlığını bütün dünyaya gösterdiğini, Batılıların bizlerin haklarımızı ellerimizden almak için Sevr Antlaşması’nı imzaya

³¹³ TBMMZC, 11 Temmuz 1921, c.XI, s. 232-235.

zorladıkları vakit Türk Milleti'nin bu zorlamaya isyan ettiğini ve böyle bir antlaşmayı imzalamayı kabul etmediğini gösterdiğini, Yunanlıların tek başına hareket etmediklerini, arkalarında Batılı güçlerin desteklerinin olduğunu, bu saldırıların sadece Türk Milleti'ne karşı olmadığını, bütün İslam Alemi'ne karşı yapıldığını, Şark'ın Batılıların felaketi anlamına gelen bir uyanış yaşadığını, Türk Milleti'nin sonuna kadar kendisini müdafaa edeceğini, ancak saldırılar karşısında savaş bunalımı yaşadığını belirtmiştir.

Düşmanın yalnızca silahla taarruz etmediğini, nifak tohumları serperek, dedikodular yayarak da milletimize karşı saldırılar gerçekleştirdiğini, ancak düşmanın Türk Milleti'ni yıkacak güçte olmadığını, Ordu'ya ve hükümete güvenmek gerektiğini, bütün yurttan düşmanı kovacaklarını ifade etmiştir. Bu görüşmelerde Fevzi Paşa'nın istediği gibi Kastamonu, Konya ve Samsun'da İstiklal Mahkemesi'nin kurulması da kabul edilmiştir.³¹⁴ İnönü muharebeleri sonrasında düşmanın zafere olan güvenini kırdıklarına, Yunanlılarla mücadele ettiklerini ama aslında onların arkasında İtilaf Devletleri'nin olduklarını söyleyerek Türk Milleti'nin Anadolu'da başlattığı Milli Mücadele'den galip geleceğine inandığını ancak askeri ve ekonomik zorlukların halkın ve ordunun moralini bozduğunu ifade etmiş ve bu konuşmasında ayrıca İslamiyet'e de vurgu yaparak bütün Müslümanların İtilaf Devletleri'ne karşı mücadelelerde bulunmasına dair bir konuşma yapmıştır.

Mehmet Şeref Bey toplantının devamında Meclis'in orduya olan güvenini ve selamlarını iletmek üzere bir heyet oluşturularak gönderilmesine dair karar vermiştir ve bu karar oy birliği ile kabul edilmiştir.³¹⁵ Millî Mücadele'yi gerçekleştiren ordunun içinde bulunduğu zor şartlar sebebiyle inancını kaybeden askerlere karşı Meclis'in sonuna kadar ordunun arkasında olduğunun bildirilmesinin orduya verdiği mücadelede olumlu bir hava yaratacağından dolayı böyle bir karar vermiştir.

2 Ağustos 1921 tarihinde gizli olarak gerçekleştirilen toplantıda cepheden dönen Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, Karesi Mebusu Vehbi Bey ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey Meclis'e ortak olarak sundukları rapor ve bu rapor hakkındaki açıklamaları sebebiyle gerçekleştirilen toplantının ikinci celsesinde söz alan Mehmet Şeref Bey, Meclis'te önceden alınmış bir karar olduğunu, askeri lüzum gerektikçe ileri, geri gitmenin

³¹⁴ TBMMZC, 23 Temmuz 1921, c.XI, s.348-351.

³¹⁵ TBMMZC, 23 Temmuz 1921, c.XI, s.350-351.

gerekeceğini, Meclis'in dağılacağı anlamına gelmediğini, Meclis'e mebusları milletin gönderdiğini, Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği yetki ve sorumlulukların artırılması gerektiğini, Meclis'te en sorumlu kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu ve yine Mustafa Kemal Paşa'nın güveni zedeleyecek, ülkeye ve millete karşı bir fenalık, kötülük yapacak bir kişi olmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın bu yetki ile sorumluluğunun hak ve vazife özgürlüğünü sağlamak olduğunu, ordu hakkında da her şeyi vaz-ı yed ettiğini, para toplamakta olduğunu ve her gün oy ve karar verdiğini dile getirmiştir. Var olan maddeye ilave olarak “*Meclis'in masuniyeti teşriyesi masundur*” yazılması gerektiğini, Meclisin yasama işi yaptığını söylemiş ve örnek vererek, bütçe kanununu yaptığını, “*millete, devlete, hükümete para verir*” bununda yasama görevi olduğundan yaptığını ifade etmiştir. Yürütme şeklinin bu şekilde olduğunu, yürütme gücünü içlerinden birine emanet ettiklerini, itiraz olmasa bile açıklamanın lazım olduğunu, yürütme kuvveti diye bir söz söylemekle hakkın düşmediğini ve onu da vakti gelince düşünebileceklerini, arzulayan var ise şimdi de maddeye ekleyebileceklerini söylemiştir.³¹⁶ Mustafa Kemal Paşa'ya yetki ve sorumluluk vererek kararların hızlı bir şekilde alınması ve uygulanmasının önemini konuşmasında vurgulamıştır.

İstiklal Mahkemelerindeki gerçekleşen işlemlerin birleştirilmesi adına verilen yönetmelik üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey, düzen ve tertip için İstiklal Mahkemelerine ihtiyacın olduğunu, Meclis'e sunulan bildirideki teklifin, talimatname şeklinde ise, Meclis'in talimatname yapamayacağını, Meclis'in kanun yaptığını söylemiştir. İstiklal Mahkemelerinin meydana getirilmesi için Meclis'in kabul ettiği bir kanunun var olduğunu, İstiklal Mahkemelerinde hâkimin vicdanından kopan bir hükmü vermesi ile yükümlü olduğunun belirtildiğini ve bunun üzerine de mahkemeye vazifeye gönderilen hâkimin haklarının yönetmelik ile şarta bağlanamayacağını konuşmasında dile getirmiştir.³¹⁷ Bağımsız bir Türk Devleti oluşturmaya çalıştıkları bu mühim zamanlarda içeride ve dışarıda her türlü sorunu çıkaran kişilere dair İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına ve bu mahkemelerde verilecek olan kararlara karışılmamasına vurgu yapmıştır.

³¹⁶ TBMMGZC, 2 Ağustos 1921, c.XI, s.141; Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM'deki Faaliyetleri”, s.67.

³¹⁷ TBMMZC, 3 Ağustos 1921, c.XI, s.411.

4 Ağustos 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantının gizli gerçekleştirilen üçüncü celsesinde İstiklal Mahkemeleri üyelerine verilecek olan yolluk ücretlerinin ve çalışmalarının karşılığında alacakları ücretlerin belirlenmesi hakkında Mehmet Şeref Bey söz alarak, Meclis'in belirleyip göndereceği arkadaşları sadece yolluk ücreti verileceğine dair karar verildiğini hatırlatmıştır. Görüşmenin gerçekleştirildiği toplantıdaki arkadaşlarının çoğunluğunun maliye bakanlığından olmadığını, söz konusu olan ücretlerin fazla olmadığını, görev verilen memura bu ücretlerin verilmesinin bir anlamda mecburiyet olduğunu onlarında bir yaşam şekillerinin olduğunu, bu görevlendirme sureti ile bir yerden başka bir yere gönderildiklerinden bu ücretin karşılanması da doğal olduğunu söylemiştir.³¹⁸ Gerçekleştirilen toplantıdaki kişilerin çoğunluğunun konunun özüne vakıf olmaması üzerine gerekli açıklamaları yaparak, İstiklal Mahkemesi üyelerine verilmesi gereken yolluk ücretlerinin gerektiği miktarda kararlaştırılmasına yardımcı olduğu bir konuşma gerçekleştirmiştir.

Sinop mebusu Rıza Nur Bey ve diğer mebus arkadaşları 5 Ağustos 1921 tarihli Meclis toplantısında Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisinin verilmesini isteyen kanunu teklif etmişlerdir. Bu toplantının birinci celsesi gizli olarak gerçekleştirilmiştir. Ve gizli olarak yapılan toplantının birinci celsesinde söz alan Mehmet Şeref Bey, ordunun başına güçlü birinin geçmesi gerektiğini, o kişinin de mutlak suretle Mustafa Kemal Paşa olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın ordu ile ilgili kararları Meclis'e gelerek sunması ve sonrasında gerçekleştirmesinin zaman kaybı olacağını ve aleyhimize bir davranış olacağını, bundan dolayı da Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisinin verilmesini istediğini, Paşa'nın üç aylık verilen yetki çerçevesinde yurdu düşmandan temizleyeceğine, Milli Mücadele'nin neticeleneceğine inancının olduğunu söylemiştir.

Gizli olarak gerçekleştirilen ikinci celsede de Paşa'ya Başkumandanlık yetkisinin verilmesi meselesi tartışılmıştır. Başkumandanlık yetkisi ile ilgili yasama ve yürütme gücünün bir kişide toplanması hususunda bazı mebuslar arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bunun üzerine Paşa Hazretleri gece bir takrir hazırlayarak bu konular üzerinde görüşmelerin, tartışmaların gerçekleşebileceğini söylemiştir. Başkumandanlık yetkisi tartışmaları sürerken söz alan Mehmet Şeref Bey, akşam verdiği takririn bu şekilde olmadığını ve verilecek olan yetki hususunda çelişkilerinin meydana geldiğini, Milli hakimiyet yetkisine sahip olan Meclis'in bu yetkiyi başkasına vermesinin söz konusu

³¹⁸ TBMMGZC, 4 Ağustos 1921, c.XII, s.156.

olmadığını, lakin yaşanan hadiselerin tehlikeli bir sınıra geldiğini, bundan dolayı da durumun hızla yürütülebilmesi adına Başkumandanlık yetkisinin Paşa Hazretlerine verilmesinin icap ettiğini, ancak milletin yasama gücünü kimseye vermeyeceğini, bundan dolayı da kanun maddesine Anayasa’da belirtilen kanun kuralları içerisinde yetkinin verilmesinin eklenmesi teklifinde bulunmuştur. Kimi mebuslarında söz almasından sonra oylamaya geçilmiş ve 183 kişi oylamaya katılmıştır. Bu 183 kişiden 13 kişi karşı gelmiş ve 169 kişi kabul etmiştir. Meclis reisi bu 13 kişinin güvensizlikleri ile Milli heyecanı azaltacaklarını düşündüğünü ifade etmiştir.³¹⁹ Millî Mücadele esnasında kararların hızlı bir şekilde alınması ve uygulanması adına Başkumandanlık yetkisinin tartışılmaksızın kabul edilmesi gerektiğine inanan Mehmet Şeref Bey, bu yetkinin sadece olağanüstü durum olduğundan verildiğini bu yüzden de bunun sınırlı bir yetki olduğunun vurgulanması gerektiğini dile getirmiştir.

Aynı gün gerçekleştirilen açık oturumda söz alan Mehmet Şeref Bey, kanun maddelerinin görüşülmesi esnasında söz alarak verilen bu kanunun tartışmasız kabul edilmesini istemiştir. Kanun 184 oyla müttefikan ile kabul edilmiştir. Kanunun kabul edilmesi ile Meclis’in tarihine, ırkına layık bir millet olduğunu ispat ettiğini, azim ve kararlılıkla düşmanın denize döküleceğini, Türk Milleti’ni düşman işgalinden kurtararak, bağımsızlığa kavuşturacak olan kişinin Mustafa Kemal Paşa hazretleri olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.³²⁰ Bağımsızlık ve Türkçülük anlayışını benimseyen Mehmet Şeref Bey Başkumandanlık yetkisinin en doğru kişiye verildiğine ve bu yetkiyi Mustafa Kemal Paşa’nın en doğru şekilde kullanacağına olan inancını vurgulayan bir konuşma gerçekleştirerek Milli Mücadele’ye ve Mustafa Kemal Paşa’ya olan bağlılığını vurgulamıştır.

11 Ağustos 1921’de gerçekleştirilen gizli toplantıda memleketi müdafaa etmek hususunda gereken acil tedbirlerin alınması, Jandarma teşkilâtının iyileştirilmesi ve Anayasa’nın bazı maddelerinin tekrardan düzenlenmesine dair verilen takrirlerin bir komisyona verilmesine dair görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, uzunca yapılan görüşmeler sonrasında yetkilerin tamamının Başkumandana verildiğini ifade etmiştir. Paşa’nın bu mesele ile kanun arasında bir tersliğin olduğunu belirttiğini, kendisinin de bir noktada tersliğin olduğunu belirttiğini, vekil, müvekkil sorununda ise, arzu ettikleri

³¹⁹ TBMMGZC, 5 Ağustos 1921, c.XII, s.166-167,178-180.

³²⁰ TBMMZC, 5 Ağustos 1921, c.XII, s.18-20.

zamanda müvekkillerin görevden alınabileceğini, bu haklarını saklı tutabileceklerini, madde de bu konuda açıklık olduğunu, arzu ettiği vakit müvekkilin vekilinden bir açıklama isteyebileceğini, müvekkilin vekili teftiş eden kişi olduğunu, “Başkumandanlık Kanunu” ile böyle bir yetkinin verilmediğini söylemenin doğru olmadığını, yetki vermedik demenin başka bir şey olduğunu dile getirmiştir. Ancak her şeyden önce ordu hakkında soru sormanın kimin hakkı? olduğunu sorarak, geri hizmetlerde karışıklıkların olduğuna kendisinin de şahit olduğunu, bunu da Meclis’in araştırmasının görevi olduğunu, bu konu hakkında Başkumandan’dan açıklama isteyebileceklerini, bu tartışmaların bu sebepten ileri geldiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur.³²¹ Başkumandanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa’ya verildiğini, yapılan kanun maddesinde vekil müvekkil meselesinin tam anlamıyla anlaşılamadığını bu yüzden de Mustafa Kemal Paşa’nın gerekli izahatları yaparak konuyu açıklığa kavuşturmasını istediği bir konuşma yapmıştır.

13 Eylül 1921 tarihinde gerçekleştirilen gizli toplantıda Hariciye Vekili’nin Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ile gerçekleştirilecek konferans hakkında araç ve gıda malzemelerinin eksikliklerinin giderilmesi üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, meselenin Tekalif-i Milliye ile alakalı olduğunu, en önemli noktanın Yahşiyan olduğunu, bütün mühimmatların bu noktada toplandığını, bu bölgede hastaların perişan olduğunu, burada 4 doktor, 1 operatör ve 500 yatak bulunduğunu, ancak yetersiz geldiğini, hastaların sokaklarda yattığını ifade etmiştir. Mülkiye meselesine de değinen Mehmet Şeref Bey, kimsenin bir şeyden haberi olmadığını ve dükkanlarının açık olduğunu, sonra verilen yetki dahilinde alınan kararların okunması üzerine Tekalif-i Milliye dahilinde ellerinde neleri varsa verdiklerini, kadınların eşekleri kendi elleriyle getirdiklerini, bir komisyon oluşturularak Tekalif-i Milliye emirleri dahilinde halktan erzak ve eşyaları toplamak üzere nokta kumandanı emrine 200 araba hazırlandığını, köylere de 500 kadar eşek verdiklerini, Kırşehir menzil müfettişinin 150 çuval un temin etmek istediğini, konuyu araştırdıklarını ve ihtiyaç olduğunu gördüklerini açıklamıştır. Asker kaçaklarının önüne geçmek için geçebilecekleri yolların araştırıldığını, zabitlerin bu ihtiyaçların temini noktasında halka sıkıntı çektirdiğini ve bundan dolayı bu görevin başına emin bir kişinin getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yahşiyan mevkiinde bir fırın inşa edildiğini, aynı fırından Keskin mevkiinde de yapılması gerektiğini sebep olarak da

³²¹ TBMMGZC, 11 Ağustos 1921, c.XII, s.208-209.

mevcut fırınların yetersiz geldiğini belirtmiştir. Yahşıhan mevkiinde çokça eşya olduğunu, teçhizat yapımında kullanılacak eşyaların toplanmasının gerekli olduğunu söylemiştir. Keskin mevkiinden Kırşehir mevkiine giden araçların bir daha dönemediğini, bunun hal çaresine bakılması gerektiğini, Kırşehir mevkiinde denetlemenin yapılabilmesi için İstiklal Mahkemesi'nin gönderilmesi gerektiğini, yolda ilerlerken tahrip olmuş dokuz köprü gördüğünü ve bunların 150 liralık bir masraf ile tamir edilebileceğini ve ulaşım sorununun son bulacağını ifade etmiştir.³²² Zafere olan inancı sayesinde Meclis kürsüsüne çıkarak Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlanabilmesi adına ordudaki gerekli eksikliklerin giderilmesi için çıkarılan Tekalif-i Milliye emirlerinin halka doğru anlatılamamasından doğan yanlışlıkların olduğuna, bu emirleri yerine getirmek üzere görevli olanların görevlerini layığıyla yerine getirmediğine ve Yahşıyan ve Kırşehir bölgelerindeki eksikliklere değinerek bunların giderilmesini isteyen bir konuşma yapmıştır.

24 Eylül 1921'de "*İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Layihası ve Dahiliye Encümeninin Mazbatası*" hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Dahiliye Müsteşarı olan Hamid Bey ilk olarak söz almış ve köyde bir teşkilatın gerekli olmasından, lüzumundan bahsetmeyi gereksiz gördüğünü, bunun herkesin eskiden beri kabul ettiği bir ihtiyaç olduğunu, Meclis'in çeşitli tarihlerde bu konu üzerine layihalar hazırladığını, ilk layihanın da Meclisi Mebusan tarafından görüşüldüğünü, Dahiliye Encümeni'nde görüşüldüğü halde Heyet- Umumiye'de kaldığını belirtmiştir. Aynı layihanın biraz düzeltilmişini bu layihada gördüğünü, ancak kanunun hazırlanışında kendisinin olmadığını ve bu kanunu kabul etmediğini, hükümetin bu teşkilatın birden değil de aksine yavaş yavaş uygulanması taraftarı olduğunu belirtmiş ve bu kanunun henüz uygulanamayacağı yerlerin olduğunu vurgulamıştır. Sonrasında görüşmeler gerçekleştirilerek mebuslar fikirlerini açıklamışlardır. Mehmet Şeref Bey de söz alarak, ilk defa hükümdar zihniyetinden uzak milli bir zihniyette kanun oluşturulduğunu, kanunun millete yük olmayacağını, milletin ihtiyacından doğan bir şey olduğunu ifade etmiştir. Meclis'in açılışından 1921 senesine dek yapılan kanunların milli ihtiyaçlardan doğan kanunlar olsa idi, Osmanlı Devleti'nin ve Türk Milleti'nin bu hale gelmeyeceğini, yapılan kanunlar Milli hayata uymadığı için Müsteşar Hamid Bey'in söylediği kanunların esasını oluşturamadığını, Tanzimat zihniyetinin son bulduğunu, Millet'in halk

³²² TBMMGZC, 13 Eylül 1921, c.XII, s.236-238.

zihniyetiyle yaşayarak, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçların bu anlayış ile karşılanacağını, kanun ve nizam yapmanın Millet'in hakkı olduğunu, nasıl ki kanun yapmak Meclis'in hakkı ise, nizam yapmanın da Meclis'in hakkı olduğunu, hükümetin kanunun nasıl uygulanacağını göstereceğini, talimatları oluşturacağını ancak nizam yapma hakkının ona verilemeyeceğini dile getirmiştir. Hamid Bey yanlış anladığını, nahiyelerinde nizam yapma yetkisine sahip olacaklarını söylemesi üzerine sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey, hükümet nizamname yapacak ise Milli iradeye yaklaşacaktır, hükümet resen nizamname yapamaz diyerek, Dahiliye Vekaleti'nin bu kanunun uygulanmasında görevli olduğunu, talimat yapabileceğini, ancak nizamname yapamayacağını, bunun arkadaşlarınca da kabul edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.³²³ Hükümetin kanun ve nizamname yapamayacağını, kanun ile nizamnameleri oluşturmanın halkın seçerek Meclis'e gönderdiği vekillerin, yani bu anlamda halkın bir görevi olduğuna dair bir açıklama yapmıştır.

29 Eylül 1921 tarihli oturumda encümene gönderilen “*İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Layihası ve Dahiliye Encümenin Mazbatası*”nın encümen tarafından incelenmesi bitmiş ve mazbatasıyla birlikte Meclis'e geri gönderilmiştir. Düzenlenen birinci madde üzerine görüşmeler gerçekleştirilirken Mehmet Şeref Bey söz alarak; Hamid Bey'in görüşlerinin geçersiz olduğunu, Meclis'in halkın yetki ve hukukunu düşünerek, diğer bir taraftan da hükümetin durumunu dikkate alarak oranlı bir güç oluşturarak kanun oluşturmak istediğini açıklamıştır. “*Nizam*” sözünün kaldırılmasına itiraz etme sebebini de şu şekilde açıklamıştır; yazılı hukuka uyan bir Millet olduğumuzu, örfi hukukla yönetilen bir Millet olmadığımızı, onun için yazılı hukukla yönetilen bir Millet'te her şeyin açık, anlaşılır olacağını, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde kabul edilemez nizamnameler yapıldığını, bunun için kabul etmediğini, hükümetin de şûralarında nizamname yapabileceğini ancak içinde bulunan koşullarda bir inkılap yaşadıklarını ve bu yüzden inkılaba uygun olarak halka bağımsızlık ve özgürlüklerinin verilmesini istediklerini belirterek, halka özgürlüğünü verince yapılacak kanunun sağlam olacağını ve kötü yorumlamalara yer bırakılmayacağını vurgulamıştır.³²⁴ Hükümetin nizamname yapamayacağını, bu konuda tek yetkili merciin Meclis olduğunu ve bu yüzden de teklifin reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir.

³²³ TBMMZC, 24 Eylül 1921, c.XIII, s.3-18-20.

³²⁴ TBMMZC, 29 Eylül 1921, c.XIII, s.58-60.

Görüşmelerin devamında İngilizler ile yapılacak olan esir değiş-tokuşu meselesi görüşülmüştür. Mehmet Şeref Bey de bu görüşmeler sırasında söz alarak, Malta’da tutuklu bulunan garnizoncular için İngiltere ile TBMM Hükümeti karşılıklı konuşacak ise söyleyeceği söz olmadığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın da belirttiği üzere bu garnizoncuları Türk Mahkemeleri’nin yargıladığını vurgulamıştır. Mustafa Bey, Hakkı Bey, Sami Bey gibi Türk kanunlarına göre mahkûm edilen kişilerin olduğunu bizzat kendisinin gördüğünü ve bu adamları tekrar mahkeme edemeyeceklerini, bu kişilerin cezalarını Türk hapishanelerinde geçirmeleri gerektiğini belirterek, “*Niçin İngiliz hapishanelerinde yatsınlar?*” sorusunu sormuştur. İngiltere’de bulunan esirlerin bunlardan ibaret olmadığını, Seydibeşir’de de esirlerimizin bulunduğunu, bu kişileri zorla “*Dozomi*” denilen suyun içine sokarak gözlerini kör ettiklerini belirtmiştir. Resmi evraklarla ispat edebileceği üzere, bahsi geçen kişilerin İstanbul sokaklarında gezerlerken protesto ettiklerini ve İngiliz Hükümeti’nin suçlarını örtmek için Bab-ı Aliye başvurarak, bu kişilerin sevk edilmesini istediklerini söylemiştir. Hariciye Vekaleti’nin bu kişilerin Divan-ı Harpte yargılandıkları konusu üzerine dikkatini çekmek istemiştir.³²⁵ Mehmet Şeref Bey, bahsi geçen yedi kişinin Türk yargısınca mahkûm edildikleri ve cezalarının da Türk hapishanelerince çekilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

13 Ekim 1921 tarihinde Fransızlarla yapılacak olan dostluk antlaşması üzerine gerçekleştirilen toplantının ikinci celsesi gizli olarak yapılmıştır. Bu görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, maddelerin üzerine konuşmadan evvel Fransızlarla savaş halinde bulundukları sırada Fransızların kendi içlerinde gerçekleşen siyaset üzerine bizlerle dostluk antlaşması yapmak durumunda kaldıklarını ifade etmiştir. Gücü yetecek olsa bu antlaşmayı kabul etmeyeceğini belirterek işgalin ardından genel af ilan etmek istediklerini söylemiştir. Bu konu üzerinde durarak, bir genel af ilan edileceğini, bu genel affın ilanı için memlekette tamamen düzenin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bir Müslüman evine döndüğü vakit mallarının Hristiyan elinde kalması üzerine bunları geri istediğinde kovulduğu örneğinden yola çıkarak Hükümet’in antlaşmaya “*hukuk-u şahsiye müstesna kalmak üzere*” şartını koyması gerektiğini ifade etmiştir. Genel af ilan edilen yerlerde kişi haklarının düşmediğini, bu görüşün Türk kanunlarında mevcut olduğunu, bunu anlatmak için ise daha açık olması gerektiğini belirtmiştir. Kamu hukukunun yanına kişi

³²⁵ TBMMGZC, 29 Eylül 1921, c.XIII, s.244-245.

hukukunun da eklenmesi konusunda heyetin başarılı olmasının daha yararlı olduğunu vurgulamıştır.

İkinci bir konu olarak, antlaşmanın yedinci maddesinde yer alan azınlıklar hukukunun Misak-ı Milli dahilinde kabul edildiğini belirterek, aslına bakılacak olur ise Kanunu Esasiye'ye göre azınlıklar meselesinin mevcut olmadığını, bunların da tebaadan sayıldığını söylemiştir. Yani bir Müslüman ile bir Hristiyan'ın aynı hukuka dahil olduğunun altını çizerek Kanunu Esasi'ye göre gerekli olanın bu olduğunu açıklamıştır. Bu noktada Kilikya bölgesi hakkında Fransızlar ile antlaşma imzalarken henüz antlaşmanın daimî bir antlaşma olmadığını, çünkü Fransızların bu konuda müttefikleri ile genel barış akdedilirken, sürekli bir antlaşma yapacaklarını belirttiğini, o zamanda yapılan antlaşmanın da genel barışa kadar ertelenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu sebep ile de Fransızların Kilikya Bölgesi için Türklerle antlaşma yapmadığını, Kilikya bölgesi üzerine antlaşmaya genel barışa ilişkili olduğuna dair bir madde koyduklarını, bu maddenin de azınlıklar hukuku olduğunu, azınlıklar hukukunun da herkesin bildiği üzere Saint Germain Antlaşması'nda söz konusu edildiğini belirtmiş ve bu hukuku okuduğunu ve söz konusu olan maddeden başka bir şey olmadığını söylemiştir.

Rum ve Ermeni vatandaşlarında aynı hukuka sahip olduklarını ve hatta Rum ve Ermenilerin Türklerden çok hakka sahip olduklarını, bu yüzden de şimdi burada bu konunun söz konusu edilme sebebinin ne olduğunu sormuştur. Aslında Fransızların, TBMM ile müttefik devletler arasında anlaşılan azınlıklar hukuku esas olacak ve uygulanacaktır dediklerini, bu şekilde de gelecekte gerçekleşecek olan barışa binaen Türkleri şimdiden bağlamak istediklerini belirtmiştir. Ordunun başarılı olması sonrasında gerçekleşecek olan barış antlaşmasında Garbi Trakya ve Yunanistan'da kalan Müslümanların haklarının ne olacağını ve bu ahaliye karşı Fransızların bize karşı neyi üstlendiğini sormuştur. Sadece Kilikya bölgesini taahhüt ettiklerini ve eğer madde sadece Kilikya bölgesine ait olsa idi bu şekilde maddeyi kabul edebileceklerini ifade etmiştir. Gelecekte yapılacak olan barış antlaşmasında kendilerinde ümit bekleyenlerin olduğunu, onların bugün için Türkiye'den koptuklarını ancak gelecekte yapılacak antlaşma ile tekrardan Türkiye'ye dahil edileceklerine dair ümitleri olduğunu, Balkanlardaki Müslüman halkın unutulmaması ve orada bırakılmaması gerektiğini, bunun için gönderilen heyetin buradaki vatandaşlarımıza karşı garanti almalarını ve bu yönde çalışmalarını rica etmiştir.

Bir başka konu olarak, sekizinci maddedeki, “*sekenesi muhtelit bulunan İskenderun limanı için Fransa Hükümeti bir usulü mahsusa tesir edecektir*” denildiğini ve bu maddedeki “*sekenesi muhtelit*” kelimesine itiraz ettiğini, bunun yerine “*İskenderun Limanı için Fransa Hükümeti falan falan şekli tatbik edecektir*” denmesinin daha iyi olacağını, Fransızlarla farklı görüşlerde olduklarını bunun için de “*sekenesi muhtelit*” kelimesinin kullanılmaması gerektiğini bu bölgelerde Türkler’in çoğunlukta olacağını açıklamıştır.

Bir başka konu olarak dokuzuncu maddede “*Türkiye ile Suriye arasındaki hudut, İskenderun ile Beyabir mevkii arasındadır*” denmesinin belirsizlik oluşturacağını, bu maddenin genel kurmay tarafından belirli bir şekle konması gerektiğini vurgulayarak, bu gibi belirsizlik meselesinin daha önce de meydana geldiğini ifade ederek Berlin Antlaşması’nı örnek göstermiş, bu antlaşma ile yirmi iki köyün kaybedildiğini açıklamıştır. Fransızlar ile de tarihte bu gibi belirsizliklerden meydana gelen karışıklıkların yaşandığını ifade ederek kelimelerin doğru kullanılması gerektiğini, daha önce Fransızlarla Kanuni arasında yapılan kapitülasyon antlaşmasının üç senelikken üç yüz sene kullanıldığını örnek göstererek açıklamıştır.

Bir başka konu olarak, “*müessese-i saltanat Sultan Osman’ın kabrinde Türk Bayrağı keşide edilebilecektir*” maddesindeki “*edilebilecektir*” kelimesinin kaldırılmasını Hariciye Vekilinden rica etmiştir.

Bir başka konu olarak on üçüncü maddede geçen “*hakkı intifai veya arazi ve emlâki bulunanların kema fissa bık haklarını istifadede devam edilecektir*” tarzındaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere belirlenen hatta uyulmayacağını, bu hattı bozacaklarını bu yüzden bu maddenin de açıkça belirtilmesi gerektiğini ifade ederek, “*öteki tarafın bu arazi üzerinde kontrolü yoktur veya müdahalesi tahtında değildir*” gibi bir maddenin eklenmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

Daha sonra eğitim konusuna da değinerek ülke içerisinde yabancı okulların açılmasına müsaade edip etmeyeceklerini müzakere ederek bir neticeye varmalarını rica etmiştir.³²⁶ Yapılacak olan antlaşmada açık, anlaşılır, herhangi bir ikilem meydana getirmeyecek ve akıllarda soru işareti oluşturmayacak kelime ve cümlelerin kullanılmasının verilen Millî

³²⁶ TBMMGZC, 13 Ekim 1921, c.XIII, s.298-303; Sevgil, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM’deki Faaliyetleri”, s.100-103.

Mücadele’de aksaklıkların çıkmasına mâni olacağı, haklılığımıza gölge düşürmeyeceği vurgusunu yapmaktadır.

27 Ekim 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi ve arkadaşları, genel masrafların kontrolü için bir encümen kurulmasına dair taktir vermişlerdir. Bunun üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey kendisinin daha önce Meclis’e sunduğu ve Layiha Encümeni’ne gönderilen bir teklifinin olduğunu söyleyerek, kendisinin Meclis’e sunduğu kanun teklifinin de bu taktirde istenilenleri kapsadığını söylemiş ve o kanun çıktığı vakit bu taktire gerek kalmayacağını belirtmiştir.³²⁷

Mehmet Şeref Bey, 14 Kasım 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda, “*Dahiliye memurinine dair kanun teklifi, Belediye vergilerinin çoğaltılmasına dair kanun teklifi ve İdare-i Örfiye’ye dair kanun teklifi*” olmak üzere üç kanun teklifinde bulunmuştur ve üç kanun teklifi de Meclis Reisi tarafından Layiha Encümeni’ne gönderilmiştir.³²⁸

“*Hıyanet-i vataniye’den mahkûm Trabzonlu Mavna Reisi Rasim ile arkadaşları*” hakkında Adliye Encümenin mazbatasının³²⁹ görüşüldüğü 19 Kasım 1921 tarihli toplantıda Adliye Encümeni’nin mazbatasının okunmasının akabinde söz alan Ertuğrul mebusu Mustafa Kemal Bey okunan mazbatada suç olmadığını, ancak resmi kararın açıklandığı belgede suç işledikleri yönünde bir karar olduğunu söyleyerek, resmi evrakın okunmasını istemiştir. Resmi evrakın okunmasından sonra Kırşehir mebusu Müfit Bey bunun bir suç olmadığını, konunun Ticaret Mahkemesi’nde görüşülmesi gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra söz alan Mehmet Şeref Bey, hakimlerin iki şeye dikkate aldıklarını, birincisinin maddi delilleri, ikincisinin ise vicdan olduğunu belirterek, hakimlerin bunu araştırırken dikkate almaları gereken şeyin suç olup olmadığı olduğunu belirtmiştir. Hâkimin savunmanın olup olmadığını dikkate almadığını söyleyerek, buna gerekçe olarak da adamların fırtınadan ötürü malları denize attıklarını söylediklerini göstermiştir. Kanunu orada uygulayanın yalnızca hâkim olmadığını, TBMM adına genel hukukun muhafazası için memur olan savcılarında “*maskaralık*” ettiklerini söyleyerek, esas yasal kovuşturmayı yapanların savcılar olduğunu vurgulamıştır. Adaleti memleketin dört bir yanına dağıttığımız tarihten sonra yaşatmaya gayret edilen bu memleketin

³²⁷ TBMMZC, 27 Ekim 1921, c.XIII, s.280.

³²⁸ TBMMZC, 14 Kasım 1921, c.XIV, s.205.

³²⁹ Mazbata için bkz. TBMMZC, 19 Kasım 1921, c.XIV, s.264-265.

günbegün biraz daha yükseleceğini, verilen kararın oldukça berbat bir karar olduğunu, kararı içeren resmî belgenin Meclis'e nasıl sunulduğuna hayret ettiğini, yanlışlığın asıl sebebinin Hıyanet-i Vataniye kanunlarını uygulayacak memurların, “*bidayet mahkemeleri*” tamamen kuşku ve hayallere kapılarak, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na dayanarak kararlar vermeleri için seçilmediklerini, TBMM'nin onurunu gözeterek adaleti gerçekleştirmek için görevlendirildiklerini söylemiştir. Adaleti sağlamak ile görevli hakimlerin görevlerini icra ederlerken hislerinden arınmaları gerektiğini savunmuştur. Şayet hisleriyle hareket eden ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu kötüye kullanan hakimler var ise bunların Adliye Vekaleti tarafından bulunarak, sınırların dışına çıkarılmasını istemiştir.³³⁰ Hâkimlerin ve savcılarının görevlerini layıkıyla yerine getirmediklerini belirterek, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kararsız kişiler tarafından uygulanmasının memleketi bir çıkmaza sürükleyeceğini savunmuştur.

26 Kasım 1921 tarihinde Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumluluklarının görüşüldüğü toplantıda Mehmet Şeref Bey söz alarak; her bir kanun maddesinin ihtiyaç celp ettiği vakit yapılmasını, millete bağlı olmak sebebiyle yapılan kanun maddelerinin hatalı olacağını, masa başında oturarak kanunların yapılamayacağını, yapılan kanun maddesinin ihtiyaca cevap verip vermediğini anlamak içinde Meclis'in toplanma sebeplerini araştırmanın lazım olduğunu, Meclis kurulduğu vakit üç kuvvetin olduğunu, birincisinin “*Hükümdar*”, ikincisinin “*Hükümet*”, üçüncüsünün ise “*Yasama Gücü yani Kuvve-i Teşriye*” olduğunu, birçok tecrübeler sonrasında hükümet başında bir Hükümdar ve Yasama gücünü temsil eden Milli Meclis şeklinde bir çözüm bulunduğunu ifade ederek, Meclis toplandığı vakit Hükümdarı olmadığını, esaret altında olduğunu, aynı şekilde Halife'nin de esaret altında olduğunu ve bu yüzden Millet Meclis'i oluşturulduğunu söylemiştir. TBMM'nin yasama ve yürütme işlerini yürütmesi için meydana getirildiğini, bu şekilde oluşturulan Meclis'te de karışıklıkların olmasının normal olduğunu, yasama yetkisini elinde barındıran Meclis'in, yürütme yetkisini de elinde barındırmasının uyumsuzluk yaratabileceğini vurgulamıştır. Tarih-i Meşrutiyette bu şekilde iki olayın yaşandığını, birincisinin bizim olaya benzeyen konvansiyon olduğunu, diğerinin ise 1875 tarihinde Fransa'da “*Makmahonun*” idaresinde meydana gelen süreç olduğunu ancak bu iki sürecinde bizim oluşturduğumuz Meclis'in bunlardan daha üstün ve bunlara benzemeyen bir yapı olduğunu ifade etmiştir. Kimseden hukuk dersi almadıklarını,

³³⁰ TBMMZC, 19 Kasım 1921, c.XIV, s.264-267.

TBMM'nin hazır bir şekilde ortaya çıktığını, yasama yetkisini elinde bulunduran Meclis'in, yürütme işlerini ayrı ayrı mebuslara vererek, onların bu görevi yürütmelerini savunduklarını, bunu da en güzel savunanın Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'in olduğunu ifade ederek, vekillere bir iş yapmak için yetki verilmek istenmediğini, bunun hassas bir nokta olduğunu, sorumluluk verirken Hükümdarlık haklarını hiçbir şekilde Heyet-i Vekile Reisi'ne vermediklerini, onu vermemek için şart koştuklarını, siyaset kararlarında genel olarak kışkanç bularak verecekleri kararlarını düşündüklerini, çünkü verecekleri şeyin milletin hakkı olduğunu açıklamıştır. Vekilleri daima gözetim altında tuttuklarını ifade etmiştir. Eğer bir vekil tayin etmek bir vazife hak ise, o hakkında karşısında bir de vazife vardır demiştir. Vekillerin sorumlulukları hakkında, Heyet-i Vekile bir karar aldığı zaman, ortak imza ettikleri karardan ötürü bir sorumluluk alıp almadıklarını sormuştur. On senedir ülkede meşrutiyetin yarattığı sarsıntı sonrasında nasıl bir etki yarattığını sormuş ve hakiki meşrutiyeti değil, *“meşruiyet-i câliye”*yi takip ettiklerini, hakiki meşrutiyetin ise hakiki özgürlük olduğunu söyleyerek Meclisin sadece bunun için toplandığını vurgulamıştır.

Tanzimat Fermanı'nın devlete zarar verdiği örneğini vererek, Tanzimat İlan'ındaki yanlışlıkların TBMM tarafından da yapılmasına izin verilmemesi gerektiğini anlatmıştır. *“Halkın hakkını halka vermelidir”* diyerek Meclis'in adeta *“halkın sesi”* olduğunu, halkın iradesini yöneten Meclis'in ilk yaptığı faaliyetin *“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”* olduğunu ve *“İrade-i Nevahiye Kanunu”* ile de bu attığı adımı ilerlettiğini açıklamıştır. Mebusların bir noktada çekincelerinin olduğunu onunda *“Millele cahil”* denmesinin olduğunu ancak kendisinin bunu kesinlikle kabul etmediğini ve reddettiğini beyan etmiştir. Türk köylüsünün okuma ve yazmasının olmadığını, bunun da hükümetin suçu olduğunu, cahil denilen Millet'in ise yok olmak üzere olan bir memlekette Sakarya zaferini getirdiğini ve yine cahil denilen halkın mebusları Meclis'e gönderdiğini hatırlatmıştır. Bu Meclis'te tekrardan saray saltanatı kurulursa bunun tekrardan köylünün ezilmesi demek olduğunu vurgulayarak ve *“lanet olsun böyle meşrutiyete”* diye tepki göstermiştir.

Halk hükümeti hakkındaki fikirlerini de şu şekilde dile getirmiştir; *“Halk Hükümeti'nin”* aynı zamanda *“Millet Hükümeti”* olduğunu ve bunun *“Âdem-i merkeziyet”* olmadığını, Komünizmin de *“Âdem-i merkeziyet”* olmadığını, *“Halk Hükümeti'nin akıl, idrak, iz'an hükümeti ve nihayet Halk Hükümeti'nin Millet'in kendi samimiyetinden doğan bir hükümet”* olduğunu, Halk Hükümeti'nin *“birbirinden kopmayacak halkalar”* olduğunu

ve “o halkaların birbirinden hiç kopmayacak üzere perçinlendiğini” ifade etmiştir. Perçini vuracak olanın ise TBMM olduğunu söylemiştir. Ülkemizde “Meclis Hükümeti sisteminin” gayet başarı ile yürütüldüğünü, bu yüzden halkında henüz şikâyeti yok iken böyle bir konunun gereksiz olduğunu, böyle bir kanuna gerek olmadığını söyleyerek, böyle bir kanun düzenlemesi yaparak mevcut işleyişe zarar vermemeleri gerektiği üzerinde durmuştur. Gerçekleştirilen görüşmelerde Heyet-i Vekile’nin görev ve sorumluluğuna dair fikirlerde hem fikir olduğunu, sadece kanuna karşı olduğunu, çünkü hazırlanan tasarıda kanun ile alakalı bir noktanın olmadığını ifade etmiş, ayrıca konuşmasının devamında “Kabine sistemini” desteklemediğini şu sözleri ile açıklamıştır:

“Mesul bir Kabine istiyorsunuz. Bunun başına Hükümdarı koymadıkça Muvazene-i Kuvayı meydana getiremezsiniz. Sebebi; Heyet-i Vekile Reisini intihap ettiğiniz hükümet kabine şeklinde teşekkül etti. Vekiller münferiden dairelerden mesuldürler. Heyet-i Vekile ile Meclis-i Milli arasında bir hadise çıkar. ...O vakit bunu halledecek kimdir efendiler?”.

Bunun üzerine Mersin Mebusu Selahaddin Bey söz alarak meseleyi “Meclisi Ali’nin” çözeceğini söylemiştir. Sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey, Meclis-i Ali’de yürütme kuvvetinin olmadığını, yasama kuvvetinin olduğunu ifade ederek, yasama kuvvetinden başka bir şey kalmayacağını, yürütme yetkisinin kaybedileceği konusunda görüş beyan etmiştir. Bütün yetkinin Meclis Reisi’ne verilmesi sonrasında mebusların kararlarını kimin onaylayacağını sorarak yetkilerin kısıtlandığını vurgulamıştır. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey “Hakkı Hükümet” verdiklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine Mehmet Şeref Bey, “Hakkı Hükümet” ile “Hakkı Hükümdar” arasında bir farkın olmadığını söyleyerek, işleyişin düzeltilmesi gerektiğini konusunda ısrarcı olmuştur.³³¹ Kısaca diyebiliriz ki, Mehmet Şeref Bey, TBMM’nin Halk Hükümeti’ni oluşturduğunu ve düşmanın yurttan defedilmesi sonrasında hükümetin şeklinin nasıl olması gerektiğinin görüşülmesi gerektiğini söyleyerek kanuna karşı gelmiştir.

29 Kasım 1921’ de Mehmet Şeref Bey, Belediye vergilerinin arttırılmasına dair bir teklif vermiştir ve teklifin okunmasından sonra söz alarak neden bu teklifte bulunduğuna dair şu açıklamalarda bulunmuştur:³³² Her şehre ticaret yapmak için birçok kişinin geldiğini, o şehirde oturduğunu, para kazandığını ve sonra gittiğini, o şehrin gelişimine katkılarının

³³¹ TBMMZC, 26 Kasım 1921, c.XIV, s.347-353.

³³² TBMMZC, 29 Kasım 1921, c.XIV, s.391.

olmadığını söylemiştir. Bu teklifi o şehre gelerek ticaret yapanlarında o şehre katkılarının olmasını sağlamak amacıyla verdiğini söylemiştir. Belediye vergilerinin çoğaltılmasına dair kanun teklifi Layiha Encümenince reddedilmiştir.³³³

5 Aralık 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Fransızların boşalttıkları yerlerde genel af ilan edilmesine dair kanun sebebiyle yapılan görüşmelerde Yusuf Ziya Bey, Fransızlarla imzalanan anlaşmanın henüz Meclis tarafından incelenip, doğrulanmadığını bu yüzden af kanunu yapmanın doğru olup olmadığını sorması üzerine Mehmet Şeref Bey söz alarak, görüşmeler yapıldıktan sonra Meclis'ten geçmediği zaman uygulanmaması gerekmez demiştir.³³⁴ İmzalanan antlaşmanın maddelerinden Meclis'in haberinin olduğunu ve bu yüzden antlaşma imza edildikten sonra beklemeksizin bir kanun yapılabileceğini vurgulayarak, kanun teklifinin kabulü yönünde fikir beyan etmiştir.

Aynı toplantıda Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey ve iki arkadaşının, düşman işgalinden kurtulan Gaziantep halkına yardım edilmesine dair kanun teklifi üzerine yapılan görüşmelerde yardımın yapılması yönünde mebusların çoğu fikir birliğinde olmasına rağmen bütçenin yetersiz olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Sadece Gaziantep şehri değil, birçok şehrin bu yardıma ihtiyacının olduğu vurgulanmıştır. Lazistan Mebusu Osman Bey söz alarak, 7 Mart tarihindeki görüşmelerde “*Gaziantep şehrini altından yapacağız*” sözünü verdiklerini hatırlatmıştır. Oysa şimdi altın istemediklerini, sadece orada yıkılan evlere, cesurca savaşan savaşçılara yapılmak üzere az bir miktarda yardım istediklerini ve bu teklifin kabul edilmesini istediğini ifade etmiştir. Mehmet Şeref Bey söz alarak, 7 Mart tarihinde verilen sözü de hatırlatarak istenilen yardımın verileceğine inandığını belirtmiştir. Mebusların para yoktur itirazına karşı da nakit olarak yardım istenilmediğini, yardımın Maliye Vekaleti'nin o bölgeye yapacağını bir havaleden ibaret olacağını ifade etmiştir. Mebusların havalenin ne olduğunu sorması üzerine de o bölgedeki halkın vereceği bir para olduğunu ve bunun da kati bir şeklinin olmadığını açıklamıştır.³³⁵ Mehmet Şeref Bey vatanın savunulması esnasında çoluk, çocuk, kadın, erkek hep birlikte mücadele edildiğini, şimdi bu teklifte canını dişine takarak düşmanı

³³³ TBMMZC, 29 Kasım 1921, c. XIV, s.391.

³³⁴ TBMMZC, 5 Aralık 1921, c.XV, s.17.

³³⁵ TBMMZC, 5 Aralık 1921, c.XV, s.21-26.

defetmek için uğraşan Gaziantep halkının şehrinin tadilatına dair yardım amacıyla istekte bulunduklarını hatırlatarak bu teklifin kabul edilmesini istemiştir.

6 Aralık 1921 tarihinde “*Koçarlı nahiyesinin Geduşlu karyesinden Deştiban Halil hakkında*” TBMM’nin meşruluğuna karşı yaptığı isyan dolayısıyla üç sene kürek cezasına çarptırılmasına dair verilen karar mucibince yapılan görüşmelerde söz alan Aydın mebusu Esad Efendi, “*Malûmuâlinizdir ki, kusursuz insan arayanlar insansız kalır*” demiş ve yaklaşık altmış yaşlarındaki bu zatın Ramazan ayının da vermiş olduğu açlık üzerine kötü şeyler söylediğini TBMM’nin büyüklük göstererek affetmesi gerektiğini, insanları çürütmekten vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu konu üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey³³⁶, Esad Efendiye katıldığını, insanların ani ruh değişiklikleri olabileceğini, bu yüzden söylenen şeyleri suç sayarak insanları hapse atmanın doğru olmadığını söyleyerek, affedilmesi gerektiğine dair görüş bildirmiştir.

Aynı toplantının devamında vatana ihanet suçundan dolayı mahkûm edilen “*Konya’nın Sungurlu mahallesinden Hacı Mustafaoğlu Ragıp*” hakkındaki idam kararı üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, Kütahya mebusu Ragıp Bey’in yeterli delillerin olmamasına istinaden idam kararının 15 yıl kürek cezasına çevrilmesine dair takriri üzerine bu konu hakkında görüşlerinin olduğunu söylemiştir. Karar yetkisinin Meclis’e ait olduğunu, Ragıp Bey’in hakkındaki takriri uygun bulduğunu ve bu takririn kabul edilerek verilen cezanın hafifletilmesini istemiştir.³³⁷ Asıl mesleği avukatlık olan Mehmet Şeref Bey, mesleği icabı hâkim olduğu hukuk alanındaki bir konu olan Ragıp Bey’in cezasının kürek cezasına çevrilebileceğini belirtmiştir.

8 Aralık 1921 tarihinde gerçekleştirilen ictimada vatana ihanet suçundan suçlu bulunan bir kısım suçluların affı hakkındaki kanun sebebiyle yapılan görüşmede Mehmet Şeref Bey af yanlısı bir görüşe sahip olmuştur. Kurulan “*Milli Hükümet*”’in birçok konuda mücadele etmek durumunda kaldığını söylemiştir. Meclis kurulduğu vakit belirlediği amaç üzerine ihanet edenleri cezalandırmayı uygun bulmuştur. Meclis’e bildirilen af kanunun şimdi zamanı olup olmadığının müzakere edilmesi gerektiğini söylemiştir. Adalet üzerine kurulan devletin isyan edenleri cezalandırdığı gibi itaat edenlere de iyi davrandığını, eğer bir ceza söz konusu ise affın da söz konusu olabileceğine değinmiştir.

³³⁶ TBMMZC, 6 Aralık 1921, c.XV, s.45.

³³⁷ TBMMZC, 6 Aralık 1921, c.XV, s.53.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun vatana ihanet edenleri cezalandırmak üzere çıkarıldığını belirterek artık afların gerçekleşmesi, insanların kaybedilmemesi gerektiğini söylemiştir.³³⁸ Bu af kanunun kabul edilmesi gerektiğini, kanun kabul edildiği vakit Milli davanın daha iyi yapılabileceğini ve bu tip isyanların artık olmayacağına dair inancı olduğunu söylemiştir.

Aynı toplantıda Mehmet Şeref Bey'in verdiği Dahiliye memuruna dair kanun teklifine dair Layiha Encümeninin mazbatasını Meclis Reisi tarafından Maliye Kanuna ve Dahiliye Komisyonuna devredilmiştir.³³⁹

Mehmet Şeref Bey 10 Aralık 1921 tarihli toplantıda Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından rütbeleri alınan, askerlikten uzaklaştırılan ve altı ay hapse mahkûm edilen Tabip Kaymakamı Ziaeddin Bey ile Hesap Memuru Bitlisli Cemal Efendi'nin affedilmesine ve rütbelerinin iade edilmesine dair kanun teklifinde bulunmuştur ve bu teklif Meclis Reisi tarafından Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁴⁰

12 Aralık 1921 tarihinde askeri durum hakkında ve orduya gereken askeri ihtiyaçların temini konusunda Müdafaa-i Milliye Vekili'nden istenilen açıklama üzerine ikinci celsesi gizli olarak yapılan toplantı da söz alan Mehmet Şeref Bey, İngiliz Hükümeti'nin siyasetinin temel noktasının ticaret olduğunu, Hindistan'ı da ticaret meselesi yüzünden işgal ettiğini, İngilizler'in kendilerini ön plana atmadan, amaçlarını farklı gösteren bir siyaset takip ettiğini, İngiltere'de yaklaşık iki milyona yakın işsiz ve açın bulunduğunu ve bu insanların doyurmak istediklerinden bu şekilde bir siyaset takip ettiklerini vurgulamıştır. Türk Milleti'ni ezmek amacını güderek, gelecekte Hindistan, Irak, Suriye merkezlerini ele geçirebileceğini düşündüklerini ifade etmiştir. İngilizlerin bu bölgeleri ele geçirerek, Mekke'yi ele geçirerek, Hilafet Makamını himayesi altına alarak, ibadethanelerinizi yerindedir şeklinde bir tutum sergileyerek buralardan kazanç elde etmeyi ve aç olan halkını doyurmayı güden bir siyaset takip ettiğini dile getirmiştir. Asya toplulukları olmazsa, İngilizler'in mallarını satacakları yerlerin olmadığını, bundan dolayı da Doğu'da Türkleri ezmesinin önemli bir mesele olduğunu, İngilizlerin bütün bu gayelerini gerçekleştirebilmesindeki tek şeyin başarılı bir casusluk teşkilâtına sahip

³³⁸ TBMMZC, 8 Aralık 1921, c.XV, s.70-71.

³³⁹ TBMMZC, 8 Aralık 1921, c.XV, s.62

³⁴⁰ TBMMZC, 10 Aralık 1921, c.XV, s.82.

olmasından ileri geldiğini söyleyerek, bu casusların Türklerin içlerine de sızdıklarını, “*Mustafa Sagir*” idamını örnek göstererek belirtmiştir. Tarihi öneme haiz Meclis’te hislerle hareket edilmemesi gerektiğini, İngilizlerin casusluk faaliyetlerini niçin yaptıklarını sorgulamaktansa o faaliyetleri engellemek gerektiğini açıklamıştır. Meclis’in çekinceye olduğu bir durumun olduğunu, hükümetin “*Kabine Usulü*” olmaması ve “*Milli Meclis*” şeklinde olmasını arzuladıklarını ifade ederek, yasama ve yürütme gücüne sahip olduğu halde sadece Yasama Meclisi’ne dair tüzüklerin olduğunu beyan etmiştir. İç tüzüğe güvenmek için de Heyet-i Vekile ile olan ilişkileri düzenleyemediklerini belirtmiştir. Yasama ve yürütme görevine sahip olan Meclis, Heyet-i Vekile ile olan ilişkilerine ve ona vereceği yön noktasında güven verecek bir iç tüzük yapılmış olursa vekillerle görüşülebileceğini, bundan dolayı sorunun tamamen çözülemediğini ve Meclis’in yasama vazifesini bir yana bıraktığını, yürütme vazifesini de Heyeti Vekile’ye bıraktığını ifade etmiştir. TBMM’nin dış siyasette ana hattının Batı değil de Doğu olduğunu, siyasette samimiyet olmadığını ifade ettiklerini, lakin samimiyet olduğunu, Doğu siyasetinin ana hattının belirlendiği günden beri samimi bir şekilde takipte bulunmuş olsaydık, siyaseti samimi bir şekilde ilerletebilseydik bu sorunun meydana gelmeyeceğini ileri sürmüştür. Tam İnönü Harbi’ni takiben barış sözü meydana gelmeseydi sınırlarının yatışmayacağını, yine aynı şekilde Sakarya Meydan Savaşı’nı takiben Franklen Buyyon’un gelerek barış sözü etmiş olması sayesinde sınırlarının yatıştığını ifade etmiştir. Franklen Buyyon’un gelerek barış sözü etmesi üzerine Buyyon’u Rusların sıkıntıya düşürdüğünü, Türklerin Bolşevik olmamasına rağmen, Ruslar ile siyasetinin uyuşmasından ötürü Rusların biz Türklere yardım ettiğini söylemiştir. Konuşmasının devamında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Şanlı başlayan bu tarihi yine şanlı yaşatmalı veyahut bütün bu yük enkazının altında Meclisle beraber gömülmeliyiz. Bunun başka bir yolu yoktur. Biz burada oturalım, Dahiliye Vekâleti iş görmüyor, Nafia Vekâleti bunu yapmıyor, bilmem ne diye söyleyelim. Bu olmaz”.

Zayıflık göstermemenin başarının ilk şartı olduğunu, Anadolu’nun mücadele gücünü kaybettiğini lanse ettiklerini, lakin Anadolu insanının hiçbir zaman kılıçlarını ellerinden bırakmadığını açıklamıştır. Düşman istilasından kurtulmak ümidiyle bütün kaynaklara başvurularak, bu kaynakların temin edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu sorundan kurtulmanın iki önemli yolunun olduğunu, birincisinin casuslara karşı kesinlikle zayıf durmamak gerektiğini, ikincisinin ise, bütün Meclis olarak vaziyete hâkim olması ve

düşmanın yurttan temizlenmesi olduğunu vurgulamıştır. “İrşad komiteleri” kurarak insanlara doğruları anlatmaları gerektiğini ve Meclis’in düşmanı yurttan kovmak için vaziyete el koyması gerektiğini ifade etmiştir.³⁴¹ Kurulan Meclis’in amacının dışına çıkarak Dahiliye Vekâleti çalışmıyor, Nahiye Vekâleti çalışmıyor diyerek eleştirilerde bulunarak, kendi içimizde tezatlıklara düşerek, düşmanın istediği vaziyete gelmemenin, asıl amacın yapılan Milli Mücadele’yi kazanmak ve güçlü bir Meclis kurmak olduğunu unutmamak olduğunu, tek elden mücadelenin sonuna dek yapılması gerektiğini vurgulayan önemli bir konuşma yapmıştır.

Layihâ Encümeni; İdare-i Örfiye kanunun görüşüldüğüne dair tutanağını Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Encümenlerine havale etmiştir.³⁴²

24 Aralık 1921 tarihinde “*Veliaht Abdülmecit Efendinin Meclis Riyasetine gönderdiği mektup ve Müdafaa-i Milliye Vekâlet’inden istizah*” istemesi üzerine gizli olarak gerçekleştirilen üçüncü celsede söz alan Mehmet Şeref Bey, Veliaht Abdülmecid’in İstanbul’un işgali ve mebuslarının Malta’ya sürgüne gönderilirken nerede olduğunu sormuştur. Anadolu’da Millî Mücadele gerçekleşirken İzmit bölgesinde İngilizlerle mücadele edilirken Veliaht Abdülmecid’in İstanbul’da hastanelere giderek tebrikler ettiğini, Sevr Antlaşması’nı imza etmekten başka hal çarenin bulunmadığını savunduğunu söylemiştir. Bir örnek vererek babasını kaybettiğinde oldukça üzüldüğünü ama sonunda evine giderek normal hayatına devam ettiğini belirtmiş ve bu Millete Fatihleri, Yıldırımları, Yavuzları getirenin bu hanedan olduğunu ancak artık hakimiyetin Millette olduğunu söyledikten sonra ve vatani uğruna insanların canını dişine takarak mücadelelerinden sonra Hanedandan cılız bir ses duyulduğunu ifade etmiştir. Kurtuluşun anahtarının Anadolu’da olduğunu söylemiştir. Anadolu’da insanların canını dişine takarak, kanının son damlasına kadar mücadele edeceğini ve bunun akabinde başarılarının kaymağını Hanedanın yiyeceğini söylemiştir. Bu kişinin Millî Mücadele’nin başladığı vakit nerede olduğunu sormuştur. İstanbul, Bursa alındığı vakit bu konuları düşüneceklerini, bu kişinin yaptığının İngiliz propagandası olduğunu söylemiştir.³⁴³ Veliaht Abdülmecid’in İngiliz yanlısı tutum sergileyerek, Anadolu’da

³⁴¹ TBMMGZC, 12 Aralık 1921, c.XV, s.457-460.

³⁴² TBMMZC, 20 Aralık 1921, c.XV, s.162.

³⁴³ TBMMGZC, 24 Aralık 1921, c.XV, s.523-524.

başlatılan Millî Mücadele’yi güç duruma düşürmesine içerleyen Mehmet Şeref Bey düşüncelerini çekinmeksizin kürsüye çıkararak açıklamıştır.

Dahiliye memuruna dair kanun teklifi daha önce Meclis tarafından onaylandığı için Layiha Encümenince başka yapacak bir şey kalmadığından söz konusu layiha reddedilmiştir.³⁴⁴ Akabinde yapılan görüşmelerde söz konusu şahısların rütbeleri iade edilmiştir.

Dahiliye memurunun görevden alma ve terfi edilmelerine dair teklifinin Dahiliye Vekaletine bırakılmasına dair Dahiliye Encümeni bir mazbata vermiştir.³⁴⁵ Mehmet Şeref Bey’in verdiği teklif üzerine Dahiliye Encümeninin verdiği mazbata Meclis tarafından kabul edilmiştir.

9 Şubat 1922 tarihinde “1337 Muavezene-i Umumiye Kanun Layihası” üzerine gerçekleştirilen toplantının gizli olarak yapılan ikinci celsesinde söz alan Mehmet Şeref Bey, yıllardır toplanan sorunların en hassas noktası olan bütçe konusuna geldiklerini ifade etmiştir. Bütçe meselesi görüşülürken iç ve dış siyasetin tamamen görüşülmesi gerektiğini söylemiştir.³⁴⁶ Bir ülkenin kurulması ve geliştirilmesi aşamasında önemli bir noktada olan bütçe görüşmelerinin gizli bir celse ile yapılamayacağına dair eleştirilerini dile getirmiştir.

18 Şubat 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda mektup zarfları ve kartpostallara “*himaye-i etfal*” yararına birer kuruşluk zam yapılması sebebiyle verilen kanun teklifi için yapılan üçüncü celse görüşmelerinde söz alan Mehmet Şeref Bey, yapılacak olan zam ile elde edilen gelirlerin şehit ailelere destek amacı taşımasından dolayı bu kanun teklifinin kabul edilmesini istemiştir.³⁴⁷ Bu teklif kabul edilerek “*Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiye’ye*” gönderilmiştir.

Mehmet Şeref Bey ile birlikte Edirne mebusu Faik Bey, Gelibolu mebusu Celal Nuri Bey, Bolu mebusu Trakyalı Dr. Fuad Bey, İstanbul mebusu Ali Rıza Bey Yunan Parlamentosu’nda üye bulunan bazı şahısların Trakya Türkleri hakkındaki

³⁴⁴ TBMMZC, 2 Ocak 1922, c.XV, s.289-290.

³⁴⁵ TBMMZC, 14 Ocak 1922, c.XVI, s.47-48.

³⁴⁶ TBMMGZC, 9 Şubat 1922, c.XVI, s.715-716.

³⁴⁷ TBMMZC, 18 Şubat 1922, c.XVII, s.31-34.

açıklamalarının protesto edilmesini istediklerine dair bir takrir vererek Yunan Parlamentosu'nda üye bulunan Trakya Mebusları'nın Trakya'nın tekrardan Osmanlı hakimiyetine verildiğine dair yaptıkları açıklamayı protesto ettiklerini söylemişlerdir. Trakya Mebusları'nın Yunan Parlamentosu'nda yer alamayacağını ve Trakya Mebusları'nın Yunan işgali başlar başlamaz Ankara'ya gönderdikleri mebuslardan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Yunan Parlamentosu'ndaki sözde mebusların Sevr Antlaşması'nda kazanılan hukuktan söz ettiklerini lakin bu antlaşmanın devletimiz tarafından kabul edilmediği ve Fransa ve İngiltere'ye dahi bunu kabul ettirdiklerini ve bu yüzden böyle bir antlaşmanın söz konusu olamayacağını söylemişler ve sundukları bu takrir oy birliği ile kabul edilmiştir.³⁴⁸ Edirne milletvekili ve aynı zamanda Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından biri olarak bölgesinde yaşanan durumlar hakkında yanlış anlaşmanın giderilmesi adına gerekli gördüğü bu takriri vererek Trakya bölgesinin de Anadolu'daki Milli Mücadele'nin destekçisi olduğunu vurgulamıştır.

5.2.3. Mehmet Şeref Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

2 Mart 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda “*Afganistan Sefiri Sultan Ahmet Han tarafından gönderilmiş olan tebrik name hakkında*” yapılan görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, kendisinden önce söz alan arkadaşlarının söylediği gibi karşılık olarak tebrik name gönderilmesini uygun bulduğunu söylemiştir. İslam'ı hicretin otuzuncu senesinden bu yana müdafaa eden Türk Milleti'nin varlığından bahsetmiştir. Türkler Asya topluluğunun en asil Milleti olarak, Afganları da geçerek Hindistan'a giderek İslam'ı yaymış ve Hindistan'ı da İslam alemine dahil etmiştir. Asya'nın bir müddet zalimlerin elinde kaldığını, zalimlerin hak ve özgürlüklerini arayacak bir Millet'in bu bölgede çıkacağına ihmal vermediklerini ancak, Türklerin hak ve özgürlükler için, İslam'ı savunmak için sonuna kadar mücadele ettiğini, Asya'da yaşayan “*Afgan, İran, Türk, Kürt, Arap, Çerkez, Arnavut*” her Milletin yalnızca Allah'ın birliğine iman ettikleri ve onu savunduklarını, İslam Devletleri'nin düşman devletlerin değil yalnızca mübarek yer olan Kâbe'nin hizmetkârı olacağını, Afganlıların İngilizlerle sulh yaparken bu maddeye dikkat ettiklerini, Afganlıların yüzünü İslam'ın savunucusu Türklere döndüklerini ve TBMM ile anlaşma imzaladıklarını söyleyerek Afganlıların gönderdiği tebrike teşekkür etmiştir.³⁴⁹ Türk-İslam aleminin birlik ve beraberliğine vurgu yaptığı bu

³⁴⁸ TBMMZC, 4 Şubat 1922, c.XVI, s.214-218.

³⁴⁹ TBMMZC, 2 Mart 1922, c.XVIII, s.33-34.

konusmasında yeni açılan Meclis'i tanıyan ve antlaşma imzalayan Afganlılara minnetlerini beyan ettiği bir konuşma olmuştur.

Mehmet Şeref Bey'in, 6 Mart 1922 tarihinde gizli olarak gerçekleştirilen üçüncü celsede terfi kanunu ve dışarıdan gelecek subaylar hakkındaki kanun tasarısı üzerine Başkumandan Paşa'nın Meclis'e geri gelinceye dek ertelenmesini teklif eden takriri, üzerine reis bu takririn son kısmını oya sunmuştur ve takrir oybirliği ile kabul görmüştür.³⁵⁰ Terfi Kanunu hakkında en doğru karar verecek olan kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu düşünmesinden dolayı bu takriri vermeyi uygun görmüştür.

Aynı toplantıda Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'daki hareketleri ve İzzet Paşa Heyeti'nin Londra'ya seyahatine dair çeşitli sorular ve açıklamaların istendiği görüşmelerde Mehmet Şeref Bey söz alarak, Milli Meclis'in dünyanın her yerinde dış siyaset söz konusu olduğunda o kayda tabi olduğunu söylemiştir. İç tüzüğün o kaydın dışında genel bir tartışma yapılamayacağını söylediğini ve Meclis'in dış siyaset hakkında görüşünü belirlediğini ve Hariciye Vekaletini o yöne yönlendirdiğini, İslam'ın kalbinde Hilafete saygı duymaktan, kutsal saymaktan başka bir düşüncenin olmadığını, İngilizlerin İstanbul'u işgal ettiği vakit Halife'nin emlaklarını üzerine almakla meşgul olduğunu Mehmetçğin Sakarya'da varını yoğunu sarf ederek mücadele ettiği vakit Halife'nin genç bir kadınla evlenmekle meşgul olduğunu vurgulamıştır. Halife'nin yanına Milli Meclis'ten ve Heyeti Temsiliye'den arkadaşların gittiğini ve giden o arkadaşların bu toplantıda içlerinde olduğunu, Padişah'a vaziyeti tamamen anlatarak, Millet'in başına geçmesini istediklerini söylemiştir. Padişah'ın yanına giden arkadaşların saraydan ayrılırken "*Papas Fironun Haremi Hümayun'da*" kabul edildiğini gördüklerini, bundan dolayı da kendisinin Padişah'tan hiç ümidi kalmadığını ifade etmiştir. Milli davada iki seneden beri gösterilen kararlılık ve dayanıklılığın büyüklüğünün ortada olduğunu, belki biraz sıkıntı çekileceğini ancak milli davada kesinlikle zayıflama olmayacağını, Meclis'in "*Halk Meclisi*" olduğunu, Millet'in her zaman Hilafet makamını kutsal saydığını, ancak bu makamı suiistimal eden şahsa karşıda hiçbir zaman boyun eğmeyeceğini vurgular.

Balkan savaşlarından dönen ordunun Edirne'ye doğru gelirken Midye ve Enez'in işgal edileceğini söyledikleri vakit, zamanın ordu komutanı, şimdinin Hariciye Vekili İzzet Paşa'nın Sevr Antlaşması'nda da bahsedildiği gibi bağımsız bir devlet olarak

³⁵⁰ TBMMGZC, 6 Mart 1922, c.XVIII, s.27.

yaşamamızın İngilizlere bağı olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Ancak ordunun ona itaat etmeyerek bütün Rumeli'yi ele geçirdiğini söyleyerek, Meclis uyum içerisinde oldukça bu Paşaların Avrupa'ya gitme olasılığının olmadığını belirtmiştir. Heyet-i Vekile'yi eleştirirken biraz düşünmek gerektiğini, vekaletin bir zayıflık gösterdiği kabul edilirse bunu vekaletin başkanı olan İzzet Paşa'nın bileceğini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey'in bütün kaynaklardan faydalanmasını Meclis'in kabul ederek Yusuf Kemal Bey'e güvendiklerini vurgulamıştır. Heyet-i Vekile'nin Meclis'in onayını almamasından dolayı eleştirilmesini uygun bulduğunu söylemiştir. Eleştirirken de düşünmek gerektiğini, İstanbul'da Yusuf Kemal Bey'i aldatan heyetin asla kazanamadığını, Avrupa'nın İstanbul Hükümeti'ni tek yetkili görmediklerini ve bu yüzden Sevr Antlaşması'nı uygulamadıklarını, bütün güç ve kuvvetin Milli Meclis'te olduğunu söylemiştir.³⁵¹ İtilaf Devletleri'nin arkasına sığınarak Avrupa'ya giden İzzet Paşa'nın başarısız döneceğini, TBMM Hükümeti adına giden heyetin başarıyla döneceği düşüncesinde olduğunu Meclis kürsüsünden vekillerle paylaşmıştır.

Mehmet Şeref Meclis'e on bir maddeden oluşan harici meseleler hakkında Hariciye Vekaleti'ne, 14 maddelik maarif meselesi için Maarif Vekaleti'ne, sekiz maddeden oluşan adliye meselesi için Adliye Vekaleti'ne, sekiz maddeden oluşan iktisat meselesi için İktisat Vekaleti'ne, on iki maddeden oluşan şeriye ve evkaf meselesi için Şeriye ve Evkaf Vekaleti'ne soruları olduğu okunmuştur ve Meclis Reisi Hasan Fehmi Beyefendi bu soruların ait olan vekaletlere iletileceğini beyan etmiştir.³⁵² Mehmet Şeref Bey'in verdiği bu sorudan da anlaşılacağı üzere Meclis içerisinde hemen her konuda fikirlerini beyan etmiştir. Milletvekili olarak yurdun bütün sorunları ile meşgul olmaya çalışmıştır.

16 Mart 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Kars'ta imzalanan Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan-Gürcistan antlaşması sebebiyle söz alan Mehmet Şeref Bey şu konuşmayı yapmıştır:

“16 Mart, artık Şarkın en kahraman, en Bülent, en yüksek milleti olan Türk'ün hayatına yalnız kendi sinesinden kuvvet bularak metin adımlarla yürüdüğü tarihi bir gündür.”.

³⁵¹ TBMMZC, 6 Mart 1922, c.XVIII, s.65-68.

³⁵² TBMMZC, 7 Mart 1922, c.XVIII, s.80.

Şark topluluklarının el ele vererek kapitalizme karşı isyan ettiği vakit, bütün dünyanın artık her Millet'in Efendi olduğunu anlaması gerektiğini söylemiştir ve söze şu şekilde devam etmiştir:

“Hakkını müdafaa etmeyi bilen bir millet yaşamak hakkını haiz olan bir millettir. 16 Mart'ta artık her şeyden mahrum edilmiş, elinden bütün müdafaa için, yaşamak için nesi varsa alınmış olan bu muazzam millet cihan tarihinde pek büyük ve muazzam varlık olarak işte burada toplanan rüfekayı kiram o varlığı yarattı, yaşattı ve Allah'ın inayetiyle müebbeten yaşatacaktır (İnşallah sesleri) ...”.

Şark toplulukları el ele vererek Avrupa devletleri'nin taarruzlarına karşı geleceğini ve bu toprakları onlara bırakmayacağını söylemiştir.³⁵³ Antlaşma'nın Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın basılarak, içlerinde kimi vekillerin Malta'ya sürgün edildiği bir tarih olan 16 Mart gününe de denk geldiğini vurgulayan Mehmet Şeref Bey, artık o günlerin geride kaldığını ve milletin Anadolu'da bir bütün haline gelerek düşmana karşı mücadeleye tutuştuğunu ve bu amaçla bir Milli Meclis'in oluşturulduğunu, bu Meclis'in de haksızlık karşısında toplanmış olduğunu vurgulamaktadır.

18 Mart 1922 tarihinde “Eskişehir mebusu Hüsrev Sami Bey hakkında Dördüncü Şube mazbatası” verilmesi münasebetiyle yapılan görüşmeler gizli olarak gerçekleştirilmiştir. Hüsrev Beyefendi hakkındaki mazbatada, Çapanoğlu isyanını hasebiyle Heyet-i Vekile tarafından görevlendirilerek gönderilen Hüsrev Beyefendi'nin bölgede herhangi bir icraatta bulunmaksızın, sekiz yüz kilo afyon, on sekiz araba halı, kilim ve seccadeyi de beraberine katarak hastalığı bahanesiyle geri döndüğü ve bu malları sattığına dair suçlamalardan bahsedilmiştir. Bu görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, konunun lehinde veya aleyhinde olmadığını, memleketin içinde bulunduğu zor şartlar altında bunu yapan bir zatın olduğunu ifade etmiştir. Bütün mahkemelerin üstünde olan yüce divanın, suçlanan zatı çağırarak, hakkındaki suçları ve delilleri kendisine iletmesini ve kendisinin savunmasını dinlemesi gerektiğini açıklamıştır. Tahkikatın eksik olduğuna kani olduğunu, şubenin vazifesinin bu tahkikatı hazırlamak olduğunu, konu hakkında hüküm vermek olmadığını, söz konusu şahsın “masuniyet-i kanuniye'ye” sahip olduğunu ve bunu kaldıracabilecek tek yetkili makamın Meclis olduğunu, şubenin yapabileceği tek şeyin delileri toplayarak Meclis'e sevk etmek olduğunu belirtmiştir.³⁵⁴ Hüsrev Bey hakkında

³⁵³ TBMMZC, 16 Mart 1922, c.XVIII, s.255-256.

³⁵⁴ TBMMGZC, 18 Mart 1922, c.XVIII, s.93.

asıl hükmü verecek olan makamın yüce divan olduğunu belirterek bunun haricinde yargılamada bulunmanın geçersizliğini vurgulayan bir konuşma yapmıştır.

30 Mart 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda II. İnönü zaferinin ikinci yıl dönümü münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği telgraf münasebetiyle konuşulurken söz alan Mehmet Şeref Bey, II. İnönü Muharebesi'nde dünyada Yunanlılar'ın galip geldiği, Türklerin mağlup olduğu yönünde yalan haberlerin okutulduğunu, kararlılık ve inanç ile; Türklerin yenildiği, ellerinden silahlarının alındığı haberleri dolaşırken onları hayal kırıklığına uğrattıklarını söylemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dünya devletleri açısından onaylandığını, İnönü, Sakarya gibi başarılarından sonra artık silahlı mücadelelerin son bulduğunu, kültür savaşlarının başladığını ve dünyaya Şark topluluklarının esir olmayı kabul etmediğini gösterdiklerini söylemiştir.³⁵⁵ Aleyhimize karşı yapılan tüm olumsuzluklara rağmen başarı ile sonuçlanan askeri mücadelenin artık nihayetlendiğini ve bundan sonra artık muasırlaşma yönünde çalışmaların gerçekleşeceği bir zamana ulaştıklarına dair bir konuşma yapmıştır.

Aynı gün gerçekleştirilen toplantının ikinci celsesi gizli olarak yapılmıştır. Burada çeşitli devletlerden gelen barış şartlarına dair yapılan teklifler görüşülmüştür. Bu görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, Millet'e hesap verecekleri günde olduklarını ve Millet'in kendilerinden bir şeyler istediklerini söylemiştir. Sakin bir şekilde akılla düşünüp hareket etmelerini rica etmiştir. Azınlıklar Meselesinin önemli bir mesele olduğunu bunun için Nöyyi, Versay, Saint Germain Antlaşmalarını incelemelerini istemiştir. Özellikle Nöyyi ve Saint Germain Antlaşmalarında azınlıklar meselesine dair önemli esaslar olduğunu, daha sonra Sevr Antlaşmasını da inceleyerek bu dört antlaşmayı karşılaştırmalarını istemiştir. Azınlıklar meselesinde Fransa ve İtalya'nın Nöyyi ve Saint Germain Antlaşmalarına azınlıkların ırkları ve mezheplerine dair kelimeler koyduğunu, bu sebepten ötürü Hariciye Vekaleti'nin bu dört antlaşmayı bastırarak mebuslara dağıtmasını ve hiç acele etmeden mantıklı bir şekilde görüşmeleri gerçekleştirmelerini istemiştir.³⁵⁶ Kazanılan askeri mücadelelerin neticesinde yapılacak olan antlaşmalarda ehemmiyetli olmayı ve acele edilmeksizin bütün maddeleri detaylıca anlayarak antlaşmalar gerçekleştirmelerine dair temennileri içeren bir konuşma gerçekleştirmiştir.

³⁵⁵ TBMMZC, 30 Mart 1922, c.XVIII, s.414-415.

³⁵⁶ TBMMGZC, 30 Mart 1922, c.XVIII, s.169-170.

4 Nisan 1922 tarihinde gizli olarak gerçekleştirilen toplantıda Avrupa'dan dönen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in siyasetin genel durumu hakkında açıklamaları, sorulan sorulara cevapları ve Mütarekeye verilecek olan cevabın ne olacağı hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Üçüncü celsesinde de görüşmelere gizli olarak devam edilirken söz alan Mehmet Şeref Bey, adım adım Milli amacımızın sonuna gidildiğini, artık Batı'nın kötü bir durum içerisinde olduğunu dile getirmiştir. İslam Dünyası'nın tamamının savunulan davayı anlamadığını, dava hakkında bir bilgisi olmadığını ifade etmiştir. İslam Dünyası'nda söz söyleme gücüne sahip olan TBMM Hükümeti'nin bu gücünden yararlanması gerektiğini, lakin haksızlığa uğramış olan Türk İslam Dünyası'nın hakkını savunamadığını söylemiştir. Bu durumun giderilmesi için ilk önce İslam Dünyası'nı bilgilendirmek gerektiğini, oldukça gereksiz yerlere harcanan paralar olduğunu, bu paraların bir kısmı ile Batı ve İslam Dünyası'na Milli davanın haklılığını anlatmak için kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için geçirecekleri bir saniye bile kalmadığını vurgulamıştır. Bir istihbarat teşkilatının bile olmadığını, Hariciye Encümeni olarak bunları söylemesinin vazifesi olduğunu, sadece İzmir'de yakılan, yıkılan harap edilen evler olmadığını, Trakya'da da bunların olduğu ve hatta Anadolu'da bile bunların olduğunu, yapılacak olan mütarekede İzmir yerine, Yunan ordusunun yaktığı, yıktığı, işgal ettiği yerler cümlesinin eklenmesini rica etmiştir.³⁵⁷ Başarı ile neticelenen Yunan mücadeleleri sonunda yapılacak olan antlaşmada konacak maddeleri iyice düşünerek, hata yapmaksızın başarmaları adına bölge olarak İzmir'den bahsedileceğine, bütün Yunan Ordusu'nun zarar ve ziyana uğrattığı yerler cümlesinin daha doğru olacağına dair bir öneride bulunmuştur.

15 Nisan 1922'de para cezalarının beş katına çıkarılmasına dair görüşülen konu üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey, Maliye Vekili'nin Meclis'e sunduğu kanun gelirinin devlete ait olduğunu, Adliye Komisyonu'nun ileri sürdüğü görüşlerin para ile alakalı olmadığını, Adliye Komisyonu'nun bir amaç komisyonu olduğunu, kanun yapma görevini Meclis'in kullanacağını, gelir amacıyla alınacak para cezasının şahıstan alınamayacağını, ceza olarak elde edilebileceğini, bundan dolayı Adliye Komisyonu'nun hakkının olduğunu söyleyerek ceza verilirken mutlaka kamu yararı gözetilmesinin öneminden bahsetmiştir. Adliye Komisyonu'nun bundan dolayı kanunu istediğini ifade etmiştir. Komisyonun bu parayı almayacağını, bunun üzerine araştırmalar yapacağını, bu tip kanunların çabucak

³⁵⁷ TBMMGZC, 4 Nisan 1922, c.XVIII, s.190-191.

çıkmasını kabul ettiklerini, kanunun Adliye Komisyonu'na gönderilmesi durumunda gün içerisinde bu kanunun sonuçlandırılacağını, bundan dolayı da gecikmenin olmayacağını, bu şekilde Meclis'in yasama gücünün kaybolmayacağını, aynı zamanda da Maliye Vekili'nin dediğinin olacağını ve Meclis'in yasama kuvvetinin tamamlanacağını söylemiştir. Bu kanunun Ceza Kanunu'na ceza olarak geçeceğini ancak Adliye Komisyonu'nun tamamen bu konudaki araştırmalarını bitirmediğini, bundan ötürü de Adliye Encümeni'ne gitmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁵⁸ Maliye Vekili'nin bahsettiği kanun gelirini elde edebilmesi adına söz konusu maddenin Adliye Encümeni'nden geçmesi gerektiğini bu gerçekleştirildiği takdirde Meclis'in yasama gücüne zarar verilmeksizin Maliye Vekili'nin arzu ettiği gelirleri kazanabileceğini açıklayan bir konuşmadır.

20 Nisan 1922 tarihli toplantıda firar eden ve kaybolan halkın taşınır ve taşınmaz mallarının yönetimi hakkında kanun görüşmeleri yapılmıştır. İlk maddenin içeriği; firar eden ve kaybolan halkın mallarının sahipsiz kalması durumunda hükümet tarafından idare edilmesi ve bütün gelirlerinin emaneten mal sandıklarına bırakılması, geri dönen halkın ise, taşınmaz malları ile o mallardan kazanılan paraların şahsa iade edilmesidir. Bu madde görüşmelerinde söz alan Mehmet Şeref Bey, kanunun çıkması yönünde fikrinin olduğunu, ancak istiladan kurtulan yerlerde firar eden ve kaybolan bölümündeki firar ve kaybolmak kelimelerinin çıkarılması gerektiğini, hükümetin bu kanunu icra ederken, isyan ve ihtilal edenleri dikkate aldığını, bu kişiler hakkındaki kanunun açık olduğunu, bundan dolayı firar ve kaybolan gibi kelimeleri eklemenin gerekmediğini, firar eden kişi memlekette bir kişinin üzerine vekalet ederek firar eder ve ülkenin aleyhine çalışmalar icra ederse, bu kişinin mallarına el konulması gerektiği için kanunun ona göre yapılması gerektiğini açıklamıştır. Böylece gerçekleştirilen konuşmalardan sonra Meclis Reisi Hasan Fehmi Bey birinci maddeyi oya sunmuş ve birinci madde mebuslar tarafından kabul edilmiştir.

Toplantının devamında ikinci madde görüşmelerine geçilmiştir. Bu madde ise, vekâletlerin hükümete geçmesi ile ilgilidir. Bu konu hakkında da görüş bildiren Mehmet Şeref Bey şunları söylemiştir:

İslamiyet'in kabulünden bu yana geçen süre zarfında şer'i iyiden ayırmak için hariçte hiçbir kanun yapılmadığını, bu maddede şer'e aykırı bir hareketin olmadığını, İslam

³⁵⁸ TBMMZC, 15 Nisan 1922, c.XIV, s.162.

hukuku hükümleri gereğince vekâletin özel vekâlet ve genel vekâlet olmak üzere iki şeye inhisar ettiğini, genel vekâletin özel vekâlete istinaden daha etkili olduğunu açıklamıştır. Başka bir şekli olmamak ile birlikte şahıs hukukunun da kabul etmeye ve onaya dayandığını söylemiştir. Kamu hukuku ile İslamiyet'teki fikhın karşılaştırıldığı vakit Avrupa Hukuku'nun mutlak eşitlik, mutlak adalet, mutlak özgürlük üzerine olduğunu, Latinlerde kuvvet ve ekonomi üzerine olduğunu, bizde ise hakkın “*nizam-ı alem*” yani Allah'ın koyduğu genel düzen üzerine olduğunu, hükümetin bu madde ile kamu yararına dayanmak üzere genel vekâleti kullandığını, şayet şahsın aldığı vekâletin İslam şeriatına uygun olması durumunda Kadı Efendi'nin ona izin vereceği belirtilmiş ve bu şekilde görüşülen maddenin Adliye Encümeni'ne gitmesi oy çoğunluğu ile kabul edilmiştir.³⁵⁹ Aldığı hukuk eğitimi ve mesleğinin avukatlık olması hasebiyle bu tür konularda düşüncelerini daima açıklayarak Meclis'e yardımcı olmayı amaçlamıştır. Bu maddeleri yaparken kullanılmaması gereken kelimeler olduğuna dikkati çekerek bunların düzeltilmesi gerektiğine dair bir açıklama yapmıştır.

22 Nisan 1922 tarihinde gizli olarak yapılan toplantıda İtilaf Devletleri'ne verilecek olan cevap için görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, 5 Nisan 1922 tarihinde verilen nota ile başlayan görüşmelerde, ilk nota okunduğu vakit iyi niyetin olup olmadığının anlaşıldığını ifade etmiştir. Verilen notalarda siyasi bir dil kullanıldığını ancak bu notaya verilen cevabın siyasi bir dille yazılmadığını, ancak savunma amaçlarının yerine getirilmesi noktasında iyi yazılmış bir nota olduğunu belirtmiştir. Notanın içeriğinde, ilk olarak çelişkili görülen konuların açıklamaları, ikinci olarak savundukları düşünceleri propaganda şeklinde sundukları, üçüncü olarak da kesin olarak sözün söylenmiş olduğunu söyleyerek, İngilizlerin Yunan askerlerini desteklediklerini ve saldırıda bulunabilecek duruma getirdiklerine dair duyumlar aldıklarını, bundan dolayı da uzun uzadıya görüşmelerde bulunmanın gerekli olmadığını, Doğu'da barışı tesis etmek istediklerini dile getirerek artık dünyada barış olsun temennisinde bulunmuştur. İtilaf Devletleri'nin Türkiye'nin bağımsız olmasını istediklerini ifade ettiklerini, lakin öne sürdükleri barış şartlarında ise bu isteklerinin uyuşmadığını anlatmıştır. Madem ki barış isteniyor bunun müzakerelere gereksinim olmaksızın karşı karşıya gelinerek olabileceğini belirterek verilen notanın dördüncü sayfasında “*vüsatındaki memleketlerden mahrum edilmek suretiyle mağlup devletler*

³⁵⁹ TBMMZC, 20 Nisan 1922, c.XIX, s.303-311.

arasında en ağır cezaya duçar olan Türkiye halkının...” yazıldığını ve ceza kelimesini kabul etmediğini bunun yerine *“en ağır zararlara”* kelimesinin yazılması gerektiğini savunmuştur. Suç işlenmedi ki ceza verilsin demiştir. Ayrıca *“Hristiyan ekalliyetleri himaye etmek hususundaki mesaii ensaniyeleri...”* cümlesini de kabul etmediğini, buradaki *“insaniyetkar”* kelimesinin yerine sadece *“mesaileri”* denilmesinin yeterli olacağını savunmuştur.³⁶⁰ İtilaf Devletleri’ne verilecek cevapta yazılan notanın gayet yerinde olduğunu ancak belirtmiş olduğu kelimelerin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

29 Nisan 1922 tarihinde yapılan toplantıda Şer’iye ve Evkaf Vekaleti’ne sorduğu soruların yaklaşık üç ay olduğunu ve bunlara cevap verilip verilmediğini, şayet verildi ise okunmasını talep etmiştir. Meclis Reisi bu cevapların bütçe görüşmeleri zamanında verileceği cevabını vermesi üzerine Mehmet Şeref Bey soruların bütçe ile alakalı olmadığını söylemiş ve sorduğu soruları açıklamıştır.

Birinci sorusunda, İslam devleti olan TBMM hükümetinin Şer’iye ve Evkaf Vekaleti hakkında belirlediği esasların neler olduğunu, ikinci soruda, İslam Devleti’nin terbiyeli olmayı emretmesine rağmen halkın çoğunluğunun terbiyeli olmadığını ve vekaletin bunun için neler yaptığını, üçüncü sorusunda, İslam dinini anlayamayan halkın köylerdeki camileri metruk hale getirdiğini, bunun sebebinin köylerde imamların bulunmaması olduğunu söyleyerek vekaletin bunun için neler yaptığını, dördüncü sorusunda, TBMM Hükümeti’nin İslam’ın baş devleti olmasından dolayı Vekalet’in bunun için ne gibi teşkilat ve teşebbüslerde bulunduğunu, beşinci soruda, İslam hakkındaki çıkarılan uygunsuzluk ve zıtlıkların sonlandırılması için Şer’iye Vekaleti’nin bir teşebbüste bulunup bulunmadığını, altıncı soruda, tarikat ve dergahların doğru anlaşılması hususunda vekaletin aracılık edip etmediğini, yedinci soruda, hakikatin yalnızca İslam’da olduğunun anlaşılması üzerine Şer’iye ve Evkaf Vekaleti’nin İslam’ın ululuğunu ve yüceliğini yaymak için bir teşebbüste bulunup bulunmadığını, sekizinci soruda, ulemanın terfi etmesi hususunda bir değerlendirmede bulunup bulunmadığını, dokuzuncu soruda, Türkiye’de yedisi ayrı tutulmak üzere bin dokuz yüz yetmiş beş vakfın mevcut olduğunu ve bunların kayıtlarının Evkaf Vekaletinde olup olmadığını, onuncu soruda, temizlik, icra, gibi vakfa ait olmayan konular hakkında vakıf aleyhine vekaletin çalışıp çalışmadığını, on birinci soruda, ele geçirilen vakıf ve yerlerinin 1260

³⁶⁰ TBMMGZC, 22 Nisan 1922, c.XIX, s.278-279.

(M. 1844/1845) tarihinden beri süren suiistimaline Evkaf Vekaletinin son vererek vakıftan maksatlarının ne olduğunu açığa çıkarıp çıkarmadığını, on ikinci sorusunda, medreselerin ve dergâhların tamiratının ne kadar yapıldığını sormuştur. Ve bu soruların cevaplanmasını istemiştir.³⁶¹ Yapılan görüşmede soruların cevaplandığı ancak perşembe günü okunacağı belirtilmiştir.

4 Mayıs 1922 tarihinde Başkumandanlık görev süresinin üç ay daha uzatılmasına dair kanun üzerine gerçekleştirilen gizli toplantıda söz alan Mehmet Şeref Bey, gizli celse yapılması teklifini kabul ettiğini, lakin söz istediği zaman verilmeyerek görüşmelerin yeterli olduğuna karar verildiğini söyleyerek serzenişte bulunmuştur. Gizli celse yapılmasının sebebinin herkesin düşüncelerini açıkça söylemesi olduğunu, bunun için gizli celse yapıldığını, kendisine gizli celsede söz hakkı verilmediğini ifade etmiştir. Müzakereler yapılırken hiç bahsedilmeyen bir konuyu Hariciye Vekili'nin konuşmasını da kabul edilemez bulduğunu, buradaki asıl konunun Başkumandanlık görev süresinin uzatılmasına dair kanun olduğunu söylemiştir.³⁶² Gizli olarak yapılan celsede kendisine söz verilmemesi nedeniyle oldukça hiddetlenen Mehmet Şeref Bey, kendisine söz verilmemesi karşısında açık celsede konuyu bütün yönleriyle açıklayacağını belirterek vekillere sitemde bulunmuştur.

Mehmet Şeref Bey 6 Mayıs 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Bursa mebusu Necati Bey ile birlikte, Mülkiye Müfettişliğine tayin edilen Sabri Bey hakkında Dahiliye Vekaleti'ne sual takririnde bulunmuşlardır.³⁶³ Bu sualin görüşmede Dahiliye Vekaletine iletilmesi kararı alınmıştır.

Mehmet Şeref Bey Kars mebusu Cavid Bey ile birlikte, Nihad Reşat Bey'in İngiltere Parlamento'sunda, komisyonlardan birisindeki açıklamalarına dair Hariciye Vekaletinden soru önergesinde bulunmuşlardır.³⁶⁴ Bu istek Meclis Reisince Hariciye Vekaleti'ne yönlendirilmiştir.

³⁶¹ TBMMZC, 29 Nisan 1922, c.XIX, s.437-438.

³⁶² TBMMGZC, 4 Mayıs 1922, c.XIX, s.324-325.

³⁶³ TBMMZC, 6 Mayıs 1922, c.XIX, s.527.

³⁶⁴ TBMMZC, 4 Haziran 1922, c.XX, s.145-146.

15 Temmuz 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda İcra Vekillerinin görev ve sorumluluklarına dair hazırlanan kanun tasarısı hakkında yapılan görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu Meclis kabul ettiği günden bugüne değin yapılan bütün görüşmelerde sinirlendikleri tek noktanın Heyet-i Vekile’nin Meclis’in gösterdiği yolda gitmemesinden dolayı üzüldüklerini, bundan dolayı da “*Encümen-i Mahsus*”un oluşturulduğunu belirtmiştir. Türkiye Devleti’nin kurulduğu günden bugüne değin yapılan kanunlarda Batı’dan kanun almak düşüncesinde olmadıklarını vurgulayarak, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na göre komisyonun üç önemli noktayı dikkate aldığını söyleyerek şu şekilde açıklamıştır:

“Birincisi, doğrudan doğruya her bir daireye memur buyurduğunuz vekillere vereceğiniz veçheler. İkincisi, Devletin siyaseti umumiyesinde gerek Hariciye Vekâletinin ve gerekse bütün Heyeti Vekile’nin takip edeceği veçhe. Üçüncüsü; Devletin siyaseti dahiliyesidir”.

Bu kanunun Batı’dan alınmadığını, direk olarak şeriatın esasları dikkate alınarak meydana geldiğini, dünyada oluşturulan en güçlü hükümetin “*Halk Hükümeti*” olduğunu, Halk Hükümeti’nde toplumsal vicdanın hâkim olduğunu, Meclis’in Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu meydana getirirken dikkatini bu gerçeğe yönelttiğini ifade etmiştir. İslamiyet’te Şûra esasının dikkate alındığını ve bu manada “*Halk Hükümeti*” ’nin de İslamiyet’e uygun olduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Şûra esasına göre düzenlendiğini bunun en önemli delilinin milletin söz hakkını mebuslara vererek Meclis’e göndermesi olduğunu vurgulamıştır. Meydana getirilen kanunun eksik olan yerlerinin de mevcut olduğunu söyleyerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Acaba her vekile Meclis azasının kâffesi haberdar olacak mı? Ne gibi bir veçhe tayin edeceğimizi bilemeyiz demek doğru değildir. Çünkü icrai ve teşrii kuvveti haiz olan Meclis devletin ve milletin bütün mukadderatına vâzı-ul yed olması itibariyle devletin siyaseti dahiliye ve hariciyesinin hakimidir”.

Kabul edilen şekil ile İcra Vekili Reisinin görevinin arkadaşları toplayıp, görüşme zemini hazırlamaktan ibaret kaldığını, Kanunu Esasi’de Vükela Reisinin dahili ve harici önemli şeylerin başvurulacağı yer olmak amacıyla Meclis’in İcra Heyet-i Başkanı’nı koyduğunu açıklayarak konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

“İcra Vekilinin siyaseti hariciye ve dâhiliyede alacağı umum veçhelerde bütün vekilleri o tarafa sevk ve idare etmek İcra Vekilleri Reis’inin yegâne vazifesidir.

Devlet'in İdare-i Dâhiliyesinde keza kanunun bir noktasında da noksan vardır ve siyasiyesinde bazı mesail vardır, avamir vardır, bazı teamül ve mukarrerat vardır. Onlar bugün de mamulünbihtir. Mesela hudut münazaratından mümbais şeyler ve bir takım sabıkan çıkmış iradeler, fermanlar, imtiyazlar vesaireler mevcuttur. Bunlar bugün mamulünbihtir ve dairelerinde de tatbik edilmektedir. İşte bunlar İcra Vekilleri Reisinin vazaif-i dairesindendir”.

Bu kanun maddesinin görüşmelerinde dikkate almaları gereken noktanın İcra Vekilleri Başkanı'nın hiçbir yetkisi görülmeyen bu kanunda nasıl bir yetkisinin olduğunu tespit etmek olduğunu söyleyerek, İcra Vekilleri Başkanı'nın vazifesinin şûrada sınırlı kaldığını ifade etmiştir. Görevinin sadece durumu görüşmek üzere mebusları toplamakla sınırlı kaldığını belirterek, ortaya konulan görüşlere göre, kanunun kabul ettiği İcra Vekilleri Başkanı'nı Meclis'in kendi başına tayin etmesi, genel siyaseti İcra Vekilleri Başkanı'nın eliyle döndürmesi esasına dayanacağını belirtmiştir. Meclis adına genel siyasetin başkana bırakıldığını, bu nokta da başkanın yapacağı işleri sınırlandırmanın doğru olmayacağını belirtmiştir. Bundan dolayı kanunun bu noktasında eksiklik olduğunu ifade ederek; halk nasıl bir suç işlediği vakit yargılanıyorsa, İcra Vekillerinin de aynı şekilde yargılanması gerektiğini söylemiştir. Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey söze karışarak, savcılarının vekiller hakkında tutuklama yazısı yazabileceğini anladığını dile getirmesi üzerine sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey şu açıklamada bulunmuştur:

“Tabî efendim. Her şeyi yapması lazımdır. Ahkâmı mahsusa bunu emrediyor. Meclisi Âli, eğer bir vekilin mesuliyetini görürse, onun yapacağı şey üzerine müddeiumumi, bir maznunu mahkemeye vermek için ne usul takip ediyorsa aynı usulü takip eder. Başkaca yol yoktur. Çünkü efendiler bir kanun vaz'etmeyelim ki, kanun tamamıyla mamulünbih olabilsin”³⁶⁵.

İcra Vekilleri Heyetine verilecek olan yetkinin belirlenmesi adına yaptığı uzunca konuşmadan sonra kanunun heyet-i umumi tarafından kabul edilerek, maddelerin görüşülmesine geçilmesini teklif eder ve konuşmasını sonlandırarak kürsüden ayrılır.

³⁶⁵ TBMMZC, 15 Temmuz 1922, c.XXI, s.397-399.

24 Temmuz 1922 tarihinde Edirne'nin işgalinin yıl dönümü münasebetiyle Meclis'e Trakya Paşaeli Cemiyeti'nden gönderilen Edirne'nin işgalini TBMM'nin de protesto etmesini isteyen telgrafta Mehmet Şeref'in de ismi bulunmaktadır.³⁶⁶

Aynı gün gerçekleştirilen toplantının devamında Edirne'nin işgalinin yıldönümü sebebiyle Trakya Paşaeli Cemiyeti'nden gelen telgraf okunmuştur. Bunun üzerine Mehmet Şeref Bey söz alarak, Trakya'daki ikamet edenlerin de Anadolu'dan oraya gönderilen Türkler olduklarını, Trakya'da sonuna kadar Türklerin bağımsızlığı adına mücadele edileceğini, Yunanlılara boyun eğilmeyeceğini, Misak-i Milli yemini ettikleri günden bu yana mücadelelerini sürdürdüklerini ve Hariciye Vekaleti'nin de Yunanlıların yaptığı zulümler adına protesto telgrafları çekmesini isteyen bir konuşma gerçekleştirmiştir.³⁶⁷ Yunanlıların yaptıkları zulümler karşısında sessiz kalmayarak 1918 yılında Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin kurulmasında öncü olan ve Yunanlılara karşı yapılan mücadelelere sonuna kadar destek veren Mehmet Şeref Bey bu konuşmasında da Yunanlıların baskı ve zulümlerine boyun eğmeyeceklerini, ülkeyi sonuna kadar savunacaklarını belirterek, Hariciye Vekaletinin de bu duruma sessiz kalmayarak protesto telgrafları çekmesini isteyen bir konuşma gerçekleştirmiştir.

17 Ağustos 1922'de 1922 senesi bütçesi görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde Mehmet Şeref Bey söz alarak, gizli ödenek mevzuunun Meclis-i Mebusan'da ve Meclis'teki mebuslar arasında söylentilerin dolaştığını, bunun da sadece bize özel olmadığını, bilindiği üzere bütçenin bir sonucu olduğunu, onun da kesin hesap almak olduğunu ifade etmiştir. Kesin hesap alındığı zaman Maliye Vekili'nin kesin hesabı olarak sunmak üzere Meclis'e geldiğini ve bütçeyi buralarda harcadım diye hesap verdiğini, gizli ödeneğinde bu hesaba dahil olduğunu, birçok memlekette gizli ödenek hesabının hükümdara açıklandığını ondan sonra Meclis'e gelerek Hükümdarın temize çıkardığını, kimi memleketler de ise Ayan Meclisi'ne verildiğini, Ayan Meclisi'nden üç, dört kişi seçildiğini onların harcamaların nereye gittiğini incelediğini ve beraatını verdiklerini belirterek, bu konuda en uygun şekli Meclis-i Ali'nin bulduğunu ifade etmiştir. Ancak kontrol itibarıyla başarılı olup olmadığını bilemeyeceğini de vurgulamıştır. Ali Rıza Bey'in sözüne cevaben Millet'in bütçesinden vekillere verilen paranın nereye harcandığını bilmenin vekillerin vazifesi olduğunu, gizli ödeneğin kontrol

³⁶⁶ TBMMZC, 24 Temmuz 1922, c.XXI, s.481.

³⁶⁷ TBMMZC, 24 Temmuz 1922, c.XXI, s.482-483.

edilemeyeceğinin doğru olmadığını, gizli ödeneğin kontrol edilebileceğini, ancak Maliye Vekili'nin de söylediği gibi altmış, yetmiş milyon bütçe yapabilen ve düşman istilasından kurtulmak için iki yüz bin liradan oluşan gizli ödeneği çok görmemesi gerektiğini söylemiştir. Paranın harcanacağı ilk noktanın istihbarat olduğunu, vatanın düşman işgalinden kurtulmak için çaba sarf ettiği bu noktada ayrılan üç yüz bin lirayı çok görmemeleri gerektiğini, meselenin hayli ciddi olduğunu ve ayrılan bu paranın uygun olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Gizli ödenek dahil harcanan bütün paraların Meclisi Âli tarafından inceleneceğini açıklayarak Milli Mücadele verdikleri bu sıralarda en çok orduda ihtiyacın olduğunu, bu yüzden de orduya ayrılan ödeneğin çok görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

21 Ağustos 1922 tarihinde yapılan toplantıda “*Dördüncü Avans Kanunu*” görüşmelerinde söz alan Mehmet Şeref Bey, görüşmelerde bir noktanın dikkatini çektiğini söyleyerek, Maliye Vekili'nin bir noktada haklı olduğunu belirtmiştir. İstenilen avansı Muvazene-i Maliye Encümeni'nin sekiz milyona indirdiğini, bundan da komisyondaki kişilerin dinlenildiği vakit haklı olduklarını gördüğünü, verilen sekiz milyonluk avans ile genel hizmetler borcunun ödenme ihtimalinin olmadığını açıklamıştır. Bu noktada dile getirildiği suretle on beş gün sonra tekrardan bir avans isteneceğini söylemiştir. Komisyonun Müdafaa-i Milliye Vekaletine ait bütçeyi istemesine rağmen, kadrosunu vermemesi dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlandığını ifade ederek, bu işleri birleştirmek lazım geldiğini belirtmiştir. Kadroların yapıldığını, Müdafaa-i Milliye Vekâletinin bütçesinin gelmediğini söylemiş, o kadronun da gelmesiyle birlikte onunla uzlaşma ve saptamaların belirlenmesi ile birlikte ne Maliye Vekili'nin avans teklifleriyle ne de Meclis'in bu hale gelmesine gerek kalmayacağını, bunun için ilk önce yapılacak işin Müdafaa-i Milliye'nin istenilen kadroyu neden vermediğini araştırmak gerektiğini ifade etmiştir. Eğer istedikleri kadroda bir gizlilik var ise Muvezene-i Maliye Encümeni'nin de o gizliliğe hâkim olduğunu, Meclis'in ise tamamının hâkimi olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁹ Esas olanın Müdafaa-i Milliye Vekâletinin kadrosunu Muvazene-i Maliye Encümeni'ne vermemesi olduğunu dile getirmiş ve bütün meselenin bundan ibaret olduğunu, bu kadro verildiği vakit meselenin ortadan kalkacağını beyan etmiştir.

³⁶⁸ TBMMZC, 17 Ağustos 1922, c.XXII, s.215-216.

³⁶⁹ TBMMZC, 21 Ağustos 1922, c.XXII, s.256.

23 Ağustos 1922’de Gazilerin rahat yaşamasını ve geçimlerinin sağlanması hakkındaki kanun dolayısıyla yapılan görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, Meclis’in dikkatine sunulan kanunun memleketin kanayan yarası olduğunu söylemiştir. Gelirleri tam olmayan bir Millet olarak yardım etmek amacıyla bulunan bu çareden başka bir ihtimal olmadığını söyleyerek, ileride bu konuyu görüşmek üzere tartışmaksızın kabul edilmesini istemiştir.³⁷⁰ Bu memleket için canını ortaya koyan ve memleketin bağımsızlığı adına yaralanan bu mağdur Gazilerin cepheden döndükten sonra çalışmalarının güç olduğunu ve bu yüzden geçim sıkıntısı yaşadıklarını, bu vatan için mücadele etmiş bu insanları mağdur etmemek adına cephede savaşan askerlere verilen maaş miktarında bu Gazilere de maaş verilmesini istemiştir.

24 Ağustos 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda “Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin” 1922 senesindeki bütçesi görüşülmüştür. Bu görüşmede söz alan Mehmet Şeref Bey, Besmele çekerek konuşmasına başlamıştır. Ve dikkatle dinlenmesini rica etmiştir. Meşru hükümetlerin tek amacının bütçeleri gelen bakanlıkların Meclis’te en ince ayrıntısına kadar incelendiğini söylemiştir. TBMM Şer’iye Vekili’nin az önceki konuşmasında ihmal edilmiş olan bir durumdan bahsettiğinde vekilin gözlerinden kendi kalbine bir kıvılcımın yansıyarak derin bir üzüntü duyduğunu dile getirerek konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

“Ta Basra’dan Vistül kenarına arzı Yesrip’ten Kafkas eteklerine kadar koca bir kıtayı, bunu ihmal ettiğimiz için verdik (Bravo sadaları). Bu ihmal edilecek hakikattir. İhmal edilemez, çünkü hakikat bir Güneş’tir ki “âfitah amed delili âfitah” Güneş’e kendi vücudun delil. Başka delil bunu ispat etmez. Onu ihmal etmek isteyen bir şerzeme-i hainedir ki, milleti İslâmiye o şerzeme-i haineysi sinesinde yaşatamaz efendiler. Dini mübini İslam’ı hâkimi Kur’an’ın hikmeti inzali gibi, kabul etmek, dünyada beşeriyetin saadetini temin etmek için yegâne vasıtaadır. Çünkü; edyanı saire ayrı ayrı, hususi kavimlere hitabet ettiği halde dini İslam’da, Şari’in hitabı umuma aittir ve bütün beşeriyete aittir. Onun içindir ki: İslâmiyet’in nüfuz etmeyeceği, girmeyeceği ve daire-i nüfuz ve hakimiyetine alamayacağı, hükmetmeyeceği bir mevcudu Allah yaratmamıştır”.

Konuşmasının devamında TBMM’nin şariat ile ilgili davranışlarının nasıl olacağının tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Genel kuralları belirli olan bir kitabı uygulamak

³⁷⁰ TBMMZC, 23 Ağustos 1922, c.XXII, s.302.

üzere Şer'îye Vekâletinin görevinin bunu Meclis'e sunmak olduğunu belirtmiştir. Toplanan vergilerin toplamı yetmiş seksen milyon ederken üç yüz yirmi bin liralık bütçeyi Şer'îye Vekâletine vererek memleketin dini siyasetine nasıl hizmet edilebileceğini sormuştur. Bütçenin gerekmedikçe genişletilmemesini ispatlamak üzere Meclis'in biraz sabretmesini rica etmiştir. İnsanların zahiri ve dini hayat olmak üzere iki hayatı olduğunu, zahiri hayatı yaşamakla meşgul olunduğu vakit bunun bir Millet değil bir topluluk olarak kalacağını, insanların yalnızca vücudu ile maddeten yaşayamayacağını, ruhunun da olması gerektiğini ifade etmiştir. Sıhhiye Vekâleti insanların sağlıklı yaşaması için nasıl çalışıyorsa, Şer'îye Vekaleti'nin de Millet'in ruhunu yaşatması gerektiğini dile getirmiştir. Şark ile Garbın farklı olduğunu, Şark'ın aile hayatının Garptan farklı olduğunu söyleyerek, Şark'tan Garba inkılap nuru giderken, Şark'ta şeriat hükümlerini öğrenmediğimizden ne hale geldik? diyerek sözüne şöyle devam etmiştir:

“Ve sırf riayetsizliğimiz yüzünden bir devre-i tevakkufa daldık. Bakınız nasıl oldu? Malûmuâliniz iki büyük hadise-i tarihiye vardır. Bunun birisi İslamların Endülüis'e geçmesi, diğeri de İslam Türklerin İstanbul'u fethetmesidir. İslamların Endülüis'e geçmesiyle İbn-i Rüşd gibi büyük adamlar büyük felsefeleri doğrudan doğruya Garba intikal ettirerek oradaki kanaati sarstılar. İkincisi de Şarka doğru yürüyen Garphılar Şark'ta insan yiyen, ağızları kanlı birtakım mahlukat göreceklərini tahattur ederek (Pierre L'Ermite) in önüne düşerek geldikleri vakit baktılar ki, güller, bülbüller, gülşenler içinde yaşayan ve insaniyetin en kavi esaslarını muhafaza eden ve bilaistisna herkese insani muameleler yapan bir camiayı İslamiye, bir heyeti İslamiye vardır. Öyle bir camiayı İslamiye ki, onları zalim ve hunhar olmak üzere tasvir etmişlerken kendi hükümdarları hasta olduğundan Salâhaddin-i Eyyübi kendi tabibini müdavacı lazimedede bulunmak üzere hasta olan hükümdarlarına göndermek gibi insanın bugün bile alkışlayabileceği bir muamele-i cemilekârenede bulunmuştur ve işte Ehlihalip Ordularının Garba avdetlerinde Şark'ta gördükleri o nuru yavaş yavaş Garba sokmaları ve fikir denilen pencereler kapansa, delikten girecek olan nuru yavaş yavaş Garp'ta hasıl ettirmesi ve şüphe uyandırması üzerine Garp daldığı uykudan uyandı. Fakat Garp'ta yapılan inkılâp dine teveccüh etmiş bir inkılâp değildir...”.

Batı'nın dinsiz olmadığını, doğuda yapılan inkılapların dini yıkmak için yapılmadığını söylemiştir. Batı'ya benzemek için Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiğini söylemiştir. O güne değin borç almayan Osmanlı Devleti'nin bu Ferman ile birlikte borç almaya

başladığını ifade etmiştir. O borç paralarla da saraylar inşa edildiğini vurgulamıştır. Kendi hayatından yozlaştırılarak devletin yıkıldığını, bir milletin örf ve adetlerini esas kabul ederek, dinine uygun yaşarsa yaşayabileceğini söylemiştir. Türk örf, adet ve kültürünün memleket dahilinde yaşatılması taraftarı olduğunu söylemiştir. Bunun aksini kimin iddia ettiğini soran Dr. Mustafa Beyefendi'ye istinaden sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey, 1255 (M.1839) senesinde dini siyasetimizin ihmal edildiğini söylemiştir. Bu tarihten sonra memlekette bir Batı taklidinin başladığını söylemiştir. Milli edebiyat, müzik vs. oluşturulurken dini gerçekliklerden uzaklaşıldığını, zor durumda iken Müslüman halkların yardım ettiklerini ve dini gereğince yaşamak üzere gereğini yapacak olan Şer'îye Vekâletinin bu bütçeyi istediğini söylemiştir. Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin bütçesini görüşürken böylesine değersiz bir miktar üzerinde durulmayıp, "*İrşad ve Talim Encümeni'ne*" yetkili olan Şer'îye Vekâletinin söylediği gibi İslam bilincini yaşatacak olan kişilerin yerleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁷¹ Ahlakın yavaş yavaş bozulmaya yüz tuttuğunu ve İslam'ın içine düştüğü bu zayıflıktan kurtarılması gerektiğini ifade ederek Şer'îye ve Evkaf Vekâletine gerekli olan bütçenin verilmesi yönünde fikirlerini beyan etmiştir.

26 Ağustos 1922 tarihinde Pontus meselesi ile ilgili hazırlanan kanun layihası üzerine gerçekleştirilen toplantıda söz alan Mehmet Şeref Bey, meselenin özünün dağa çıkan bir isyan çetesi olduğunu anladığını, Pontuslu çetenin ne İslam ne de Hristiyan köyü ayırmaksızın yakıp yıktığını duyduğunu, Müslümanların da sebepsizce saldırılarda bulunmadıklarını, Pontus'ta yakılan, yıkılan evlerin olduğunu ve techir edilen insanlar olduğunu, bunlarında Hükümet'e sorulacağını açıklamıştır. Hükümet'in bu sorulara cevap vermesinin zorunlu olduğunu, bu soruları yanıtlayabilmenin ilk şartının da konu ile ilgili belgeler toplamak olduğunu anlatmış ve Meclis'ten, Hükümet'ten ve İcra Vekilleri arkadaşlarından ricada bulunarak bu çetelerin suçlarını ispat edecek belgelerin toplanmasını ve hazırlanmasını istemiştir. Dünya'ya bu ahval üzerine hesap verilirken ellerinde belgelerin hazır olması gerektiğini anlatmıştır. Soyguna en çok uğrayanın bizim memleketimiz olduğunu, bu bölgede çoğalan eşkıyaları yok etmek vazifesinin Dahiliye Vekaleti'ne ait olduğunu belirterek soygun meselesinin memlekette büyük bir bela olduğunu söylemiştir. Bu soygunculuğu ve isyanları söndürmenin herkesin görevi olduğunun altını çizmiştir. Dahiliye Vekili'nin sorumlu olarak gittiğini ancak hiçbir şey

³⁷¹ TBMMZC, 24 Ağustos 1922, c.XXII, s.347-351.

yapmadığını bu yüzden de Meclis'in meseleyi araştırmasını istemiştir. “*Müfettişi Umumilik Kanunu*” icra edilirken Müfit Efendi'nin oturduğu yerden bu kanunu zamanında çıkarınız, zamanında çıkarmazsanız birçok sorun ve bela ile karşılaşsınız dediğini hatırlatmıştır ve dediğinin de gerçekleştiğini dile getirmiştir.³⁷² Mehmet Şeref Bey neden techir olaylarının gerçekleştiğinin açıklanması ve yarın öbür gün bu mesele karşısına çıktığı vakit işte belgeleri diyerek gösterilmesi adına Pontus meselesi hakkında gerekli belgelerin toplanması gerektiğini dile getirmiştir.

28 Ağustos 1922 tarihinde “*Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin*” 1922 senesindeki bütçesinin görüşmelerinin devamı yapılmıştır. Bu toplantı da söz alan Mehmet Şeref Bey, yüce ve kutsal bir davanın peşinde olduklarını, sabır ve dayanıklılığın korunması gerektiğini, Ordunun kutsal bir dava peşinde mücadele ederken mebusların Meclis’te dedikodularla geçirmesinin anlamı olmadığını, kendi söylediği sözleri kabul etmeyen birinin olduğunu, o adama karşı gerekli cevabı verebilecek durumda olduğunu ancak mücadelenin verildiği bu noktada, Millet’in birlik ve beraberliğini bozarak, zafere zarar vermenin gereksiz olduğunu, mücadele kazanıldığı vakit bunları görüşüleceğini söylemiştir.³⁷³ Milli Mücadele’ye olan inancı ve ülkenin bağımsızlığının tartışmalarla zor duruma düşmesinin önüne geçmek adına Meclis’teki tartışmaları zaferden sonraya bıraktığını açıklayan bir konuşma gerçekleştirmiştir.

Mehmet Şeref Bey ve arkadaşları, Yunanlılar tarafından esir edilen Cafer Tayyar Paşa ve diğer Türk esirlerinin Girit’e İzzettin Kalesi’ne nakil edilerek orada onlara kötü muamele yapıldığını ve bunun karşısında Hariciye Vekaletinin ne yaptığını ve ne yapmayı düşündüğünü sormuşlardır.³⁷⁴ Hariciye Vekaletinden gelen cevapta Girit’e nakil meselesinin araştırıldığını ve kötü muameleye maruz kaldıkları anlaşıldığı takdirde fazlasıyla karşılık verileceği belirtilmiştir.

Bir Yunan askerinin süngü vasıtası ile parçalamak istediği Kur’an’ın askerimiz tarafından alınarak Konya’ya getirildiği ve kendisinin de bu Kur’an’ı Meclis’e getirdiğini söyleyerek, askerlerimizce kurtarılan Kur’an’ı Kerim’in Meclis kütüphanesine hediye

³⁷² TBMMGZC, 26 Ağustos 1922, c.XXII, s.724-726.

³⁷³ TBMMZC, 28 Ağustos 1922, c.XXII, s.387-388.

³⁷⁴ TBMMZC, 2 Eylül 1922, c.XXII, s.467.

edilmesine dair beyanatta bulunmuştur.³⁷⁵ Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey'in ilk TBMM içerisindeki tek beyanatıdır. Bu beyanatı da oybirliği ile kabul edilerek Kur'an'ı Kerim Meclis kütüphanesinde yerini almıştır.

Mehmet Şeref Bey 13 Eylül 1922 tarihli toplantıda İzmir'in "*Güzel İzmir*" olarak adlandırılmasına dair bir kanun teklifinde bulunmuştur. Bu kanun teklifi Layiha Encümenine gönderilmiştir.³⁷⁶ 18 Eylül tarihinde gerçekleştirilen toplantıda gelen mazbatada Mehmet Şeref Bey'in bu teklifi uygun bulunarak Heyet-i Umumiye'ye gönderilmesi kabul edilmiştir. Ancak Meclis Reisi bu konunun Dahiliye Encümenine ait olduğunu söyleyerek Dahiliye Encümeninde görüşülmesini istemesi üzerine bu teklif uygun bulunmuştur.³⁷⁷ 21 Eylül tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Dahiliye Encümeninin mazbatası dahilinde bu kanun teklifinin gündeme alınması kabul edilmiştir.³⁷⁸ İzmir Mehmet Şeref Bey için ayrı bir öneme sahiptir. Gazetecilik hayatına ilk adımını bu şehirde atmış ve "*Ahenk*" gazetesinde yazı yazmaya başlamıştır.

25 Eylül 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda düşmandan alınmış ve alınacak yerlerde yardım yapmak hakkındaki 31 Ekim 1921 tarihli Kanuna ilave olarak yapılan kanun hakkındaki görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, memleketi harap olanların acısını kendisi de yaşadığı için bu konuda bir şeyler söylemek istemiştir. Bulgarlar istila ettikleri alanlardan çıktıktan sonra o bölgede yaklaşık kırk bin yıkık, kullanılmaz halde ev bıraktıklarını ve o vakit de aynen bu şekilde kanun yapıldığını ve hükümetin aynı yardımı yaptığını ifade etmiştir. Bu kabul edilen yardımın uygulayacak memurlar olmadığından uygulanamadığını, bu konuda en uygun memurun İstanbul Mebusu Neşet Beyefendi olduğunu, sadece Neşet Beyefendi'nin Kazayı yeniden yapılandırabileceğini, sebebini de tohumluk olarak verilen tahılı insanlar aç olduklarından dolayı ekmek yaparak yediklerini söyleyerek açıklamıştır. İmaret konusunda esirlerin kullanılmasından kanunda bahsedilmediğini, Bulgaristan'ın kendi yollarını bizim esirlerimize yaptırdığını, hatta ve hatta Yunanlıların bile yolların yapımında bizim esirlerimizi kullandığını bu nedenle de esirlerin kullanılabileceğini belirtmiştir. Ancak Hükümet yetki vermeden önce

³⁷⁵ TBMMZC, 11 Eylül 1922, c.XXII, s.608-609.

³⁷⁶ TBMMZC, 13 Eylül 1922, c.XXIII, s.9.

³⁷⁷ TBMMZC, 18 Eylül 1922, c.XXIII, s.101.

³⁷⁸ TBMMZC, 21 Eylül 1922, c.XXIII, s.137.

ilgili bakanlığın bununla ilgili yapılacak işlerin düzgün olması amacıyla şirket usulünü kabul etmesi gerektiğini ifade etmiş ve şirket usulünün iki şekilde memlekete yararı olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

*“Bir kere suistimalâta mâni olacak, sonra da memleketimizde daha sıhhi evler yapılmış olacaktır. Hükümetin kontrolü altına girmiş olan şirkete Hükümet, umumi kontrolünü koymuş olur. Binaenaleyh bu olmalıdır. Yine üseradan istifade edilmeli ve talimatta bu şirket usulünü kabul etmeye sai kaydı da herhalde Hükümet kabul etmelidir. Maksudı acizanem budur”*³⁷⁹.

Mehmet Şeref Bey Bulgarların ve Yunanlıların yaptıkları yakma, yıkma olayları ile yarattıkları zarar ve ziyana şahit olduğundan mütevellit yapılacak olan çalışmaların ne şekilde olacağına dair fikirlerini sunduğu bir konuşma yaparak konunun müzakere edilmesi rica ettiğini söylemiştir.

27 Eylül 1922’de Yunanlıların Trakya’da gerçekleştirdikleri zulümler hakkında Hariciye Vekilinin dikkatini çekmek gerektiğine dair verilen taktir üzerine fikirlerini beyan etmek üzere söz alarak kürsüye gelen Mehmet Şeref Bey, TBMM ordularının vatanın her noktasında düşman askeri bırakmamak şartıyla mücadele ettiğini, Allah’ın yardımını ile ilerlediğini, Trakya’da Yunanlıların yapmadığı felaketin kalmadığını, evleri yıktıklarını ancak halkın bir şekilde bunları yeniden inşa ettiğini, lakin orada kutsal bulunan aynı zamanda önemli mimari eser de olan camiler olduğunu, bunların bir taşına dahi zarar gelse bunu tekrar düzeltebilecek bir mimarın bulunmadığını bu yüzden de Hariciye Vekilinin oradaki sorumlu kişilere şahsi yetkiler vermesini dile getirmiştir.³⁸⁰ Yunanlıların verdiği tahribatın önüne geçebilmek adına gerekli bakanlığın çalışmalar yapmasını ve sorumlular hakkında protestoların yapılmasını istemiştir.

30 Eylül 1922 tarihinde gerçekleştirilen “*Denizli Mebusu Hakkı Behiç Bey, Kütahya Mebusu Haydar, Burdur Mebusu Ali Ulvi Beylerin tam tahsilatla mezuniyetlerine dair Divan-ı Riyaset Kararı’nın*” görüşüldüğü toplantıda söz alan Mehmet Şeref Bey³⁸¹, bahsi geçen mebusların delille ispatlanmamasına rağmen doktor raporuyla sabit olarak herkesin

³⁷⁹ TBMMZC, 25 Eylül 1922, c.XXIII, s.174.

³⁸⁰ TBMMZC, 27 Eylül 1922, c.XXIII, s.189.

³⁸¹ TBMMZC, 30 Eylül 1922, c.XXIII, s.251.

başına gelebilecek bir illete maruz kaldıklarını bu yüzden de izin sürelerinin uzatılmasının kabul edilmesini rica etmiştir.

4 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Seferberlik maaşlarının zamlanmasına dair mazbata üzerine görüşmeler gerçekleştirilirken söz alan Mehmet Şeref Bey, maaşların azaltılması ve arttırılması ile ilgili her şeyin Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gitmesinin zorunlu olduğunu ancak bu şekilde olmadığını, bunun Kavanini Maliye Encümeni'nin bir kanun maddesini yorumlamasından ibaret olduğunu, masrafların azaltılması gerekecek olursa o zaman bu konunun Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gidebileceğini, şimdi ise yapılacak olanın yorumlanan bu maddenin Meclis tarafından kabul ve reddetmesi gerektiğini ve görüşmelerin yeterli olduğunu hatırlatmıştır.

Görüşmelerin devamında yapılan son savaşın ayrıntıları ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamaları üzerine söz alan Mehmet Şeref Bey, Gazi Hazretlerinin askerî harekât ile ilgili yetkili bir asker olmamak dolayısıyla anladığı bir sözünün olduğunu, onunda Mehmetçiğin süngüsünü takarak kanının son damlasına kadar vatani müdafaa ettiğini ve düşmanı denizin öbür tarafına attığını, Türk hakkını müdafaa ederken kimseye saldırmadığını, kimsenin hakkını çiğnemediklerini belirtmiştir. Başarıyla amacımıza ulaştığımızı, bir an evvel Selimiye Camii üzerinde al bayrağın dalgalandığını görmek istediğini, canını dişine takarak, kanının son damlasına kadar mücadele eden, vatani uğruna canını veren bütün şehitlerin anne ve babalarına saygılarını sunduğunu söylemiştir.³⁸² Seferberlik maaşlarının arttırılması konusunun sorumlu encümen tarafından gündeme getirilmediğinden dolayı burada sadece yorumlanan maddenin kabul veya reddedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda düşman işgali altında oldukça güç bir durumda olan ordudaki askerlerin son ana kadar korkusuzca verdiği mücadeleyi takdir ettiğini beyan etmiştir.

7 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Konferansı hakkında gerçekleştirilen toplantının üçüncü celsesi gizli yapılmıştır. Bu celsede söz alan Mehmet Şeref Bey, Hariciye Vekili'nin okuduğu konferansa ait bilgiler hakkında üç noktanın dikkatini çektiğini söylemiştir. Edirne dahil olarak belirtilen görüşün doğru olduğunu, Edirne'nin garbi olarak belirtilmesinin doğru olduğunu, İtilaf Devletleri'nin Edirne ile Lüleburgaz arasındaki demiryolunu kontrol altına almasının tam bir felaket olduğunu, Karaağaç bölgesinin

³⁸² TBMMZC, 4 Ekim 1922, c.XXIII, s.261,277-278.

Edirne’de kalmasının yeterli olmadığını, İsmet Paşa’nın 1914 sınırını iyi bildiğini, o sınırların belirlendiği komisyonda yer aldığını bildirmiştir. İngilizlerin Türkler ve Fransızları affetmeyeceğini, dünyada Türklerin İngiliz siyasetini uğrattığı yenilgi kadar İngilizlerin başka bir yenilgi almadıklarını, görüşme yanlısı olmadığını, ordunun ilerlemesi ve savaşı devam ettirmesi taraftarı olduğunu, Çerkezler ve Abazaların Edirne’de zulümler gerçekleştirdiklerini, kadınların ırzlarını geçtiklerini, İngilizlerin bunu ne kadar inkâr etseler de bunların gerçekleştiğini, Tekfurdağı ve Malkara bölgesine İngilizlerin gittiğini ancak bu bölgelerin Türk köyleri olduğunu, buralarda zulümler yaptıklarını, İngilizlerin konferansı uzatmalarının sebebinin Trakya’yı ele geçirmek istemeleri olduğunu açıklamıştır. Zulüm yapıldığının inkâr edilmesine rağmen planlı bir şekilde gerçekleştirildiğini, ordunun ise İzmir’de durduğunu söylemiştir. Ve Mehmet Şeref Bey’in sözünün bitmesi üzerine bu görüşmeler yeterli görülerek açık celseye geçilmiştir.³⁸³ Mehmet Şeref Bey Edirne Milletvekili olması dolayısıyla bölgesinde yaşanan durumlar üzerine söz alarak, İtilaf Devletleri’nin işgali altına alınan Trakya’da yaptıkları zulüm ve işkenceye dikkatleri çekerek, asıl gayelerinin bu bölgelerin hakimiyetleri altına almak istemeleri olduğunu vurgulamıştır.

9 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Mudanya Konferansı görüşmelerine devam edilmiştir. Gizli olarak gerçekleştirilen dördüncü celsede söz alan Mehmet Şeref Bey, amaçlarını savundukları Milli davanın sonunu getirebilmek olduğunu söylemiştir. Misak-ı Milli’nin hiçbir askerin kanı akmadan temin edilmesi arzusunda olduklarını söylemiştir. Konferanstan önce de sonra da İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların, Yunanlıların mevcut olduklarını söylemiştir. Konferansta dile getirdikleri şeyin on beş günlük süre zarfında söz konusu olan yerleri biz tahliye edelim, sizler bir ay sonra teslim alın diyerek bu tahliyenin kırk beş günde sonlandırılmasını söylediklerini ifade etmiştir. İsmet Paşa’nın ise bizim askerlerimizin İtilaf Devletleri’nin bir aylık süresinden sonra girmesini istediğini ve bunda haklı olduğunu, ancak bunu İtilaf Devletleri’nin kabul etmediğini söylemiştir. Kabul etmemelerinin sebebinin de azınlıkları kendi kontrolleri altında tutmak olduğunu söylemiştir.

İkinci esaslı noktanın da İtilaf Devletleri’nin bizim jandarma kuvvetlerimizin sayısını belirleme isteklerinin kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Zaten bu isteği kabul etmenin de Trakya’nın durumunu bilmemek demek olduğunu söylemiştir. Trakya’ya

³⁸³ TBMMGZC, 7 Ekim 1922, c.XXIII, s.905-907.

Kafkasya'dan getirilen Hristiyanlar olduğunu, burada 4.000-5.000 bin jandarma bulundurmak istekleri ile burada azınlıkların düzeni bozmalarına müsait ortam yaratmak olduğunu söylemiştir. Karaağaç bölgesinin mühim olduğuna değinmiştir. Kendisinin esas isteğinin bu bölgenin on beş gün içerisinde Türklere teslim edilmesi ve bu bölgede Türklerin istedikleri kadar mevcutta jandarma bulundurabilmesi olduğunu söylemiştir. Bu isteğe verilecek olumlu ve olumsuz cevaplara bakmak gerektiğini söylemiştir. Bizlerin İtilaf Devletleri'nin bu isteğine olumlu cevap vermesi halinde teslim edilme süresinin kırk beş gün olacağını söylemiştir. Konferansı ayın yirmi ikisine ertelediğimiz için, İtilaf Devletleri'nin erteleyeceğini ve İstanbul ve Trakya bölgesini bize karşı koz olarak kullanacaklarını ifade etmiştir. Barış konferansı istediklerini ve bu konferans süresince de İstanbul ve Trakya'ya hâkim olacaklarını ve bu bölgeleri tehdit olarak kullanacaklarını söylemiştir.

Olumsuz cevap verildiği takdirde savaş halinin tekrar geleceğini, savaş halinin geri gelmesi durumunda ise İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların bizlerle savaş yapıp yapmayacağını sormuştur. Savaş edemeyeceklerine dair uğultular gelmiştir. Bunun üzerine İngilizlerin savaş edemeyeceğini ve tehdit edeceğini söylemiştir. Eğer savaş edecek olsaydı şimdiye kadar yapabileceklerini ve Hariciye Vekâletinin de bunu gayet iyi bildiğini söylemiştir.

Ancak bu konferans uzadığı takdirde dindaşlarımızın kurban edileceğini söylemiştir. O bölgede bir Bulgar Hükümeti olduğunu, şiddet, zulüm yaptığını ama asıl bunları gerçekleştirenlerin İngilizler olduğunu söylemiştir. En uygun yolun TBMM'nin onlara verdiği karar mucibince, on beş gün içinde tahliyenin gerçekleşmesi olduğunu söylemiştir. Bir ay sonrada bizlere teslim edileceğini söylemiştir. Teslim edilmediği vakit meselesinin ordulara ve Başkumandana ait bir mesele olduğunu söylemiştir.³⁸⁴ Edirne Milletvekili olmasında dolayı bölgesini ilgilendiren bir konuda fikirlerini beyan ederek Meclis'i aydınlatmayı gaye edinen Mehmet Şeref Bey, Mudanya Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin kabul edilemez isteklerde bulunduklarını, Karaağaç bölgesinin Trakya'da mühim bir bölge olduğunu ve bu bölgenin verilmemesi gerektiğini, İtilaf Devletleri'nin bölgeyi bize vermek üzere belirlediği sürenin uzun olduğunu bunun da bize karşı görüşmelerde bir tehdit unsuru olarak kullanılmak amacıyla istenildiğini lakin kabul

³⁸⁴ TBMMGZC, 9 Ekim 1922, c.XXIII, s.926-927.

edilemez olduğunu, şayet Türk tarafının istediği sürede çekilme olmaz ise gerekli kararın görüşmelerin artık hükümsüz kalacağını ve sözün artık orduya geçeceğini açıklamıştır.

5.2.4. Mehmet Şeref Bey'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

4 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirilen Lozan Konferansı'ndaki barış teklifi ile ilgili olarak İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rami Beyefendi, Hariciye Vekili İsmet Paşa, Sulh Heyeti Murahhasa Müşaviri Diyarbakır Mebusu Zülfü Beyefendi'nin açıklamalarda bulunduğu toplantıda söz alan Mehmet Şeref Bey, Meclis'in toplandığı vakit çizdiği sınırların Misak-ı Milli'nin sonucu olduğunu ve barışa ulaşmak adına meydana getirildiğini, savaş çıkarmak için çizilmediğini belirtmiştir. Meclisin ilk hatasını düşmanı Akdeniz'e döktükten sonra ileri ilerlerken Mudanya Konferansı'na başlaması olduğunu belirterek, Mudanya Konferansı gerçekleştirilirken içeriği hakkında yeterli açıklama yapılmadığını ve biraz sıkıştırıldıkları vakit siyasi bir mesele olarak ordunun işi olduğunu söylediklerini ve görüşmelerin neticesinde bilgi sunduklarını ifade etmiştir. Daha sonra davet edildikleri barış konferansına katıldıklarını, Türk Tarihi'nin süngüyle yapıldığı cephelerdeki aşamalarının hep başarılı olduğunu, ancak siyasi cereyanların gerçekleştiği masada başarılı olamadığını vurgulamıştır. Lozan Konferansı'nda ilk meselelerden birinin arazi meselesi olduğunu, Lord Curzon'un ilk cümlesinin Türkleri Meriç'in ötesine geçirmeyeceğine dair olduğunu söylemiştir. Hariciye Vekiline bu minvalde neden Balkan Devletleri'ne yönelerek bir siyaset izlemediklerine dair bir soru yönelmiştir. Balkanlar'da hakimiyetin bizim elimizde iken bizim elimizden alarak Sırpların, Bulgarların ötesine geçmemize müsaade etmediklerini, çoğunluğunun Türk olduğu bu bölgelerde Türkler varlık gösterir ise, orada ki Müslüman Türklerin kalplerinde Türk Müslüman sevgisini tekrardan meydana getireceğini düşündüklerini ifade etmiştir. İki Bulgar Hükümeti'nin olduğunu, birisinin resmi, diğerinin ise gayri resmi Makedonya Komitesi olduğunu, buralarda Türk Hükümetlerinin söz sahibi olmalarını istemediklerini belirtmiştir. İlişkilerin önce hususi pazarlıklarla başladığını ve resmi pazarlıklar ile nihayetlendirildiğini ve bu bölgelere mümessillerin gönderilmediğini, Hariciye Vekili'nin niçin buralara mümessiller göndermediklerini sormuştur. Mümessil göndermediklerinden mütevellit Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa'nın karşısına birlik olmuş bir cephenin çıktığını oysa ki bu birlikteliğin önceden sonlandırılabilceğini vurgulamıştır.

Sınır meselesi görüşülürken 1915 senesinde çizilen hat yani nehrin yetmiş kilometre ilerleyerek iki kilometre ötedeki sahile geçildiğini, ancak İsmet Paşa'nın nehrin Edirne'nin iki yanından geçeceğini söylediğini ve bundan dolayı da söyleyecek sözünün olmadığını ifade etmiştir. Karaağaç bölgesinin doğrudan Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almadığını, ancak Misak-ı Milli'deki madde gereğince bu bölgede oturanların plebisite başvurma haklarının olduğunu, Lozan Konferansı'nda bu plebisit hakkının kabul edilmediğini açıklamıştır. Boğazlar ve Musul meselelerinde İngilizler'in harp yapmaktan kaçındığını ve Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a bırakılmasını istediklerini belirtmiştir. Fransa ve İtalyanların hesaplarını temizledikten sonra İngilizlerle Musul meselesi için karşılıklı iki devlet olarak kalırsa kolay halledilebileceğini söylemiştir. Şayet Heyet-i Murahhasa Karaağaç'ı, Musul'u vermek ile mali ve iktisadi meselelerde bağımsız olacağımıza inanıyorlarsa versinler demiştir. Eğer Türkiye'nin mali, iktisadi, hukuki bağımsızlığı buna bağlı ise verilsin diyerek, Adliye işlerinde başarılı olduklarından dolayı Heyet-i Murahhasa'yı tebrik etmiştir. Adliye meselesinde endişe edilecek bir durum olmadığını, eğer Türkiye bağımsızlığına, özgürlüğüne kavuşacaksa Trakya'nın dahi feda edebileceğini belirtmiştir.³⁸⁵ Lozan Konferansı görüşmeleri ile alakalı olarak yapılan görüşmelerde görüşlerini beyan eden Mehmet Şeref bu konferansa kadar ki süre zarfında gerçekleştirdikleri askeri başarıların, siyasi alandaki başarısızlıklarla gölgelendiğini belirtmiş ve Lozan konferansı ile ilgili genel bir değerlendirme de bulunarak Türkiye'nin bağımsızlığı adına her türlü fedakârlığa razı olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

21 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Ceza Kanunu'nun birinci kısım beşinci ekine eklenen kanunun, Harp Kanunu'nu iptal edip etmeyeceğine dair açıklamaların yapıldığı görüşmede söz alan Mehmet Şeref Bey, müzakerelerin yetersiz olduğunu, bir kısım mebusların memlekette bağımsızlık ve kişi dokunulmazlığının tesir ve korku altında olmasından dolayı bir kanun teklif ettiklerini ve Meclis'inde bunu kabul ettiğini ifade etmiştir.

Heyet-i Vekile'nin kanun görüşülürken, itirazda bulunma veya diğer mebusların ayrılmasının söz konusu olamayacağını, Meclis'in kanunu onayladığını belirtmiştir. Kanunun üçüncü madde gereğince hiçbir yoruma ihtiyacının olmadığını, mülga kelimesinin hukuki açıdan açıklanması gerektiğini ifade etmiştir. Hukuk mevzuatlarında

³⁸⁵ TBMMGZC, 4 Mart 1923, c.XXVIII, s.99-104.

mülga kelimesinin incelenmesini istemiştir. Kanunların özel veya genel olabileceğini, genel kanunlarda mülga kelimesi söz konusu olduğu zaman kanuna öncelik eden kanundaki hüküm ve maddeleri hükümsüz kıldığını ve bundan dolayı mülga kelimesinin bulunduğunu, kanunun özel olması durumunda ise kanuna ait olan madde mülga denilirse sadece onunla alakalı yapılmış bir kanun var ise mülganın sadece o kanuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu kanunu yapan kişinin teklifi yapmadan önce bu kanunun yapıldığı zamanda Meclis'in hedeflediği amaç ne ise onu incelemesi ve araştırmasının lazım olduğuna vurgu yapmıştır. Çünkü kanunu yorumlamak için dünyanın bütün hukukçularının dikkat ettikleri bir kaynak olduğunu, o kaynağın da bir kanun hangi Yasama Meclisi'nde söz konusu ise o kanunun gereken savunma ve itirazını ortaya koyarken netice olarak ortaya çıkan hükmün neticesi olduğunu ifade etmiştir. Hatta dünyanın en önemli kanunu olan “*Milliere Kanunu*” olduğunu açıklamıştır.

Yasama Meclisi'nden çıkan kısımlarının on sekiz cilt olduğunu ve bu gibi meselelerde o kaynağa başvurulduğunu, yani söz konusu olan madde hakkında konuşan Paşa'nın Meclis'e gelip bu kanunun ordunun harekâtını sınırlandırıldığını söylemezden evvel o kanun hakkında gerçekleşen görüşmeleri incelemesi gerektiği ve söylenenleri anlaması içinde zabıtları okuması gerektiğini belirtmiştir. Kanunun askeri kanunları hükümsüz bırakacak özellikte olmadığına değinmiştir. Genel Kanuna eklenen bu maddenin sadece endişeye düştüğü sanılan şahsi dokunulmazlık ve bağımsızlık ile alakalı olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu olan kanunun kişisel dokunulmazlık kanunu saldırıya uğradığı vakitte dikkate alınacağını, lakin dünyada herkes kişisel dokunulmazlığa, malına, canına, ırzına, namusuna saldırabileceğini böyle bir durum olmasaydı, kanunun emirlerinin olmayacağını açıklamıştır. Kimi mebusların bu gibi takrirleriyle ve bütün mebusların bunu kabul etmesiyle yapılacak olan güzel işlerle ilgilenilemediğini ve ertelendiğini, halbuki bu gibi sorunlarla “*Nizamname-i Dahiliye'nin*” ilgilendiğini ve “*Nizamname-i Dahiliye'nin*” haklı olan yolu göstereceğini belirtmiştir.³⁸⁶ Bütün bu sebeplerden ötürü görüşmeleri yetersiz gördüğünü söylemiştir.

Mehmet Şeref Bey'in Sinop mebusu olan Dr. Rıza Nur Bey hakkında Damat Ferit Hükümeti tarafından verilen kararın yürütmeye konulduğundan hükümetin haberinin olup olmadığını sorması üzerine soru Adliye Vekaletine gönderilmiştir.³⁸⁷ Mehmet Şeref

³⁸⁶ TBMMZC, 21 Mart 1923, c.XVIII, s.98-99.

³⁸⁷ TBMMZC, 28 Mart 1923, c.XXVIII, s.195.

Bey bu konu ile ilgili bir cevap istemesine rağmen zabıt ceridelerinde bir cevap verildiğine rastlanılmamıştır.

1 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen “20 Kânunusani 1337 tarihli madde-i münferide’nin ilgasına dair Kanun” görüşmelerinde söz alan Mehmet Şeref Bey, pek yakın bir geçmişi hatırlatmak istediğini söylemiştir. Meclis’in dışarıdan nasıl görüldüğünü mebuslara anlatmıştır. Terk edilen, kullanılamayacak vaziyette olan Türk vatanını, düşmanlarla sarılmış Türk vatanını burada Meclis’te toplanan mebusların kararlı ve inançlı olmaları ve Millî Mücadele ruhunu yaşatmaları sayesinde bugünlere geldiğini belirtmiştir. Lozan’a davet edildikleri vakit verdikleri tek kararın bağımsızlığın elde edilmesi olduğunu ifade etmiştir. Lozan’a gönderilen heyetin arz ettiği bilgiler üzerine Müttefik devletlerin bizlerin içimizden başka bir biçimde olduğumuzu göstermek istediklerini, ancak Türklerin bağımsız bir şekilde yaşamayı benimsediğini vurgulamıştır. Meclis’e geldikleri ilk vakitle bugünkü vakit arasında oldukça ilerleme kaydedildiğine değinmiştir. Lozan’a ilk heyeti gönderdiklerinde Millî Mücadele amacının yerine getirilmesine kadar çalışmak düşüncesinde olduklarını, lakin şimdi kamuoyunun görüşlerine müracaat etmek gerektiğini ifade etmiştir. Yalnız hazır şekliyle seçimlerle ne şekilde ilgileneceklerini ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ilave maddelerini bir madde ile kaldırmanın uygun olmadığını dile getiren arkadaşlarla aynı düşüncede olduğunu beyan etmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun devletle halkın karşılıklı olarak vazifelerini tayin ettiğini, Kanunu Esasiyi belirleyecek olanın genel kurallar olduğunu, ancak eklenmiş olan maddelerin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na bağlı olmadığını, o maddenin zamanın ihtiyaçlarından dolayı ortaya çıktığına değinmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu için oylara başvurulduğu zaman Meclis’in üçte ikisinin karar vermesi gerektiğini sebebinin de Milli Hakimiyet ile ilgili olduğunu söylemiştir. İlave maddelerin ise Milli Hakimiyet ile ilgili bir mesele olmadığını, amacın oybirliği ile meydana gelmesi için Meclis’in bütün millete tercüman olarak seçimlerin yenilenmesine gitmesi gerektiğini ifade etmiştir. O zaman seçimlerin yenilenmesi gerekir demek ilave edilen maddelerin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndan olmadığını ispat ettiğini vurgulamıştır. Kutsal bir karar ile bugüne değin üyeleriyle vatan vazifesini yerine getirdiklerinden bahsetmiştir. Karşılarına çıkan bu meseleyi çözmek için Halk Hükümeti’ni meydana getiren mebusların, milletin oylarına ve düşüncelerine başvurduklarını, o zaman artık Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun değiştirilmesi şeklinde kabul edilerek, Meclis’in üçte ikisinin oyunun alınmasına ihtiyaç

olmadığını ifade etmiştir. Esas olarak Meclis'in oybirliği ile karar verdiği için bunun söz konusu olmasına ihtiyaç olmadığını, bundan dolayı Millet'in oyuna ve fikrine başvuran arkadaşların, tarihi vazifesini yerine getirirken, kutsal bir mücadeleyi nihayetlendirirken, aynı zamanda kutsal bir mücadele için yeni bir sayfanın da açılmasından dolayı herkesi tebrik ederek sözlerini nihayetlendirmiştir.³⁸⁸ Yeni Meclis'in açıldığı vakit ne durumda olduğunu, nasıl görüldüğünü, verilen başarılı mücadeleler neticesinde Lozan'a giden heyetin gayeleriyle artık hedeflerine ulaşmış olduğunu, Meclis'in yeni seçim kararını müttefikan aldığına dair genel bir değerlendirmede bulunmuştur.

14 Nisan 1923 tarihinde yapılan toplantıda Şer'îye Vekili Vehbi Beyefendi hakkında verilen gensoru üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde söz alan Mehmet Şeref Bey, görüşmelerin yeterli olduğuna kani olunduğu sırada görüşmelerin yeterli olmadığı aleyhine söz almak istemiştir. Erzurum Mebusu Salih Efendi de söz söylemek arzusunda olduğunu bildirmiştir. Mehmet Şeref Bey'in Birinci Gruba dahil olduğunu ve düzenlenmiş bir mesele hakkında söz söyleyemeyeceğini bildirmiştir. Mehmet Şeref Bey, bunun üzerine geçen sene "*Şer'îye bütçesini*" en içten ve samimi şekilde savunduğunu, "*Şer'îye bütçesi*" konuşmalarında Millet'in yükselmesi için dini hayatının tamamen yaşaması gerektiğini söylediğini hatırlatmıştır. Türk Milleti'nin "*deruni, Milli ve asrî hayatı*" yaşamaya mecbur olduğunu ve bunların haricinde bir Türk Milleti'nin olamayacağını ifade etmiştir. "*Şer'îye bütçesini*" savunduğu zamanda tek dikkat ettiği noktanın "*tefilat ve tedrisat heyetinin*" şekli hakkında bilgiler verdiğini hatırlatmıştır. Türk Milleti'nin yoksun kaldığı dini hayatı öğrenmesi için kendi diliyle eserler meydana getirilmesini savunduğunu bildirmiştir. Meclis'inde çoğunlukla kabul ederek bir bütçe çıkararak Şer'îye ve Evkaf Vekâletinden sorumlu bir kişiye bunu verdiğini, bundan sonra geçen bir sene zarfında Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin dini hayatını öğretmek adına nasıl bir adım attığını sormuştur? İçel Mebusu Sami Beyefendi Mehmet Şeref Bey'in görüşmelerin yeterli gelmemesi üzerine konuşmadığını ifade etmesi üzerine sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey görüşmelerin yeterli gelmemesi üzerine konuştuğunu, açıklanmamış noktalar olduğunu söylemiştir.

Karesi Mebusu Hasan Basri Beyefendi "*Tefilat ve Tetkikat Heyeti mi bir şey yapmamış?*" sorusu üzerine konuşmasına devam eden Mehmet Şeref Bey, "*Tefilat ve Tetkikat'ın*" bir şey yapmadığını, insanların o vekalet, o heyete toplanan kişilerden dini hayat üzerine

³⁸⁸ TBMMZC, 1 Nisan 1923, c.XXVIII, s.289-290.

bilgiler alacaklarını ancak oraya getirilen şahısların şüpheli şahıslar olduklarını belirterek, yapılan yegâne işin Darülfünunda Tarih eğitimi veren Şemseddin Efendi'nin bir ciltlik “İslam Tarihi” eserinin oluşturulması olduğunu beyan etmiştir. Lazistan mebusu Necati Bey söze karışarak heyete getirilenlerin “*seciyesi bozuk*” şahıslar olmadıklarını söylemesi üzerine sözüne devam eden Mehmet Şeref Bey, öyle bir şey demediğini, kendi açısından ahlaki durumları belli olmayan kişiler dediğini belirtmiştir. İçel Mebusu söze karışarak buranın kanun yeri olmadığını beyan etmesi üzerine Mehmet Şeref Bey, burasının kanun yeri olduğunu söylemiştir. İlmiye adına hakkedilmiş üç beş kuruştan bahsedilirken kendisinin memleketin dini öğrenmesi adına utandığını ifade etmiştir. Bütçenin dışında sadaka olduğunu ifade edenlerin olduğunu, bütçeye dahil olduğunu söyleyenlerin olduğunu, oysa ki TBMM Hükümeti'nin Şer'îye Vekaleti'ne verdiği bütçe içerisinde sadakanın olamayacağını anlatmıştır. Bütçenin içerisinde hak edilmiş ilmiye ödeneği olduğunu, hak edilen paranın dağıtılışına gelince, dağıtımda elbette ki bir temele dayanması gerektiğini açıklamıştır. En son olarak bu memleketin din ile ilgili sorumluluklarını yüklenecek ve çağdaş fikirlere sahip olabilecek bir adamın getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁸⁹ Mehmet Şeref Bey, “*Tetkikat ve Tefilatı İslâmiye Encümeni*”nin, Meclis'in tasarladığı şekilde şekillenmediğini vurgulayarak, bu konuda Şer'îye Vekâletinin kusurlu olduğunu, ihmalkârlık ettiğini, hoşgörülü davrandığını ve vazifesini gereğince yerine getirmediğini söylemiştir.

15 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen Meclis toplantısında “*Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinin tadili*” üzerine görüşmeler gerçekleştirilirken söz alan Mehmet Şeref Bey, ilk bölümde söz konusu olan meselenin telaşa sebep olacak bir şey olmadığını açıklamıştır. İç tüzüğe karşı düşüncelerin olduğunu ifade etmiştir. İç tüzük incelendiği vakit nizamnamede “*Ertesi Meclis*” kararının olduğunu, “*Ertesi Meclis*” tabiri ile bir diğer Meclis ifade edildi ise bu tabirin doğru olduğunu belirtmiştir. Meclis'in kararıyla, 1920 senesinde Meclis'in yasama ve yürütme özelliği olduğundan dolayı, alınan kararların birçoğunun tüzük içerisinde yani yasama gücüne sahip olan Meclis-i Mebusan'ın oluşturduğu iç tüzüğe uygun gelmeyecek iş ve hareketlerden ötürü bir karar hükmünde olduğunu, ileride gerçekleşebilecek herhangi bir hareket üzerine Meclis'in alacağı kararın iç tüzük kararı olduğunu anlatmıştır. Meclis'te bu karar alındığı vakit kendisinin Malta'da esir olduğunun altını çizmiştir. İç tüzüğün “*Hakimiyet-i Milliye'yi*”

³⁸⁹ TBMMZC, 14 Nisan 1923, c.XIX, s.120-121.

temsil ettiğini ve memleket dahilinde egemenliğin halka verilmesinin bir Meclis'in yasama ve yürütme yetkisini sınırlandırmayacağını ifade etmiştir. Geçen gün bir mebusun verdiği bir takririn kanun hükmüne alındığını ve encümene yollanmadığını belirterek, takrir direkt olarak genel kanunların bir maddesini değiştirecek nitelikte olduğu halde Meclis'in derhal kabul ettiğini ve verdiğini hatırlatmıştır. Meclis'in sahip olduğu niteliğin hakimiyet hakkını kullanan Millet'in verdiği yasama ve yürütme özelliği olduğunu ifade etmiştir.

Müzakere esnasında azınlıkların da bir hakkı olduğunu, belki azınlıklar içerisinde konuyu anlayamamış kişilerin olabileceğini belirtmiştir. Henüz maddenin görüşmelerine geçmediklerini, görüşmelere geçmeksizin telaşla iç tüzük gereğince bu görüşülür mü görüşülmez mi? kavgası içerisinde olduklarını açıklamıştır. Bir mebusun başkanlık makamına verdiği bir kanun maddesinin Meclis'in isteğiyle kabul edildikten sonra o iç tüzük başarılı değildir, kabul edilemez demenin doğru olmadığını, Meclis'in yetkisi içerisinde değildir demek olabileceğini bu yüzden telaşlanmakta olduğunu ve bunun görüşülmesinde anlam olmadığını ifade etmiştir. Bu durumun müzakereye konacağını, kanun maddeleri hakkında tarafların sözlerini söyleyeceklerini ve Meclis'in konuyu anlayacağını ve gerçeklerin ortaya çıkacağını söylemiştir. Mehmet Şeref Bey'in konuşmasından sonra görüşmeler çoğunlukla yeterli görülmüştür.³⁹⁰ Mehmet Şeref Bey *“Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesinin tadili”* üzerine gerçekleştirilen toplantıda verilen kanun maddesinin Meclis'in isteği üzerine kabulünün iç tüzük ile alakalı bir endişeye mahal vereceğine dair tereddütleri olduğunu ve kanun maddelerinin Meclis'te tartışmaya açılarak kararın alınmasının gerektiğine dair bir açıklama da bulunmuştur.

Mehmet Şeref Bey, Dr. Rıza Nur Bey'in Ankara'ya gelmesi üzerine kendisi hakkında idam kararı verildiğini ve mallarına zorla el konulduğunu, bu kararın Damat Ferit Hükümeti tarafından Sinop'ta yürütmeye konulduğundan hükümetin haberi olup olmadığını sormuştur.³⁹¹ Dahiliye Vekaletinden sorması üzerine, Dahiliye vekili Ali Fethi Bey, bu soru önergesi üzerine durumun Sinop Mutasarrıflığına sorulduğunu ve Rıza Nur Bey'in mallarına zorla el konulmadığı ve haciz edilmediğinin bildirildiğini söylemiştir.

³⁹⁰ TBMMZC, 15 Nisan 1923, c.XIX, s.180-181.

³⁹¹ TBMMZC, 16 Nisan 1923, c.XXIV, s.236.

BÖLÜM 6: İSMET (İNÖNÜ) PAŞA

6.1. Özgeçmişi

Millî Mücadele verilirken Batı Bölgesi'ndeki mücadeleleri ile tarihe geçmiş bir kişiliktir. Mudanya Konferansı ile birlikte siyasete adım atmış bu konferanstaki başarıları sayesinde Lozan'a gönderilen heyete de başkanlık etmiştir. İlk TBMM'de Edirne Milletvekilliği görevini yapmıştır. Millî Mücadele'de askerlik alanındaki faaliyetlerinden dolayı birinci Meclis'te pek fazla yer alamamıştır. İnönü Muharebelerindeki başarıları dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından 1934 yılında çıkarılan “*Soyadı Kanunu*” gereğince kendisine “*İnönü*” soyadı verilmiştir.

Reşit Bey ve Cevriye Hanım'ın oğulları olan Mustafa İsmet 24 Eylül 1884 tarihinde İzmir'de dünyaya gelmiştir. Mustafa İsmet'in doğum tarihi dayısının o dönemin adeti olduğu üzere Kur'an'ın bir köşesine doğduğu günü not etmesi sayesinde bilinmektedir. Babası Reşit Bey İzmir'de sorgu yargııcı yardımcısı olarak görev almaktadır. Babası Reşit Bey Bitlis'in “*Kürümoğulları*” soyundan gelmektedir. Annesi Cevriye Hanım ise Bulgaristan Razgradlı'dır. Reşit Bey ve Cevriye Hanım 1880 senesinde İstanbul'da hayatlarını birleştirmişlerdir.³⁹²

Mustafa İsmet babasının vazifesi üzerine gittikleri Sivas şehrinde ilkokula başlamıştır. 1892 tarihinde Askeri Rüştiye'ye kaydolmuştur. Künyesi oturdukları mahallesinin ismiyle birleştirilerek “*İsmet Efendi Alibaba*” olarak yazılmıştır. Apolet numarası 32'dir.³⁹³

1895 senesinde Askeri Rüştiye'den mezun olan Mustafa İsmet Sivas'ta Askeri İdadi bulunmadığından Sivil İdadiye kaydolmuştur. İki yıl burada eğitim gördükten sonra 1897 senesinde İstanbul'da Halıcıoğlu'nda bulunan Kara Harp Okulu Topçu bölümüne geçerek üçüncü sınıftan eğitime devam etmiştir. 1903 senesinde Topçu Okulu'nu birincilik derecesi ile bitirmiştir. Teğmen rütbesi ile girdiği Pangaltı'da bulunan Harp Akademisi'ndeki eğitimini de birincilik derecesi ile bitirmiştir. Rütbesi ise Kurmay yüzbaşı olmuştur. Birincilik derecesi ile tamamladığından dolayı kendisi “*Altın Maarif*

³⁹² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c. I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009 (9.Basım), s.17-23; Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003 (İkinci Basım), s.13

³⁹³ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.14.

Madalyası”³⁹⁴ ile ödüllendirilmiştir. Mustafa İsmet oldukça başarılı bir eğitim hayatı geçirmiştir. Bu başarılarını daha sonra askeri alanda ve siyasi alanda sürdürecektir.

Mustafa İsmet Rüştîye yıllarından başlayarak yabancı dil öğrenmeye çalışmıştır. Rüştîye yıllarında Fransızca dilini öğrenmeye çalışmış, Topçu Okulu’na geçtiğinde ise Almanca öğrenmeye çalışmıştır. Fransızca ve Almancasını geliştirmesinde Ali Fuat Erden’in büyük katkıları olmuştur.³⁹⁵ Okuma ve yazmaya olan merakı, Fransa’da yayılan özgürlükçü, eşitlikçi düşünceler ve Almanların ordu içerisindeki ağırlığı Mustafa İsmet’i Fransızca ve Almanca öğretmeye teşvik etmiştir.

Mustafa İsmet Yüzbaşı olarak ilk görev aldığı yer “*Edirne II. Ordu Sahra Topçu 8. Alay 3. Bölüğü*” olmuştur. Görev aldığı tümende “*Tabiye ve Topçuluk*” dersleri vermiştir. 1907 tarihinde İttihat ve Terakki’ye üye olan Mustafa İsmet Selanik’e gelmiş ve burada ileri de beraber mücadele ve yol arkadaşlığı edeceği Mustafa Kemal ile tanışmıştır. 1908 senesinde çıkan 31 Mart ayaklanmasını bastırmak üzere kurulan Hareket Ordusu’nda yüzbaşı olarak görev almıştır. İsyanın bastırılmasının akabinde Yemen’de çıkan isyanı bastırmak görevi ile Yemen’deki 7. Orduda kurmay yüzbaşı olarak vazifelendirilmiştir. 1912 tarihinde binbaşılık rütbesine yükselterek Yemen Ordusu Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Bu sırada “*Dördüncü Rütbeden Mecidî Nişanı*” ödülü verilmiştir. Yemende kaldığı sürede Fransızlardan kalma gramofon sayesinde Batı’nın klasik müziğini dinlemeye başlamış ve zamanla tam bir klasik müzik tutkunu olmuştur. Klasik müzik yanında hayatı boyunca briç, bilardo ve satranç oynamaktan da zevk almıştır. Balkan Savaşları’nın zuhur etmesi ile birlikte Yemen’den ayrılarak 16 Nisan 1913 tarihinde İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’da kendisine Genelkurmay Başkanlığı’nda Seferberlik ve Harekât 3. Şube’de görev verilmiştir. 1914 tarihi başlarında Kâzım Karabekir ile Avrupa seyahatine çıkmıştır. Viyana, Münih, Paris, İsviçre gezdikleri yerler arasındadır. Bu sırada çocukluktan beri muzdarip olduğu işitme rahatsızlığını Avrupa’daki doktorlara gösterme fırsatı yakalamış, lakin çocukluktan beri yaşadığı bu rahatsızlığın doğuştan olduğunu ve geçmesinin mümkün olmadığını öğrenmiştir.³⁹⁶ Askerlik eğitimindeki başarıları ve aktif askerlik mesleği içerisinde olmasına rağmen aynı

³⁹⁴ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.14-16.

³⁹⁵ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.16.

³⁹⁶ Kıyıcı, “Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”, s.170-171; Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.17-21; İsmet İnönü, *Hatıralar*, s.88.

zamanda sosyal hayatını da ihmal etmeyen İnönü müzik ve salon oyunları ile da ilgilenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine seferberlik ilan edilmesiyle birlikte yurda dönen Mustafa İsmet'e “*üç yıllık hazerî kıdem zammı*” verilerek Yarbaylık rütbesine getirilmiştir. Genel Karargâh Birinci Şube Müdürü olduğu sıralarda Haziran 1915'te üç yıllık kıdem zammı verilerek Ağustos ayında “*muharebe gümüş liyakat*” madalyası verilmiştir. Cephe görev almak istemesi üzerine İkinci Ordu Kurmay Başkanlığı vazifesine getirilerek Aralık ayında rütbesi Albaylığa yükseltilmiştir.

Çanakkale Savaşı'nın sona ermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa Doğu Cephesi'nde görevli II. Orduya XVI. Kolordu Komutanı olarak gelmiş, akabinde II. Orduda da Komutan olmuştur. Albay İsmet ise onun emrindeki orduda öncelikle Kurmay başkanlığı, daha sonrada Tümen ve Kolordu komutanı görevlerinde bulunmuştur.³⁹⁷ Mustafa İsmet'in daha önceden tanıdığı ve görüşlerine saygı duyduğu Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki orduda görev almaya başlaması ile birlikte Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki dostluk ilişkileri başlamıştır.

Bu arada 1916 yılında komşu kızı olan Mevhibe Hanım ile Mart ayında imam nikahı kıymış, 13 Nisan tarihinde de evlenmiştir.³⁹⁸ Ailesinin teşvikleri ile bu evliliği gerçekleştiren Mustafa İsmet evlenmesinin ardından cephedeki vazifesine geri dönmüştür. 1917 yılında Mustafa İsmet Paşa'ya Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanlığı görevi verilmiştir. İngilizlerin baskılarının artması sonrasında Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'yı XX. Kolordu Komutanlığı görevine tayin etmiştir. Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın oraya tayin edilmesiyle birlikte İsmet Paşa Sina Cephesi'ndeki III. Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir. Buradaki mücadeleleri Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile son bulmuştur ve yurda geri dönüş yapmıştır. Şam'da görev aldığı sırada “*kirli su ve amip salgını*” sebebiyle hastalanarak hastaneye yatırılmış ve oradan tren ile İstanbul'a nakledilmiştir.³⁹⁹ Bu hastalığından sonra ömrünün geri kalanında karaciğer rahatsızlığı yaşamıştır.

³⁹⁷ Kıyıcı, “Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”, s.171; Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c.I*, s.84-85.

³⁹⁸ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.23.

³⁹⁹ Kıyıcı, “Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”, s.172.

Hastalığı geçtikten sonra Harbiye Nazırı Müsteşarlığı görevine getirilmiştir. Buradaki görevi Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin istifa etmesi sebebiyle kısa sürmüş ve ondan sonra İstihzaratı Sulhiye Komisyonu'nda askeri üye olarak görevlendirilmiştir. 4 Ağustos tarihinde Askeri Şûra Muamelatı Umumiye Müdürlüğü'nde görevlendirilmiştir.⁴⁰⁰ Askeri Şûranın lağvedilmesi üzerine buradaki görevi de uzun süreli olmamıştır.

İzmir'in işgal edildiği gün Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelen İsmet Paşa'ya Mustafa Kemal “*Anadolu'ya hareket edeceğini ve vakti geldiğinde kendisini de Anadolu'daki mücadelede yanına çağıracağını*” söylemiştir. İsmet Paşa'nın Anadolu'ya geçişinde Yüzbaşı İhsan ve Asteğmen İzzettin yardımcı olmuştur.⁴⁰¹ Ocak ayının sekizinci günü İsmet Paşa Ankara'ya yola çıkmıştır. Ankara'ya vardığında Mustafa Kemal Paşa tarafından Erkânı Harbiye'de görevlendirilmiştir. Buradaki kısa süreli çalışmasından sonra Fevzi (Çakmak) Paşa'nın davetiyle İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine 9 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya ikinci kez gelmiştir. Birinci Meclis'in açılış çalışmalarında yer almıştır. Birinci Meclis'e Edirne'den milletvekili seçilmiştir. İcra vekilleri heyetince oluşturulan Kabinede Genel Kurmay Başkanlığı vazifesine getirilmiştir. Ankara'daki bu hareketleri desteklemeyen başkent İstanbul'da Padişah tarafından 24 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs'ta Fevzi (Çakmak) Paşa ve 6 Haziran'da İsmet Paşa'nın gıyabında idam hükümleri verilmiştir.⁴⁰² Millî Mücadele'yi desteklemeyen İstanbul Hükümeti İtilaf Devletleri'nin de ısrarları neticesinde Anadolu'daki birlik ve beraberliğin sağlanmasını önlemek için, yaşanan direnişin başındaki bu önemli kişilere idam hükmü vererek, Anadolu halkının mücadeleye olan inancını kırmayı amaçlamıştır.

9 Kasım tarihinde Batı Cephesi Kuzey ve Güney cephesi olarak ikiye ayrılmış, İsmet Paşa Kuzey bölgesinde, Refet Paşa ise Güney bölgesinde görevlendirilmiştir. İnönü mevkiindeki başarılarından dolayı 1 Mart 1921 tarihinde Tümgenerallik (Mirliva) rütbesine getirilmiştir. Sakarya Meydan Muharebelerindeki başarılarından sonra İsmet Paşa'ya bir takdirname ve “*Altın Muharebe İmtiyaz Madalyası*” verilmiştir.⁴⁰³ İsmet

⁴⁰⁰ İnönü, *Hatıralar*, s.132-170.

⁴⁰¹ Kıyıcı, “Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”, s.174.

⁴⁰² Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c.I*, s.145-147; Kıyıcı, “Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu”, s.174.

⁴⁰³ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.40-47.

Paşa'nın bu bölgeye gelerek düzenli orduyu kurması ve düşmanı geri püskürtmesi, düşmanın geri çekilmesini sağlayarak, zafere olan inancını kırmıştır.

Türk ordularının Sakarya Muharebesi ve Başkumandanlık Meydan Muharebesindeki başarılarından sonra Yunanlılar geri püskürtülmüş ve ordumuz İzmir'e girmiştir. Bu arada İsmet Paşa 31 Ağustos 1922 tarihinde başarılarından ötürü Korgenerallik rütbesine getirilmiştir. Bundan sonra artık Kurtuluş Savaşı'nın askeri mücadele dönemi son bulmuş ve siyasi dönemi başlamıştır. Mudanya'da bir mütareke imzalanmıştır. Bu mütareke görüşmeleri için toplanılacak mekân Mudanya olarak belirlenmiş ve Türk tarafını temsil etme vazifesi İsmet Paşa'ya verilmiştir. Görüşmelere 3 Ekim tarihinde başlanmıştır. İsmet Paşa Türk tarafını, General Charpy Fransa'yı, General Monbelli İtalya'yı, General Harrington İngiltere'yi temsil etmiştir. Görüşmelerde Doğu Trakya bölgesinin Yunanlılar tarafından on beş günlük süre zarfında tahliyesi bölgenin otuz günlük süre zarfında da İtilaf Devletleri temsilcileri tarafından Türkler'e teslim edilmesi üzerine anlaşılmış ve anlaşma 11 Ekim tarihinde imza edilmiştir.⁴⁰⁴ İsmet Paşa'nın Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndaki başarıları artık onun askerlik sahasından, siyaset sahasına girmesini ve Türkiye Devleti'nde "*İkinci Adam*" olarak lanse edilmesini sağlamıştır. İsmet Paşa'ya 7 Kasım 1922 tarihinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi başarılarından ötürü onursal profesörlük unvanı verilmiştir.⁴⁰⁵ İsmet Paşa bu onursal profesörlük belgesini Lozan Antlaşması'ndan döndükten sonra alabilmiştir.

Lozan Antlaşmalarına da İsmet Paşa'nın katılması öngörülmüştür ancak ilk olarak Dışişleri Bakanlığı vazifesine getirilmesi gerekmektedir. Bunun için Dışişleri görevini yürüten Yusuf Kemal Bey'in istifa etmesi gereklidir ve Mustafa Kemal'in ricası üzerine Yusuf Kemal Bey istifa etmiştir ve İsmet Bey 26 Ekim 1922 tarihinde Dışişleri Vekilliği'ne getirilmiştir. Lozan'a gidecek heyete baş delege olarak İsmet Bey seçilmiştir ayrıca yanında bu göreve yardımcı olmaları için Rıza Nur ve Hasan Saka getirilmiştir.

Lozan görüşmelerinin 13 Kasım tarihinde başlaması düşünülmüş ve bunun için İsmet Bey ve heyeti 11 Kasım'da Lozan'a gitmiştir. Ancak İtilaf Devletleri'nin kendi aralarında

⁴⁰⁴ Mehtap Uçan, "İsmet İnönü'nün Siyasi Hayatı (1922-1960)", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.10-15; Kıyıcı, "Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu", s.177; Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.49.

⁴⁰⁵ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.52.

anlaşamamaları nedeniyle konferans bir hafta ertelenerek 20 Kasım'da toplanma kararı almıştır. İsmet Bey bu durum üzerine İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları çekmiştir. Bu bir haftalık süre zarfında Fransa'ya görüşmeye davet edilen İsmet Bey davete icabet ederek Paris'e gitmiştir. Bu arada Paris'te kendisine bir Ermeni tarafından suikast girişimi planlanmış, girişim gerçekleştirilmeden önlenmiştir.⁴⁰⁶ 20 kasımda Lozan görüşmeleri başlamıştır. Yapılan görüşmelerde mutabakat sağlanamamış ve görüşmelere ara verilmiştir. 7 Şubat tarihinde Lozan'dan ayrılan Türk heyeti 21 Şubat'ta yurda dönmüş ve görüşmeler ile ilgili Meclis'e gizli oturumlarda bilgi vermiştir. 23 Nisan tarihinde Lozan'da tekrardan başlayan görüşmeler 24 Temmuz'da anlaşma sağlanarak neticelendirilmiştir. Buradaki başarılarından ötürü İsmet Bey'e "*Lozan Kahramanı*" denilmiştir.

11 Ağustos 1923 tarihinde İsmet Bey Lozan'dan yurda dönmüştür. Yurda döndükten sonra Meclis'teki çalışmalarında Ankara'nın başkent olması ve rejimin belirlenmesi için önemli çalışmalarda öncülük etmiştir. 28 Ekim tarihinde Mustafa Kemal'in davetlisi olarak yemeğe katılan İsmet Bey burada yarın (29 Ekim) cumhuriyetin ilan edileceğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal ile birlikte Teşkilat-ı Esasiye'de yapılacak tadilat üzerine çalışmışlar ve 29 Ekim'de cumhuriyet ilan edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı üzerine ilk Cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen görev üzerine Malatya'dan vekil seçilen İnönü Başbakanlığa atanmıştır, aynı zamanda Hariciye Vekilliği görevi de kendisine verilmiştir. Bu arada Meclis tarafından Kurtuluş Savaşı'ndaki başarılarından ötürü İsmet Paşa "*İstiklal Madalyası*" ile ödüllendirilmiştir. İsmet Bey'in kurduğu ilk hükümet döneminde Halifeliğin kaldırılması, Tevhidi Tedrisat Kanunu ve Şer'îye ve Evkaf Vekaletinin birbirinden ayrılması gibi önemli yasalar çıkarılmıştır. İsmet Bey tarafından kurulan ilk hükümet 4 ay 6 gün görev almıştır. İkinci hükümeti yine İsmet Bey'in kurması kararı verilmiş ve bu hükümet ise 22 Kasım tarihine kadar iktidarda kalmıştır. İkinci Hükümeti sırasında önemli bir hadise olarak "*Soyadı Kanunu*" kararı alınmıştır. İsmet Bey'e Mustafa Kemal tarafından İnönü mevkiindeki başarılarından ötürü İnönü soyadı verilmiştir. 22 Kasım tarihinde İsmet Bey "*amipli dizanteri*" rahatsızlığını belirterek istifa etmiş ve istirahate ayrılmıştır. Şeyh Sait İsyanı sonrasında Fethi Okyar Bey'in

⁴⁰⁶ Uçan, "İsmet İnönü'nün Siyasi Hayatı (1922-1960)", s.16-37; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c.I*, s.216-217; Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.53-71.

Meclis'ten güvenoyu alamaması üzerine tekrardan İsmet Bey Başbakan olmuştur. 25 Ekim 1937 tarihinde istifa edene dek iktidarda kalmıştır.⁴⁰⁷ İsmet İnönü'nün görev aldığı 1923-1937 yılları arasında cumhuriyetin ilan edilmesi ile başlayan süreçte yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasi ve sosyal konularda oldukça önemli inkılaplara imza atıldığı görülmektedir.

30 Haziran 1927 tarihinde askerlik mesleğinden istifa etmiş, 25 liralık emekli maaşı bağlanmış ve artık emekli korgeneral olarak askerlik hayatı son bulmuştur.⁴⁰⁸ 1929 yılında bir şeker hastalığı yaşamıştır.⁴⁰⁹ Ve bundan sonraki hayatında spor yapmaya düzenli bir hayat yaşamaya, yiyeceklerine dikkat ederek diyet yapmaya başlamıştır.

1931 tarihinde Yunanistan'a⁴¹⁰, 1932 yılı Nisan ayında da Sovyet Rusya'ya ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette İsmet Bey eşi Mevhibe Hanımı da yanına almıştır. Mevhibe Hanım bu yolculuk esnasında safra kesesi rahatsızlığı yaşamış, Ruslar ziyaret boyunca özel bir doktor tahsis ederek ilgilenmişlerdir.⁴¹¹ Ruslar Başbakan İnönü'ye ve zevcesine karşı oldukça misafirperver davranmışlar, hatta yurda dönüş yolculuğunda da onlara eşlik edecek bir doktor tahsis etmişlerdir.

1937 senesinde Mustafa Kemal Paşa ile aralarında görüş ayrılıkları yaşanmış ve bu görüş ayrılıkları sonunda İsmet Bey'in istifasına kadar varmıştır. Aralarında meydana gelen görüş ayrılıkları kısaca açıklayacak olursak; SCF kurulduktan sonra Mustafa Kemal'in kendisini yeterince desteklemediği kanısına varması, Mustafa Kemal'in İktisat Bakanı olan Mehmet Şeref Bey'i beğenmeyerek yerine İsmet Paşa'nın anlaşılamadığı kişi olan Celal Bayar'ı getirmesi, Atatürk Orman Çiftliği'nde bir bira fabrikasının kurulması ve piyasaya satışa başlaması, İsmet Bey'in kardeşinin ortağı olduğu Bomonti şirketi ile anlaşmazlığa varması ve bu yüzden İsmet Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında anlaşmazlık yaşanması, Hatay'ın anavatanına katılması hadisesinde Mustafa Kemal'in gerekirse bir askeri harekâta başvurulabileceği görüşüne karşın İsmet Bey'in daha ılımlı

⁴⁰⁷ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.44-77-91-146; Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c.I*, s.275-300.

⁴⁰⁸ Aydemir, *İkinci Adam 1884-1938 c.I*, s.374.

⁴⁰⁹ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.506.

⁴¹⁰ İnönü, *Hatıralar*, s.501.

⁴¹¹ Ersin Müezzinoğlu, "İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, XX/2 (Eylül 2018), s.250-253.

bir siyasa izlemesi ikili arasında anlaşmazlık yaşanmasına sebep olması, Mussolini'nin Akdeniz'de İspanyol gemilerini batırması sonrası yaşanan sorunların çözümü için düzenlenen uluslararası konferansa Türkiye'den Tefvik Rüştü Aras gönderilmiş ve Mustafa Kemal antlaşmanın imza edilmesini emir verirken İsmet Bey'in daha ılımlı yaklaşımı ve antlaşmaya bazı maddeler eklenmesini talep etmesi ikili arasındaki anlaşmazlıklardan bir diğerini teşkil etmiştir.

Bir başka anlaşmazlık “*Dizbağı Nişanı*”nın Mustafa Kemal'e İngilizler tarafından verileceği söylentilerinin dolaşması üzerine İsmet Bey'in kesinleşmeksizin bu söylentilerin dillendirilmesini doğru bulmadığını ve yalanlanmasının doğru olacağını söylemesi Mustafa Kemal tarafından da onay bulmuş ve açıklanan metinde “*Özellikle İspanya Kralı'ndan artakalan böyle bir nişan Türk Cumhurbaşkanı'na verilemez. Verilecek olsa bile Türkiye Cumhurbaşkanı o nişanı kabul edemez*” diye açıklamaya ekleme yapılması İngiliz Hükümeti'nden bir açıklama yapılmaksızın böyle bir açıklamanın yerinde olmadığını düşünmesi ve bulundukları yemek masasını terk etmesi de görüş ayrılığı oluşmasına sebep olmuştur.

Son olarak diyebiliriz ki; Mustafa Kemal'in son zamanlarda şiddetlenen rahatsızlığı sonrası gerginleşmesi ikili arasında ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Bu gibi nedenlerden ötürü İsmet Bey ve Mustafa Kemal trenle İstanbul'a Türk Tarih Kurumu kurultayına katılmak için seyahat ederken Mustafa Kemal İsmet Bey'le özel bir vagonda görüşme gerçekleştirerek “*Şimdiye kadar beraber çalıştığımız zamanda pek çok kavga etmişizdir. Ama bu kadar açıktan, bu kadar sert olmamıştı. Ne düşünürsün?*” diye sormuştur. İsmet Bey'de bir düşüncesi olmadığını belirtmesi üzerine Mustafa Kemal “*bir fasıla verelim*” demiş ve İsmet Bey'in Başbakanlıktan ayrılmasını teklif etmişti. Yerine Celal Bayar'ı getireceğini açıklamıştır.

İsmet Bey bu durum üzerine izin alarak Başkanlıktan ayrılmış ve 25 Ekim 1937 tarihinde Başbakanlıktan istifa etmiştir.⁴¹² İstifa ettikten sonra meydanda çok görünmeden vaktini Pembe Köşk'ünde geçiren İsmet Bey Mustafa Kemal Paşa vefat etmeden önce onu son kez Dolmabahçe'de ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal'in vefatının akabinde 11 Kasım 1938 tarihinde Meclis tarafında Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı vazifesine

⁴¹² Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.126-131; İnönü, *Hatıralar*, s.542-548.

getirildiğinde elli üç yaşındadır.⁴¹³ Bu arada 1938 senesinde bir de safra kesesi rahatsızlığı yaşamıştır.⁴¹⁴ İsmet Bey temkinli yaklaşımı sayesinde dünyada yaşanan İkinci Cihan Harbi'nde yer almadan en az hasarla ülkeyi bu savaş ortamından uzak tutmayı başarmış başarılı bir kişidir. CHP'nin beşinci kurultayında İsmet Bey'e "*Milli Şef*" ve "*Değişmez genel başkan*" unvanı verilmiştir.⁴¹⁵

Çok partili düzene geçiş aşamasında yaşadığı stres ve yorgunluk sonrası bir kalp rahatsızlığı yaşamıştır.⁴¹⁶ Kıbrıs sorunun ciddi bir hal aldığı 21 Şubat 1964 yılında Mesut Suna adlı bir suikastçı tarafından öğlen vakti Başbakanlık binasından ayrıldığı esnada üç el ateş edilerek suikast girişiminde bulunulmuştur. Kurşunlar şans eseri makam aracına isabet etmiş ve İsmet Bey bu eylemden zarar görmeden kurtulmuştur. Suikastı yapan Mesut Suna adlı şahıs hemen etkisiz hale getirilmek sureti ile yakalanmıştır.

İsmet Bey bu eylemden sonra hiçbir şey olmamışçasına TBMM'ye giderek rutin işleyişine devam etmiştir. Yapılan sorgulamada Mesut Suna İsmet Bey'i 1960 darbesini sebepsizce uygulamakla suçlayarak eylemde bulunduğunu ifade etmiştir. Yapılan bu suikast girişimi, yurt içinde ve yurt dışında geniş yankı uyandırmış ve bildiriler yayınlanarak suikast protesto edilmiştir. İsmet Bey bu eylemden ötürü Mesut Suna'dan şikayetçi olmamıştır. Yapılan mahkemeler sonucunda eylemi "*İsmet Bey'i daha iyi çalışsın diye korkutmak istediğini*" söylemiş ve "*öldürmeye tam teşebbüsten*" dolayı 20 yıl 6 ay ceza verilmiştir.⁴¹⁷ 5 Kasım 1972 tarihinde CHP Genel Başkanlığı'ndan ve milletvekilliğinden istifa etmiştir. 16 Kasım 1972 tarihinde tabii senatör seçilmiştir ve dünyaya veda edinceye dek tabii senatörlüğü devam etmiştir. 25 Aralık 1973 tarihinde salı günü saatler 16.15'i gösterdiği sıralarda Pembe Köşk'ünde yaşamı son bulmuştur. Vefatı üzerine cenaze töreni 28 Aralık Cuma günü yapılmıştır, cenaze namazını ise Diyanet işleri başkanlığı görevinde bulunan Lüfti Doğan kıldırıştır.⁴¹⁸ Naaşı

⁴¹³ Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950 c. II*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993 (6.Basım), s. 20-24.

⁴¹⁴ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.506.

⁴¹⁵ Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950 c.II*, s.49.

⁴¹⁶ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.506-507.

⁴¹⁷ Ahmet Gülen, "İsmet İnönü'ye Düzenlenen Suikast ve Suikastın Yankıları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, c.XI, S.22, Yıl:2012/2, s.2-18.

⁴¹⁸ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.492-496-509.

Anıtkabir’e Mustafa Kemal’in tam karşısına defnedilmiştir.⁴¹⁹ Son derece dikkatli ve aynı zamanda hoşgörölü bir insan olan İsmet İnönü askeri ve siyasi alandaki başarıları dolayısıyla adını tarihe altın harflerle yazdırmış nadide bir kişidir.

6.2. İsmet Bey’in İlk TBMM’deki Faaliyetleri

İsmet Bey ilk TBMM’ye Edirne’den milletvekili olarak katılmıştır. Askeri cephelerdeki mücadelelerinden dolayı Meclis içerisinde pek fazla varlık gösterememiştir. Buna rağmen Meclis’te on dört kez söz almış, sekiz defa beyanatta bulunmuş, bir defa takrir vermiş, iki defa sorulan sorulara cevap vermiş, üç defa da Meclis’e telgraf göndermiştir.

6.2.1. İsmet Bey’in I. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

29 Mayıs 1920’de TBMM’de gizli celse olarak gerçekleştirilen ictimada askeri, siyasi ve hariciyenin vaziyeti hakkında bilgilendirme istenmesi üzerine söz alan İsmet Paşa, İtilaf Devletleri’nin Ermeniler ve Yunanlıların katkılarıyla işgallere girişerek ülkeyi kendi aralarında taksim ettiklerini belirtmiştir. Ülkenin tamamen işgal edilmesi, ellerimizdeki silahların toplanması ile İslam ahalinin esir görüldüğünü, gerekli her türlü tedbirleri aldıklarını, ancak artık İtilaf Devletleri’nin bu siyasetinin TBMM tarafından farkına varıldığını ve bu işgallerin en ücradaki köylüye dahi iyice anlatılması gerektiğini, okullarda okuyan öğrencilere öğretilmesini, bu şekilde karşı gelinebileceğini söylemiştir. İtilaf Devletleri’nin Anzavur Ayaklanması, Düzcce Ayaklanması, Adapazarı İsyanı vs. gibi isyanlara destekler verdiklerini, Fransızların Urfa, Antep, Maraş bölgelerinde istila hareketlerinde bulunmalarına karşılık halkın mücadele ederek karşı geldiğini ve isyan ve işgalleri bastırdığını açıklamıştır. Şark’ta Ermeniler’in, Garp’ta Yunanlıların yeterli kuvvete sahip olmadıklarını Anadolu halkının da bütün gücüyle aman etmeden mücadele ederek İtilaf Devletleri’nin projesini bertaraf edeceğini ifade etmiştir.⁴²⁰ Verilen Millî Mücadele’den halkın bilgilendirilmesi sayesinde İtilaf Devletleri’nin bütün saldırılarına karşı gelindiğini ve bu işgallerin halkın destekleri sayesinde bertaraf edildiğini anlatmıştır.

7 Haziran 1920 tarihinde gerçekleştirilen yirmi beşinci ictimada seyyar jandarma birlikleri hakkında düzenledikleri kanun teklifi üzerine söz alan İsmet Paşa, düzenin

⁴¹⁹ Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s.509.

⁴²⁰ TBMMGZC, 29 Mayıs 1920. c.I. s.38-44.

korunması için mevcut birliklere ek olarak seyyar jandarma birliklerinin oluşturulmasının gerekli olduğunu beyan etmiştir. Düzenin bozulmaması için dağlarda vs. isyana kalkışanlara karşı oluşturulan seyyar jandarma birliklerini Müdafaa-i Milliye emri altına alarak, mevcut orduyu sadece düşmana karşı kullanmak, bu isyanlara karşı ise seyyar jandarma birliklerini kullanmak gayesinde olduklarını ifade etmiştir. Bu şekilde iç güvenliği sağlamış olacaklarını dile getirmiştir.

Seyyar jandarma birliklerinin merkezlerinin nerede olacağı ve kaç kişiden oluşacağını sorulması üzerine söz alan İsmet Paşa, merkezlerinin Ankara ve Sivas'ta olacağını söylemiştir. Dr. Mazhar Bey bu birliklerin yüklerinin hafif olması ve maaşlarının yüksek olması hasebiyle büyük ilgi görerek cephelerde bulunan askerler arasında karışıklık çıkartmaz mı? sorusu üzerine ise, beş ile on bin kişi tertip edileceğini bu yüzden de cephelerde bir karışıklığa sebebiyet verilmeyeceğini beyan etmiştir. Haydar Bey'in mevcut jandarma birliklerini iyileştirme teklifi üzerine söz alan İsmet Paşa, mevcut askeri birliklerin iç güvenliğin sağlanması adına ailelerince gönderilmediğini, zaruriyet olduğundan şu anda askerlerin iç güvenliğin sağlanmasında kullanıldığını ancak bu kanun teklifi ile askerlerin esas amaçları olan düşmana karşı müdafaada kullanılarak, iç güvenliğin sağlanması noktasında ise kanun teklifi mucibince oluşturulacak seyyar jandarma birliklerinin kullanılmasını uygun gördüklerini beyan etmiştir. Bu birliklerin ise ihtiyaca göre oluşturulacağından net bir mevcudiyet belirtmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Oluşturulacak olan seyyar jandarma birliklerinin maaşlarının on beş lira olacağını belirtmiştir.

Seyyar jandarma ismi yerine “*Milis*” isminin kullanılmasının sorulması üzerine İsmet Paşa “*Milis*”in daha çok düşmanlara karşı oluşturulan bir birlik olduğunu bu yüzden de içeride düzenin sağlanması için oluşturulan birliklere bu ismin verilmesinin uygun olmayacağını söylemiştir. İcabında bu birliklerinde cephelerde görev alacaklarının kanun teklifinde yer alması üzerine cephedeki erler ile bu jandarma birliklerinin maaşlarının farklı olması cephelerde düzenin bozulmasına sebebiyet vermez mi? sorusuna binaen maaş farkları olduğu için cephelerde de farkların olmasının tabii olduğunu ancak zorunluluk olduğu vakit bunun kaçınılmaz olduğunu bunun geçmişte de örneklerinin olduğunu ifade ederek oluşturulan bu birliklerle mevcut zabıta birliklerinin de askeri işlerde görevlendirileceğini ifade etmiştir.

“*Seyyar Jandarma Müfrezeleri*” adının yerine “*Seyyar Kuvvei Nizamiye*” ve “*Seyyar İnzibat Müfrezeleri*” adlarının kullanılmasının teklif edilmesi üzerine söz alan İsmet Paşa, devlet yasalarında bir isim değiştirilmesi meselesi üzerinde çok sakıncalı davranıldığını, “*Seyyar Jandarma*” isminin geçmişte de kullanıldığını ifade ederek bu ismin kabul edilmesini istemiştir.

İsmail Suphi Bey, Seyyar Jandarma birliklerinin piyade ve süvari birlikleri olarak ayrılmasının gereksiz olduğunu ifade etmesi üzerine söz alan İsmet Paşa, bu ayrımın usulüne uygun olduğunu, bir piyade fırkası, bir de süvari fırkası olduğunu, piyade fırkasının yalnızca piyade olmadığını, topçu ve süvarilerinde bulunduğunu, ancak bunların genel adlarının piyade olduğunu açıklamıştır. Bir de süvari piyadelerin olduğunu, bunların tümünün genel adının piyade olduğunu ancak ana unsurunu piyadelerin oluşturduğu fırkalarda sınıflarına göre süvari ve muhtelif sınıflar olduğunu, bunlara da bir arada süvari teşkilatı dendiğini ancak bunlardan bir bütün oluşturulduğunda “*bir numaralı piyade seyyar jandarma, iki numaralı seyyar jandarma*” ayırmaya ihtiyaç olacağından piyade ve süvari jandarma fırkaları diye ayrı yazıldığını ifade etmiştir. Bu şekli ile oya sunulan isim Meclis’te kabul edilmiştir. Oluşturulan bu seyyar jandarma birliklerinin de işlerini aynı şekilde sağlanacağını, hizmet karşılıklarının da tüzükte belirtildiği şekliyle verileceğini ifade etmiştir. Ayrıca İsmet Paşa hazırlanan kanun teklifinin dokuzuncu maddesinde seyyar jandarma birliklerinin gittikleri yerlerde halktan parasız bir şey almalarının önlenmesi için Askeri Ceza Kanunu’na göre cezalandırılmalarının gerektiğini ifade etmiştir.⁴²¹ Millî Mücadele esnasında yaşanan iç problemleri cephelerdeki askerleri yönlendirmeden halledebilmek adına hazırlanan bu kanun tasarısının işe, para ve hizmet karşılıklarını detaylıca açıkladığı bir konuşma gerçekleştirmiştir.

3 Temmuz 1920 tarihinde TBMM’de gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantıda askeri, siyasi ve hariciyenin vaziyeti hakkında bilgilendirme istenmesi üzerine söz alan İsmet Paşa, Yunanlıların 22 Haziran tarihinden itibaren İzmir’e taarruza başladıklarını, bunun yanında diğer başka yerleri de işgal ettiklerini, hakimiyetleri altına aldıkları bölgelerdeki insanlara zulüm ettiklerini belirtmiştir. Yunan harekâtını takiben İngiliz kuvvetlerinin de Bandırma ve Erdek’i işgal ettiklerini ifade etmiştir. Bu işgaller karşısındaki birliklerimizin üç fırka olduğunu ancak düşman birliklerinin üç misli fazla olduğunu,

⁴²¹ TBMMZC, 7 Haziran 1920, c.II, s.100-121.

düşmanın işgalleri yanında en büyük silahlarının da içimizde nifak oluşturmaları olduğunu ifade etmiştir. Düzce, Bolu gibi iç isyanlar üzerine kuvvetlerimiz cephelerden geri çekilerek bu isyanlara müdahale etmek zorunda kalmışlardır, iç isyanların bastırıldığı yerdeki birlikler tekrardan cephelere dönmek üzere iken yollarda tekrardan saldırılara maruz kalmıştır, bütün Millet Müdafaa-i Milli'ye için silahlandırılmış, ordu ıslah edilmiştir, ancak düşmanlar cahil halkı vergi ve askerlik konuları üzerine TBMM'ye karşı kışkırtmışlardır diyerek asıl amaçlarının kendi ülkemizde bağımsız yaşamak olduğunu söylemiştir.

Yunanlılar'ın bütün kuvvetlerle takviye olunması halinde “*harbi sağır*” yaşanacağını ve bütün memleketin ayrı ayrı işgallere maruz kalacağını açıklamıştır. İçeride çıkan isyanlar sonrasında askeri birliklerin isyanları bastırmak üzere cepheden sevk edilmeleri sonrasında bile Yunanlılara karşı cepheler müdafaa edilebilmiştir. Ülkemize saldırıları fiili olarak Yunanlılar yapıyor olsa da bunların arkasında İtilaf Devletleri bulunmaktadır. Düşmanların ordumuza karşı halkı kandırdıklarını, Meclis'inde bunun karşısında Yunanlılar'ın taarruza geçtiklerini, İzmir'e çıkarma yaptıklarını, Antep ve Maraş'ı işgal ettiklerinin halka açıklanması gerektiğini ifade etmiştir.

Bir diğer İtilaf Devleti Fransızlarla mütareke imza edilmesine rağmen Fransızların ellerinde bulunan yerleri teslim etmeleri gerekirken ellerinde bulunan adamları başka bölgelere gönderdiklerini, Ermenilerin Sis ve Adana bölgelerinde halka gasp, yağma hareketlerinde bulunduklarını ifade etmiştir. Düşmanın ülkede zulüm ve işkence yaptıklarını, buna karşın müdafaada bulunmak gerektiğini ve tek meşru yönetimin TBMM olduğunu söylemiştir. Şark'ta Ermeniler Elviye-i Selase denen illerde faaliyetlerde bulunduklarını, buna karşın burada “*Milli Şûra Hükümeti*” kurularak Ermenilerin işgaline karşı bulunulduğunu ifade etmiştir.⁴²² İsmet Paşa'nın Hariciye hakkında uzunca açıklamada bulunduğu bu konuşmasında genel olarak söylediği Yunan işgallerine karşı herkesi sakin olması, düşman işgaline karşı kararlılıkla karşılık verilmesi sayesinde bu işgallerin durdurulacağı ve Yunanlıların mağlup olacağıdır.

TBMM'de 8 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda beyanat veren İsmet Paşa şunları söylemiştir; Batı Cephesi'nde İngiliz kuvvetlerinin 6 Temmuz'da Gemlik'e çıkarma yaptıklarını ve donanma ateşinin yarattığı tahribat sonrasında şehri işgal

⁴²² TBMMGZC, 3 Temmuz 1920, c.I, s.52-58.

ettiklerini, aynı gün Mudanya'ya da İngiliz kuvvetlerinin çıkartma yaptıklarını ve işgal ettiklerini, 7 Temmuz'da Kocaeli yarımadasından ilerleyen birliklerin İstanbul yakınlarına kadar faaliyetlerini sürdürdüklerini açıklamıştır. 8 Temmuz'da Yunan birliklerinin Batı Cephesi'nde ilerledikleri haberi aldığını belirtmiştir. Marmara bölgesinde Yunanlılarla yaşanacak çarpışma için gerekli tedbirleri aldıklarını, Uşak bölgesinde keşif hareketlerine devam ettiklerini düşmanın bu cephelerde başarılı olduklarını, Güney Cephesi'nde Fransızların çekilmeye başladıklarını, Şark Cephesi'nde Ermenilerin Elviye-i Selase'de yeni bir faaliyet içerisinde olmadıklarını, İç bölgelerde de Yunanlıların faaliyetlerinin olduğunu, bunların takip edildiğini ve bastırıldığını açıklamıştır.⁴²³ Düşmanın ilerleyişi ve bu ilerleyişe karşı ordunun aldığı önlemleri anlatarak Meclis'i yapılan mücadele hakkında genel olarak bilgilendirmiştir.

TBMM'de 12 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleştirilen otuz ikinci ictimada, Konya vekili Refik Bey ve arkadaşlarının Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın takviyesi hakkında alınacak tedbirlerin görüşülerek müzakere edilmesine dair tahrir üzerine söz alan İsmet Paşa, görüşmelerin *"Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'nın ikmalî nevakısı zımnında zabitan alayları, bölükleri vesaire teşkil edilsin. Mebuslar gönüllü teşkilatı yapsın, Meclis umuru taliye ile uğraşmasın ve zabitanın nezdinde hizmetçi bulunmasın..."* diyerek görüşülmeye başladığını özetlemiştir. Konu üzerine Erkânı Harbiye-i Umumiye'nin görevini tam anlamıyla yerine getirmediği yönünde açıklamaların olması üzerine Erkân-ı Harbiye'nin görevlerini açıklayarak, Erkânı Harbiye'nin mevcut orduları düzenli kullanmaktan sorumlu olduğunu belirterek Erkânı Harbiye'nin görevini yapmıştır veya yapmamıştır diyebilmek için daha açık örnekler gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir konuşmasında bir arkadaşın *"Eğer Müdafaa-i Milliye ve Erkânı Harbiye-i Umumiye vazifesini ifa etseydi ricat olmazdı ve düşman istila edemezdi"* dediğini ancak vazife ifa etmek demeyi bir örnekle şöyle açıklamıştır; bir yerin muhasara altına alınması halinde müdafaa emri verilir, ancak müdafaa edilse dahi düşman eline geçebilir bu durum vazife ifa edilmedi demek değildir diyerek açıklama yapmıştır.

İçinde bulunulan zor koşulları hatırlatarak *"Ne için Ankara'dayız?"* diye sormuş ve Başkent İstanbul'un işgal edildiğini, bunlarla mücadele için Ankara'da olduklarını beyan etmiştir. Erkân-ı Harbiye falan yerde taarruz başladı da oraya asker sevk etmedi mi? Eğer sevk etmedi diyemiyorsanız Erkânı Harbiye'nin vazife ifa etmediğini söyleyemezsiniz

⁴²³ TBMMZC, 8 Temmuz 1920, c.II, s.221-222.

demıştır. Açık bir celsede vatan müdafaası eden arkadaşlar hakkında bazı arkadaşların bu türlü açıklamalarla Müdafaa-i Milli'ye ruhuna zarar verdiklerini ifade etmiştir.⁴²⁴ İsmet Paşa, cephede görev yapan arkadaşlar için söz söyleneceği zaman konuşmadan önce düşünceleri gerektiğini ifade ederek verilen Millî Mücadele'ye zarar verilmemesi yönünde görüş beyan etmiştir.

14 Ağustos 1920 tarihinde gerçekleştirilen ictimada Burdur mebusu İsmail Suphi Bey İstanbul ve çevresinde hareket eden küçük birlikler hakkındaki sorusuna cevaben İsmet Paşa, İstanbul ve çevresinde halkın düşman tarafından baskı, zorlama ve takibe uğradığını, bunları yapanlarında İngiliz, Yunan vs. düşman askerlerinin olduklarını, bu düşman karşısında Kocaeli yarımadasında askerî harekât yapılmasında bir zorunluluk olduğunu, bu alanda cereyan eden harekâta asker çıkarmanın yararlı olduğunu açıklamıştır.⁴²⁵ İsmet Paşa yapılan zulüm ve baskılara karşı sessiz kalınmayacağını askeri birlikler oluşturularak bu baskı ve zulümleri bertaraf edeceklerini açıklamıştır.

Toplantının devamında Mebus Mehmet Şükrü Bey'in, Bekir Sami, Hacim Muhittin ve Âşir Beylerin yerlerinden ayrılmaları üzerine şimdiye kadar Divan-ı Harbe verilmemelerinin sebebini öğrenmek üzere Dahiliye ve Erkânı Harbiye-i Umumiye bakanlıklarından açıklama istemesi üzerine, İsmet Paşa Bursa ve Alaşehir'in istila edilmesi üzerine Bekir Sami Bey'in XX. Kolordu Komutanlığı'nca alınan karar mucibince, Âşir Bey'in ise TBMM riyasetince Muğla ve Antalya bölgesi komutanı Erkânı Harbiye Kaymakamı İzzettin Bey ile yer değiştirdiğini açıklamıştır. Divan-ı Harbe sevki konusunun da Garp Cephesi ile ilgili kararları alan Meclis'e ait olduğunu açıklamıştır. Söz konusu kişilerin yerlerinden ayrılmaları üzerine Divan-ı Harbe verilmelerine sebep olmadığını söylemiştir. Müzakerelerin devamında söze şöyle devam ederek Meclis'teki kimi arkadaşların Bursa'nın işgaline karşı bir sorumlu aradıklarını, Lloyd George'in on gün içinde bu harekâtın biteceğini beyan etmesine rağmen vazifenin ifa edilmediğini söylemelerinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Bazı arkadaşların takirde söz konusu olmayan kişiler hakkında söz konusu olmayan eski konuları açmalarını açıklama ile alakadar olmadığını belirtmiştir.⁴²⁶ İsmet Paşa şahıslar üzerinde durulmaması

⁴²⁴ TBMMZC, 12 Temmuz 1920, c.II, s.283-286.

⁴²⁵ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, c.III, s.204.

⁴²⁶ TBMMZC, 14 Ağustos 1920, c.III, s.217-226.

gerektiğini, vazifelerin yerine getirilmesi hususunda herkesten çok ilgili olduklarını ifade ederek, şahıslar üzerinde durulmasının verilen mücadeleye zarar vereceğini anlatmıştır.

19 Eylül 1920 tarihinde TBMM’de gerçekleştirilen görüşmelerde Firariler Kanunu gereğince oluşturulacak İstiklâl Mahkemeleri’nin miktarı ve oluşturulacak bölgeleri hakkında Erkânı Harbiye-i Umumiye Bakanlığı’nın tezkeresi üzerine söz alan İsmet Paşa, on dört bölgede İstiklâl Mahkemeleri’nin kurulmasını teklif ettiklerini, bunlardan yedisinin acilen açılmasını geriye kalan yedisinin de daha sonra birden açılmasını teklif ettiklerini söylemiştir. Acil olan yerler şu şekildedir:

“Kastamonu muntıkası: Kastamonu, Bolu,

“Eskişehir muntıkası: Eskişehir, Bilecik, Kütahya,

“Konya muntıkası: Konya vilayeti ve Afyonkarahisar Sancağı,

“Isparta muntıkası: Isparta, Antalya, Denizli, Muğla livalarıyla Aydın vilayetinin elimizdeki aksam,

“Ankara muntıkası: Ankara vilayeti, Yozgat, Çorum livaları,

“Kayseri muntıkası: Kayseri, Kırşehir, Niğde, Silifke livaları,

“Sivas muntıkası: Sivas vilayeti, Canik, Amasya, Tokat livaları...”

Bunlardan başka bir diğer yedi bölgede şu şekildedir:

“Maraş muntıkası: Maraş, Kozan sancakları,

“Mamuretülâziz muntıkası: Mamuretülâziz vilayeti,

“Diyarbakir muntıkası: Diyarbakir vilayeti,

“Siirt muntıkası: Bitlis vilayeti,

“Refahiye muntıkası: Giresun kazası, Gümüşhane, Karahisar-ı şarki, Erzincan livaları,

“Erzurum muntıkası: Giresun kazasından maada Trabzon vilayeti, Erzurum vilayeti Beyazıt Sancağı,

“Van muntıkası: Van vilayeti (Hakkâri sancağı dahil)”

Bu on dört bölgede oluşturulan mahkemelerin belirli bir yerde çalışmalarını içeren bir uyarı yazısı yazıldığını ifade etmiştir.⁴²⁷ İsmet Paşa bir an önce İstiklal Mahkemeleri’nin açılacağı yerlerin belirlenmesini ve Meclis’in onayı ile bu mahkemeleri faaliyete geçirerek firarilerin cezalandırılmasını ve yeni oluşabilecek firar olaylarına engel olunmasını amaçladıklarını belirtmiştir.

⁴²⁷ TBMMZC, 19 Eylül 1920, c.IV, s.198-200.

TBMM’de 25 Eylül 1920 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda askerî harekât hakkında şu beyanatı vermiştir; bir süreden beri Batı Cephesi’nde mühim bir hadise yaşanmadığını, düşmanın Bursa ve İznik gölü civarına küçük birlikler sevk ettiklerini, bu küçük birliklerin yerli Rum halkı ile birleşerek köylere saldırılarda bulunduklarını, halkın bu saldırılara karşı müdafaada bulunduğunu, Uşak bölgesinin işgal edilmesinden sonra önemli bir faaliyet olmadığını, Adapazarı ve civarında düşmanın faaliyetlerinin olduğunu, askerî harekâtın geleceğine güven duyduklarını, harekâtların en buhranlı zamanlarının geçtiğini, düşmanın Batı Cephesi’nde iki mühim silah kullandığını, bunlardan birinin Yunan askerleri olduğunu, bir diğeri ise nifak olduğunu, gelenen noktada ilk saldırılara karşı askeri birliklerin daha kuvvetlendiğini, Rumlar ile Ermeniler’in ortaklaşa saldırılarda bulunduklarını, düşmanın altı aylık harekâta nifak ile yenebileceğini düşündüğünü, ancak yanıldıklarını, halkın canla başla vatanını savunmalarının bunda etkili olduğunu, ahalinin desteğinin cephelerdeki askere de moral ve kuvvet verdiğini, Doğu Cephesi’nde Taşnaklar’ın saldırılarda bulunduklarını, Avrupa gazetelerinde Ermenilerin Erzurum’u işgal edeceğinin yazıldığını, ancak başarılı müdafa ile yanıldıklarını onlara gösterdiklerini, Adana bölgesinin düşmandan arındırıldığını, Ayıntap’ın da Fransızların kuvvetli saldırılarına maruz kalmasına rağmen, başarı ile savunulduğunu düşmandan temizlendiğini anlatmıştır.⁴²⁸ Bu beyanattan da anlaşılacağı üzere halkın mücadeleye olan inancı ve desteği Milli Mücadele’nin kazanılmasında en önemli nokta olmuştur.

TBMM’de 9 Ekim 1920 tarihinde gerçekleştiren toplantıda Doğu Cephesi’nde gerçekleşen harekâtlar hakkında İsmet Paşa şu izahatı vermiştir; 28/29 Eylül tarihinde Doğu Cephesi’nde kısa bir ileri harekâta bulunduklarını, Ermenilerin bu bölgede uzun süredir saldırılarına maruz kaldıklarını, 12 Ağustos tarihinde yüz kişiden oluşan Ermeni birliklerinin Oltu bölgesinde taarruzda bulduklarını ve köyleri işgal ettiklerini, 20 Ağustos tarihinde Hüseyin Ağa dağı mevkiinde baskın yapan Ermenilerin bölgeden uzaklaştırıldığını, Eylül ayında iki Ermeni uçağının bombalı saldırıda bulunduğunu ve bunun haricinde makineli tüfek ile de saldırılarda bulunduklarını, 7 Eylül tarihinde Ermenilerin Kağızman bölgesine saldırılara başladığını, 9 Eylül tarihinde Kağızman civarındaki köyleri işgal ettiklerini, 9 Eylül’deki saldırıların sonunda birliklerimizce uzaklaştırıldıklarını, 13 Eylül tarihinde beş yüz kişilik bir birlikle Bayazıt’ın kuzeyine

⁴²⁸ TBMMZC, 25 Eylül 1920, c.IV, s.336-338.

saldırılarda bulunduklarını ancak birliklerimizce uzaklaştırıldığını, 12/13 Eylül tarihinde Ermeniler üzerine yapılan saldırılarda sekiz top ve iki makineli tüfek aldıklarını, 22 Eylül tarihinde Merdenek istikametinde saldırılarda bulunduklarını ve köyleri yaktıklarını ancak bu saldırılarında birliklerimizce uzaklaştırıldıklarını, 28/29 Eylül tarihinde gerçekleştirilen saldırılarda kırk kilometre kadar ilerlediklerini ve bu bölgelerdeki Ermenileri uzaklaştırdıklarını, Kağızman bölgesindeki Ermeni kuvvetlerini de geri çekilmeye mecbur ettiklerini açıklamıştır.⁴²⁹ Genel anlamda Ermenilerin taarruzlarına maruz kaldıklarını ancak bu taarruzlara başarılı karşılıklar verilerek Ermenilerin bölgelerden uzaklaştırıldığını söylemiştir.

TBMM’de 27 Ekim 1920 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda cepheler hakkında genel malumatı içeren beyanatında İsmet Paşa şunları söylemiştir; 24 Ekim tarihinde Gediz bölgesinde düşmana karşı bir saldırı düzenlendiğini ve bu saldırılar sonrasında düşmanın Gediz Cephesi’ni terk etmeye mecbur olduğunu ve düşmanın bu cephede oldukça zayıf olduğunu ve erzak kaybettiğini ve geri çekilmek durumunda kaldığını açıklamıştır. 25 Ekim tarihinde düşmanın İnegöl ve Yenişehir bölgesinde taarruza geçtiğini, kanlı muharebelerin yaşanması sonrasında düşmanın bu bölgeden geri çekilmek zorunda kaldığını, 26 Ekim tarihinin Bursa Cephesi’nde sakin geçtiğini, Adana bölgesinde 10 Ekim’den beri takviye olan düşman birliklerinin saldırıları karşısında 13/16 Ekim tarihlerinde düşmanın Ceyhan bölgesine kadar ilerlediğini, bu muharebeler sonrasında düşmanın geri çekilmeye mecbur edildiğini, yapılan mücadeleler sonrasında düşman birliklerinin oldukça zayıfladığını, Ayıntab bölgesinde düşmanın saldırılarının devam ettiğini, halkında mücadelesi sonrasında düşmanın zayıfa uğratılmakta olduğunu, 20 Ekim tarihinde Ayıntab bölgesinin güneyinde cereyan eden mücadeleler sonrasında düşmanın erzak ve teçhizatını bırakarak geri çekilmek zorunda kaldığını, Doğu Cephesi’nde de Taşnakların saldırılarının mevcut olduğunu, ancak bu saldırılarında bertaraf edildiğini ve düşmanın ricata mecbur kaldığını açıklamıştır.⁴³⁰ Dört koldan saldıran düşman birliklerini geri çekilmeye mecbur bıraktıklarını, askeri mücadelelerin ve cephelerdeki genel durumunun ne vaziyette olduğunu açıklayan bir konuşma yapmıştır.

⁴²⁹ TBMMZC, 9 Ekim 1920, c.V, s.5-6.

⁴³⁰ TBMMZC, 27 Ekim 1920, c.V, s. 222-223.

TBMM’de gerçekleştirilen 9 Kasım 1920 tarihli toplantıda Şark Cephesi’nde sürdürülen mücadele hakkında beyanat veren İsmet Paşa şunları söylemiştir; Adana bölgesinde mağlup edilen Fransız birliklerinin Osmaniye bölgesinde yeni birliklerle tekrardan harekete geçtiğini, ancak bu harekâtın bastırıldığını ve düşmanın geri püskürtüldüğünü, Şark Cephesi’nde başarılı muharebeler sonrasında birliklerimiz lehine önemli değişikliklerin olduğunu, Ermenilerin bütün ordularını Kars bölgesine toplayarak taarruz ettiklerini ancak altı gün kadar süren muharebeler neticesinde 30 Ekim tarihinde Kars’ın ele geçirildiğini, Kars ile Gümrü arasında tekrardan askeri birlikler oluşturarak hücum etmek isteyen düşmana karşı başarılı savunmalar gerçekleştirildiğini, 6 Kasım tarihinde Ermeni komutanlarının harekâtı durdurma isteğinde bulunduklarını ve bu kararın hükümete ait olduğunu bildirdiklerini, hemen arkasından cephe kumandanının Ermeni ordusunun Gümrü’nün on beş kilometre doğusuna çekilmesini teklif ettiğini ve bir gece süre verdiklerini, 7 Kasım’da Ermeni ordusunun bu bölgeyi terk ettiğini, bu tarihten sonra hükümetler arasında karşılıklı nota alıp vermelerin olduğunu, Kars’ta ele geçirilen mühimmatın, altı yüz muhtelif top, on iki makineli tüfek, bin taneden fazla tüfek, bomba, fişek ve dumanlı ve dumansız olmak üzere barutların olduğunu belirtmiştir.⁴³¹ Edirne’nin bir diğer önemli milletvekili olan Kâzım Karabekir Paşa tarafından yönetilen Doğu Cephesi’nde düşman karşısında amansızca verilen mücadeleler neticesinde galip gelindiğini ifade edebiliriz. Yine Kâzım Karabekir Paşa sayesinde Doğu Cephesi kapanmış ve buradaki asker ve cephe Batı Cephesi’ne nakledilerek Batı Cephesi’nde de düşmanın bertaraf edilmesi sağlanmıştır.

6.2.2. İsmet Bey’in II. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

TBMM’de 1 Mart 1921 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda “*harekât-ı umumiye ve ordunun yetiştirilmesine dair*” nutkunda şunları söylemiştir; iki, üç aylık aradan sonra hayırlı haberler getirdiğini, bizi barışı kabule zorlayanların en büyük silahlarının Yunan ordusu olduğunu, ancak Yunan ordusunun da vaziyetinin dağınık ve verilen vazifeyi yerine getiremeyecek durumda olduğunu açıklamıştır.⁴³² Verilen mücadeleler karşısında zayıflayan bir düşmana karşı güçlenen bir Türk ordusu olduğunu artık sadece mütareke

⁴³¹ TBMMZC, 9 Kasım 1920, c.V, s.335-336.

⁴³² TBMMZC, 1 Mart 1921, c.IX, s.8.

ummakla yetinmeyecek derece biz söz sahibi olduklarını ve ordularımızın cephelerde başarılı mücadelelerde olduklarına vurgu yapmıştır.

İsmet Paşa Kozan mebusu Fevzi Paşa ile birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya müşirlik ve gazilik unvanının verilmesine dair takrirlerini Meclis'e sunmuşlardır.⁴³³ Edirne milletvekili İsmet Paşa'nın Birinci Meclis'teki ilk ve tek takriri olmuştur. Yapılan görüşmeler sonrasında takrir Meclis tarafından kabul görmüştür.

6.2.3. İsmet Bey'in III. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

TBMM'de gerçekleştirilen 30 Ekim 1922 tarihli toplantıda İsmet Paşa cephelerde görevinin son bulduğunu ve artık Meclis'e dahil olduğunu açıklayan beyanat vermiştir. Genel olarak ordularımızın Batı ve Doğu'da uğradığı saldırılar karşısında başarı ile mücadele ettiklerini, Yunanlıların Sakarya'da kesin bir şekilde defedildiklerini, Türk ordusunun asıl gayesinin sulh olduğunu ve sadece bunun için mücadele ettiğini ifade eden bir beyanat vermiştir.⁴³⁴ Başarıyla sürdürdüğü askeri mücadeleler neticesinde alınan galibiyet sonrasında Edirne'den milletvekili seçildiği için Meclis'e intikal etmiştir. Askeri cephelerdeki başarılarını bundan sonraki hayatında siyasi alanda da sürdürmüştür.

Toplantının devamında Sadrazam Tevfik tarafından Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında gönderilen telgraf hakkında ve Hilafet konusunda görüşmeler yapılmıştır. Tevfik Paşa'nın Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'ne acele olarak gönderdiği telgrafta Avrupa'da bir şehirde sulh konferansı gerçekleştirileceği buna da İstanbul Hükümeti'nin yanında TBMM'nin de davet edildiğini ve bir heyet göndermesini, şayet TBMM bu çağrıya kulak asıp bir heyet göndermezse Ziya Paşa'nın gönderileceğini beyan ettiği telgraf üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde söz alan İsmet Paşa, bu telgrafın resmi bir belge olamayacağını belirtmiştir.⁴³⁵ İtilaf Devletleri'nin hakimiyeti altındaki İstanbul Hükümeti'nin bu şekilde bir heyeti göndermesinin mümkün olmadığını, artık tek yetkili makamın TBMM olduğunu, TBMM'nin göndermediği bir heyet ile yapılacak olan barış müzakerelerinin asla kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.

⁴³³ TBMMZC, 19 Eylül 1921, c.XII, s.263-264.

⁴³⁴ TBMMZC, 30 Ekim 1922, c.XXIV, s.251-254.

⁴³⁵ TBMMZC, 30 Ekim 1922, c.XXIV, s.290-291.

2 Kasım 1922’de TBMM’de gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantı da Lozan Konferansı’na gidecek olan heyet ve bu heyete verilecek olan ödenek hakkındaki görüşmelerde söz alan İsmet Paşa; hükümetin ilk olarak sulh konferansının ülkemiz içinde bir yerde yapılmasını teklif ederek, TBMM’nin gerçekleşecek olan konferanstaki bütün görüşmelere hâkim olmayı hedeflediğini, ancak TBMM’nin bu isteğinin konferansa katılacak olanlar tarafından kabul görmediğini açıklamıştır. Ülke dışında çalışacak delegelerin görüşülen konuları Dünya’ya sızdırmayacak kişilerden oluşması gerektiğini belirtmiştir. Bir ülkeyi ilgilendirecek bu denli önemli konuların iki üç kişinin eline bırakılamayacağını, bu yüzden de heyete iktisadi, mali, siyasi, adli, konularda uzman danışmanların da katılmaları ve görüşülen konularda fikirleri dinlenerek kararların alınması gerektiği yönünde bir görüş beyan etmiştir.

Heyet ve danışmanlara ek beş kişi veya daha da fazla olacak şekilde ayrı bir heyet halinde bulunmaları gerektiğini, bu heyetin imza yetkisi olmayacağını, grup içerisinde alınacak kararlarda söz sahibi olacağını açıklamıştır. Ancak bunlarında delege içerisinde alınacak kararlarda söz sahibi olmasının heyetteki delegelerde eş hakka sahip olması demek olduğunu ve kararların alınmasını güçleştireceğine de vurgu yapmıştır. Danışmanların olması hususunda Hariciye Vekili olarak, düşman ülkelere mensup kişilerden dahi istifade edilmesi kararında olduğunu söylemiştir. Bu şekilde alınacak kararlarda danışmanın görüşlerinin o ülkenin görüşleri imiş gibi göstererek karşı gelerek istediği sonuca ulaşabileceğini belirtmiştir. Danışman heyetinin de alınacak kararlarda yetkili olması istendiğini ve kendisinin de bu konuda hem fikir olduğunu söylemiştir.⁴³⁶ Yıllardır verilen mücadeleler nihayetinde kazandıkları Millî Mücadele’deki başarıların akabinde yapılacak olan Lozan gibi mühim bir Barış Konferansı’nda alınacak kararların üç beş kişi eline bırakılarak ülkenin kaderinin belirlenmesinin yanlış olduğuna vurgu yaparak adli, siyasi, mali konularda da danışmanların bulunması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur.

TBMM’de 3 Kasım 1922 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda Lozan’a gidecek heyetin takip edeceği yol hakkında beyanat vermiştir.⁴³⁷ Mustafa Kemal tarafından Lozan’a

⁴³⁶ TBMMGZC, 2 Kasım 1922, c.III, s.997-1000.

⁴³⁷ TBMMZC, 3 Kasım 1922, c.XXIV, s.340.

gidecek heyetin başkanlığına seçilen İsmet Paşa Misak- ı Milli kararları çerçevesinde bir barışın tesis edilmesi için mücadele edeceğini ifade eder.

15 Kasım 1922 tarihinde Lozan’da gerçekleştirilen Sulh konferansı hakkında TBMM’yi bilgilendiren telgrafi şu telgrafi göndermiştir:

“Ankara’da İcra Vekilleri Riyasetine

“Lozan’a muvasalatını âtideki telgrafla, Fransa, İngiltere, İtalya Hariciye Nazırlarına bildirdim.

“Sulh Konferansının ictimai hakkında Fransa, İngiltere, İtalya hükümetleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ne resmen vuku bulan davet ve bu bapta teati notalar üzerine bu konferansın küşadı için 13 Teşrinisani tarihi sureti katiyede takarrür ettiği cihetle Lozan’a muvasalat eden Türk Heyeti Murahhasa’sının sureti müşterekede takarrür eden bâlâda mezkûr tarihte müzakerata girişilmeye âmede bulunduğunu zat-ı asilânelerine tebliğ ile kesbi şeref eylerim.

“Akdi sulhun taliki Türk milleti için vüsati takdir edilecek fedakârlıklar ve mezahimi temadi ettirecek ve bertaraf edilmesi münhasıran bizim hüsnüniyetimize taallûk etmeyen gayri muntazar netayıç tevlit edebilecek bir maiyette olduğunu benimle birlikte zatı asilâneleri de takdir edecektir. Bu cihetle cihan sulhunun menfaati namına konferansın muvaffakiyeti seirası için perverde ettiğim hararetili temennileri zat-ı asilânelerine tebliğ ve ihtiramatı faikamın teminine müsaraat eylerim.

14 Teşrinisani 1338

İsmet”⁴³⁸.

5 Şubat 1923 tarihinde Lozan Konferansı’ndaki görüşmelerin son durumu hakkında⁴³⁹ ve 7 Şubat 1923 tarihinde Lozan Konferansı hakkında malumat içeren TBMM’yi bilgilendiren telgrafi⁴⁴⁰ olmak üzere Meclis’e üç telgraf göndermiştir.

21 Şubat 1923 tarihinde TBMM’de gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantıda Lozan Konferansı’nın safhaları ve görüşmelerin kesilmesi konusunda söz alan İsmet Paşa; konferansın üç bölüme ayrıldığını, birinci bölümün siyasi ve arazi meseleleri olduğunu, bunlarında hudutlar, Boğazlar, Musul olduğunu, ikinci bölümün mali ve iktisadi

⁴³⁸ TBMMZC, 15 Kasım 1922, c.XXIV, s.523.

⁴³⁹ TBMMGZC, 5 Şubat 1923, c.III, s.1274-1275.

⁴⁴⁰ TBMMZC, 7 Şubat 1923, c.III, s.1284-1288.

meseleler olduğunu, üçüncü bölümünde kapitülasyonların, idari ve dini meselelerin konuşulduğu bölüm olduğunu açıklamıştır.

Siyasi ve arazi meseleleri İngilizler, mali ve iktisadi meselelerini Fransızlar, kapitülasyon meselesinin de İtalyanlar tarafınca takip edildiğini, Musul meselesinin daha sonra halledilmek üzere ertelendiğini, İtalyanlar ile olan On iki ada meselesinin konferansta mevzubahis edilmediğini, Boğazlar meselesinin halledilemediğini, ekalliyetler meselesinin halledildiğini, iktisadi meselelerde tamirat meselesinin mevzubahis olduğunu, yabancı şirketlerin zararlarının tarafımızca karşılanmasının istendiğini, kapitülasyonlar meselesinde direnseler de sonunda vazgeçtiklerini anlatan genel bir izahat vermiştir.⁴⁴¹ Konferans'ın genel işleyişi ve gelişmeleri hakkında izahatta bulunduktan sonra Konferans'a verilen aranın akabinde yapılacak görüşmelerde Meclis'ten nasıl bir yol izlenmesi istenirse o şekilde görüşmelere devam edileceğini açıklayan bir konuşma yapmıştır.

TBMM'de 27 Şubat 1923'de gizli celse olarak yapılan ictimada, Lozan Konferans'ında sınırların belirlenmesi ile ilgili açıklama ve ara verilen konferansın tekrar açılması halinde izlenecek yol ile ilgili tespitlerin belirlendiği toplantıda söz alan İsmet Paşa; Şark'ta Musul Vilayeti ile ilgili sınır, Güney'de Fransızlar ile Suriye ile belirlenecek sınır, Batı'da da sınırın Meriç olması meselesinin konuşulduğunu açıklamıştır. Bunlardan başka Boğazlar sözleşmesi, gümrük ve ticaret sözleşmesi olmak üzere iktisadi meselelerinde zikredildiği İtilaf Devletleri'nin projesinin bunlar olduğunu ve bu projenin kabul görmediğini açıklamıştır. Sınırlarımızın Misak-ı Milli ile çizilen sınırlar dahilinde kabul görmesi gerektiğini savunduklarını ifade etmiştir. Meriç'in Batı tarafının çizilen Misak-ı Milli sınırları dahilinde olmadığını bu yüzden bundan vazgeçmeleri gerektiğini, sadece Karaağaç bölgesi için ısrar ettiklerini ifade etmiştir. Musul meselesinin İngilizlerle bir sene süre içerisinde ayrıca çözümlenmesi konusunda anlaştıklarını, şayet mesele çözüme kavuşmaz ise konunun Milletler Cemiyeti'ne taşınacağı konusunda anlaştıklarını açıklamıştır. Güney'deki Suriye sınırı için Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'nda İskenderun için ve Türk ekseriyetler için belirlenen maddeler olduğunu ve bunların savunulduğunu ifade etmiştir.⁴⁴²

⁴⁴¹ TBMMGZC, 21 Şubat 1923, c.III, s.1291-1301.

⁴⁴² TBMMGZC, 27 Şubat 1923, c.III, s.1304-1307.

6.2.4. İsmet Bey'in IV. Yasama Yılı Meclis Faaliyetleri

Lozan görüşmeleri hakkında izahatlarına devam eden İsmet Paşa, sınırlar için alınan kararları açıkladıktan sonra, şimdi bu kararların akabinde İtilaf Devletleri'nin tatmin edici yaklaşımlarının olmaması üzerine konferansın kesildiğini, ancak yine de barış yapmak durumunda olmaları gerektiğinden dolayı Meclis'in Heyeti Celile'ye yol göstermesi lazım geldiğini ifade etmiştir. TBMM'de gerçekleştirilen Sulh Antlaşmasının bölüm bölüm görüşüldüğü gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantıda söz alan İsmet Paşa heyet içerisindeki müşavirlere yönelik haksız eleştirileri değerlendirdi.⁴⁴³ Heyet'in içerisinde bulunan müşavirleri bu konuda etkisiz kaldı bu konuda etkili davrandı diye Meclis'teki arkadaşların eleştirmemesi gerektiğini, çünkü eleştiriye uğrayan müşavirlerin bu şekilde samimi ve doğru kararlar alması konusunda etkileneceğini ve bu şekilde durumun içinden çıkılmaz bir hal alacağını, bunun yerine ne eleştirilecek veyahut sorulacaksa heyet başkanı olarak kendisinden sorulmasını istedi.

3 Mart 1923 tarihinde TBMM'de gizli celse olarak gerçekleştirilen toplantıda Lozan Konferansı'nda takip edilecek siyasi, mali, iktisadi ve arazi meseleleri hakkındaki görüşmelerde söz alan İsmet Paşa Türk tarihinin dönüm noktalarından biri olan Lozan Konferansı'nın maddelerini açıklayan bir konuşma gerçekleştirmiştir.⁴⁴⁴ Konferansta mezarlıklar konusunda anlaşıldığını Gelibolu'da yapılan mezarlıkları kabul ettiklerini, Arıburnu'nda mezarlık olarak gösterilen araziden istifade etmeye çalıştıklarını ve nihayetinde mezarlıklar dışında bu arazilerin kullanılmaması konusunda anlaştıklarını, yüz seksen dördüncü maddede savaşta esir düşenlerin memleketlerine iade edilmeleri konusunda anlaştıklarını, yüz otuz beşinci madde kapsamında ceza alan mahkumların iade edilmeyeceğini dair karar aldıklarını, yüz kırk birinci maddede mezarlıklar konusuna Romanya'nın dahil olmadığını, askeri meselelerde Boğazların serbest kalmasına dair mukavele edildiğini, savaş ve barış zamanlarında ticaret gemilerinin geçiş serbestisine alındığını, Rusların Boğazların Türklerin hakimiyetinde kalmasını ve harp zamanında Boğazların kapatılmasından yana olduklarını açıklamıştır.

Ayrıca antlaşmada kabul ettiğimiz Misak-ı Milli kapsamında İstanbul ve Marmara'yı garanti altına aldıklarını, dördüncü fıkra kapsamında Boğazlardan geçen gemilerin belirtilen süre kadar karşı tarafta kalacaklarını, belirlenen süre zarfında geçmeyenlerin

⁴⁴³ TBMMGZC, 2 Mart 1923, c.IV, s.22.

⁴⁴⁴ TBMMGZC, 3 Mart 1923, c.IV, s.65-71.

zam ödemeleri kararı alındığını, ayrıca Boğazların on beş kilometrelik alanının silahtan arındırılması konusunda anlaşıldığını, yalnızca İstanbul’da 12.000 kişi bulundurulacağını, Adalar denizindeki “*Semendirek, Yimni, İmroz, Bozcaada, Tavşan adaları*”nın askerden arındırılan bölge olmasına dair karar alındığını, son ana kadar Gelibolu’da birlik bulundurmak için çaba sarf ettiklerini ancak bunu kabul ettiremediklerini, Boğazlarda Türk heyet başkanı olmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Rusya devletleri ile bir komisyon teşkil edileceğini, Amerika’nın da komisyonda bulunma hakkına sahip olduğunu, yirmi altınca madde de kapitülasyonların kaldırıldığını açıklamıştır.

Lozan Konferansı’ndaki barış teklifi üzerine İsmet Paşa’nın, Hüseyin Rauf Bey’in (İcra Vekili), Zülfü Bey’in (Barış heyeti müşaviri) sorulan sorulara verdikleri cevapları kapsayan toplantıda İsmet Paşa kendisine yöneltilen sorular karşısında söz alarak gerekli izahatlarda bulunmuştur. Hakkı Sami Bey Boğazlardan İtilaf Devletleri’nin ayrı ayrı onar adet gemi mi geçireceklerini yoksa toplam da mı on adet gemi geçirebileceklerini sorması üzerine İsmet Paşa şu şekilde cevap vermiştir:

“Bir zümre-i ittifakiye’nin geçireceği kuvveti cem’an Karadenizdeki en kuvvetli donanma kadar olmak. Şöyle yapalım. Mesela: On gemi geçecek. Bu on gemi, İtalya ayrı, İngiltere ayrı, Fransa ayrı, her biri böyle ayrı ayrı onar gemi geçirmek hakkına mı maliktir? Yoksa İtilaf namı altındaki altı devlet cem’an on gemi mi geçirecektir? Hakkı Bey’in tavzihine istedikleri hususun bu olduğunu zannediyorum.

“Bizim kabul ettiğimiz, mevzuubahis olan Boğazlardan her devlet ayrı ayrı on gemi geçirecek. Beyefendinin buyurdıkları gibi, bir zümre-i ittifakiye’nin cem’an on gemi geçirmesi mevzuubahis olmuştur. Birçok teklifat gerek onlar tarafından gerek bizim tarafımızdan yapılmıştır. Fakat kabul edilmemiştir. Bu şekil kabul edilmiştir”.

Bu şekilde İstanbul’un emniyetini temin edebildik mi? diye Hakkı Sami Bey’in sorması üzerine; alınan karar mucibince vasıta geçirmeyi engellemeye hakkımız olduğunu ve ayrıca Boğazların her iki tarafında da on beşer kilometrelik alanda 12.000 kişilik kuvvet bulundurulacağını ve bu şekilde emniyetin temin edileceğini açıklamıştır. Hakkı Sami Bey’in mezarlıklar konusunda toprakların terk edildiğini söylemesi üzerine İsmet Paşa söz alarak şu şekilde açıklama yapmıştır:

“Efendim arazi terkinde, hakimiyetin muhafazası veya terki başlı başına bir şeydir. Eğer hakkı hakimiyet bir devlete terk olunuyorsa oraya her surette tasarruf eder. Bir

de tabiratı tamamıyla sarf edebilecek mi bilmiyor. Temellük vardır. Satın almış, temellük etmiştir. Fakat esas itibariyle başka bir şekilde istifade eder. Burada mevzuubahis olan milletin hakkı hükümransini terk etmek değildir. Hakkı hükümet, hakkı hükümrani bizdedir. Sonra, o araziden istifade mevzuubahis oluyor. İstanbul'daki İngiliz kabristanı nasıl terk olunmuş ise, onların malı ise, bunlarda onlardan daha hafif şerait dahilinde tahtı tasarruftadır. Bu vaziyettedir”.

Sırrı Bey'in İstanbul ve Trakya'da Milli bir hükümet oluşturulmuş olmasaydınız daha cesur davranabilir miydiniz? Sorusuna Trakya'da ve İstanbul'da varlığımız olmasa idi daha da zayıf olacağımızı dile getirmiştir. Sırrı Bey'in Lozan Konferansı'nda son anda İtilaf Devletleri'nce verilen notada bazı maddeleri kabul ederken Heyeti Vekileden yetki alıp almadığını sorması üzerine; kendisinin baş yetkili olduğunu, bu notadakinden kat kat fazla olan görüşmeleri ve kararları alıp verdiğini ve bunun tamamen Meclis tarafından kendisine verilen yetki kapsamında yaptığını ifade etmiştir. Sırrı Bey'in maddeler görüşülürken müşavirlerle fikir alışverişi yapıp yapmadığını sorması üzerine İsmet Paşa:

“Gerek murahhaslarımla ve gerek müşavirlerimle görüşmüşümdür. Fakat ben Meclisi Âli'ye, müşavirlere karşı olan münasebetimizi bu münasebetle arz edeyim. Her meselede müşavirlerin fikrini almaya affı ehemmiyet etmemişimdir. Amma, her mesele için, her müşaviri toplayıp münhasıran böyle umumi bir içtima akdetmeye ne imkân hasıl olmuştur ve ne de bir mecburiyetim vardır. Ben demiştim ki, eğer herhangi bir müşavir kendi mütalaasının dinlenmediği kanaatinde bulunursa; burada alenen söylüyorum, hakkı vardır, mütalaasını yazar, bana verir, der ki: Yaptığınız hattı hareket bizim telakkiyatı fenniye ve ihtisasımıza ve görüşümüze mugayirdir diye bir layiha verse idi imza eder, kendisine iade ederdim. Maaşşükran söylerim ki hiçbir müşavirimiz kendi mütalaası dinlenmediğini ifade edecek böyle bir vesikaya malik değildir. Hepsini dinledim ve onların kanaatleri haricinde hiçbir şey yapmadım. Hepsini dinledikten sonra onların kanaatleri haricinde bir şey yapmadığıma en büyük delil, hiçbirinin elinde böyle bir vesika bulunmamasıdır”.

M. Durak Bey'in İstanbul'da bulundurulacak 12.000 bin kişilik orduyu komisyonun mu yoksa Meclis'in mi kontrol edeceğini sorması üzerine kontrol yetkisinin TBMM'de olduğu cevabını vermiştir. M. Durak Bey'in komisyonun ileri de burada 12.000 değil de 15.000 kişi bulunduruyorsunuz burayı biz kontrol edeceğiz derlerse ne yapacağını sorması üzerine İsmet Paşa reddedeceklerini söylemiştir. Biga Mebusu Mehmet Bey'in “Limni, Sakız, Midilli, Sisam” adalarının Yunanistan'a terkini kabul edip etmediklerini sorması üzerine İsmet Paşa söz alarak şu açıklamayı yapmıştır:

“Efendim “Limni, Sakız, Midilli, Sisam” gibi adaların Yunan tasarrufundan hariç olarak, gayri askeri ve muhtar olmalarını iddia ettik. Esasen bizim mevzuubahis ettiğimiz zemin bu idi. Fakat nihayet bunların gayri askeri olmalarına iktifaya mecbur kaldık. Bu adaları istihsal etmek için ne Meclisi Âli’nin kararı ve ne de milletin arzusu ve ne de bana verilmiş bir talimat vardı. Bunu orada görür görmez gayri askeri tedbirini bir faide-i munzama olarak istihsal ettim”.

Mehmet Bey’in Bozcaada ve İmroz adalarında güvenlik için asker bulundurulabilecek mi? sorusuna istinaden buraların on seneden beri Yunan işgalinde olduğunu Limni ve Midilli’nin Yunanlılara verileceğini, Bozcaada ve İmroz’un ise bize verilmesini Balkan Harbi sonrasındaki görüşmelerde o zaman ki hükümetin kabul etmediğini ve buraların Yunan işgali altında kaldığını ve ancak şimdi buraların gayri askeri alan içerisine alınabildiğini hatırlatmıştır. Tahsin Bey’in İtilaf Devletleri tarafından işgal edilen İstanbul’un tahliyesinin ne zaman gerçekleşeceğini sorması üzerine İsmet Paşa şu açıklamayı yapmıştır:

“Bütün konferans esnasında sulh olur olmaz İstanbul’un ve boğazların tahliyesi emri tabii ve şartı mukaddim olarak görüşülmüştür. Mevzuubahis olmamıştır. Daima bahis olunurken onlar dediler ki tahliye olunacak. Son anda bu tahliye meselesini mevzuubahis ettik. Onların söyledikleri konferans tarafından bir beyanname yapacaklar; diyecekler ki sulhun tasdikinden on beş gün...”.

Refik Bey’in Karaağaç bölgesinin terk edilmesi, Gelibolu bölgesinde mezarlık alanlarının verilmesi ve iktisat meselelerinde bundan önceki teklifler tekrar edilirse, heyetin bu barış antlaşmasını kabul edip etmeyeceğini sorması üzerine kabul edeceklerini, eğer onlar reddederlerse de onların reddetmiş olacaklarını ve buna karşı da yeni vaziyetin alınacağını ifade etmiştir. Hasîb Bey’in Lozan’a Meclis’ten verilen yetkilerle, Heyeti Vekilenin verdiği talimatlar arasında bir tezatlık var mı? diye sorması üzerine İsmet Paşa söz alarak şu cevabı vermiştir:

“Tezat yoktur. Gerek Meclisi Âli’nizden aldığımız veçhede gerek Heyeti Vekileden aldığımız talimatta tezat yoktur.”.

Mehmet Kadri Bey’in Musul’un bir sene içerisinde İngiltere Devleti ile müzakere edileceğini ve anlaşılabilmesi durumunda Cemiyeti Akvam’a olayın taşınması konusunda Heyeti Vekileye yetki verilip verilmediğini sorması üzerine İsmet Paşa söz almış ve şu açıklamayı yapmıştır:

“Evvelce böyle bir mevzuubahis olmamıştır. Heyeti Vekile de buna dair bir talimat vermemiştir. Ne salâhiyet vermiştir. Ne de mevzuubahis etmiştir. Vazifem Musul vilayetini istihsal etmekti, bunun için çalışmışım”.

Hüseyin Bey’in Musul meselesi bir sene zarfında çözümlenemez ise ne olacağını, harp mi edileceğini veya Musul’dan vaz mı geçileceğini sorması üzerine, harp ve sulh kararının Meclis’e bağlı olduğunu, bir sene dolmadan nasıl bir yol izleneceği konusunda bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Nusret Bey’in İslam ülkeleri olan Hindistan ve Mısır’dan komitelerin Lozan’a geldiğini ve konferansta halifenin hakkı olan kazalara dair bir muhtıra verip vermediklerini ve ayrıca Hindistan’a ve Mısır’a bir kadının gönderilmesi hakkında bir muhtıra verilip verilmediğini sorması üzerine bu konudan haberi olmadığını ifade etmiştir. Sulh projesinde Türkiye Sultanı’nın, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan yerlerdeki haklarını iptal ettiklerini, sınırlarımız dışında kalan yerlerdeki haklarımızdan feragat ettiğimizi söylemiştir. İlyas Bey Musul meselesi bir sene zarfında çözülmez ise konunun Cemiyet-i Akvam’a gönderileceğine dair bir taahhüt var mı? diye sormuş, Musul meselesinin yalnız Türkiye’nin meselesi olarak muhasımlara gösterilip gösterilmediğini, Heyeti Vekilenin bu görüşünü ispat için barış yapılsa dahi bu maksadını kabul ettirene dek harp ilanının doğal bir karar olduğunu ilan edip edemeyeceğini sorması üzerine, Musul konusu muallak olarak barış yapılsa, Musul’u elde etmek için bir sene zarfında İngiltere ile görüşüleceğini ifade etmiştir.

Şeref Bey’in Lozan’da İsmet Bey’in karşısına birlik olmuş bir cephe çıktığını, bunun evvelinde dağıtılabileceğini, siyasetin hissi bir mesele değil, menfaatleri içeren bir mesele olduğunu söylemesi üzerine, İsmet Bey bunun nasıl yapılacağını Şeref Bey’e sormuş ve Şeref Bey şu şekilde izahat vermiştir; Sırbistan’la anlaşılabilirdi, Selanik ve oradaki İslam ahalisinden faydalanılabilirdi demiş ve İsmet Paşa bunun üzerine, Sırbistan’ın bizden iki menfaat beklediklerini, birincisinin Meriç Nehri’nin batısına geçmemek olduğunu, bir diğlerinin de Düyun-u Umumiye’ye katılmamak olduğunu söylemiş ve hayaller üzerine konuşulmaması gerektiğini, maddiyat ve menfaat üzerine devletlerin menfaat ve siyasetlerini inceleyelim diyerek sözlerine son vermiştir.⁴⁴⁵ Meclis’teki vekillerin Lozan’daki yapılan barış görüşmeleri ile ilgili bütün soruları samimi ve içtenlikle heyetin başındaki en yetkili kişi olarak cevaplayarak, akıllarda bu konuda bir soru işareti oluşmasına engel olmaya çalışmıştır.

⁴⁴⁵ TBMMGZC, 4 Mart 1923, c.IV, s.74-81-100-101.

Maraş mebusu Hasîb Bey'in İzmir yangını hakkındaki sorusuna cevaben, Amerika Hariciye Nazırı Hipoz'un senatör Loç'a gönderdiği mektupta İzmir'deki yangından Türkleri sorumlu tuttuğunu, lakin İzmir yangını'nın sorumluları dünya aleminde karşısında tahakkuk etmesine rağmen Hipoz'un yanlış fikrinde kararlılık göstermesinin hayret edilecek bir şey olduğunu, durumun Amiral Bristol'e bildirilmesi ve yanlış durumun düzeltilmesini Adnan Beyefendi'ye 3 Mart tarihindeki telgrafla bildirdiğini, Amiral Bristol'ün ise cevaben Hipoz'un böyle bir mektup yazıp yazmadığından şüphe duyduğunu ve meseleyi araştırmakta olduğunu bildirdiğini belirtmiştir.⁴⁴⁶ İsmet Paşa Amerikan nazırı tarafından gönderilen ve Türkleri suçlayan bu mektupla Türkleri dünyaya karşı göstermek istedikleri kötü imajın giderilmesi adına meselenin bakanlık tarafından da takip edildiğini açıklamıştır.

TBMM'de *"20 Kânunisanî 1337 tarihli madde münferidenin ilgasına dair kanun"* münasebetiyle gerçekleştirilen görüşmede söz alan İsmet Paşa, Meclis'in adli, mali, hukuki, iktisadi konularda bağımsızlığımızı sağlamak adına sulh konferansına devam etme yetkisi verdiğini açıklamıştır. İtilaf Devletleri'nin 8 Mart tarihinde sundukları notada gerekli düzeltmeleri yaparak karşılığını verdiklerini ifade etmiştir. İtilaf Devletleri'nin sundukları bazı teklifler hakkında derhal görüşmelere başlanacağını ilettiklerini, İtilaf Devletleri'nin ileri sürdükleri bazı maddelerin arazi, iktisadi ve adli konular olmak üzere üç önemli konular üzerinde olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴⁷ İsmet Paşa barış konferansında en başından beri amaçlarının tam bağımsızlık olduğunu ve Meclis'in vereceği kararlar üzerine barış görüşmelerinin sürdürüleceğini beyan etmiştir.

⁴⁴⁶ TBMMZC, 24 Mart 1923, c.XXVIII, s.156-157.

⁴⁴⁷ TBMMZC, 1 Nisan 1923, c.XXVIII, s.284-285.

SONUÇ

Tarihte önemli yerlerden biri olan Edirne, Milattan önceki devirlerde Trak Kabilesi'nin bu bölgeye gelerek istila etmesi sonucu kurulmuştur. Romalıların hâkimiyeti ile birlikte bu bölge “*Adrianapolis*” olarak anılmıştır. I. Murat bu bölgeyi ele geçirerek “*Edirne*” adını vermiştir. Osmanlılar zamanında başkent olarak kullanılan bir şehirdir. Edirne şehri Osmanlılar açısında Balkanlarla kara ulaşımının sağlandığı bir bölge olması hasebiyle yapılan fetih hareketleri için önemli bir şehir haline gelmiştir. Osmanlı padişahlarının başkent İstanbul olduktan sonrada sık sık gittikleri bir yer olmuştur. Padişahlar Edirne'ye gelerek burada uzun vakitler geçirmiş, avlanmaya çıkmış, şehzadelerinin sünnet düğünlerini burada yapmıştır. Padişahlar için Edirne hiçbir zaman önemini kaybetmemiş bir yer olmuştur. 1828-1829 ve 1877-78 yıllarında Ruslar tarafından, 1913 yılında Bulgarlar tarafından, 1920 yılında ise Yunanlılar tarafından şehir işgal edilmiştir.

Mondros Mütarekesi'ne müteakip İtilaf Devletleri 7. ve 24. maddeleri bahane ederek İtilaf Devletleri işgallere başlamıştı. İtilaf Devletlerinin ve destekledikleri Yunanlıların bu saldırgan tutumları karşısında birlik olarak bir Millî Mücadele yapılmıştır. Millî Mücadele'nin önemli şehirlerinden olan Edirne I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın önderliğinde mücadeleye katılmıştır. Edirne'de Kasım Yolageldili, Mehmet Şeref Bey, Mehmet Faik Bey gibi önemli kişiler tarafından Millî Mücadele'ye katkı amacıyla “*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” kurulmuştur. Bilhassa Yunanlıların bu bölgedeki işgalleri karşısında birlik olunmuş ve bu bölgenin Türk olduğunun ispatı için halk mücadele etmiştir. “*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*” katkılarıyla Mehmet Şeref Bey tarafından “*Trakya Paşaeli*” gazetesi çıkarılarak Millî Mücadele'ye katkılar sağlanmıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Millî Mücadele hareketine dahil olunması ile birlikte düşmanın yurttan kovulması ve bağımsız bir devletin meydana gelmesi için hem askeri hem siyasi mücadeleler yapılmıştır. Yunanlılar ile yapılan mücadeleler sonrasında 1922 yılında Edirne'de kesin olarak Türk hakimiyeti sağlanmıştır.

Yaşanan askeri mücadelelerin yanında siyasi mücadelelerde önemli katkıları olan bu şehirden 23 Nisan 1920 tarihinde açılan İlk Meclis'e Mehmet Faik Bey, Mehmet Şeref Bey, İsmet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere beş milletvekili katılmıştır.

Mehmet Faik Bey, 1908 yılında açılan ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'da, ikinci Meclis-i Mebusan'da ve Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'da Edirne mebusu olarak görev almış önemli bir kişidir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'da "*Misak-ı Millînin*" kabul edilmesinde etkili olmuştur. Meclis'in İngilizler tarafından basılarak kapatılması sonrasında, Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. 1920 yılında başkente gitmemek şartı ile serbest bırakılmış ve 1921 yılında Ankara'ya gelmiştir. Ankara'da açılan yeni Meclis'e seçimlere katılmaksızın, Meclis-i Mebusan'dan mebus olarak gelmiştir. İlk Mecliste iki kez Meclis Reisliği görevi, iki kez Reissani Vekilliği görevi ve iki kez de kâtip olarak görev almıştır. Olağanüstü koşullar içerisinde kurulan ilk TBMM'de on üç defa kürsüye çıkarak konuşma yapmış, iki defa soru sormuş, dört tane taktir vermiş ve bu taktirlerin üçü kabul edilmiş, bir tane telgraf göndermiştir. Ayrıca II. Dönem, III. Dönem, IV. dönem, V. Dönem, VI. Dönemlerde Edirne'den milletvekili seçilmiştir.

Millî Mücadele'nin önemli simalarından Mehmet Şeref Bey, "*Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*" kurulma aşamasında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu cemiyet çatısı altında kendisi tarafından "*Trakya Paşaeli*" gazetesi çıkarılmış ve Millî Mücadele sonuna dek savunulmuştur. Asıl mesleği avukatlık olmasına rağmen mesleğini yapmayarak gazetelerde yazılar yazmış ve Meclis'e dahil olarak siyasetle ilgilenmiştir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında Edirne mebusu olarak görev yaptığı sırada İngilizler tarafından Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. 1921 yılında Ankara'ya gelerek ilk TBMM'ye dahil olmuştur. Edirne mebusları arasında ilk TBMM'deki en faal kişidir. İlk TBMM'de Meclis kürsüsüne gelerek altmış kez konuşma yapmış, dört kez teklif vermiş üçü kabul edilmiş, altı kez taktir vermiş ve dördü kabul edilmiş, bir kez beyanatta bulunmuş, yedi kez sorulan sorulara cevap vermiş, bir kez de Meclis'e telgraf göndermiştir. İlk TBMM'de Lozan Antlaşması'ndaki bazı maddelerden ötürü İsmet Paşa'ya karşı muhalefet olmuş ve bu muhalefeti sonrasında ikinci TBMM'de aday gösterilmemiştir. Mecliste görev yapmadığı sıralarda asıl mesleği olan avukatlığı yapmıştır. 1931 yılında siyasete yeniden dönmüş ve Edirne mebusluğuna seçilmiştir. Mehmet Şeref Bey ayrıca, IV. Dönem, V. Dönem, VI. Dönemlerde Edirne milletvekilliği görevini sürdürmüştür.

Millî Mücadele'nin bir diğer önemli simalarından olan Cafer Tayyar Paşa, I. Kolordu Komutanı olarak Millî Mücadele'de Anadolu ile birlikte hareket ederek Millî Mücadele'ye önemli katkıda bulunmuştur. Malta'da esir bulunduğundan Meclis'te faal olamamıştır. Hayatının büyük bir bölümü askeri mücadelelerle geçmiş olan Cafer Tayyar

Paşa, Lüleburgaz Kongresi'nde alınan karar gereğince Edirne'den mebus seçilmiştir. Askeri vazifelerinden dolayı Meclis'te yer alamamıştır. Büyük Edirne Kongresi'nde kendisine "*Trakya Milli Kumandanı*" unvanı verilmiştir. Yunanlılar ile yapılan mücadelelerde mücadelenin seyri üzerine keşiflerde bulunduğu sırada Yunanlılara esir düşen Cafer Tayyar Paşa yaklaşık üç yıl kadar Malta'da esaret altında kalmıştır ve Lozan Konferansı'nda "*Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması*" kararı alınması ile birlikte serbest bırakılmıştır. Yurda döndükten sonra kısa bir süre sonra Ankara'ya gelmiş ve 11 Nisan 1923 Çarşamba günü Meclis'e takdim edilmiştir. Cafer Tayyar Paşa için askerlik eğitimini aldığı sıralarda benimsediği özgürlükçü ve hürriyetçi düşüncelere bakarak ve askerlik vazifesi boyunca yaptığı mücadelelere bakarak diyebiliriz ki, Cafer Tayyar Paşa vatanını seven, ülkesinin düşman işgalinden kurtulması ve ulusal egemenliğin sağlanması adına hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, başarılı, gözü pek bir kumandandır.

"*Şark Fatihi*" olarak da adlandırılan Kâzım Karabekir Paşa, orduda Millî Mücadele sırasında XV. Kolordu Komutanı olarak görev almaktadır. Bu görevi esnasında görevinden alınan ve askerlik mesleğinden istifa eden Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Millî Mücadele'yi desteklemiştir. Kâzım Karabekir Paşa'nın bu tavrı sayesinde Millî Mücadele'nin seyrinde olumlu bir ilerleme sağlanmıştır. Ruslarla yaptığı görüşmeler ve Kars, Gümrü ve Moskova Antlaşmalarından dolayı iyi bir diplomat, askeri eğitimi sırasında her daim birinci olması ve daha sonrasında bu başarılarını cephelerde göstermesinden dolayı iyi bir asker, aile yaşantısında ise iyi bir aile babasıdır. TBMM'de "*Aydın, Karesi, Menteşe, Edirne*"'den milletvekili seçilmiş ve Edirne'den milletvekili olmayı tercih etmiştir. İlk TBMM'de Doğu'da askeri mücadelelerde önemli vazifelerde bulunduğu Meclis'te çok fazla faal olamamıştır. İlk TBMM'de beş kez söz almış, bir kez beyanatta bulunmuş, bir kez takrir vermiş ve Doğu'daki görevi süresince askeri gelişmeler ve bayram ve kandil tebrikleri olmak üzere otuz beş kez telgraf göndermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde ilk kez muhalefet bir parti kurulmasında etkili olmuştur. Kurulan "*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*"'nın liderliğini de yapmıştır. Bu muhalefet hareketinden dolayı Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılığına düşmüştür. II. Dönemde TBMM'de İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir. II. Dönemde çıkan kanun gereğince askerlik mesleğinden istifa ederek siyasete yoğunlaşmıştır. 1927-1938 yılları arasında Erenköy'de evinde sakin bir hayat yaşamıştır. 1931 yılında İstanbul'dan milletvekili adayı olsa da seçilememiştir. 1938 yılında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü tarafından

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İstanbul mebusu olan Halil Ethem Eldem'in vefatı üzerine boşalan mebus koltuğu için İstanbul'dan CHF vekili seçilmiştir. 1946 yılında TBMM Başkanlığı görevine seçilmiştir ve vefat edene dek bu görevi sürdürmüştür.

Mustafa İsmet Paşa ilk TBMM'de Edirne'den milletvekili olan son önemli simadır. Oldukça başarılı bir eğitim süreci geçirmiştir. Askerlik vazifelerini başarı ile sürdürmüştür. Milli Mücadele'de Batı Cephesi'nde olağanüstü başarılarla imza atmıştır. Birinci Meclis'te cephelerde görevli olduğundan çok fazla faal olamamıştır. On dört kez söz almış, sekiz kez beyanata bulunmuş, iki kez sorulan sorulara cevap vermiştir, bir kez takrir vermiş ve bu takriri kabul edilmiştir, üç kez de Meclis'e telgraf göndermiştir. Mudanya Konferansı İsmet Paşa'nın siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Lozan görüşmelerindeki önemli başarılarından dolayı iyi bir diplomat olduğunu ifade edilebilir. Cumhuriyetin ilanı aşamasında Mustafa Kemal'in en büyük destekçisi olmuştur. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı olmuştur. 1924 yılında Başbakanlıktan ayrılmış, 1925 yılında tekrardan Başbakan seçilmiştir. 1927 yılında askerlik mesleğinden emekli olmuştur. 1938 yılında Mustafa Kemal'in vefat etmesi üzerine Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiş ve aynı zamanda CHP tarafından da "*Milli Şef*" unvanı verilmiştir. 1950 yılına dek Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür. 1950'den 1961 yılına dek ise muhalefet tarafında yer almıştır. 1961 yılında tekrardan Başbakan olmuştur. 1965 yılında Başbakanlık'tan istifa etmiştir. 1972 yılında CHP genel başkanlığı vazifesinden ayrılmıştır. 1973 yılında da vefat etmiştir.

Cafer Tayyar, Kâzım Karabekir ve İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli vazifeler almış Paşa'lardır. Cafer Tayyar I. Ordu Kumandanlığı vazifesinde bulunmuş, Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı Millî Mücadeleye destek olmuş ve Trakya'nın düşmandan arındırılması adına mücadele etmiştir. Cafer Tayyar Paşa aynı zamanda II. Dönem de Edirne mebusluğu yapmıştır. Kâzım Karabekir Paşa Millî Mücadele'nin önemli bir şahsiyeti olarak Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı başarılı mücadeleler vermiş, bu bölgelerin düşmandan arındırılmasını sağlamış ve bu başarısı sayesinde bu cephedeki askerin ve mühimmatın Batı Cephesi'ne sevkini sağlayarak Batı Cephesi'nin de kazanılmasında önemli etkileri olmuştur. II. Dönem de İstanbul'dan milletvekili olarak Meclis'te yer almıştır. İsmet Paşa Batı Cephesi'nde İtilaf Devletleri'ne ve bilhassa onların desteklediği Yunanlılara karşı mücadelelerde başarılı olmuş, özellikle İnönü Muharebelerindeki başarılarından sonra düşmanın galibiyete olan güvenini kaybetmesini sağlamış, düşmanın geri çekilmesinde ve daha sonrada verilen Kurtuluş mücadelesi ile

de tamamen yurttan atılmasında oldukça etkili olmuş bir Paşa'dır. Ayrıca İsmet Paşa II. Dönem TBMM de Malatya'dan milletvekili seçilmiştir.

Son olarak; Mehmet Şeref Bey, konuşmalarında Millî Mücadeleye ve onun başındaki Mustafa Kemal Paşa'ya olan inancını vurgulamıştır. İtilaf Devletlerinin fitne ve fesatlarına inanmamaları ve birlik olarak Millî Mücadele'yi sürdürmeleri gerektiği konusunda Meclis'teki vekilleri de cesaretlendirici konuşmalar yapmıştır. Mesleği avukat olmasından dolayı Meclis görüşmelerindeki hukuki konularda söz alarak gerekli düzeltmelerin yapılmasına katkı da bulunmuştur. Kâzım Karabekir Paşa, İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleri ile birlikte hareket etmesine dair eleştirilerde bulunarak, Millî Mücadele'ye sonuna kadar destek verdiğini açıklamıştır. Keza İsmet Paşa, daha çok askeri sahada yer almasına rağmen Mudanya ve Lozan Konferanslarında bağımsızlığımız adına mücadele etmiş ve siyasi anlamda başarılı kararlar alınmasına katkıda bulunmuştur. Cafer Tayyar Paşa, askeri alandaki mücadelelerinden dolayı Edirne için oldukça mühim bir şahsiyet olarak adını tarihe yazdırmıştır. Maalesef Birinci Meclis'te Yunanlılar tarafından esir olarak tutulduğundan aktif olamamıştır. Mehmet Faik Bey de siyasi alandaki çalışmaları sayesinde Edirne için oldukça önemli bir kişidir. Trakya'nın Yunanlıların zulümlerinden ve gasp, yağma, yıkma olaylarından arındırılması için Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin kurulmasında ve Yunanlılara karşı siyasi olarak hakların aranması noktasında oldukça önemli rol oynamış başarılı bir kişidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BOA, DH.KMS., D:62, V:47 24 Şevval 1340.

BOA, İ. AS., Kutu:70, Gömlek:24, Hicri 23-01-1326.

BOA, DH. MUİ., Kutu:2 Gömlek:42, Hicri 29-09-1327.

BOA, DH.MTV., Kutu:1, Gömlek:1, Hicri 22-07-1328.

BOA, DH.KMS., D:53/3, V:47, 12 Muharrem 1338 (7 Ekim 1919).

BOA, DH.KMS., D:53/3, V:49, 15 Muharrem 1338(10 Ekim 1919).

BCA, Fon No: 30-18-1-1, Kutu:2, Gömlek:33, Sıra:9, 29.01.1921.

BCA, Fon No:30-10-0-0, Kutu:218, Gömlek:472, Sıra:13, 15.09.1922.

BCA, Fon No:30-18-1-1, Kutu:5, Gömlek:30, Sıra:15, 09.10.1922.

BOA, DH.KMS., D:52/2, V:3, 28 Şaban 1337 (29 Mayıs 1919).

BOA, DH. EUM.SSM. D:47, V:21, 18 Safer 1340.

BOA, DH. EUM.SSM. D:46, V:30 7 Zilhicce 1339.

2. Resmi Yayınlar

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, (TBMMZC).

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, (TBMMGZC).

3. Süreli Yayınlar

Bıyıklıoğlu, Tevfik, “Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi Nasıl Kurulmuştu?”, Resimli Tarih Mecmuası, V/52 (1954).

Erksan, A. Cemal, “Edirne’nin Tarihi”, Panorama Edirne İlavesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No: 22, Edirne, <http://hdl.handle.net/11498/30497>.

İsbaha, Çetin, “Tarih Boyunca Edirne”, Damla Dergisi, S.9-50, Yıl:1948, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No:22, Edirne, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30569/001640628010.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, s.135.

Kocaş, Sadi, “Serhad Kalemiz Edirne”, İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, Dosya No:22, Edirne, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30512/001640617010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.551.

Tasvir-i Efkâr, 25 Teşrin-i Sani 1922, Numro, 526, Sayfa 2.

Trakya-Paşaeli Gazetesi, 10 Mart 1919, Numro:15.

Trakya-Paşaeli Gazetesi, 2 Kanun-ı Evvel 1334-1918, Numro.1

Trakya-Paşaeli Gazetesi, 27 Ocak 1919, Numro.9.

Üner, Ragıp, “Kahraman Edirne”, Cumhuriyet Gazetesi, Olaylar ve Görüşler, 27 Kasım 1967.

Vakit, 27 Teşrin-i Sani 1922, Numro:1781.

Vatan Gazetesi, “*Cafer Tayyar Beyin Esaret Hayatı*”, 7 Nisan 1923.

4. Tezler

Baygın, Bilgen, “Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2005.

Çiftçi, Ali, “Kazım Karabekir’in Siyasal Hayatı”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Mart 2005.

Debreli, Pelin, “Atatürk ve İnönü Döneminde Edirne Şehri”, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Kıyıcı, Aşir Kayhan, “*Mustafa Kemal Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu*”, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2013.

Öngül, Bilal, “Mehmet Şeref Aykut’un Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1991.

Sevgil, Sezen, “Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut ve Birinci TBMM’deki Faaliyetleri”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016.

Taşkıran, Cemalettin, “Kazım Karabekir Paşa’nın Askeri Hayatı ve Komutanlığı”, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Haziran 1992.

Uçan, Mehtap, “İsmet İnönü’nün Siyasi Hayatı (1922-1960)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Uyanık, Esra, “I. TBMM’de Siverek-Şanlıurfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2016.

Yüzgeç, Ayşegül Demirden, “Birinci Büyük Millet Meclisinin Yapısı ve Faaliyetleri (1920-1923)” Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006.

5. Ansiklopediler

“Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

“Mütareke ve Millî Mücadelede Edirne”, Yurt Ansiklopedisi, c.IV, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

Akın, Veysi, “Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)”, Türkler, c. XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Erat, Muhammet, “Millî Mücadele’de Kazım Karabekir”, Türkler, c. XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Edirne”, İslam Ansiklopedisi, c.IV, MEB, İstanbul 1977.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Edirne”, DİA, c.X, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1994

Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, DİA, c.V, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1962.

Küçük, Mustafa, “Birinci Meclisin Açılışı ve Anlamı” Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, c.XVI., Ankara, 2002.

Turan, Şerafettin, “Edirne Antlaşması 1828-1829”, DİA, c.X, Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 1994.

6. Araştırma Eserleri

A. Kitaplar

Akın, Veysi, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele c.I Mutlakıyete Dönüş (1918-1919)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları No:90/1, Ankara 1990.

Alpargu, Mehmet, Haluk Selvi, Enis Şahin, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk Vesikalar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Toplumsal Çözüm Yayınları, Ankara, 2009 (15. Baskı).

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam 1884-1938 c. I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009 (9.Basım).

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam 1938-1950 c. II*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993 (6.Basım).

Aydınlı, Ahmet, *Batı Trakya Faciasının İç Yüzü*, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul, 2011.

Ayışığı, Metin, *Belgelerin Işığında Millî Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Aykut, Mehmet Şeref, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, Yayına Haz. Hasan Berke Dilan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

Başer, Edip, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele c.I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VII. Dizi-S.25/2, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele c.II*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

Canım, Rıdvan, *Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları Edirne Kitaplığı:23, İstanbul, 2014.

Çetinoğlu, Oğuz, Mehmet Şadi Polat, *Her Yönüyle Kazım Karabekir*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2017.

Çevik, Zeki, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 c.I*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:4, Ankara, 1994.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. c.I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:6, Ankara, 1995.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclisin Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Dilan, Hasan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir’de İlk Fikir Hareketleri*, Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları No:23, Edirne, 1996.

Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

Ezherli, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:10, Ankara, 1986.

Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi III- 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Gökbilgin, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine Birinci Kitap*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959.

Güler, Ali, *Millî Mücadele Kahramanı Kazım Karabekir*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2017.

Gündağ, Nevzat, *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:789, Kültür Eserleri Dizisi:87, Ankara, 1987.

Güner, Zekai, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

Güneş, İhsan, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Hocaoğlu, Mehmed, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1985.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Yayına Haz.: Salahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014 (4.Basım).

Karabekir, Kazım, *Hayatım*, Yayına Haz: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.

Kırzioğlu, Fahrettin, *Kazım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Kutay, Cemal, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut 1874-1939*, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, 1895.

Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım, c.I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Özalp, İlhan, *Kısa Edirne İli Tarihi*, Edirne Ticaret Borsası Kültür Yayını, Edirne, 1999.

Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Özügür, Haydar, İbrahim Birler, Anadolu ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, c.V, Yerel Kongreler, Edirne, Lüleburgaz, Pozantı, “Millî Mücadele’de Trakya Kongreleri: Edirne-Lüleburgaz”, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.63, Ankara, 1994 s.20-82.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından Sayı:6, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali c.I*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2000.

Tansel, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar c.III*, MEB, İstanbul, 1991.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

TBMM Albümü 1920-2010, c.I 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları NO:1, Ankara, Nisan 2010.

Tosyavizde, Rıfat Osman, *Edirne Rehnüması* (Edirne Şehir Klavuzu), (yayına haz.: Ratip Kazancıgil), Edirne Valiliği Kültür Yayınları, Edirne Kitaplığı:4, İstanbul Mart 2013.

Tunca, Ayhan, *Edirne İçin Notlar ve Edirne’de Tarih, Kültür, İnanç Turu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.

Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003 (İkinci Basım).

Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1989.

Usal, Ahmet, *Edirne Tarihi ve Kültürü*, Edirne Vergi Dairesi Başkanlığı, Aralık 25, Edirne, 2006.

B. Makaleler

Akın, Veysi, “*Cafer Tayyar Paşa’nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı*”, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 1 (1995), s.31-38.

Arı, Kemal, “Mudanya Bırakışmasına Uzanan Süreçte Girişimler ve Doğu Trakya Sorunu”, *Osmanlıdan İşgal Yıllarına Mütareken Cumhuriyet Günlerine MUDANYA*, Gaye Kitabevi, Bursa, 2008, s.98-107.

Arslan, Mukaddes, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX/56 (Temmuz 2003), s.737-802.

Baykal, Bekir Sıtkı, “Edirne’nin Uğramış Olduğu İstilalar”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.179-195.

Bıyıklıoğlu, Tefik, “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”, Belleten, XXIV/96, (Ekim 1969), s.637-663.

Boyko, Seher, “Millî Mücadele Sürecinde Trakya’da Yunan Mezalimi”, *Osmanlıdan İşgal Yıllarına Mütareken Cumhuriyet Günlerine MUDANYA*, Yayına Haz.: Zeynep Dörtok Abacı, Gaye Kitabevi, İstanbul, 2008, s.131-146.

Bulut, Sedef, “Balkan Savaşlarından Lozan’a Batı Trakya Meselesi ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Batı Trakya Politikası”, Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, I/3, (Ocak 2008), s. 83-96.

Çağan, Nazmi, “Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara 1965, s.197-214.

Çulfa, Mustafa, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan düşmesi: Eylül-Ekim 1922”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XV/45 (Kasım 1999), s.801-820.

Darkot, Besim, “Edirne”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.1-12.

Dilan, Hasan Berke, “Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu? Trakya-Paşaeli Gazetesi”, *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu, “Edirne ve Trakya’nın Ulusal Kurtuluş Savaşındaki Yeri, Önemi ve Büyük Millet Meclisi Çalışmalarına Etkileri”*, T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.88, Edirne, 2000, s.85-104.

Ertan, Temuçin Faik, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile T.B.M.M. Hükümeti Arasındaki İlişkiler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VI/18 (Temmuz 1990), s.615-626.

Eyice, Semavi, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler”, *Edirne: Serhattaki Patiyath*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.19-42.

Gökbilgin, M. Tayyip, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara 1965, s.161-178.

Gökbilgin, M. Tayyip, “Tarihimizde Edirne’nin Mevkii ve Tarihçileri”, *Prof. M. Tayyip Gökbilgin Edirne Makaleleri*, Haz.: M. Altay Gökbilgin, Veysi Akın, Cengiz Bulut, Trakya Üniversitesi Yayın No:160, Edirne, 2015, s.125-149.

Gülen, Ahmet, “İsmet İnönü’ye Düzenlenen Suikast ve Suikastın Yankıları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, XI/22, (2012/2), s.1-22.

Kansu, Şevket Aziz, “Edirne’nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.13-19.

Karakaş, Muhammed, “Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (1999), s.97-104.

Keleş, Zülal, “*Cafer Tayyar Paşa*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 44 (1999), Ankara., s.529-545.

Mansel, Arif Müfid, “İlkçağda Edirne”, *Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, TTK, Ankara, 1965, s.21-37.

Mert, Özcan, “Batı Trakya Bağımsız Hükümeti (15 Ağustos-30 Ekim 1913)”, *Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, s.277-290.

Müezzinoğlu, Ersin, “İsmet Paşa’nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/2, (Eylül 2018), s.249-260.

Ortaylı İlber, “Serhad Şehri Edirne”, *Canım, Sultanların Şehri – Şehirlerin Sultanı Edirne Kitabı*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları Edirne Kitaplığı:23, İstanbul, 2014, s. 84-89.

Özbudun, Ergün, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Hukuki Niteliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, I/2 (Mart 1985), s.475-503.

Özlu, Hüsnü, “İstiklal Savaşında Doğu Trakya’da Teşkilatlanma Süreci: Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (Mart 2012), s.24-51.

Sarıçoban, Gülay, “Kazım Karabekir’in Askeri ve siyasi Biyografisi”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 21/1 (Mart 2017), s.137-157.

Sertoğlu, Mithat, “Balkan Savaşı Sonlarında Edirne’nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk’ün Harbiye Nezaretini Uyarısına Dair Bilinmeyen Bir Belge”, *Belleten*, XXXII/128, (Ankara 1968), s.459-468.

Sun, Zeynel Besim, “*Cafer Tayyar Paşa’dan Hatıralar*”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, IV/45, (3 Ocak 1963), s.162.

Şişman, Adnan, “*Kazım Karabekir’de İnsan Sevgisi*”, *Fikir, Siyaset ve Devlet Adamı Kazım Karabekir Paneli, Ölümünün 52. Yıl Dönümü Anısına*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.11-26.

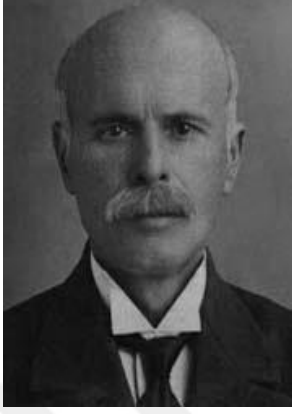
Yerlikaya, Esin, “İlkçağlarda Edirne”, *Kültür ve Sanat Dergisi Edirne Özel Sayısı, Türkiye İş Bankası Yayınları* 1998, S.39, s.14-18.

Zeyrek, Suat, “Kazım Karabekir: Kafkasya’dan Trakya’ya I. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve XIV. Kolordu Komutanlığı”, Güneydoğu Araştırmaları Dergisi, 18 (Ocak 2010), s.113-131.

EKLER

İLK TBMM'DE EDİRNE MİLLETVEKİLLERİ

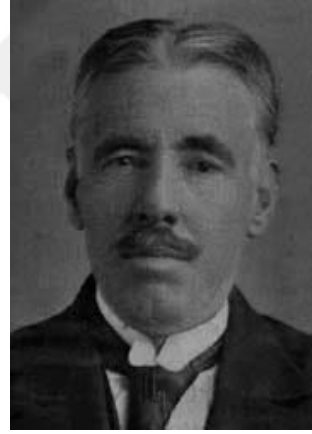
Mehmet Faik Kaltakkıran

Cafer Tayyar Eğilmez

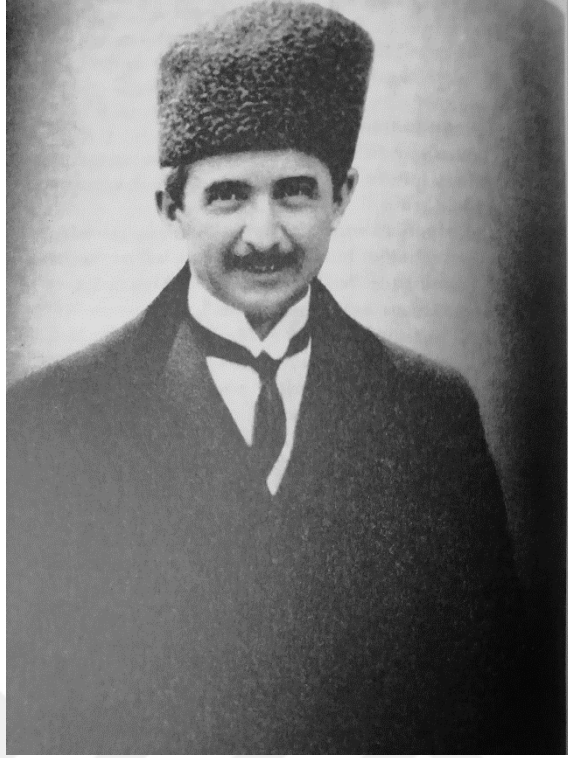
Musa Kâzım Karabekir

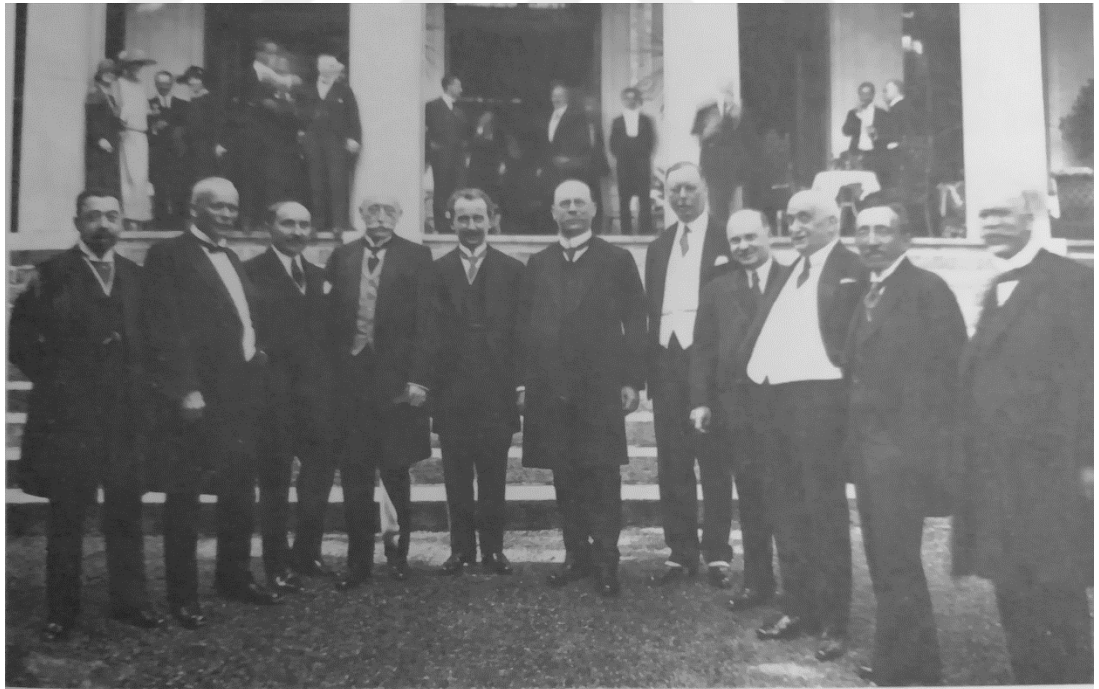
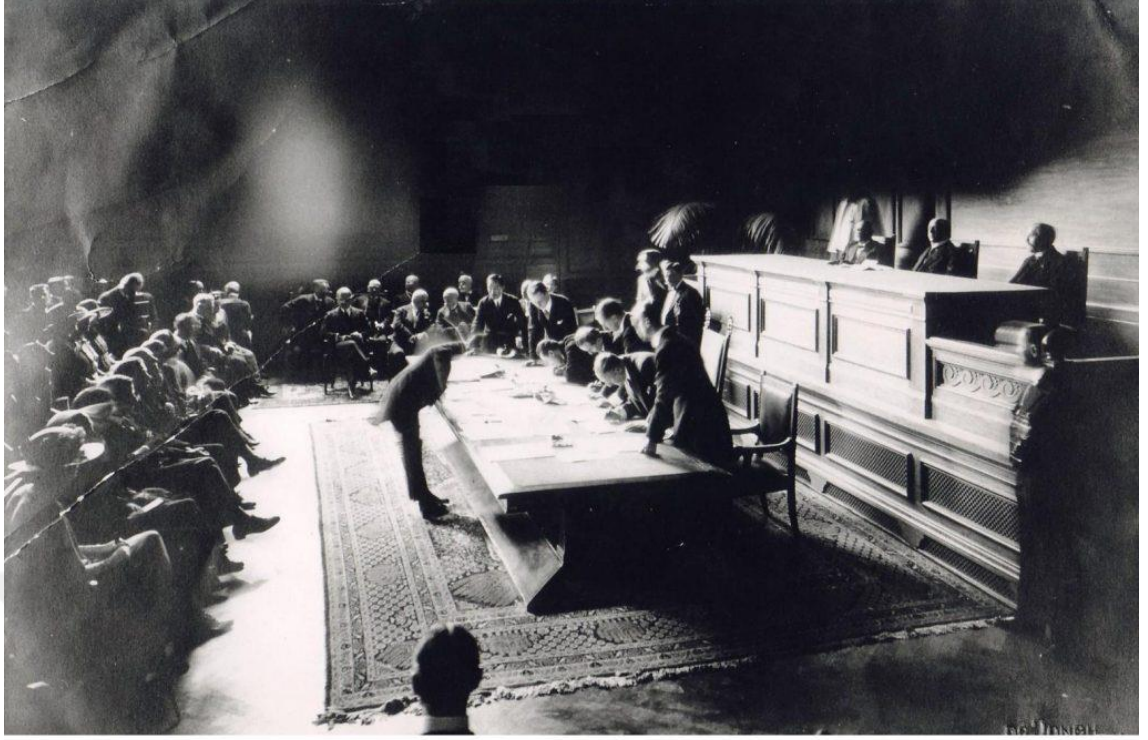
Mehmet Şeref Aykut

İsmet İnönü

İsmet İnönü ve Ailesi, Eşi Mevhibe Hanım, Annesi Cevriye (Temelli) Hanım, Oğulları Ömer ve Erdal, kızı Özden İnönü

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiliz Heyetinin Beau-Rivage Palace'ta düzenlediği çayda antlaşmayı imzalayan temsilciler ve bazı delegeler İsviçre Cumhurbaşkanı'yla. Soldan sağa: Stancioff (Bulgar), Caclamano (Yunanistan), M. İovonovitch (Sırp-Hırvat-Sloven), Gn. Pelle (Fransa), İ. İnönü (Türkiye), Scheurer (İsviçre Cumhurbaşkanı), Sir H. Rumbold (İngiltere), C. Diamandy (Romanya), Marki C. Garroni (İtalya), K. Otchiai (Japonya).

İsmet İnönü, Lozan Antlaşmasının imzalanması anı ve imzalanmasından sonraki

fotoğraf

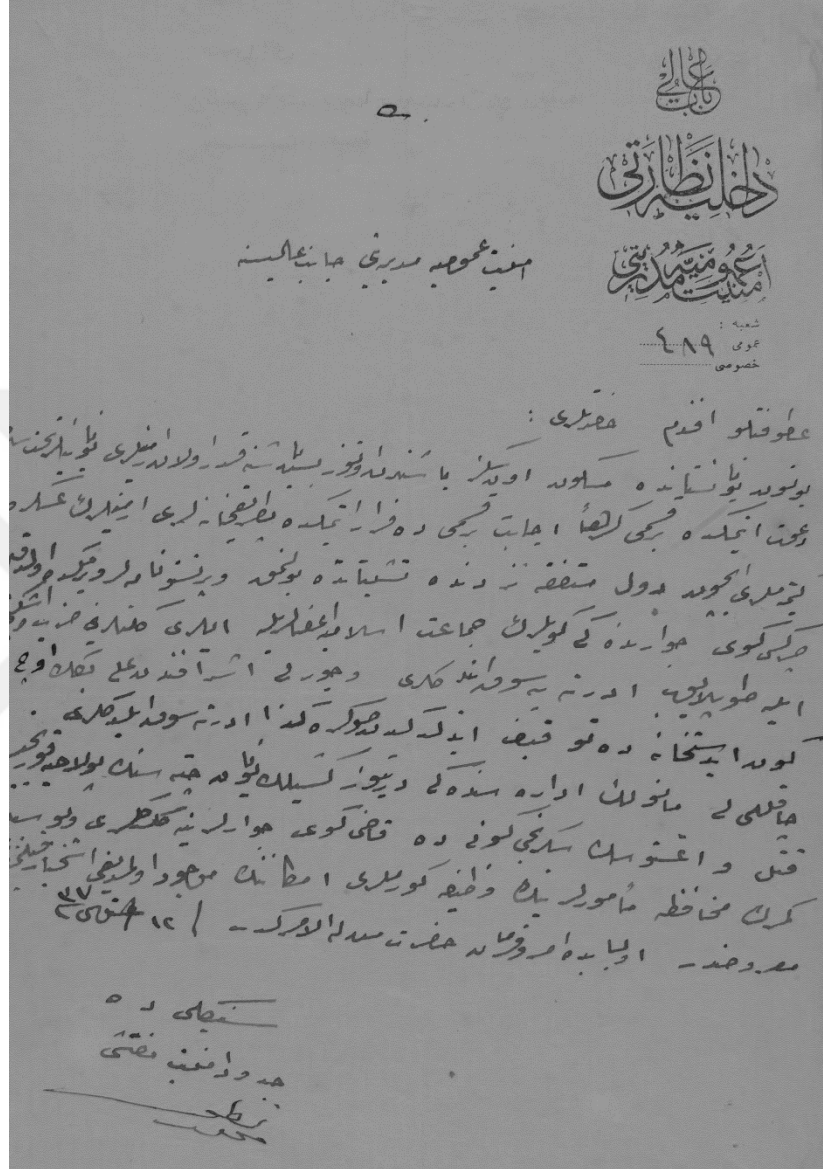
İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği Gezisi (1932)

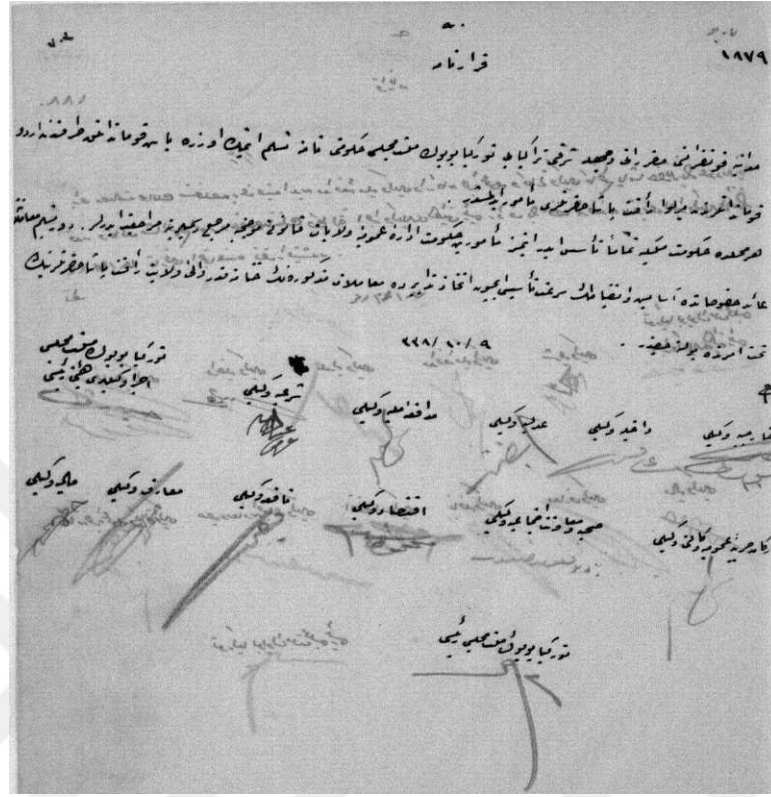
Kâzım Karabekir, Erkânı Harbiye Birinci Sınıfı (1319)

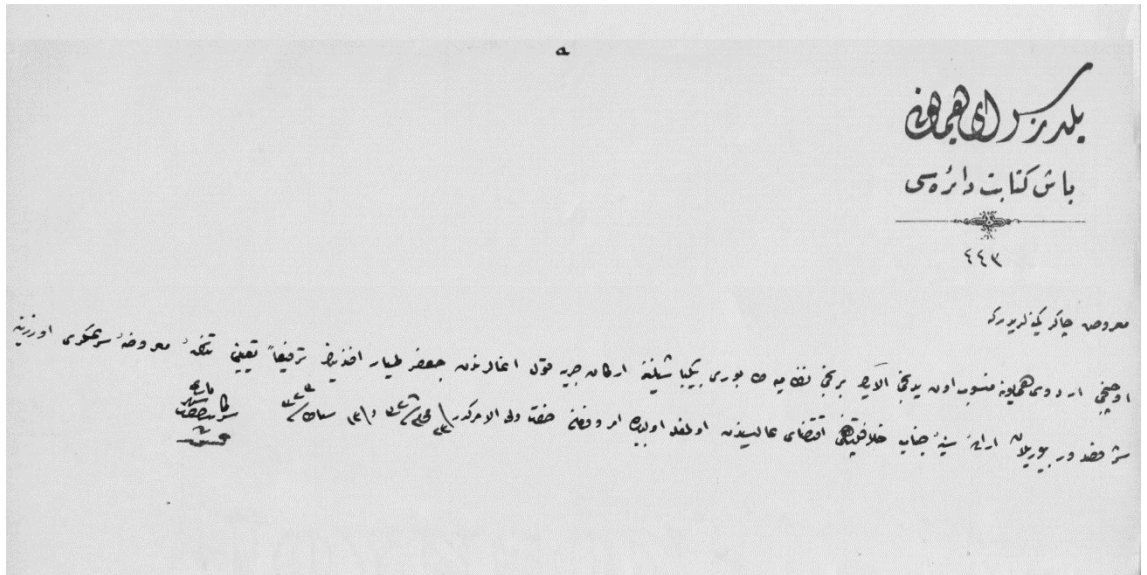
Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya gelişinde karşılanması ve İzmir İstiklal Mahkemesindeki fotoğrafı.

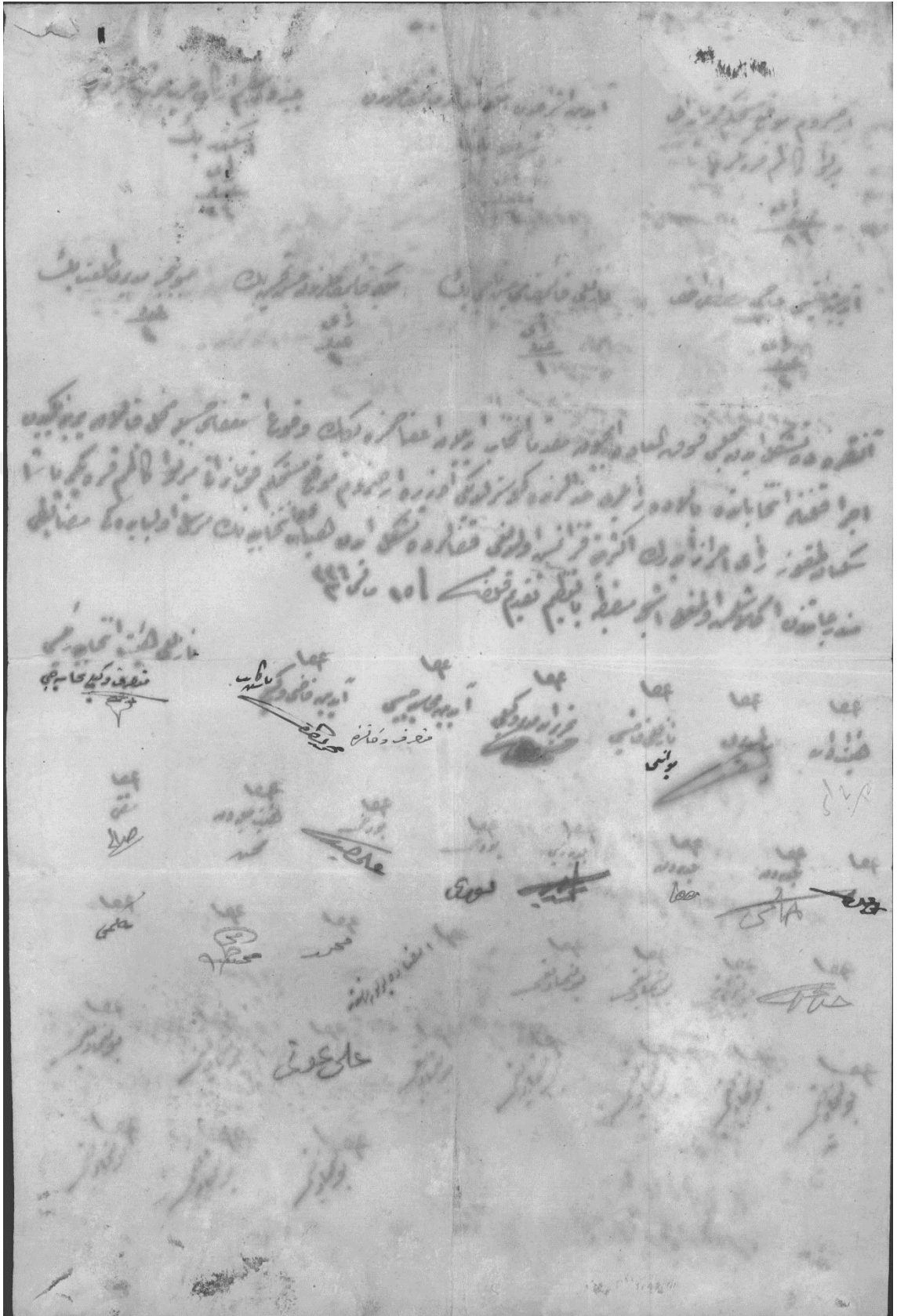
Sinekli Emniyet Müfettişliğinden tarafından Yunanlıların Edirne'de Müslüman halka işkence uyguladığına dair gönderilen rapor.

Mudanya Konferansı gereğince Doğu Trakya'yı, TBMM Hükümeti adına Tuğg.Refet Paşa'nın teslim almakla görevlendirilmesi.

Üçüncü Ordu On yedinci Alayı Birinci Taburu Binbaşılığı'na Erkan-ı Harbiye kolağalarından Cafer Tayyar Efendi'nin terfi ve tayini kararı.

Kazım Karabekir'in Seçim Mazbatası

1. — Malta'dan avdet etmiş olan Edirne mebusları Faik ve Şeref beylerin Meclise takdimi

REİS — İngilizlerin İstanbul Meclisi Mebusanından ecbren kaldırıp Malta'ya götürerek şimdiye kadar mevkuf tuttıkları rüfekâyı mahkemeden Edirne Mebusu Faik ve Şeref beyler bugün Ankara'ya gelerek Meclisi Âlinize dâhil oldular. (Safa geldiler, sadaları) Bu arkadaşlarımızı Meclisi Âlinize takdim ediyorum. (Alkışlar) (Kürsüde görmek isteriz, sadaları), (Şeref ve Faik beyler alkışlar arasında kürsüyü hitabete geldiler)

ŞEREF B. (Edirne) — Muhterem arkadaşlar; hakkın zulme karşı ilân ettiği muharebei hamiyetten Büyük Milletimiz muzaffer çıkacaktır. Biz vakte ki, milletimizin intihabıyla; belki ayağının çarık ipinde vekar aradığımız bu büyük millete bir hizmet ederiz ümidiyle İstanbul'da ictima ettiğimiz vakit orada bulunan ve şimdi yunumuzda mevcudolan arkadaşlar daima bütün samimiyeti ruhiyle Devleti yaşatmak ve milleti

yükseltmek ve artık bütün cihana karşı bir vahdet göstermekten başka hiçbir emel beslemedi ve hattâ celsei ulâda şimdi Malta'da bulunan ve İnşallah yakında aramızda görmemizi pek arzu ettiğimiz arkadaşlarımızdan Kara Vasıf Bey bütün samimiyeti ruhiyle ilk söz ve ilk defa olmak üzere Hakana karşı milletin merbutiyetini ispat için bir teklifi meşrûda bulunmuş ve bütün Meclis onu hararetle, samimiyetle alkışlayarak kabul etmişti ve Meclisi Âlinizden intihabedilen bir heyet Meclisin samimi ve hâk hürmetini padişaha arz etmek için saraya kadar gitmişti. Biz Meclisi Mebusan da, bağır yankı milletin, yıkılan yurtların, ırzı yırtılmak istenen Fatma'nın bütün namusunu müdafaa için koca bir milleti temsil eden bir heyeti aliye orada elele vererek yek cihet, yek-lisan, hukuku milleti müdafaa ederken hiçbir ge-ye mensubolmayan, bütün viedanları garez denilen uyuz illetine müptelâ beş on sefilin rehber olmasıyla biçare milletin artık beş harb senesinde dışından tırnağından artırarak namusu Devleti, Albayrağın şanlı hilâlini muhafaza için Çanak-

kale'yi yaratan bu muazzam milleti hiçe sayan bey on sefil; tâ milletin namusgâhi olan Meclise taarruzla oradaki arkadaşları ecbir ve ikrah ile alarak İngilizlerin ecbri kahrına teslim ettiler. (Kahrolsunlar! sadaları)

Bilirsiniz ki, İngiliz'in zırlısı ile Çanakkale'den geçerken bütün ruhumuz, bütün varlığımız sizde, bu millette idi. Biz hiçbir dakika reis denilen ve Türk kamusunun kabul etmediği, Muhammed dininin katiyen yanına uğratmadığı bir lâfzı kabul etmiyerek Malta'ya açılırken iman ediyorduk ki, bu yurtlar yükselcek, bu millet tabii olan hukukunu bütün cihannı gasap milletlerine karşı müdafaa edecektir. Azim ve imanımdır ki, efendiler, bu milleti kurtardı. Hiç şüphe etmeyiniz ki, Meclisi Âliniz Ankara'da ictima ettikten sonra orada Sarı ve Karataş koruklarında inliyen arkadaşlarımızın, emin olunuz, bir idi sürur geçiriyor gibi imanları, azimleri, sürurları sizinle idi, kulleri sizinle idi ve hiçbir mania önünde tereddüt göstermemeniz sayesinde görüyoruz ve anlıyoruz ve bütün Garp âlemi de anladı ki bugün bir Türk Milleti vardır ve ebe-

diyen yaşıyacaktır. (Alkışlar) Tarihi eihanı tarihiyle başlayan büyük ırkın, dünyaya efendi olarak yaratıldığı için, hiçbir zaman boynuna zinciri esaret takılmıyacaktır. (İnşallah sadaları)

Şu halde son söz olarak söylüyorum ki, bugünkü vaziyeti yaratan, bugün bu milleti kurtaran Muhammedin dini, Türk'ün o Al Saneağmı zafer rüzgârları arasında dalgalandıran o şanlı ordunun bu kuvveti, size ve millete ve milleti temsil eden Heyeti Aliyenize ittikâ ediyor. Daima, daima hiçbir mania önünde eğilmeyen, zaferden zafere koşan ve namusu devlet ve milleti müdafaa eden çekinmeyen bir Türk neferi gibi daima efendiler ileri.. (Alkışlar)

FAİK B. (Edirne) — Muhterem efendiler; arkadaşım Şeref Bey tekmil samimi ruhundan kopan hissiyatı tamamıyla size arz ettiği cihetle ben daha fazla bir şey söylemiyeceğim. Yalnız hakkımızda gösterdiğiniz ınsarı teveccühe teşekkür ederim ve affınızı rica ederim. (Alkışlar)

TBMMZC, 25 Nisan 1921, c.X, s.77-78.

1. — *Esaretten avdet etmiş olan Edirne Mebusu Cafer Tayyar Beyin Meclise takdimi*

REİS — Efendim, Edirne Mebusu Cafer Tayyar Bey esaretten avdet ederek Ankara'ya gelmişler, elyevm Meclisimizde bulunmaktadır. Takdim ederim. (Kürsüye, sesleri)

CAFER TAYYAR B. (Edirne) — Muhterem arkadaşlar! Uzun bir esaret hayatından bugün avdet ettim. (Sefa geldiniz, geçmiş olsun, sesleri) Teşekkür ederim. Tarihi Millînin en buhranlı bir zamanında teşekkül eden bu Heyeti Milliye'nin mütemadi sâyiyle hem memleketimiz düşmandan tathir edildi ve hem ben aynı zamanda benimle birlikte hayatı esarete inliyen on bin kadar kardeşimiz tahlis edildi. Bütün Heyete arkadaşlarım namına teşekkür ederim. Orada kalmış olan ve hapsanelerde inlemekte bulunan iki bine karip birçok eşraf ve muteberanın tahlisi hususunda da Meclisi Millînin tavassutunu istirham ederim.

TBMMZC, c.XIX, 11 Nisan 1923

2. — *Edirne Mebusu Kâzım Karabekir Paşa'nın Şark Cephesi Kumandanlığı vazifesinin hitamı ve Meclise iltihakı dolayısıyla beyanatı*

KÂZIM KARABEKİR Ps. (Edirne) [Sürekli alkışlar arasında kürsüye geldiler] — Şark Cephesinin ebedi ve lâyezal olan hürmetlerini Muhterem Büyük Millet Meclisimize lisanen dahi arz etmekle büyük bahtiyarlık duyuyorum. En acemi bir neferin dahi kalbinde olan Allah korkusu, sonra sevgili Peygamberimizin aşkı, ondan sonra da Büyük Millet Meclisimize hürmet ve itaat yaşıyor. (Alkışlar) Bugün milletimizin birliğini temsil eden, bu nurlu Meclisinizin yarattığı milli zaferlerle, Şark'ta ve Garp'ta milletimizi saran esaret zincirleri nasıl kırdı ise, inşallah son halkaları olan ve İstanbul üzerinde kalan bakiyesi de pek yakında bu suretle parçalanacaktır; (Alkışlar, inşallah sadaları) Mebusu bulunduğum mazlum ve mâsun Edirne bugün milletiniz sayesinde büyük bayramlar yapıyor, çırpınıyor. Ben de o dakikalarda aranızda bulunmakla büyük bahtiyarlık duyuyorum. (Safa geldiniz sesleri) İnşallah milli zaferlerimiz gayesini tamamen idrak ettikten sonra ordularımız tabiatıyla hali sulha geçerken yine bu milli birliğimiz sayesinde ilim ve irfan orduları da seferberliğe başlar. Ve hâricten bizi sarmak istiyen esaret zinciri gibi dâhilde de bizi aynı surette saran fakr ve cehle karşı, aynı suretle her tarafta hücum ederiz, ve Cenabı Allahın inayeti, Sevgili Peygamberimizin

bize olan yardımı ve Büyük milletimizin birliği sayesinde milletimiz yakında refah ve saadete ve ilim ve irfana koşar. Ve biz de bu suretle ebediyen mesudoluruz. Arzı tâzimat ederim ve bütün Şark ordumuz namına bütün kalbimle sizi selâmlarımı ve bu suretle aranızda karışmakla bahtiyarlık duyarım. (Alkışlar)

TBMMZC, 30 Ekim 1922, c.XXIX, s.254.

1. — *Erkânı Harbiye Umumiye Reisi İsmet Beyin, vaziyet umumiye hakkında beyanatı ve bu hususta cereyan eden müzakere.*

REİSİSANI BEY — Efendim celseyi açıyorum. Vaziyet hakkında Erkânı Harbiye Umumiye Reisi İsmet Beyefendi bazı malumat ita buyuracaklardır. (İsmet Bey'e hitaben - Buyurun İsmet Beyefendi).

MİRALAY İSMET BEY (Edirne) — Heyeti müfiteremeye son vaziyet hakkında arzı malumat edeceğim. Maruzatım yalnız vaziyet umumiye hakkın-

da malumat vermekten ibarettir : Garp cephesinde malumatınız 6 temmuzda İngiliz kuvvetleri Gemlik'e çıkmıştı ve bunlar üç saat musademe ettikten sonra donanma ateşi sayesinde şehri işgal ettiler. Aynı günde 6 temmuzda Mudanya'ya İngiliz kuvvetleri çıktı, Mudanya'yı işgal ile iktifa ettiler. Kurşunlu cenubunda Filâdar köyünde üç yüz kişi kadar bir düşman kuvveti, düşman lehine faaliyete geçti. Garptan Karacabey cephesinden, 6 temmuzda (Biraz daha hızlı söyleyiniz işitilmiyor sesleri)

REİSİSANI BEY — Biraz hızlı söyler misiniz?

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — 6 temmuzda SÜLÜKLÜ cephesinde bir faaliyet olmuştu. 7 temmuzda Kocaeli kıyılarında ilerleyen müfrezelerimiz ta İstanbul yakınına kadar faaliyetlerini ihlas ettiler. 7 temmuzda SÜLÜKLÜ cephesinde olsun, sahilde olsun Mudanya'da, Gemlik'te sayıları dikkat bir faaliyet olmadı. 8 temmuzda, bugün, Mudanya ve Gemlik'ten keşif kolu faaliyeti haber verilmiştir. Garpta SÜLÜKLÜ cephesinde süvari ve piyade Yunan Kuvvetlerinin ilerlemekte olduğunu haber vermişlerdir. Garp cephesinde, Marmara cephesinde vukubacak Yunan hareketine karşı tedbir alınmıştır. Sevk ve idare noktası nazarından lazım olan vaziyet afzelmektedir. Uşak cephesinde Eyme, Elvanlar irtidarında keşif faaliyeti vardır. Düşmanın bu cephede hareketi gündelik tevakküftür ve mühim bir faaliyet mahsus değildir. Menderes vadisinde askerimiz Sarayköy içindedir. Buldan'ı düşman sonuğu muhtelifden mürekkep kıtaatı ile işgal etmiştir. Her tarafta teşkilat terakki etmektedir. Garba ait olan vaziyet bugün şöylece kadar budur.

Cenup cephesinde Fransızlar'ın Telilebyaz'dan çıktıklarını arz etmiştim. Tebliği resmilerimizde de yazıyoruz. Arap Pınarından da çekilmişlerdir. Tahmin ediyor ki Cirablis istikametinde kıtaatı topluyor ve rücat ediyor. Arap Pınarından çekilen kıtaat üzerine mahalli kuvvetlerimiz ve aşair taarruz etmektedirler. Osmaniye civarında Fransızlar İshâbiye'yi tahliye etmişler ve Mamureye doğru çekilmeye başlamışlardır.

Şark cephesinde Elviye selâse dahilinde Ermenilerin yeni bir faaliyeti haber verilmiştir.

Dahili vaziyet hakkında hareket noktası nazarından malumat arz edeyim : Yozgat munfikasında rücası usat muhtelif istikametlere en yakın adamları ile beraber dağılmışlardır takip olunuyorlar. Bu havadının arz ettiğim müsait ahvalinden mütevellit fırsattan, tedbatın gösterdiği netayici katiyeden iftade ederek derhal mühim bir kuvveti Yunan cephesi için iktisap etmiş bir vaziyeteyiz, sevk edeceğiz. 6 temmuzda Tokat civarında yüz elli kadar usat Çamdeğirmen istikametinden Tokat'a ilerlemek istedikler. Sevk ettiğimiz bir müfreme ile musademe ettiler ve tevkif olundular. Bugün malumat aktım, dağılmışlardır. Onlar da ufak çekirdekler halinde muhtelif istikametlere çekilmişlerdir. Fırsatlerden mürekkep, tahnis olunuyor ki Bozku fırarilerinden mürekkep kırk kişi kadar bir çete Beyşehir ve Seydişehir cihetlerinde yaka-

lete, faaliyete başlamışlardır. Takip olunuyorlar. Bir ki gün evvel Beypazarı civarında Düzce vekayının müretteplerinden Kocabeyin biraderi bir adam avanesiyle köylerde dolayıyordu. Vilâyetin icra ettiği takibatla kâmilan derdest ve tevkif edilmişlerdir. Cepheslere ve dahile ait vaziyet bundan ibarettir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Müsaade buyurulmuş efendim? İzmir cephesi. Şark cephesi hakkında...

(Şark değil Garp sesleri)... (Söyfedim efendim sesleri.)

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — İzmir'ten çıkan bir keşif kolu iki gün evvel Alibey Çiftliğine gelmişti. Fabrikayı yeniden denizden bombardıman ettiler. Başka bir şey yoktur.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarşahip) — Uşak ve Nazilli cephesi?

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — Söyledim. Eyme Elvanlar irtidarında keşif hareketi vardır. Düşmanın başka bir faaliyeti yoktur. Eymeyi bilmisiniz. Elvanlı onun iskelesidir.

SOYSALLI İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim Kıldar meselesinden bahsedildi. Orası iyi anlaşılmadı.

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — Kıldar köyünden üç yüz kişi bir düşman kuvveti çıktı. Fakat faaliyeti tevkif edildi.

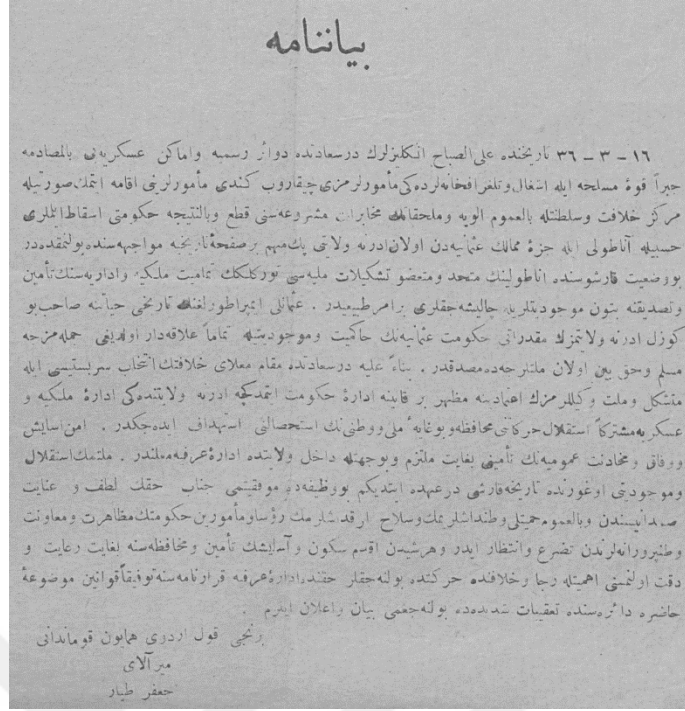
BİR MERUS BEY — Bu üç yüz kişinin hitiyetleri hakkında malumat...

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Bu üç yüz kişi yerli midir, yerli rumlardan mıdır?

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — Fazla malumat alamadığım için tasvii etmedim. Benim de anladığım, Kıldarda yerli rumlar teşkilat yapmışlardır. Civarı düşman işgal eder etmez meydana çıkarlar.

EMİN BEY (Erzincan) — Zaten teşkilatın da mevcuttu. Daha bir çok yerlerde de vardır. Ait olan makama söylemiştik. Fakat Bursa bize zerre kadar ehemmiyet vermemişti... Bu maruzatımıza ehemmiyet vermemiştir efendim.

MİRALAY İSMET BEY (Devamla) — Ervekte mevzu bahis edilmiş bir zemine girmiş oluyoruz. Heyeti Cebileye vaziyeti bütün deferru ile tespit ettim. Muhtelif yerlerden silah toplamak ve teşkilata mâni olmak bu Mecliste mevzu bahis olmuştur. Teşkilatı yapılmış olan daha bir çok yerler vardı. Bunlardan silah toplayarak buna mâni olmak, bertaraf etmek

Ahali Gazetesi, Cafer Tayyar Eğilmez, Beyanname, Sayı 54/2, 17 Mart 1920

İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edildiği ve İstanbul'un işgalden kurtularak bağımsız bir hükümet kuruluncaya kadar Anadolu'daki milli mücadeleye dahil olarak mücadelede edeceklerine ve bu süre zarfında Örfi İdare ilan ettiklerine dair bir beyanname.

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesinin Programı

آی طوکی ۴۰ شتا جلدی بوردن چیک آوردی
جوشن سربک سینی الماس کی پادشاه
بر بکر زارم پادشاه اونی کوردی
سالم ک خیاک ساری بر جنبی آغلا
اناری تارله چون وجه فرد
پر حزن سوبک اونی دوس آوردی
آی اودنی بوجوشن سربک فوشه کوردی
بلشک آواره فان ایندی برده
بلشک آواره فان ایندی فردوس
قدیمه املر پاشاکان جزه دیندر
هرده خیالاتی در عشق نه زماست
آی طوکی کوش سونی نه بکر به پیرس
پالیز سربک عالمی سوبک زده جروج
ماضیک الواحه بر مرثیه روح

اسکیلی : محمد صرقی
کرخانه اوسنه قدر اوزانل اکیوز یو قدر
محمده ساکی ادره اهلایسی قفا سابق اعتباریه
رد بر تعداد اینکیز وسو ایکی مقداری
مقابله صو کر حکم وریکیز : بزم ادره
شهرده :

مسم ۴۷۲۸۸
روم ۱۹۶۰۸
دن بوکون برضه بوردن کزوم ترموس حقیله
اساطیر یونانییه بکرموس و ترموس اداسیه
تراکیه ارقی یونان اولدینی باغیرم ایستنه
کریدی دیبومات آکلاما لیدر که تراکیه
تورکدر وادیآ تورک قافله عزم ایستدر

مسلمان اهلالتک بواک مشروع امالی
قیراق بر بقی ملون خلق بکرمی عصره
بر اسارت بوندوونی طاقدیر حق قدرت
یوقدر : بوکا تراکیلر طعنه عزم ایستدر
ایسترسه بر کره تجره ایستدر
اولیه یونانستان اشراق دولته خیال
یادرم ایستدیه قوس قوجه بر تورک مسلمان
قطعه یونان اکثریت قهره عظیمه
اهمست بر اقلیت اسارسته توعل ایست
ایسته بکرمی عصرک ادا املدی فصل
مخامسات تقرر آسایش اظهار حق و توبین
عدالت اسلارینک یالان اولدینی اشبه کافی
بر دلیل اولانمی ؟
و ترموس دعوانست ایکنجی محیفه ستمده

تراکیا نفوس اعتباریه تمایله یونانی اولمنه
برابر مناظری و قصه لری و مؤسس مدینت
و اقتصاداتی اعتباریه ده باشند بانه یونانی
اولدینی سوبک کسانخنده بولسور
صراسته قصه بزم نظر سریع عطف ایستدر
ایسته ادره : ۱۷ روم مجلسه قارشو ۱۴۵
اسلام مجلسی وارد : دها قارشون شومن
دوفرله کلن ایلک زار دمیتر آلتدن قوبان

ترونتک بجزه سندن شهره باقرکن جابجا
یوکلن ۱۵۶ جامع بر بر قهرلی کوردین
مدرسملر مکتبلر قشله داره لک عجا
یونان اولدینی کوره جکدر ؟
هم ادره ده جامعه تمویل ایدش برکلیاده
یوقدر : چونکه تورک یادیوزیل اول بویه
کدکلی زمان قلمه ک دوت دیواری آراستده
صیقشان روملری ماولانده آسوده راقدر
اولتر سق بر سوردن برلشک اوزره شیری
اودققدن و اوجیه قارشیان اوزا و تحردن
قورناراق آلا بلیکته دوت یله دوسری
یادیوز کیشدر که ایسته و ترموس کدوب
مدعیانه اک جانی دلیل شهرک بو کورس
منظره در
ادره ناصل مناظریه و مانسیله هر نیلیه

بر اسلام ملکلی ایست یونان تراکیا کتف
و کورلری ده عقیله اولیه اسلام و تورکدر
تورک تراکیه اوقدر انکار ایدله
برحق واردر : عجا بو ملکک اقتصادانده
تورک محصلری قدر باشق بر ملک ادعی
مسموع اولایوس ؟

یونان آکلامق ایچون اورتیه ایلری کینمت
اقضا ایچ : بالقات روم تحسارک دفتلری
اشهاد ایلیم : ادره حقیقت یونان هر نیلیه
کورنه جکدر که بو ملکک حیات اقتصادیه
حاکم بالقات عامل حقیق یانکیز مسلمانلرد
تراکیه تورک روم اقتصادی حقیقه کی
تدقیقات و مانی کله ک نسخه مرده اوزون
اوزادی به تشریح اید جکیز

یالکیز شورسی غلامیه روم کوریدورک
و ترموس اولانیه قدرت عزازل ایستدر
چالیمز دنیایک مکدوباتی طویله بلکه
قونعمرق افق ایدر و فرائسز ذهینی و ترمه
لوس املی ترویج ایتک خصوصنده یک
مساعده اولایوس : لکن یونان یونانیله
هیچ علاقسی اولان بزا تراکیلر قارشو
طعنه تأتیری یوقدر : چونکه بزا تراکیا آنجی
تراکیلر کدر دستور حق ایتان و وجدانله
قور یرق قیرامش برملر که بواره بیومان
تحکیمک قات طعنه تحمل ایدمک حق
بر بقی ملون اسلام آراسته نه بر صی شیر
خواره نه بر سلطوردن قانون بولمیلور : یوراسی

یونانستان اولق ایچون یونانیلر دها بر بقی
ملون انسانی یونانلامی لازمه که برون
بشریتک یونانی قیزانه حق اولان یومعه
یونانیلر بکر و حق مدافعه ایتکی ییلن
بزا تراکیلر و ازلعمز دکل یونانسته یونان
دنیایه اثبات ایلیمیلور :
بر یونانده خاکه یوزسورمکه قاضیه حیات
اختیار ایت آلتی خاکک حیاتک دمنه

تراکیا- پاشایی مدافعه هیئت عثمانیه ادره مرکز اداره ستنک

تراکیلر دیانته می

ایده شان تاجارچ پادشاه انکیر و پادشاه شومظلم سنبهک آوریلده آجیدین
یو قدر کتورلر ایچنده احداثک پاکار جلدی اولاق ایزده میراث حزنی قانل یالک
ادره ولای ایکن یوبارک طور اقلرده بر قسم مهم و مسلمی سو ادمک فای غدیری
اولاق یونانر بوندیفته کیمه کالی کیورمش کی شوسوک زمانده پای تخت سلطنت سنبهک
دیار شوک قرارینه قدر بر جوق انظار مینهک دیکلر کی کورمکه متاخر : یو چشمان
حسوده بردهدار اولق امل خالصه ولایت وجدان اجتماعینک یوکلن آوازده دعوتیه بر
اجابت حبت که قرن حبتار حلقم ملکک حق قدم تاریخیله اوزرنده انصار سابعهک
خاطر نیسی تثبیت و ارنه ایدمک بکرمی عصرک حاکمه مقداری کین اقوام فاضلیه

قارشو تورکک حق مقدوری مدافعه ایتک اوزره تراکیا پاشایی مدافعه هیئت عثمانیه
تشکیل ایتش و اخیر امتد مرکب بر هیئت حبت بو خدمت وطنیک ایتاسی : دوش غیرتیه
تحلیل ایتدی

و جدان ایتک ایتدن قوبان بر صدای سموت صدای بزه وطن تهله که امری تبلیغ
ایستدیک کونن بری هیئت چیزدیک خطوط مدافعه بر صدقات فاروق پسند ایله تعقیب ایتک
عزمی کورسیدیک ایچون تحبیت نعمت قیلدن اولاق نقشه دکل تراکیلرک نام حقیقه بر
خسته فخر و سکران تقریق ایلیمیلور

تراکیا- پاشایی مدافعه هیئت عثمانیه مقاصد وطنیه نظامنامه ستنک مؤادی
صریحندن مستفاد ییولیمه حنی وجه اوردده تراکیا برلکی میده کتیرنه جباردر
ادره ولایتک یونان حبتکار و فضیلورد خلقت وجدانه مراجعته عرض ایدیلور که
جمیع یونان احترامات خصوصیه و امل سنبهک بک قلمده : بر امن اجال حبتی هر دلو
شوائب تحرقه پروردهن ایتک و منزهدر

دئال منروطنیه سارسیلان افکار وجدیمک مع الاسف هر زمان بر رده کورین آثار
شفاق سوردن مقدورک خلق و مستکنا خلقده تأثیر ایتدیک دفعه ذاتاً آستین بر جریله دوت
یانی قوشاندش ادره ولای ایچون بر اسارت ذیلانته محققدر

بزا تراکیلر یوکلن یالکیز داخل بر مسله عطای ملکک شوق و خراواته مدافعه سندن
باشقنه نه ایله مشغول اولور ایتک بر هلاک ناهنگامک تهدید حیات افکی ایل قارشولاشه جیمزه
امین اولانلر نه نهایت دنیای طونشدر بران شو جدال مهیت طینان طونشدرای طوردن
سوزکه ملکستزده فتنه پاشایی سیاسی فرقه ک کافسی هیچ شبه یوق که بیوک بر حبتله
جروج و تالان و طمنزی فورانق ایچون اولانیه حقیقه قری جهته هینک مساعی مشکو
دوسری بزم ایچون سزای قدر و استعجان اولقله برابر یونان ادره ولای طبیعتیه فرقه
حسن و صبر ستنک تولد ایلیمه حنی اختلاف فکر و نظردم تحمل ایلیمه جک قدر مهم
و نازک تاریخی دفعه ک کیممکه اولدیندن ارق شو ولایت خلق ایچون کله جاده ستنک
جیل مین وق و اخوتنه ملکک ملکک مدافعه سنده هر فرقه ک قورده بر هیئت و حدت
عرض ایتکی ترمی انکار ایدمک بر ادره ولای اولدینک موجودین تصور ایتک ییله
بزم ایچون امکان یوقدر

لوام مشروطنین اولان فرقه ک تأسیسه اختلاف ایتدیک باعث فور و فلاح اوله حنه
هیچ شبه یوق ایسته بلوی عومیهک مهاجرات حالبسوزی دروشونده بر تا قایل افتراق
بولونق ترمی حسن ایتلر تحریکات و تشواعت سیاسییه عومی بلایک ملککک سبای سبای
سندن دفع اولدینک سکرانه برافقزی یک طیبیدر : یونان ایچون تراکیا- پاشایی مدافعه
هیئت عثمانیه مرکز اداره سنده بولندیمز جهته ایتنه عوم بزا تراکیلری و تحرد و طنیر
ورانه دعوت ایله بر افکار عومیهده اولانیه تحیل ایدیلن اوقایق بر شبه ک مساعی
میروده وطنیه دوجار اخلال ایدمک وارد اولدینی جهته ک اوله انقباض ایتش اولدینک
ورک انقباض ایتدیمز حاله بین المللی اوله ملن ایدیمز ملککده موجود و یونان حبت
و فرقه لردن شاید اسمیز دقتلر نه یایل ایله حینندن استعفا ایدمک یالکیز و یالکیز تراکیا
پاشایی جمعیته معین برورمانه صادق قلیق شرطیه چالیمه جیمز عرض و اعلان و
شلقمک حبت و مرورنر نه هر دلو حرص و طولاملری اسکت ایدمک بولونق خدمته
بزی غایمزه واصل اولانجه قدر تعقیب ییورمیزی دجا ایلر

مفتی زاده مقصودک زاده اوقلات ادره بلدی دینی ادره مقنن
چال درویش شرف شوک قومانل زاده علی رضا اقدی زاده نظمی یک زاده
عمر قومانل زاده علی سنی اساعیل

تراکیا حوادث

کومایته بویه کال آشتارندن برذات
بزه کال تارله آکلادی : ملکستزده ملکستز
کین زما بزیق ؟ بلا استکنا کیمه حال و موقدن
امین دکل : بولمادر بعضاً بری برله ؟ دوکو
شیورل ؟ کوریدورسکر که آواده مندور رده
تورک وار ؟ مناسرت کوسنده تورکاره عاذه
تارلاری بیلرندم تقریق ایلیمه بین اوج دوت
بولفار بکدیکری سر خوشلقه جرح ایدیلور
ایکی کون سوزکه ایدیلور سکر که جبار
جزمور کوسنده منازعه مل تارلارک صاحب
اصیلاری اولان سلیمان جاشوه قاردهشی احمد
دایده جرح اولتیلور : احوالک صورت
جریاتی تعقیب ایدن برمدق آکلا باجادر که
هرهاتکی حادنهک آرقسده دخی اولسون
اولسون برتورک مغلوبیتی واردر : بولفارلر
غیض و کینلری اودرجهده تشدید ایدیلور که
اک عادی بر واقعه ک تورک قناسنده اتفاق
ایتمدیک کورولور : حکومت عثمانیه بواله
برچاره بولماز بزی بولفارلرک بوندیفتدن

زبور یک
تراکیا قیمتل بر ساک غالب ایتدی : قرق
کسایک مستکنا و وجد حاکمی زبور یک هوز
قرق پاشنده ایکن رخت رحانه قلووشدی
زبور یک عدلک و مروتنک و وفاق و فضک
ذی اختشام بر لغو دخی ایدی : یونان حیات
یالکیز ذوق مطالعه و توزیع عدل ایله کیش
بولادر حاکمی تراکیا ایدیا خلیع ایتدی
- قبری تور اولسون -
ادره ولایت مطبوعی

جعفر طیار بکک اسارت حیاتی

جعفر طیار بک اولجه تراکیزه بولونش اولان قوتلرک یونانیلری عموایده جک قدرته اولدینتی و اخلاک بوتون صفحاتی شهر ایدجکی سولور

اولکی کون اسارتدن قوتلار قوتلوق استانبوله کفن جعفر طیار بک دون بعض مطبوعات مشرقی قبول ایدمک اسارت حیاتک خاطر مری آکلر تشدد جعفر طیار بکک براتنک باشلیجه اتسانی اشانی به دوج ایدوروز .

جعفر طیار بکک دوره عصری نظار افینر طرفنده میلکی رسمی

نقل ایدن افراد وضایطک قلبه ابرقده طرفدن تسویه ایدیلوردی ! سوتکوروی حبسخانه سنده اوج آئی منفردا حبس اولوندم . بو منفرد حبس حیاتده غریبه کتاب اوفومقامده دهیج کیمسه ایه اختلاط اینککیمده مساعده ایتجیوردی . اودامک قایسی صباح و آقشام اولقی اوزره کونده اکی دنه ایتجیوردی .

اوجینی آئی نایتمده حبسخانه دن چقاروب تربیولی به نفی ایتدی . سانی نفی جاسوقله اتمام ایتدی ایدی . فقط حقیقت اولمادی ایتجی بر دلیل کوستره ممدیر . تربیولید برسته بر آئی اولدجه سربست باشدم ، صوکر آکنه نقل اولوندم . بن یاره نقطه سندن چوق صبیقی حکمده فقط دیگر آقشاملرم جزئی تخصیصات آلدیقلرندن چوق مشکله معروض قالدیلر . یابیلان اشکنجه لک حد وحاشی یوقدی . یونانستان ادارمسنده برنر اعظمی ذالی بقعده صلاحیتداره فقط ایشک خصوصتده حکمدهار دخی دهیج برشی ابراز ایدمه مکنده . برطاق حقیر ذورناله بر جوفلری آیلرجه حبسخانه لردمه سوروندوردیلر .

یونانستانده ظفر مرک نغمیری « ظفر میز اولا یکه ایتجی تلی ایتدی . مغلوبلری آکلرجه یلوش یلوش افکار عمومی ایتجی ایتجی ایتجی .

برونانی بکا یوزمتلری برغرو صورتده کوستردی . نده اوکا حرب عمویمده بولغار اردوسنک برغرو بوله اردونک تفسخ ایتدیکی ودول متلفه نک مظرفتی تأمین ایتدیکی وشمدی یونان اردوسنک تفسخ لده یونانستانک هر جته دوچار اولدینتی و تورک ملتک حق حیاتک واستقلالک نه قدار زنده بر قوته استاد ایتدیکی ایضاح ایتدم .

یونانی زیارت ایدن عررله بونانک مغلوب اولجینی سربله مشدم . بومغلوبی اکی سنه تخمین ایتجی و نامه اوقدرده اولدی .

جعفر طیار بک بوند صوکر ا برونانی ایه بومسئله ایتجی (۱۰) بیک ایزا ایه بجه کیریشدیکی و یونانلیک صوکرادن بو یارای ویرمه دیکی وو فونطورا بونی بین المللی قومیسونه حواله ایتدیکی آکلندی . جعفر طیار بک بونلری آکلرک کفره لره کولو یوزدی .

جعفر طیار بک اولجه تراکیزه بولونش اولان قوتلرک یونان قوتلری عقی عموایده جک قدرته اولدینتی قناعتده مصدر و بونی بر دت صوکر بونون و تاقیه یالونفرانلر و باطیوعات واسطه سله افکار عمومی به وضع ایدجکده . بو خصوصده جعفر طیار بک سولک جله اولدق : « . هر حالده اخلاک بوتون صفحاتی تصیر ایدجک . » دیشدر .

ایدور . ایشک کیتدیکم وقت یونانیلری خسته خانه به قوتلردی . اوراده بر کوجوک سالون بر یاقی اودایی موجوددی . بکم بر قاج کون بو خسته خانه دن برلری . بالاخره معاش تخصیص ایدیلدی جته بکمی کینم کینم کینم ایدیلوردم . اوزمان دیشاریده هر کون بر ضابطه سربست اولوق کزه یلاردیم . بک بونکیمکیم یونانیلر ایتجی بر پروغاندا مامیتده ایدی . فقط خارجه سربست کیمکیمه رغما دوت آئی دهیج بر کیمسه ایه دهیج بر کله و بوشامادم . حافظه مده برطاق قدار بر قوت بولویوردی . داتا آئی بونجی ایه ترصد ایدیلوردم . خسته خانه دهیج کیمسه ایه اختلاط ایتجیکم کی بک بوزومدن خسته خانه مدیرمنده زور قبول ایدمه یوردی . بو حال و بیزه لیستلرک سقوتله قدر دوام ایتدی . و بیزه لیستلرک سقوتله سوکر اخسته خانه مدیرمنی تبدیل ایتدی . بو مدیرمه اساساً بوزوم ایه ازدواج ایتش بر روس قایدیدی . فقط کندیی عالیجناب ، انسانیتوروز بر قایدیدی . بونک برنه کفن بالکس بک دهشتی بر بونک دیشایدی . بو سبیل بک اوطوردیم اودلری بیز حیلاق بر قافری نفی طشارده بایرمنی ایتجی بر یوزباشیه اتفاق ایتدی . بکونک بونقا برعقل نقل ایدیلجک و سبیل ایه اودان چقاردیلر . و نقل اولوماجم عله کونوردیلر . اوراده اقامتده خالد دهیج برنی یوقدی . تکرار کری دوندک . اوزمان اودلری چیریلیق بولدی . بو صوزله اون ، اون بک کون قدار هر طرف طاشدن معمول بر کارکر اوداده وقتک الکسوغوق بر زمانده آیم بر وضیتده بر قایدیلر .

بالاخره (یازاریمه نا) دینان عله ضابطان حبسخانه سته نقل ایتدی . اودا به نقل اولوندیمیز تاویجندن اعتباراً سکر بونی ، طلوز آئی قدار برمدت قالدی . هتدهه بضا بر بضا اکی هتدهه اکی اوج ساعت دیشاری بیتمه مساعده ایتدی . طبیی بو . دیشارده کزدیمک زمایلر رفاهتده بر ضابط بولویوردی .

جعفر طیار بک بوند صوکر (قایمیری) عزتمسک عتاریله اولان ملاقتدن بخت ایدمک عتاره آکلری آلاماقلری ، آقمرق آکلر بیه مغلوب اولاجقیری و بونک آجیبی بری روملرک چکجکی سوبلده بک آکلندی . و دوام ایتدی :

« بو عتاریله اولان ملاقتدن اون بک کون صوکر بکون (۳۳) تورک ضابطی اسیر اولوق کندی . بونلر بیرمدن آکنه قدار شمنده و و تزاموی اولدینتی حالده یلار اولوق کتیریشلردی . بوسبله یورغوندیلر . حافظ ضابط بونایطک وروندن بر آزاو قاپولک اوزوننه ، فونولاجق ضابطک مقدارنی یازمشیدی . دوت کشیکک ضابطک مقدارنی یازمشیدی . دوت کشیکک اودا به ۱۰-۱۵ کتی یاتیلوروزی : ضابطان کتجه کندیلری کتیشجه بر صاونده استقیال ایتدم ، قوه و سبیلاره تقدیم ایتکده ایتک حافظ ضابط کلوب ضابطانک اودالره کیرمه سنی و کندیلری قاپایطلری بیلیردی . بوله بر معامله حقیری اولدینتی و بوسبیله کندیی موقع قوماندانه بیکایت ایتک ایتدیکی سوبلدم . اولیه ایه بیکایت براب موقع قوماندانه کیدم . بوزوروز . بیکایت و چیتکی و قوماندانه کتیمک ایتد .

اشانی ایتدم . دوت سونکول ایه یوزباشینک یانه کونورولدم . اودا ایدم بر ضابط ایه بر سونکول نغره (آکره دوف) حبسخانه سته نقل ایتدی . اودا دوت ساعت قدر قالدین صوکر تکرار یازاریمه نا و اودا ایدم ایه و اشیا مرکز آلیانسه مساعده ایدیکمیز بر بیکایتله یوزباشینک عتاری اکی آقشامده (سونکوی) حبسخانه سته نقل اولوندم .

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında İstanbul'un Bakırköy ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Güngören ilçesinde Gaziler İlköğretim Okulunda, lise eğitimini Esenler ilçesinde İbrahim Turhan Lisesinde tamamladı. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümüne yerleşti, 2015 yılında mezun oldu. İkinci üniversite olarak 2017 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalına kayıt yaptırdı.

